X228066

Horváth Lajos

Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938–1945

Második kiadás

Tarsoly Kiadó
Budapest, 2008

A kötet megjelenését támogatták:

Belváros-Lipótváros Budapest Főváros V. kerületi Önkormányzat
Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat
Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat

SZTE Klebelsberg Könyvtár
SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED
J001127350

MONOK ISTVÁN EX LIBRIS

X 228066

ISBN 963 86222 2 9

© Horváth Lajos, 2002

Tarsoly Kiadó
Második kiadás: Budapest, 2008
Első kiadás: Budapest, 2002

Felelős kiadó: Dr. Kollega Tarsoly István

Nyomtatás és kötés a Verona Kft.-ben készült
Felelős vezető: Marosi Attila ügyvezető igazgató

Huszár nagyapám és légvédelmi tüzér apám emlékének,
akik Kárpátalján is szolgálták a hazát.

Ruszin mondóka

Jöttek a csehek és azt mondták:
Van Isten és ti oroszok, ukránok vagytok.
Jöttek a szovjetek és azt mondták:
Nincs Isten és ti oroszok vagytok, ukránok vagytok.
Jöttek a magyarok és azt mondták:
Van Isten és ti ruszinok vagytok.

Tartalom

Előszó a második kiadáshoz 7
Előszó 9
Bevezetés 11
Ruszinszkó képviselete és autonómiájának ügye Csehszlovákiában 1919–1938 (vázlatosan) 15
I. A Magyarországhoz visszacsatolt Kárpátalja 1938–1944 23
1. A Kárpátaljáról 1938-ban, majd 1939-ben behívott országgyűlési képviselők és felsőházi tagok 25
2. Kárpátalja közigazgatási megszervezése 38
3. Az országgyűlési választások Kárpátaljára való kiterjesztésének ügye 43
4. „Akié a föld, azé az ország" 53
5. A ruszin nemzetté válás 60
6. A ruszin autonómia ügye a sajtóban 70
7. A ruszin autonómia ügye az országgyűlésben 76
8. Teleki Pál ruszin autonómia tervezete 82
9. A görög katolikus és a pravoszláv felekezet 89
II. A Szovjetunió által meghódított Kárpátalja 1944–1946 95
1. Bródy András és társainak pere Ungváron 97
2. A magyar országgyűlés kárpátaljai képviselőinek utóélete 141
Jegyzetek 144
Irodalom- és rövidítésjegyzék 154
Mellékletek 157
Bródy András előterjesztése Horthy Miklós kormányzóhoz 157
Kárpátaljai kislexikon 163
Képek 182
Térképek 198

Előszó a második kiadáshoz

A Tarsoly Kiadó jóvoltából 2002-ben jelent meg a *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938–1945* című munkám. A kinyomtatott körülbelül 350 példány hónapokon belül vásárlóra és gazdára talált. Azóta többen érdeklődtek a Kiadónál és nálam is, hogyan szerezhetnék meg ezt a könyvet. A második kiadásra az igény tehát már 2003-tól megmutatkozott az olvasók részéről.

Közben a történelmi, politikai igény sem múlt el, amelyik az első kiadást is kellőképpen indokolta. Nevezetesen, a kárpátaljai ruszin és magyar képviseleti és autonomista politikai törekvések az újonnan kikiáltott Ukrajnában felerősödtek. Summázva azt mondhatjuk, hogy Kárpátalja, majd Kárpátontúl magyar és ruszin népének volt már képviselete a budapesti, a prágai, a pozsonyi, ismét a budapesti országgyűlésekben és most van a kijeviben.

Az értesülések és helyszíni észlelések szerint az ukrán parlamentben Kárpátontúl képviselete jelentéktelen, hatásában pedig elenyésző. Az 1990-es évek ruszin autonómia törekvései az ukránok ellenállásán rendre megbuktak. Még maga a ruszin nemzeti lét elismertetése is ukrán részről várat magára. Közben fogy, emésztődik és elvándorol a magyar, például a magyar oktatási intézmények mesterséges szűkítése következtében is. Egy olyan ruszin autonóm tartomány létesítése, melyben a magyar szabályozott nemzeti kisebbségként tételeződne és foglalna helyet, manapság a makacs vágyálmok közé tartozik. Pedig a ruszin és magyar elképzelések az önálló lét kivívására a 2008. évre ismét felerősödtek.

Tehát jól szolgálhatja ez a második kiadás a történelmi háttér megismertetését. Ez a célja. Ismételten megköszönöm mindazoknak a támogatását, akik az első kiadást segítették megvalósulni. Nevük az első kiadáshoz írt előszóban olvasható. A második kiadást évek óta emlegette és szorgalmazta Donáth Lehel, a budapesti V. kerületi Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat elnöke. A műből már eddig is átjutott néhány tucat példány Kárpátaljára. Donáth Lehel szándéka szerint a második kiadásból is juttatni kell a területre.

Miután a második kiadáshoz az V. kerületi ruszin kisebbségi önkormányzat összegyűjtötte a kiadás költségeinek nagy részét, elhárult az újabb megjelentetés elől minden akadály. Dr. Kollega Tarsoly István, az első kiadás felelős kiadója és a Tarsoly Kiadó igazgatója évek során mindig készen állt ez újabb kiadásra, melynek igénye már korán megmutatkozott. Neki és Donáth Lehelnek hálásan köszönöm, hogy ez a könyvem második kiadásban is napvilágot láthatott.

Veresegyház, 2008. november

Dr. Horváth Lajos

Előszó

Az Országgyűlés Hivatalának Levéltári és Irattári osztályán dolgozva 1991-től kötelességemnek éreztem, hogy foglalkozzam az országgyűlés történetével. Előzményként megemlíthető, hogy diplomamunkámat az ELTE-n *A román képviselők tevékenysége az 1848–49-es magyar országgyűlésben* témakörben írtam. Ezeknek a román képviselőknek általam írt életrajzai meg is jelentek 2002-ben a Magyar Országgyűlés Hivatala által kiadott *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja* c. műben.

Az ún. rendszerváltás első éveiben természetes volt olyan témákat keresni, amelyekkel a megelőző 40–50 évben nem illett foglalkozni. Így esett a választásom a magyar országgyűlés kárpátaljai képviselőire és felsőházi tagjaira, akik korábban tilalom alá estek, és akik közül többet likvidáltak a szovjet hatóságok.

Némi családi hagyomány is közrejátszott a téma kiválasztásában. Huszár nagyapám az I. világháborúban ezredével részt vett az Uzsok körüli harcokban a betörő cári csapatok, kozákok ellen. A pápai huszárezred érsekújvári parancsnoksága alá tartozott, lévén, hogy szülőföldje Zsitvaudvard, Zsitvabesenyő volt. Elbeszélése alapján egy színes kép rögződött bennem gyermekkoromban: nagyapa kék mentében, veres nadrágban lovával szügyig gázol a kárpáti szűz hóban.

A II. világháborúban apám légvédelmi kiképző szakaszvezető volt Kárpátalján. Számos fordulatos történetet mesélt a tájról és a ruszinokról, aminek az lett a summázata, hogy a vidék gyönyörű, a ruszinok pedig jó emberek.

Az anyaggyűjtés elkezdésével párhuzamosan kapcsolatot kerestem Kárpátalján. A legnagyobb segítséget Sepa Jánostól, Beregszász város kommunális osztályának osztályvezető-helyettesétől kaptam, aki helyismeretével, tolmácsolásával és vendégszeretetével, feleségével együtt megkönnyítette munkámat. Az ő révén ismerhettem meg Haba Tibor pedagógust, Veress Gábort, a pedagógiai tudományok kandidátusát, a Kárpátaljai Megyei Nemzetiségi és Migrációs főosztály tanácsosát, Tóth Károly újságírót, a Szivárvány c. lap főszerkesztőjét, és nem utolsósorban Valerij Razgulov történész-levéltárost, aki Bródy András élettörténetét kutatja, lapokat szerkeszt és ad ki, ismert résztvevője és mozgatója különböző civil szerveződéseknek.

Utaimon elkísértek az anyaországból Módy Elek vállalkozó nyomdász barátom, Farkas Zsolt és menyasszonya, Vaskovics Gyöngyi. Egész hetes kirándulást tettünk Tóth Lászlóval és feleségével, Sepa Erikával, akivel együtt meglátogattuk gyerekkorának szintereit a Vereckei-szoros aljában. Közben arra is futotta, hogy

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.

600 kötet jó magyar könyvet és árvízi segélyt átvigyünk egy beregszászi iskolába Bartók Gábor numizmatikussal és Trábert László légiforgalmi irányítóval.

A kárpátaljai országgyűlési képviselők leszármazottai közül megismerkedtem ifj. Bródy András festőművésszel és Demkó Tatiana (Pogány Andorné) debreceni hölggyel. Popovics Tibor Miklós, a Magyarországi Ruszin Kutató Intézet igazgatója pedig hallva ruszin kutatásaimról, többször is meghívott előadást tartani az Intézetbe.

Kajtor Márta építészmérnök kérésemre térképeket rajzolt Kárpátaljáról. Mezei István gépészmérnök, MÁV-főtanácsos felhívta figyelmemet Kárpátalja vasúti közlekedéstörténetére, és ezzel kapcsolatban szakirodalommal látott el. Róka Kálmán műgyűjtő pedig értékes kor- és helytörténeti képeslapokat adott át a gyűjteményem számára.

Hálás köszönetet mondok a felsoroltaknak. Ezen felül hálásan megköszönöm mindazoknak az erkölcsi és anyagi támogatást, akik könyvem megjelentetéséhez hozzájárultak:

Soltész István, az Országgyűlés Hivatalának főtitkára
Bartis Ferenc, az Összmagyar Testület elnöke
Kiss Dénes, a Trianon Társaság elnöke
Donáth Lehel, a Bp. V. kerületi ruszin önkormányzat elnöke
Harmat Béla, Érd város polgármestere
Vécsey László, Szada község polgármestere
Rádi János, a Veresegyház és Vidéke Takarékszövetkezet elnöke.

Mindnyájuknak még egyszer hálásan köszönöm a könyvemhez nyújtott segítséget és támogatást.

Bevezetés

A jelenleg magyarán Kárpátaljának nevezett területnek az elmúlt ezer évben semmilyen különállása nem volt, amelyik indokolta volna a vidék megkülönböztetését más magyar vidékektől, és ennek következtében egyedi névvel való ellátását. Ez a föld a mindenkori Magyarország északkeleti része volt, amelyet ezer éven keresztül a magyar állam állandó határa választott el a keleti szláv fejedelemségektől. A Kárpátok gerincén húzódó magyar határhoz hasonló határállandóságú gránic aligha található még egy a gőgös Nyugat-Európában. Ezer éven keresztül Magyarország vármegyéi sorában Ung, Bereg (Borsova), Ugocsa és Máramaros vármegyék egzisztáltak ezen a földön, mint a magyar állam középszintű közigazgatási egységei.[1]

Az Árpád-népe honfoglalása előtt Kárpátalja síkságí tájain késő avar népesség, közte szlávok is éltek. A magasabb régiókban a tölgyesekkel, bükkösökkel és fenyvesekkel borított hegyeken nagyon gyér népességet tételezhettünk fel, illetve számolhattunk nagyobb lakatlan vidékekkel is.[2]

A 895-ben megkezdődött magyar honfoglalás egyik fő útvonala a Vereckei-hágón és más kárpátaljai hágókon vezetett keresztül. A honfoglalókkal együtt ruszok (vikingek, varégok) is jöttek, akik a fejedelmi kíséréthez (druzsina) tartoztak, illetve a testőrségben szolgáltak. Ezek településnév-hagyatéka megtalálható a nyugati határszélen, Oroszvár (Moson vármegye), Ruszt (Sopron vármegye) stb. Előfordul az állam központjában Nagyoroszi és Kisoroszi (egykor mindkettő Nógrád vármegyében), melyek lakói Kálmán király óta (1095–1116) királyi ajtónállók és testőrök voltak.[3] A Rusd, Rosd sziget (Szentendrei sziget) neve a középkorban velük hozható kapcsolatba. Ezek a ruszok – még ha szlávok is voltak köztük – nem azonosíthatók a később Kárpátalján élő ruténokkal, ruszinokkal.[4]

Ami Kárpátalja területét illeti, Borsova (Bereg) vármegye keretei között több helynév tanúsítja, hogy szlávokat találtak itt a honfoglaló magyarok, ám ezek aligha lehettek vér szerinti elődei a XIII. század végétől megjelenő, betelepülő ruszinságnak. Egyrészt addigra beolvadtak a magyarságba, illetve a tatárjárások (1241, 1285) meggyérítették az itteni népességet egyetemlegesen.

Másrészt, ha Borsova várának és megyeközpontjának nevét Vári és Borsova települések tartották fenn, ahogy állítják, akkor orosz katonáskodó népelem emléke lehet a mellettük lévő Oroszi (Sárosoroszi). Na már most a XI. században is értelmetlen Oroszinak elnevezni egy falut oroszok lakta vidéken. Vagyis amikor Oroszi falu neve keletkezett, akkor a környékén nem lakhatott keleti szláv népség.

A munkácsi magyar királyi uradalom birtoklástörténete némileg összefügg a rutének, ruszinok betelepítésével, betelepülésével. IV. Béla leányának, Konstan-

cának férje, Leo orosz herceg kezén volt adományként 1299-től annak haláláig, 1301-ig, amikor visszaszállt a királyra. Ez alatt a két év alatt Leo Danilovics halicsi fejedelem Gergely Bereg vármegyei ispánra bízta a birtok igazgatását.

Korjatovics Tódor litván részfejedelem 1393-ban Podóliából kénytelen volt Magyarországra menekülni, 1395 után Zsigmondtól adományként kapta a munkácsi uradalmat. Tódor 1400–1411 között többször szerepel beregi ispánként, sőt 1404-ben egyszerre beregi és szatmári ispán. Zsigmond 1419. évi oklevelében Tódor a király tulajdonát képező Munkács várának a kormányzója. Azért kell ezt felsorolni, mert a munkácsi orosz monostorban az 1360. évre hamisítottak egy oklevelet, amely szerint Korjatovics Tódor alapította ebben az évben ezt az egyházi testületet, és ekkorra 40 000 ruszint költöztetett be Kárpátaljára. Ezek az adatok nem felelnek meg a történeti valóságnak.[5]

Valójában az történt, hogy beszivárgás, illetve kenézek szervezésével a 14. századtól bizonyítható keleti szlávok betelepedése a nagybirtokokra, és főleg a hegyvidékek völgyeibe. A 15–16. században ez a folyamat fokozódott. A ruszinok menekültek lengyel uraiktól, és kedvezmények fejében a magyar birtokosok uradalmait népesítették be, főleg az addig lakatlan földeket.

Bonkáló Sándor munkássága bizonyítja, hogy a kárpátaljai rutének nyelvéből és népviseletéből a legtöbb esetben meg lehet mondani honnan jöttek. A különböző helyekről, és eltérő időben érkezett csoportok mindmáig megőrizték eredeti nyelvjárásukat. A Tisza jobb partjának népessége 1720–1787-ig, a regnicolaris összeírástól II. József népszámlálásáig 320%-kal nőtt. Ez természetes szaporulatból nem jöhetett létre, csakis a nagymértékű galíciai ruszin bevándorlásból, a zsidók első csoportjai is ekkor érkeztek. A munkácsi görögkeleti püspökség a 15. század közepétől állt fenn, amelyet Mátyás király 1458-ban megerősített. Folyamatosan ismerjük a munkácsi püspökök névsorát 1491-től fogva.[6]

A magyarországi ruszin papság 1646-ban Ungvárott unióra lépett a római katolikus egyházzal, ennek következtében végképp elszakadt a Kárpátokon kívüli pravoszláv egyházi szervezettől. A munkácsi püspökség elismerte a pápa főségét, ez az uniós papság társadalmi felemelkedése, a ruszin nép nemzetté válása előtt nyitotta meg az utat.[7]

A 18. századi szerény nemzeti ébredés után Közép-Európa jelentős nemzeteihez képest – mint amilyen a lengyel, a horvát, a szerb, a magyar, – a 19. században is megkésve bontakozott a ruszin nemzeti néplélek. Ez a tény azonban nem valamiféle magyar elnyomásnak volt köszönhető, hanem inkább a pánszlávizmusnak, amely a szláv népeket a cári oroszok irányítása alá és birodalmába kívánta helyezni.

Az oroszosítás nemcsak a maga nemében, hanem a pravoszlávia révén is hódítani kívánt, amennyiben a görög katolikus tömegeket vissza akarta terelni a görögkeleti hatalmas akolba. Már az I. világháború előtt igényt formált a ruszin

területre Oroszország, az ukránság, a nyugat-ukránság (Halics és Lodomér középkori fejedelemségek egykori területén), a szlovákság, végül közvetett módon a csehek. Még a románok is szemet vetettek rá.[8]

A trianoni békediktátum, amely oly igaztalanul és borzalmasan lezárta a magyar nemzet számára az I. világháborút, a ruszinságot is mélyen elmarasztalta és alávetette, nemzeti fejlődését megtörte. Ennek a könyvnek a bevezetésében figyelmeztetnem kell minden magyart, hogy Trianon nemcsak minket sújtott, hanem legalább annyira, ha nem fokozottabban a ruszin népet is, amely úgyanúgy nem érdemelte meg ezt. A Trianon okozta igazságtalanság és fájdalom is összeköt bennünket.

A 20. század elmúltával az is világosan állhat a magyar és ruszin nép előtt, hogy ha volt is magyar „elnyomás" – amely persze egyként nehezedett a magyar parasztra, ruszin jobbágyra, székely szántóvetőre – súlyában, mértékében, jellegében nem is fogható ahhoz, ami a ruszin népre következett 1919, 1945 és 1991 (az ukrán állam függetlenségének kikiáltása) után.

A ruszin nép – mint ahogy a szlovák is – a Kárpát-medencére kiterjedő magyar keresztény állam keretén belül cseperedett, növekedett fel és lépett rá a nemzetté válás kínkeserves, de gyönyörűséges útjára. Az említett két nép közül a szlovák sikereket ért el a nemzetté válás terén, a ruszin kudarcokat vallott, olykor éppen szláv unokatestvérei, a szlovák, a cseh, az orosz és az ukrán ellenében.

Megállapíthatjuk, és ennek a könyvnek tárgykörében bizonyítani fogjuk, hogy a ruszin nép nemzetté válásának menetében, amelyhez természetesen hozzátartozik az országgyűlési képviselet is, az 1938–1944 közötti csekély idő, melyben Kárpátalja visszatért Magyarországhoz, nem kevés előrelépést, eredményt hozott, és nemzeti értéket halmozott fel a ruszin nép jövője számára.

Bródy András, kiemelkedő ruszin politikus,
magyar országgyűlési képviselő 1938–1945-ig

Ruszinszkó képviselete és autonómiájának ügye Csehszlovákiában 1919–1939 (vázlatosan)

A németek 1918. november 11-én aláírták a franciák által diktált fegyverszüneti megállapodást, ezzel tulajdonképpen véget ért az I. világháború Európában. Magyarország számára azonban egy új háború kezdődött, amelyben cseh, szlovák, szerb-horvát hadseregek indultak meg ellene, és az osztrák köztársaság is területi követelésekkel lépett fel, illetve rosszindulatú „semlegességet" tanúsított az ellenséges gyűrűbe zárt magyar nemzet ellen.

Az 1918. november 16-án Budapesten kikiáltott Magyar Népköztársaság kormánya 1918. december 23-án közzétette az 1918. évi X. néptörvényt „A Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról" címmel. Ez a néptörvény mind mostanáig a legmagasabb rendű jogszabály a világon, amelyik a ruszinságot önálló nemzetnek nevezi és tekinti.[1]

A törvény a ruszin nemzet számára biztosította az anyanyelv szabad használatát és önrendelkezési jogokat adott a közigazgatás, az oktatás, a vallásgyakorlás, a közművelődés stb. terén. Ennek alapján az ország négy északkeleti megyéjének területén (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) megkezdődött a Ruszka Krajna néven kodifikált autonóm jogterület kiépítése. A Poprádig terjedő ruszin népterület, közte Eperjes vidéke ekkorra már cseh légiós megszállás alá került.[2]

Az 1918. évi X. néptörvény értelmében a ruszin nemzetgyűlés (szejm) az autonóm terület ügyeiben teljes döntési jogot és széleskörű felhatalmazást élvezett. Csak a közös ügyek – a külügy, a hadügy és a pénzügy – tartoztak a magyar országgyűlés hatáskörébe. A törvény megalkotói nagy figyelmet fordítottak a magyar–horvát társállami viszonyra, ezért a ruszin autonómia nagyban hasonlított erre az évszázadokon keresztül jól funkcionáló államjogi alkotásra.

A törvény értelmében Ruszka Krajnának külön központi minisztériuma működött Budapesten, és kormányzósági hivatala Munkácson az ügyek helyi vitelére. A kormány ki is nevezte Szabó Oreszt ruszin kormánybiztost a ruszin ügyek miniszterévé 1918. december 30-án és Stefán Ágoston rahói ügyvédet ruszin kormányzóvá. A Tanácsköztársaság kikiáltása, 1919. március 21. után Szabó Oreszt nem fogadta el a neki felkínált ruszin népbiztosi kinevezést, ezért Stefán Ágoston lett Ruszka Krajna népbiztosa széles jogkörrel, és Kaminszky József ügyvéd lett Munkácsnak, a ruszinok fővárosának politikai biztosa. Ketten elintézték a budapesti kommunista kormányzótanácsnál, hogy Ruszka Krajnán fennmaradnak a „felekezeti iskolák és a hittantanítás a régi törvények alapján". Nyilvánvaló, hogy az ateisták vezette magyar Tanácsköztársaságot erre a nem mindennapi engedményre a hadihelyzet kényszerítette rá.

A Magyarországi Tanácsköztársaság föderatív berendezkedésű államnak készült a Szlovák Tanácsköztársasággal, Ruszka Krajna nemzeti területtel, amely kiterjedt volna Zemplén és Sáros vármegye ruszin lakta vidékeire is, valamint a német nemzeti területtel a Nyugat-Dunántúlon.

A cseh hadsereg 31. sz. légiós ezrede 1919. január 12-én bevonult Ungvárra Ciaffi olasz ezredes parancsnoksága alatt. Ezen a héten fokozatosan megszállta az Ung völgyét fel az Uzsoki-hágóig.[3]

A lembergi Ukrán Nemzeti Tanács 1918. november 1-jén kikiáltotta a Nyugat-Ukrán Népköztársaságot, elnöke Szimon Vasziljevics Petljura főatamán lett. Egy nyugat-ukrán légionárius zászlóalj 1919. január 7-én megszállta Kőrösmezőt, és a Tisza völgyében lefelé haladt, január 16-án bevonult Máramarosszigetre. Ennek következtében a még Budapesten 1918. december 10-én, Husztra 1919. január 21-ére meghirdetett „nemzetgyűlés" a hatalma alá került. A máramarosszigeti Narodna Rada szervezésében össze is ült Huszton 1919. január 21-én a szojm, és kimondta a csatlakozást a Nyugat-Ukrán Népköztársasághoz.

Ez annak ellenére történt, hogy a nyugat-ukrán katonaság január 19-én vereséget szenvedett a románoktól Máramarosszigettől délre. Január 15–16-án nyugat-ukrán csapatok vasúti szállítással a Latorca völgyében eljutottak Munkácsra, sőt egységeket toltak előre Csapig. A máramarosszigeti kudarc hírére január 19-én visszavonultak az ezeréves magyar határra. A máramarosszigeti nyugat-ukrán csapatok is visszahúzódtak Kőrösmezőre, ahonnan csak 1919. február 5-én távoztak át a Tatár-hágón.[4]

A ruszin nép egyik jellegzetes csoportjának, a huculnak, önállósodási törekvésére is sor került az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlasztása és Magyarország feldarabolása idejében. A mintegy 10 000 lakosú (ebből 1500 magyar) Kőrösmezőn hucul „nemzeti" rada alakult 1918. november 9-én, amely kikiáltotta a Hucul Köztársaságot. Miliciát szerveztek, amely nem működött együtt a területen tartózkodó magyar hivatalokkal és fegyveres szervezetekkel.

Amikor 1919. jan. 7-én a Tatár-hágón keresztül megérkezett a nyugat-ukrán katonaság, a hucul rada működését beszüntették, mert Kőrösmezőn nem tűrtek meg semmilyen hucul szeparatizmust, a vidéket a Nyugat-Ukrán Népköztársasághoz akarták csatolni. A románoktól Máramarosszigetnél elszenvedett katonai vereség után a nyugat-ukrán csapatok visszahúzódtak Kőrösmezőre, melyet 1919. február 5-én ürítettek ki. A hucul rada ezután felújította tevékenységét, újra Hucul Köztársaságnak, illetve Kőrösmező-államnak nevezték ezt a képződményt. A románok Máramarosszigetről a Tisza völgyén keresztül birtokba vették a fontos vasútvonalat, ennek során 1919. június 11-én érték el a Kőrösmezőt, és felszámolták a Hucul Köztársaságot. Ez a törpeállam, amelyet persze senki sem ismert el, két szakaszban, 1918. november 9-étől 1919. január 7-éig, illetve 1919. február 5-étől jún. 11-éig egzisztált. Ez összesen mintegy fél évet tesz ki. A románok Kőrösmezőt és környékét 1920. március 20-án adták át a cseh–szlovákoknak.[5]

Az 1919. január–februári idegen csapatmozgások leálltak Kárpátalja területén egészen 1919. április 16-áig, amikor a román hadsereg megindította támadását a frontvonal teljes hosszában. Addig azonban folyt az 1918. évi X. néptörvény értelmében és a március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság rendeletei következtében a ruszin autonóm terület, illetve szerveinek kiépítése. A Ruszin Népbiztosság – például – 1919. április 5-én elrendelte a beregi, a máramarosi és az ungi ruszin körzeti tanácsok megszervezését.

A Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 6-án közzétette XLI. sz. rendeletét arról, hogy a hivatalokban kötelesek az országban használatos bármely nyelven készült beadványt elfogadni, és a beadvány nyelvén arra válaszolni. Ez természetesen vonatkozott a mintegy félmillió ruszin anyanyelvű emberre is. Április 7-én országszerte megtartották az idegenek által meg nem szállt területeken a helyi tanácsválasztásokat. Ez a fontos történelmi esemény Kárpátalja területén mindmáig feldolgozatlan a történettudományban.

Perecsenynél 1919. április 9-én a cseh csapatok támadást indítottak, de a magyar vörös csapatok ezt visszaverték. Ennek is volt köszönhető, hogy a Ruszin Népbiztosság 1919. április 12-én közzétette Ruszka Krajna alkotmánytervezetét.[6]

Az 1919. április 16-án megindult román támadás részeként az Oltenau-különítmény Máramarosszigetről kiindulva a Tisza völgyében elfoglalta Técsőt, Husztot, április 20-án Nagyszőlőst, április 22-én Beregszászt, április 26-án Csapot, és találkozott a csehszlovák csapatokkal április 28-án Csap és Ungvár között. A csehek 1919. április 30-án vonultak be Munkácsra.

Az utolsó magyar vöröskatonák 1919. május első napjaiban hagyták el Kárpátalja területét. Le kell szögeznünk azonban, hogy a cseh és román katonaság csak az alföldi sík területeket szállta meg, és csak az Ung völgyében hatolt fel a Kárpátokban az ezeréves magyar határig. Ily módon beékelődött Magyarország és a főleg ruszinok lakta Kárpátalja közé. A hónapokig meg nem szállt hegyvidéken jelentős számú magyar hivatalnok maradt vissza a közigazgatás, a szakigazgatás (erdészet, vízügy, állattartás, méhészet stb.), a postaigazgatás, a távírda-szervezet, a Hangya és egyéb szövetkezetek állományában.[7]

A magyar-oroszok Amerikai Néptanácsa 1918. november 12-én scrantoni kongresszusán megszavazta Kárpátaljának Csehszlovákiához csatolását, abban az ígéretben bízva, hogy „széles jogkörű autonómiával" csatolják azt oda. A cseh politikusok szándékosan nagyították fel az Amerikába kivándorolt ruszinok számát, és így elérték, hogy ne a kárpáti Ruszinföld küldjön képviselőt a párizsi béketárgyalásokra, hanem Gregory Zsatkovics jelenjék meg ott hivatalosan, az amerikai General Motors cég jogtanácsosa, aki már Amerikában született.[8]

A Tízek Tanácsa előtt 1919. febr. 5-én Beneš vázolta a ruszin területekkel kapcsolatban a csehek, illetve a saját nézeteit és álláspontját. „Beneš úr azt mondja, reáhárul az a kötelesség, hogy a Konferencia figyelmét felhívja bizonyos javaslatokra, amelyek nem számíthatóak a csehszlovák területi igények közé. E javaslatok közül az első a Magyarországon élő ruténokra vonatkozik. A szlovákok szomszédságában, tőlük keletebbre van egy terület, amelyet ruténok népesítenek be. Ezek a ruténok ugyanabból a törzsből származnak, mint a kelet-galíciaiak, akiktől a Kárpátok elválasztja őket. A szlováksággal szoros szomszédságban élnek, hasonló társadalmi és gazdasági körülmények között – mi több, a két nép nyelve között egy átmeneti nyelvjárás is létrejött. A rutének nem kívánnak magyar fennhatóság alatt maradni, s ezért felajánlották, hogy egy önálló államot alkotva szoros föderációba lépnének Csehszlovákiával. Számuk 450 000-re tehető. Igazságtalanság lenne őket a magyarok kénye-kedvére hagyni, s habár a csehszlovák igények között ez nem szerepel, ő mégis vállalta, hogy ügyüket a Konferencia elé tárja. Amennyiben Kelet-Galícia orosz kézre jutna, ez azzal a veszéllyel jár, hogy az oroszokat behozza a Kárpátoktól délre eső területekre. Viszont ha Kelet-Galícia lengyel lenne, a lengyelek maguk se tartanának számot e népességre. Ebből következően e népnek vagy magyarrá, vagy autonómmá kell lennie. Ha ez utóbbi következnék be, a ruténok a csehszlovák állammal kívánnak szövetséget alkotni. Noha ezzel Csehszlovákia terhet vállalna magára, e megoldás azt az előnyt kínálná számára, hogy Romániával közös határa lesz. (...)"

Beneš rövid mondókájában már megtalálható minden alapvető tényező, amelyik ezután mély hatást gyakorolt Kárpátalja és Magyarország történetére. Egyrészt előnynek nevezte azt, hogy ha Csehszlovákiának közös határa lenne Romániával, ami a ruszinok Csehszlovákiához csatolásával valósítható meg, másrészt veszélynek minősítette, ha az orosz hatalom, állam, behatolna a Kárpát-medencébe. Első megállapítása a magyarellenes kisantant megszervezéséhez vezetett, amelyben Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia összefogott, hogy a Magyarországtól elrabolt zsákmány területeket és előnyöket megtarthassa. A második utalás sajnos megvalósult 1944 őszén, a szovjet hadsereg betörése kapcsán. Csak ekkor Beneš és a csehszlovák politikai vezetés azt állította, hogy már 1919–1920-ban is zálogként vették át a ruszinok földjét, hogy egyszer majd átadják a Szovjetuniónak.

Azt is leszögezte Beneš, hogy a ruszinokkal Csehszlovákia „terhet vállalna magára"; farizeus módon megemlítette, hogy az a föld nem is szerepel a csehszlovák igények közt. Megkaparintása után azonban úgy lerabolták természeti kincseit, úgy teletöltötték csehszlovák hivatalnokokkal, hogy ez aligha terhet okozott, inkább nyereséget termelt és előnyöket hozott.[9]

A Saint Germain-i szerződés 1919. szeptemberében Csehszlovákiába kebelezte be a ruszin földet többszázezer magyarral együtt. Előírta, hogy a ruszinok számára Csehszlovákián belül területi önkormányzati autonómiát kell létrehozni. Az elszakított magyar nemzetrészre nézve nem rendelkezett, mintha nem is lett volna.

A terület Podkarpatszka Rusz néven 1920. febr. 29-én vált hivatalosan is a cseh-szlovák állam részévé Masaryk államelnöknek azzal az ígéretével, hogy megkapja az amerikai ruszinok által megszavazott autonómiát. A „legszélesebb körű autonómia" nemcsak a békeszerződésben, hanem a csehszlovák alkotmányban is szerepelt.

Zsatkovics, aki felmérhetetlen szolgálatokat tett a csehszlovák politikának, már az állam megszületése előtt, a békekonferencián, a végrehajtás elmaradásakor is súlyos konfliktusba keveredett a cseh vezetéssel. Személyét hálátlan támadások érték, a szlovák és ruszin tartomány között meghúzott Ung völgyi határt súlyosan sérelmezte ő maga és a ruszinság is, hiszen az ígéretek szerint annak valahol a Tarczáig, a Poprád felső folyásáig kellett volna nyúlnia, és Eperjest is magába foglalnia. Zsatkovics a cseh politikának a ruszinsággal szemben brutális érdekérvényesítését látva, az autonómia elsikkasztását elemző emlékiratában szembesítette az elnököt korábbi ígéreteivel, majd lemondva kormányzói tisztéről visszament az Egyesült Államokba.[10]

Az 1920–1930-as években Kárpátalján működő politikai pártok a körülmények hatására nem hagyhatták el programjukból az autonómia követelését. Sőt némelyik még a nevébe is felvette, ilyenek az Autonóm Földműves Szövetség, az Autonóm Ruszin Szociáldemokrata Párt. Ezek a pártok valósággal bombázták a Népszövetséget a sérelmekről szóló beadványaikkal. Prága azonban süket maradt még a Népszövetség kérelmeivel szemben is.

A nép körében a magyar–ruszin érdekeltségű Autonóm Földműves Szövetség volt a legbefolyásosabb, amelyet vezetőjéről Kurtyák Jánosról, egyszerűen csak Kurtyák-pártnak neveztek. Kurtyák halála után tanítványa, Bródy András vette át a vezetést. Nagyjából együtt haladt ezzel Sztepán Fenczik (Fenczik István) Autonóm Orosz Nemzeti Pártja; a csehek nem nézték jó szemmel ezt a két tömörülést. Nekik köszönhető, hogy a cseh kormánypárt sosem győzött Kárpátalján 1924–1935 között. Meg kell említeni az elég erős kommunista pártot is, amely akarva-akaratlanul gyengítette a tartományban a cseh nacionalista, burzsoá pártok eredményeit.[11]

Ungvárott 1934–1936-ban felépült a tartományi kormányzósági palota A. Krupka építész tervei alapján. A palota bútorai és egyéb berendezései Hajovics Péter munkácsi bútorgyárában (volt Sutay Béla gyár) készültek. A magyar országgyűlésben meghívott képviselőként foglalt helyet Hajovics 1939. jún. 30-án.[12]

A ruszin – vagy minek nevezzük – autonómia ügye nem mozdult előre Csehszlovákia felszámolásáig, vagyis magyarán, ha a Német Birodalom nem osztja fel Csehszlovákiát, akkor továbbra is elszabotálták volna Podkarpatszka Rusz területi önkormányzatát. A cseh államvezetés a vesztét érezve kapkodni kezdett 1938 kora őszén, de akkor már végzetesen elkésett.

Amerikában az ukrán antikommunista emigráció New York-i nagygyűlésén 1938. szept. 4-én 750 000 csehszlovákiai ukránról beszéltek, akiknek sorsa rendezetlen. Azaz az ukrán emigráció, illetve az ukranofil kárpátorosz (magyar–orosz) emigráció benyújtotta igényét Kárpátaljára, úgy állítván be a dolgot, hogy a ruszin autonómia görcse azzal oldható meg, ha lemondanak a ruszin identitásról, és mindenestől ukránnak vallják magukat egy virtuális Ukrajnához való területi csatlakozás reményében.[13]

Eduard Beneš, csehszlovák köztársasági elnök, 1938. október 5-én lemondott, október 20-án emigrációba vonult. Október 5-én Zsolnán megalakult a legelső autonóm szlovák kormány Jozef Tiso vezetésével. Ezt követte október 9-én a legelső tartományi kormány Podkarpatszka Ruszban Bródy András miniszterelnökkel az élen. Bródy András Prágában a közös minisztertanács ülésén követelte, hogy népszavazás döntsön Podkarpatszka Rusz sorsáról, akár a Magyarországhoz való csatlakozásról is, ezért Bródyt 1938. okt. 25-én letartóztatták és fogságba vetették. Másnap Volosin Ágoston foglalta el a tartomány miniszterelnöki székét, aki Bródy kormányában közegészségügyi miniszter volt.

Volosin 1938. október 26-ától „hivatalosan" új nevet adott a tartománynak, Karpatszka Ukrainának nevezte. Az ekkori elképzelések szerint ez az autonóm tartomány föderatív államot képezett volna a maradék cseh és szlovák állammal. (A müncheni egyezmény [1938. szept. 29.] értelmében Csehszlovákia a németek lakta Szudéta-vidéket átadta Németországnak.)

Mint ismeretes, 1938. nov. 2-án megszületett az első bécsi döntés, amely visszajuttatta Magyarországnak a Felvidék és Kárpátalja döntő többségében magyarok lakta déli területeit. A Volosin-féle tartományi kormánynak és adminisztrációnak el kellett távoznia Ungvárról, mert az is újra magyar lett, mint volt ezer évig.

Volosin maradék tartománya számára Husztot jelölte ki „fővárosul". A Kölcsey Ferenc epigrammája által feledhetetlenné tett Huszt városkában 1938. nov. 9-én zászlót bontott a Kárpáti Szics Népi Védelmi Szervezet, röviden a Szics-gárda, mely fasiszta mintára szervezett félkatonai alakulat volt. Megalakult a Központi Népi Tanács, és gőzerővel, terrorral elkezdődött az ukránosítás.

A munkácsi görög katolikus egyházmegye székhelye, Munkács is visszatért Magyarországhoz, ezért a római pápa 1938. november 15-én kinevezte és Karpatszka Ukrainába küldte Nyárády Dénest, a horvátországi Kőrös görög katolikus egyházmegye püspökét, aki Huszton rendezkedett be.

Volosin ukranofil politikai csoportja identitás zavarban és identitás keresésben szenvedett, tulajdonképpen megtagadta azt a népet, amelyből vétetett. Tartományi szintű „hivatalos" megemlékezést tartottak Huszton 1939. január 21-én, az 1919. január 21-ei népgyűlés 20. évfordulóján. Emlékezzünk, volt róla szó, hogy a máramarosszigeti rada által összehívott, a nyugat-ukrán katonaság szuronyaival körbevett huszti népgyűlés kimondta a Petljura elnöksége alatt álló Nyugat-Ukrán Népköztársasághoz való csatlakozást. Petljura államkísérlete antikommunista és antiszemita volt. Az általa ellenőrzött területeken gyakoriak voltak a zsidóellenes pogromok. Ez is szimpatikus lehetett Volosin számára, amikor megtette történelmi előképnek, hősnek Petljurát. Bár Petljura sorsában felfedezhette volna az intő jelet is, ugyanis Párizsban az emigráns Petljurát egy zsidó diák bosszúból lelőtte. A francia bíróság a diákot felmentette.

A Mussolini által „féregnyulvány"-nak titulált Karpatszka Ukrainában 1939. februárjában népszámlálást tartottak. Az összlakosság 545 131 fő volt, ebből ukrán (azaz nem ruszin, nem kárpátorosz stb.) 413 481 (75,9%), zsidó 65 828 (12,1%), magyar 25 894 (4,8%), cseh és szlovák 17 945 (3,2%), román 13 268 (2,44%) és német 8715 (1,6%).

Volosinék tartománygyűlési választásokat rendeztek 1939. február 12-én, melynek „eredményeként" 92,4% szavazott az egyetlen listán feltüntetett 32 képviselőre, melyek között egy magyar sem lehetett. A Szics-gárda terrorja sem volt elég azonban, hogy garantálja a választási győzelmet, sokhelyütt még számszerűleg is meg kellett hamisítaniuk a szavazatokat.

A tartományi szojmnak 1939. március 2-án kellett volna összeülnie, de szervezési nehézségekre hivatkozva azt bizonytalan időre elhalasztották. Nyárády püspök március 10-én körlevélben elrendelte, hogy egyházi ünneppel kössék össze a szojm megnyitását.

Hitler német kancellár 1939. március 12-én értesítette Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját, hogy Csehszlovákia a felbomlás küszöbére érkezett, Németország elismeri majd a független Szlovákiát, de Volosin tartományi kormányának ilyet nem fog adni. A magyar állam tehát rövid időn belül megoldhatja Kárpátalja ügyét.

A Szics-gárda 1939. márc. 14-én kora hajnalban felkelést robbantott ki Huszt központtal. Megtámadták a huszti kormányépületet, a cseh csendőrséget, a fontosabb katonai objektumokat vidéken is. Cél volt nagyobb mennyiségű fegyver szerzése, a Volosin-kormány megbuktatása, melyet puhasággal, erélytelenséggel vádoltak a Szics-gárda parancsnokai. Délre a csehszlovák katonaság és csendőrség szétverte és megadásra kényszerítette a Szics-gárdát. A puccs és lázadás nem érte el célját.

Március 14-én összeült Pozsonyban a szlovák nemzetgyűlés, és Hitlerrel egyetértésben kikiáltotta az önálló szlovák államiságot. Államjogi értelemben a

szlovák szeparatizmusnak ez az aktusa törte szét a nagyhatalmak által garantált Csehszlovákia kereteit, és nem a magyarok rombolták szét, ahogy azt később állították, amikor megalkották a magyarok ellen a kollektív bűnösség vádját.

Március 14-én Volosin Karpatszka Ukrainája lépéskényszerbe került az önálló Szlovákia kikiáltása miatt. Volosin este 7 órakor rádióbeszédben kihirdette az önálló Karpatszka Ukraina megalakulását, és kérte a Német Birodalomtól az elismerést. Werth Henrik, a magyar királyi honvédség vezérkari főnöke táviratban megparancsolta a már felsorakozott határmenti alakulatoknak, hogy éjfélkor késedelem nélkül lépjék át a tartomány határát, és vegyék birtokba egész Kárpátalját, fel a Kárpátok gerincén húzódó ezeréves magyar határig, a közös magyar–lengyel határig.

Huszton a gimnáziumban 1939. március 15-én délelőtt összeült Karpatszka Ukraina parlamentje, a szojm. Ez törvénybe foglalta a függetlenséget, és Volosint államelnökké választotta. Volosin és kísérete 1939. március 16-án Husztról Romániába menekült.[14]

I. A Magyarországhoz visszacsatolt Kárpátalja 1938–1944

A trianoni igazságtalan békediktátum revíziójára 1938 őszén került sor először. Október 27–30-án Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter Rómában tárgyalt Mussolini olasz kormányfővel és Ciano külügyminiszterrel Csehszlovákia ügyében. Előzőleg Anglia és Franciaország már lemondott a négyhatalmi egyezményből eredő jogairól Németország és Olaszország javára.

Nov. 1-jén Kánya Kálmán külügyminiszter és gr. Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetésével küldöttség utazott Bécsbe, a csehszlovák ügyben döntőbíráskodásra felkért Németország és Olaszország meghívására. Nov. 2-án a bécsi Belvedere-kastély aranytermében a tengelyhatalmak kihirdették döntőbírósági határozatukat, az ún. első bécsi döntést. Ennek értelmében Csehszlovákiától visszakerült hazánkhoz 11 927 km² terület és 869 299 lakos, amelyből 86,5% volt magyar és 9,8% tót (szlovák). A vitatott városok közül hazatért Kassa, Ungvár, Munkács és Beregszász, Csehszlovákiánál maradt többek között Pozsony, Nyitra, Nagyszőlős stb. Visszatért Kárpátalja déli, magyarlakta vidéke, mintegy 2000 km². A Volosin vezette „kárpát-ukrán" tartományi kormány kénytelen volt székhelyét Ungvárról áttenni Husztra, mielőtt a magyar honvédség birtokba vette volna Ungvárt.

A magyar királyi honvédség csapatai 1938. november 5-én kezdték meg a visszacsatolt Felvidék megszállását, Kárpátaljára nov. 9–11-ig vonultak be. November 12-én Beregszászban adta postára egy ezredparancsnok azt a Grand Hotelt, Fő teret ábrázoló csehszlovák képeslapot, amelyen azt írta: „Itt vezettem be ezredemet díszmenetben, kaptam virágot, csókot, ölelést, majd lehúztak a lovamról. Volt paplanos ágy, meleg szoba, sőt még meg is fürödhettem."[1]

A majdnem teljesen magyarlakta felvidéki és kárpátaljai területek visszaszerzése diplomáciai úton, nemcsak az ott élő magyarok egyetlen vágya volt, amelyet 20 év cseh uralom alatt sem lehetett kiirtani, hanem találkozott az egész magyar nemzet akaratával. Ebben a kérdésben nemzeti egység honolt, és bizalom létezett az ország vezetése és népe között.

Sőt, a legfelsőbb szinten már ekkor továbblépett volna a magyar állam. Nov. 9-én a varsói magyar követ átadta Kánya Kálmán külügyminiszter jegyzékét Beck lengyel külügyminiszternek, amelyben lengyel–magyar együttműködés értelmében Kárpátalja egészének megszállásához lengyel katonai támogatást kért Magyarország. Ekkor a lengyel külügyminisztérium csak ún. szabadcsapatok támogatását

ígérte. Ennek az ígéretnek 1939. március második felében lett következménye, például a Vereckei-szorosnál, amikor Volosin Szics-gárdistái a honvédség elől lengyel területre menekültek.

November 11-én Olaszország, november 19-én Németország diplomáciai úton közölte, hogy nem helyesli a magyar katonai akciót Kárpátalja még fennmaradt területének megszerzésére. Kánya Kálmán az utóbbi napon kénytelen volt kinyilvánítani, hogy a magyar kormány a kérdésben nem fog erőszakot alkalmazni. Ennek ellenére a Felvidéki Magyar Hírlap 1938. november 20-án címlapján nagy betűkkel közölte, hogy a Ruszin Nemzeti Tanács rendfenntartás céljából behívta a magyar honvédcsapatokat.

Hitler, a Német Birodalom kancellárja, a berlini magyar követ útján értesítette a magyar kormányt 1939. március 12-én, hogy Csehszlovákia a szétesés küszöbén áll. Németország elismeri majd Szlovákia „függetlenségét", de a Volosin vezette „kárpátukrán" tartományi kormánynak 24 óráig nem ad hasonló elismerést. Magyarország tehát rövid idő alatt megoldhatja egész Kárpátalja kérdését. Ekkor már Olaszország is támogatta a magyar igényt Kárpátalja egészére nézve.

Március 14-én Tiso miniszterelnök bejelentette az önálló Szlovák Köztársaság megalakulását, március 15-én a német hadsereg elfoglalta Cseh és Morvaországot, és a Német Birodalomhoz csatolta protektorátusként. Ekkor megnyílt Magyarország előtt a cselekvési lehetőség, hogy Kárpátaljának még vissza nem tért részét visszavegye, egészen a Kárpátok gerincén húzódó ezeréves magyar határig.

Március 15–18-ig a honvédség alakulatai fegyverrel visszaszerezték a többségében ruszinlakta hegyvidéket. A Volosin-féle „kárpátukrán" tartományi kormány a Német Birodalomnak, Hitlernek felajánlkozva, 1939. március 15-én Huszton kikiáltotta Kárpát-Ukrajnát egy szojmnak nevezett tartománygyűlés keretében. Ezt az „államot" egyetlen állam sem ismerte el. A Volosin-féle fegyveres erő, a Szics-gárda (Ukrajinszki Szicsovi Sztrilci, USZSZ - Ukrajnai Lövészek Tábora) Huszt előtt Veresmartnál a Krasznaja Polja, azaz Vörösmezőn és Perecsenynél tanúsított fegyveres ellenállást, amelyet honvédeink könnyedén leküzdöttek. A Volosin vezette politikai csoport Romániánkeresztül Németországba menekült. Hitler Volosin és kísérete számára Prágát jelölte ki lakhelyül.[2] A Szics-gárda maradványainak egy része a Vereckei-szoroson át lengyel földre vette útját, ahol a lengyelek semmisítették meg.[3]

1. A Kárpátaljáról 1938-ban, majd 1939-ben behívott országgyűlési képviselők és felsőházi tagok

A hazához visszatért felvidéki területek ügyét, azon belül népének országgyűlési (képviselőházi, felsőházi) képviseletét sürgősen rendezni kellett. Vitéz Imrédy Béla miniszterelnök 1938. november 8-án nyújtotta be törvényjavaslatát. A képviselőház ülését vezető Kornis Gyula elnök bevezető, ünnepélyes szavai így hangzottak:[4]

„Honvédeink napok óta örömtől repeső szívvel menetelnek, hogy megszállják azt a földet, amely több mint ezer esztendő óta a mienk, de amelyet húsz évvel ezelőtt az igazságtalan erőszak elrabolt tőlünk. (Felkiáltások a balközépen: Éljen a hadsereg! – Élénk éljenzés és taps.) Ujjong a nemzet és vele ujjong a t. Ház is. Az, amire a magyar biztos reménységgel vágyakozott, amiért törhetetlen hittel sóvárgott, most íme, hirtelen valósággá szilárdult: a Trianonban szétmarcangolt és eltemetett magyarság koporsófödele felpattant, és a nemzetnek egy része éppen halottak napján feltámadott. Két évtized sötét éjszakája után végre megvirradt: a nemzetek legfőbb Ura megengedte, hogy az igazság napja ránk ragyogjon. A halhatatlan magyar nemzet örökkévalóságának történeti lehelletét most melegen, élményszerűen, örömtől kipirultan érezzük orcáinkon. A nemzettestnek egyik tagja visszailleszkedik a magyarság szervezetébe. Ez a nagyszerű történeti aktus is igazolja a magyarságnak a Dunamedencében szerzett örök jogát (Úgy van! Úgy van!), és ideig-óráig megbénítható, de végül mindig diadalmaskodó történeti hivatását (Úgy van! Úgy van!).

A Felvidék magyarságának rabsága nemzetünk ezeréves történetének hősi époszában csak rövid ideig tartó epizóddá törpült. A népi önrendelkezésnek húsz évvel ezelőtt eltemetett igazsága, ennek az igazságnak földrengése most az ősi magyar rögből kidobta a Trianonban faragott bitorló határköveknek egész sorát (Úgy van! Úgy van!). Nem hiába hordoztuk körül t. Ház, szerte az országban a csonka határokig, Szent István évében a nagy országépítő királynak soha el nem porladó jobbját, mert hálás nemzetére még ebben az esztendőben áldást hozott, és palástját ráborította a Szent Koronájától elszakított földre. Milliónyi, a balsors által elsodort, a szenvedések tüzében megtisztult, magyarabbá acélosodott magyart ölelünk most keblünkre (Úgy van! Úgy van! – Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.), akiknek lelke erős, a nemzethez hűséges és mindenben áldozatkész maradt. Egységes örömmámorban olvad most össze a felszabaduló és felszabadító, a visszacsatolt és visszacsatoló magyarság szíve. Az előbbi magával hozza húszéves fájdalmának és önfenntartási küzdelmének sok-sok tapasztalatát és tanulságát, hogy ezekkel felfrissítse és meggazdagítsa a magyar életet, az utóbbi pedig tárt karokkal és testvéri szeretettel fogadja a visszatértet, hogy megerősödött magyar

öntudattal újra bekapcsolja a régi szellemi és társadalmi közösségbe. Milliónyi magyar, ezeresztendős múltunk minden fájdalmának és örömének hű részese, lett újra a Szent Korona tagja. Az ősi magyar állami erő történeti gravitációjának, a magyar Szent Korona titokzatos vonzóerejének, a magyarság egységes összetartozása soha ki nem irtható tudatának ünnepét üljük (Úgy van! Úgy van! – Általános élénk helyeslés és taps.)."

Az 1938. évi XXXIV. törvénycikket a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területnek az országgal egyesítéséről címmel 1938. nov. 13-án hirdették ki. Ennek 2–3. §-a intézkedett a Felvidék országgyülési képviseletéről.

„2. §. A visszacsatolt felvidéki területek lakossága által szenátorokká, nemzetgyűlési vagy tartománygyűlési képviselőkké megválasztottak közül a jelen törvény erejénél fogva mint országgyűlési képviselők az 1935. évi április havának 27. napjára egybehívott magyar országgyűlés képviselőházának tagjai lesznek azok, akiket a magyar királyi miniszterelnök indítványára az országgyűlés, mindkét házának határozatával az országgyűlés képviselőházába meghív.

3. §. Az 1926: XXII. tc. 23. §-a alapján élethosszíglan kinevezhető felsőházi tagok száma negyvennégyre emeltetik fel"[5] (Korábban a szám 40 volt!).

Vagyis a magyar állam nemhogy nem utasította el a Kárpátalján politikai szerepet játszó, karriert befutó emberek behívását a magyar országgyűlésbe, akár a csehszlovák országgyülésből is, hanem egyenesen szorgalmazta azt. Természetesen a behívottaknak bizonyos szűrőn kellett átmenniük, ami azt jelentette, hogy a magyar parlamenti pártok valamelyikének vállalnia kellett a személyüket, illetve korábbi pályafutásukban garancia kellett legyen a magyarsággal való együttműködési készségre. A képviselőház 1938. dec. 5-ei ülésére érkezett vissza a felsőház elfogadó nyilatkozata a felvidéki behívott képviselők személyére nézve tett miniszterelnöki javaslatra, amely aktus után a képviselőház ide vonatkozó határozata országos érvényű határozat erejére emelkedett. A felvidéki képviselőcsoport tagja ekkor Jaross Andor, Porubszky Géza, Holota János, Szent-Iványi József, Korláth Endre, Fenczik István, Szilassy Béla, Turcsányi Imre, Pajor Miklós, Füssy Kálmán, Földesi Gyula, Salkovszky Jenő, Giller János, Virágh Béla, Gürtler Dénes, Ortutay Jenő és R. Vozáry Aladár.

Nevezettek ünnepélyesen bevonultak a képviselőházba és elfoglalták helyeiket. Közülük Kolláth Endre, Fenczik István, Földesi Gyula, Ortutay Jenő és R. Vozáry érkezett Kárpátaljáról. A felvidéki képviselők csoportja nevében Jaross Andor tárcanélküli miniszter és Fenczik István kért és kapott szót 1938. dec. 5-én. Az utóbbi alapvető és reprezentatív beszédét teljes egészében közöljük.[6]

„T. Ház! (Hosszantartó éljenzés és taps. – Zaj a szélsőbal oldalon.) Az utolsó évszázad legnehezebb történelmi motívumait éljük át. Egész Európa részben befejezett, részben haladó tények előtt áll, és mind a magyar kormánynak, mind a kárpátorosz népnek (Zsitvay Tibor: Éljen a kárpátorosz nép! – Hosszantartó éljenzés és taps.) tudomásul kell vennie, hogy Magyarországot egyik oldalról a Csehszlovák állam, másik oldalról a Poprád völgyétől a Tisza völgyéig a fikciós-autonóm Kárpátoroszország határolja. Ez a határ ma esetleg egy új világbékének lehet az útja, esetleg útja, ugródeszkája egy új világháborúnak. Éppen ezért felelősségem teljes tudatában, az igazság győzelmébe vetett legmélyebb hittel lépem át Szent István birodalma országgyűlésének küszöbét. (Hosszantartó éljenzés és taps.)

A kárpátorosz népet képviselem itt (Lelkes éljenzés és taps.), azt a népet, amelyet a legszebb történelmi jelző illet meg, és amely e jelzőhöz híven, ma is úgy érzi, hogy megőrizheti a Gens fidelissima nevet. (Hosszantartó éljenzés és taps.)

A kárpátorosz nép jogosan vágyik szabadságra (Úgy van! Úgy van!), amelyet a wilsoni elvek fektettek le 1918-ban, és amely szabadság 1919. szeptember 10-én a nagyhatalmak garanciájával kodifikáltatott. Be kell jelentenem, hogy a kárpátorosz nép jogaival, önrendelkezési hatalmával még a mai napig sem élhetett. (Úgy van! Úgy van!) A jogaiban elismert kárpátorosz nép csak letétben volt helyezve a csehszlovák állam keretein belül. (Úgy van! Úgy van!) Ennek az államnak a keretei elpusztultak, és így a trianoni Csehszlovákia nincs többé. (Úgy van! Úgy van! – Taps.) Ennek következtében a kárpátorosz nép, amelynek ezen a már eltűntetett kereteken belül kellett volna érvényesülnie, felszabadult. A békeszerződés értelmében és az azt követő „General statute" értelmében az első kárpátorosz parlamentnek 1919. december 10-én kellett volna összeülnie. Különböző ürügyek leple alatt, főleg a szélső szocialista ukrán marxisták (Úgy van! Balfelől.) és a zsidó kommunisták intrikáira (Zaj a szélsőbal oldalon.), a kárpátorosz nép parlamentjét mai napig sem hívták össze. (Egy hang a jobboldalon: Elég szégyen!)

Ennek folytán a kárpátorosz népakarat sem a wilsoni alapelvek, sem a békeszerződések, sem a legújabb müncheni, vagyis a „Kis Népszövetség" határozata és akarata értelmében nem érvényesülhetett. (Zaj a szélsőbal oldalon. – Halljuk! Halljuk!) A Páris–Prága–Moszkva tengellyel nem lehetett összeegyeztetni a nacionalista alapra helyezett, és a Róma–Berlin főtengelyhez, a Budapest–Ungvár–Varsó melléktengelyhez közeledő kárpátorosz nép akaratát. (Úgy van! Úgy van! – A jobboldalon és a középen.) A kárpátoroszok 70%-a húsz éven keresztül ellenállott a prágai elgondolásoknak, és az összes parlamenti és más választások alkalmával ellenzéki többséget alkotott. (Éljenzés.) Így a kárpátoroszok önrendelkezési jogának nemcsak gondolata, hanem jogfolytonossága sem szakadt meg, és azért teljesen megfelel az európai követelménynek a „Volksprinzip"-nek és a nemzetközi jogi felfogásnak a kárpátorosz nép november 3-án megfogalmazott döntése. Ennek értelmében a kárpátorosz nép abszolút többsége a bécsi arbitrázs után, amely jogilag nem ellenkezik a kárpátorosz nép önrendelkezési jogaival, Ungváron felhatalmazott képviselőivel elnökletem alatt összeülve, 700 000 főnyi kárpátorosz nép

nevében kijelentette, hogy élni akar önrendelkezési jogaival, népszavazást kíván. (Nagy taps a Ház minden oldalán.) A népszavazási terület az általunk lakott terület a Poprádtól egészen a Tisza völgyéig. (Éljenzés és taps.) Ezt a népakaratot, mint a kárpátorosz nép többségének egységes óhaját és akaratát november 4-én tolmácsoltuk a müncheni nagyhatalmaknak és az érdekelt államok képviselőinek, és ezt a határozatot és népakaratot vagyok bátor itt a magyar országgyűlésen e szent, felelősségteljes történelmi pillanatban képviselni. (Éljenzés és taps. – Felkiáltások jobb felől: Éljen Bródy! – Taps a jobboldalon és a baloldalon.)

A kárpátorosz probléma nemcsak Európa legszerencsétlenebb népének, egy élni akaró és jogaitól teljesen megfosztott öntudatos nemzetnek a problémája, hanem problémája az új, a trianoni rabságtól megszabadult Európának is. (Úgy van! – A középen.) Kiindulópontja az új európai világbékének, vagy pedig egy szörnyű európai világháborúnak a Róma–Berlin–Tokió és a Páris–Prága–Moszkva tengelynek keresztező pontján. Ebből a szempontból fontos ütközőpont az európai nagy tengelyek zseniális megteremtője kezében a kárpátoroszok földje nemcsak néprajzi és gazdasági, de főleg politikai vonatkozásban is. (Úgy van! Úgy van!)

Nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy a Páris-Prága-Moszkva tengely összekötő hídja a kisantanton keresztül éppen a kárpátoroszok földje volt. (Zaj.) Nem szabad elfelejtenünk azt, hogy a Duna–Majna–Rajna–Tisza-csatornák tervei összefüggésben állanak a Fekete-tenger és Kelet-Európa problémáival és azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy Kelet-Európa problémái most kezdenek aktuálisak lenni, és e kérdések megoldásához feltétlenül hozzá fog tartozni a Kelet kapujának és hídjának kérdése, a kárpátoroszok földjének kérdése. (Úgy van! Úgy van!)

A kárpátorosz nép önrendelkezési jogáért való küzdelmét az elszakítottság nehéz húsz évén keresztül a magyar nemzet magáévá tette. A lengyel nemzet pedig (Élénk éljenzés és taps.) e törekvést mindig támogatta. Most, amikor a küzdelem kell, hogy a vége felé közeledjék és amikor Szent István Nagy-Magyarországának eszméje reális formát kell, hogy öltsön, a kárpátorosz nép boldogan veszi tudomásul a testvér magyar nemzetnek ezt a magatartását. (Úgy van! Úgy van! – Taps.) Tehát elismeri a magyar nép azt, hogy a kárpátorosz népet teljes önrendelkezési jog illeti meg (Úgy van! Úgy van!), és ha ezzel élve e nép visszatér a Szentkorona országához, a Szentkorona keretén belül a legszélesebb körű önkormányzati jog fog az ő rendelkezésére állani. (Úgy van! Úgy van! – Éljenzés és taps a jobb- és a baloldalon.) A kárpátorosz nép tudomásul veszi azt is, hogy a magyar nemzet ezen cél elérésében Európa összes nagyhatalmainál minél hamarabb minden erejével a leghatározottabban támogatni fogja. Ezt a tényt, mint a magyar nemzet történelmének egyik legnagyobb megnyilatkozását és ennek eseményét könyveli el a kárpátorosz nép nemcsak az európai béke érdekében, hanem, mint a szentistváni

gondolat legfényesebb győzelmét, amit a „Gens fidelissima" életével és vérével fog megköszönni. (Élénk éljenzés és taps.)

Tudom, hogy Magyarország és annak országgyűlése a Szentkorona eszméjének alapján áll. Ez azt jelenti, hogy a magyar nemzet nem akar mást, mint megóvni függetlenségét az európai nagy kaoszban, belpolitikailag megoldva a szükséges reformokat, versenyezve a művelt és totális elveket hirdető nyugattal. Tudom, hogy a magyar nemzet totálisan össze akar forrni, át akarja szervezni társadalma rendjét, hadseregét megerősíteni, szociális problémáit pedig abban az irányban akarja megoldani, hogy kiemelje a faj tisztaságát és lerázza a parazitákat, a különböző kommunista és marxista befolyásokat. (Éljenzés és taps jobb felől.) Bátran csatolom ezért a kárpátorosz nép jövőjét, szabadságát és függetlenségét Nagy-Magyarországéhoz (Éljenzés jobb felől.), mint a kárpátorosz nemzeti fasisztapárt képviselője, és kívánom, hogy Magyarország nemzeti életében éppúgy, mint az országgyűlés minden megnyilatkozásában a magyar Szentkorona igazsága és a kárpátorosz nép szabadsága győzzön. E nagy tények hatása alatt és tudatában állok itt a magyar országgyűlés színe előtt ma, Szent Miklós előestéjén, amely nap előestéje kedves úgy a kárpátorosz népnek, mint a magyar országgyűlésnek és a magyar nemzetnek, és kijelentem, hogy a szabad kárpátorosz nép óhaját akarom tolmácsolni, amikor mindenféle belpolitikai vagy pártbefolyás nélkül az egész magyar nemzet akaratából, átlépve a magyar országgyűlés küszöbét, üdvözölhetem Magyarország kormányzóját, vitéz nagybányai Horthy Miklós ő főméltóságát (Hosszantartó lelkes éljenzés. – A Ház tagjai felállva tapsolnak.), a miniszterelnök úr ő exellenciáját (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középen.) és a magyar nemzet alkotmányos életének megtestesülését, a magyar országgyűlést. Na mnogaja i blahaja lyeta! Ad multos annos! (Hosszantartó éljenzés és taps. – A szónokot tömegesen üdvözlik.)"

Fenczik István szűzbeszédét a magyar képviselőházban ruszinul és latinul elmondott jókívánsággal fejezte be. Na mnogaja i blahaja lyeta! Hosszú és szerencsés (boldog) éveket! A naplószerkesztőség – úgy látszik – nincs felkészülve ruszinul mondott szövegek cirill betűs visszaadására. Később már ilyenek is találhatók a jegyzőkönyvekben, sőt szerb nyelvű hozzászólás is előfordul bennük.

Egyelőre a kárpátaljai dolgok jobbra fordulása még váratott magára. Bródy András miniszterelnökkel az élén 1938. október 9-én megalakult ugyan Kárpátalja tartományi kormánya, ám Bródy miniszterelnököt Prágában letartóztatták október 25-én, mert követelte, hogy népszavazás döntsön a ruszin nép hovatartozásáról. Sirovy csehszlovák miniszterelnök 1938. október 26-án Volosin Ágostont nevezte ki Podkarpatszka Rusz tartományi kormányának élére, aki a Bródy-kormányban egészségügyi miniszter volt. Volosin a tartomány nevét Karpatska Ukraina névvel cserélte fel, és féktelen ukránosításba fogott.

Megalakította az Ukrán Nemzeti Tanácsot, betiltotta a ruszin és magyar nyelvű sajtót, föloszlatta a ruszin és magyar pártokat. Huszton galíciai mintára 1938. november 9-én zászlót bontott a Kárpáti Szics Népi Védelmi Szervezet, – röviden Szics-gárda – és ruszin- és magyar-ellenes terrorba kezdett.

A csehszlovák parlament 1938. november 22-én elfogadta Karpatska Ukraina tartományi „alkotmányát". A csehszlovák katonaság tüzérséggel, páncélautókkal, gyalogsággal és Szics-gárdistákkal támadást indított 1939. január 6-án a már Magyarországhoz tartozó Munkács városa ellen. A csehek és az „ukrán" terroristák támadását a honvédek és a felkelésszerűen csatlakozó polgárok visszaverték, bár fegyverzet tekintetében és számbelileg is túlerőben volt az ellenség. Magyar részről 7 hősi halottat vesztettünk, az ellenségnek 41 halottba és 64 sebesültbe került a kaland.[7]

Ez a súlyos határincidens a nemzetközi figyelmet is ráirányította Kárpátalja kérdésének megoldatlanságára, egy európai tűzfészek kialakulásának lehetőségére. Ugyanakkor nemzetközi tekintetben megnőtt azoknak a tábora, akik a magyar–lengyel ezeréves határ visszaállítását európai szempontból is jótékonynak vélték.

Philippe Henriot 1939. jan. 20-án a francia parlamentben beszélt Kárpátaljáról, amikor azt mondta: „Bizony tévedések és intrikák következtében lettek a kárpátoroszok Csehszlovákiához hozzácsatolva. Igaz az, hogy a földet minden életlehetősége Magyarországhoz köti, s ezért e terület előbb-utóbb vissza fog térni Magyarországhoz."

Aldo Dami francia író ekkoriban megjelent művében olvashatjuk: „Az európai béke csak úgy biztosítható, ha a kárpátoroszoknak megadják az önrendelkezési jogot, mert Kárpátaljának egyetlenegy piaca a magyar Alföld." F. de Gerardo: *Le Complet Rouge en Ruthénie*, azaz Vörös összeesküvők Ruténföldön c. művében részletesen tárgyalta a tévedéseket és csalásokat, amelyeknek eredményeként a ruszinokat Csehszlovákiához csatolták és eltörölték a lengyel–magyar határt.

Nagyon figyelemre méltó, hogy az orosz antikommunista emigráció lapjai Amerikában, Párizsban, Berlinben, Szófiában, Vilnában egyöntetűen megállapították: „A kárpátoroszságnak nemcsak az igazság követelményei miatt kell Magyarországhoz visszakerülnie, hanem azért is, mert a Kárpátok a magyarság természetes bástyája, és a kárpátoroszok a magyarok hűséges szövetségesei voltak ezer éven keresztül."

Dudzsinszky képviselő 1938. dec. 2-án interpellált a lengyel parlamentben, és követelte a lengyel–magyar határ megvalósítását úgy, hogy Kárpátalja egészét Magyarországhoz kell csatolni.

Ezekben a hónapokban a Daily Mail, a News Chronicle és a Daily Telegraph c. angol lapokban is olyan cikkek jelentek meg, amelyek szerint „Britannia támogatni fogja a kárpátoroszok önrendelkezési jogát". Ami úgy volt értendő, hogy Magyarországhoz is csatlakozhatnak, ha az a ruszinság többségének akarata.

Kárpátalja nemzetközi üggyé növekedésébe többnyire kimondatlan, lappangó szándékok, elképzelések és vágyak is belejátszottak. A labilis zóna, a tűzfészek felszámolásán kívül azért vált fontossá a lengyel–magyar határ, mert két oldalról nézve is fontos szerepet szántak ennek a határnak. Egyik részről a fenyegető szovjet veszély ellen képezett volna erős akadályt, másik részről Lengyelország – amelynek fennállását a nyugati államok garantálták – és Magyarország közös határral útjában állhatott volna a németek keletre menetelésének. Nem volt ez teljesen légbőlkapott elképzelés, bár az erőviszonyokat tekintve kezdettől fogva illúzió volt. Különösen, ha meggondoljuk, hogy az akadálynak tekintett lengyel államot Németország és a Szovjetunió egyetlen közös akció keretében számolta fel 1939. szept. első felében, hogy azután egymásnak eshessenek.

Fenczik István 1939. március 8-án interpellált a magyar országgyűlés képviselőházában a ruszin nép és Kárpátalja ügyében. Alapvető állításai, hogy a ruszin nép sohasem volt ukrán, az ukrán nyelvnek még a nyelvjárása sem a ruszin nyelv. A ruszin nép elérkezett a nemzetté válás küszöbére, és megilleti az a jog, hogy saját sorsáról dönthessen.[8]

„Két gondolat, helyesebben két esemény az, ami alkalmat ad nekem arra, hogy a magyar parlamentben felszólalhassak a kárpátorosz kérdést és a kárpátorosz földet illetőleg. Az egyik a február hó 12-én végrehajtott kárpátaljai választás, a másik a február hó 25-én a magyar külügyminiszter úr által aláírt antikomintern szerződés. E két nagy eseményt össze akarom fűzni, és a magyar parlament tekintélyén keresztül tulajdonképpen Európa lelkiismeretéhez, barátainkhoz és a nagyhatalmak jóakaratához akarok folyamodni a kárpátaljai oroszok helyzetét, szenvedését, helyesebben jogait illetőleg.

A kárpátorosz népnek kétségtelenül éppen olyan jogai és kötelességei vannak, mint bármely más európai népnek. A kárpátorosz népre éppúgy vonatkozik Wilsonnak 1918-ban 14 pontban lefektetett alapelvei, a népszövetségnek, a müncheni új világkonferenciának, vagy pedig a bécsi arbitrage-nak határozatai, mint bármely más népre. Ezen négy nagy, és Európát újrarendező esemény közül bármelyiket vegyük fontolóra, mindegyik a népiség elvén alapszik és mindegyik elismeri a népek önrendelkezési jogait. Ezekre az elvekre, mint biztos bázisra támaszkodva alkotják meg a münchen–bécsi elgondolásban született legújabb Európát. A népek önrendelkezési jogát nem látjuk azonban a maga teljes egészében kibontakozni a Kárpátalján. Legyen szabad az előbb említett két nagy eseményre támaszkodva bizonyos fogalmaknak a tisztázását megkísérelnem.

A kárpátorosz nép a wilsoni 1918-as elvek alapján jogokat nyert sorsának rendezésére. A wilsoni elgondolások 1919. május hó 18-án szándékos megtévesztés

és félrevezetés következtében arra az eredményre jutottak, hogy Ungváron kimondották a három különálló kárpátorosz nemzeti tanács egyesülését, s ez az egyesülés az amerikai kárpátoroszok hozzájárulásával átmeneti időre – hangsúlyozom: átmeneti időre – kérte a cseh katonaság megszállását és a kárpátorosz népnek erre az átmeneti időre szóló teljes autonómiáját. Az egyesült kárpátorosz nemzeti tanács eme elhatározásának, illetve kérelmének legfőbb indoka az volt, hogy az említett időpontban Magyarországon zsidó kommunizmus volt, amely társadalmi rend legmesszebbmenően ellentétben állt a kárpátorosz néplélekkel (Meizler Károly: És a magyar lélekkel!) és a kárpátoroszok buzgó vallásosságával.

1919. szeptember 10-én a Népszövetség tudomásul vette a kárpátorosz nép imént említett óhajait és 10., illetve 13. §-ai értelmében biztosította a kárpátorosz nép önrendelkezési jogát, amit a német birodalom – ez nagyon fontos – a 81. §-ban, a magyar királyság pedig a 48. § értelmében tudomásul is vett. Ez a tudomásulvétel nem azt jelentette, hogy a kárpátorosz nép el akart szakadni a magyar Szent Koronától, a Dunamedencének szerintem jogilag egyedül törvényes képviselőjétől, hanem azt, hogy a kárpátorosz nép a Népszövetség által elismert szuverén nép lett, és mint szuverén nép, mint szuverén nemzet saját önálló államában rendezhette bel- és külügyeit, összehívhatta alkotmányozó parlamentjét és véglegesen dönthetett sorsa felett.

Ez azt jelentette, hogy a kárpátorosz népet csak mint „depozitum"-ot csatolták a győző Párizs–Prága és később Moszkva tengelyekhez, határai csak mint „katonai megszállás" határok szerepeltek, és ezért 1938. október 6-ig a csehek csaknem minden évben revízióellenes kongresszusokat rendeztek, és ezeken a kongresszusokon a cseh centralista körök a cseh szuronyok mellett mindannyiszor bizonyos „hűségnyilatkozatokat" csikartak ki a kárpátorosz népből. A cseheknek azonban a legmesszebbmenő erőszakoskodások mellett sem sikerült ezeket a nyilatkozatokat feltételek nélkül megszerezniök. Mindig ott szerepelt az első és utolsó feltétel a kárpátorosz nép szuverenitása és önrendelkezési joga saját parlamentjében.

A kárpátoroszok négy alkalommal vettek részt a prágai parlamentbe szóló cseh választásokon. A kárpátorosz ellenzéki pártok mind a négy választás alkalmával 60–70 százalékos többséget kaptak a prágai centralisztikus kormánnyal szemben, úgyhogy a csehek által kifejtett szörnyű terror és korlátlan megvesztegetések ellenére sem sikerült egyetlen alkalommal sem a prágai cseh kormánynak többséget a Kárpátalján a maga részére biztosítani, ami világos jele volt annak, hogy a kárpátorosz nép megszakítás nélkül élni kívánt önrendelkezési jogával, nem fogadta el a prágai kormány centralisztikus követeléseit, és vele szemben érvényesítette népi jogait."

„Véleményem szerint helyes és okszerű volt az a politika, amelyet a magyar kormány 1918-tól folytatott, s helyes elgondolásokon épült fel gróf Andrássy Gyu-

lának 1918. június 19-én tartott beszéde, melyben a lengyel kérdés megoldását már akkor sürgette. Egészen természetes és okszerű volt a magyar revizionisták harca és a magyar kormány küzdelme Nagy-Magyarországért s ezzel kapcsolatban a lengyel–magyar határért s ennek megvalósítása céljából a Róma–Berlin tengelybe való bekapcsolódásért. Ezért a nagy és előrelátó lépésért örökre hálás lesz nemcsak a magyar nép, hanem a kárpátorosz nép is Gömbös Gyula volt miniszterelnöknek, aki ez irányban kifejtett munkásságával megalapozta a trianoni igazságtalanság orvoslását és Nagy-Magyarország feltámadását. (Úgy van! Úgy van! – Jobbfelől.)

Meg kell állapítanom még azt is, hogy a kárpátorosz nép nagy kálváriát járt és amikor ezt a kálváriát még ma is járja, csak két szomszéd nép segítségére számíthat, és pedig a magyar és lengyel testvérekére, amely nemzetek a szegény kárpátorosz népnek mindenkor segítségére voltak, segítségére vannak és meggyőződésem, hogy a jövőben is segítségére lesznek és ezért vagyok bátor indoklásomat a következőképpen előterjeszteni.

A kárpátorosz nép önrendelkezési jogának realizálása elé a legnagyobb nehézségeket az ukrán kérdés támasztja úgy külpolitikai, mint belpolitikai elgondolásban. Külpolitikai tekintetben véleményem az, hogy Nagy-Ukránia katasztrófát jelentene egész Európára nézve. Nagy-Ukránia, mint „ethnos", mint néprajzi elgondolás nem létezhetik, s ezt az elgondolást csak azok akarhatják, akik Romániából le akarnak csatolni kétmillió embert, Besszarábiával, akik negyedszer akarják felosztani Lengyelországot, és akik örökre el akarják szakítani a Kárpátok bérceit a Duna medencéjétől. A »Drang nach Osten« elvéből folyó nagy-ukrán elgondolás nem elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a kommunizmus terjesztését, de nem biztosíték arra sem, hogy ne ismétlődjenek meg az 1919-es események, amikor is az ukránok felszabadítójukat, a német Eichhorn tábornokot Kievben meggyilkolták. Ennek a gondolatnak nem segített sem Szkoropadszkij, sem Petljura, ellenben a nagy-ukrán irredenta gondolat megfertőzte egész Közép-Európát."

„Nézzük most az ukrán kérdést kárpátorosz belpolitikai szempontból. A müncheni konferencia a »Volksprinzip« elvére helyezkedett. A »Volksprinzip« alapján tudnunk kell, hogy Kárpátalját milyen nép lakja. A kárpátorosz nép 20 éves nagy kultúrküzdelmében több mint 100 munkát bocsájtott közre, s több mint 60 memorandumot és tiltakozó emlékiratot küldött el nem csak a prágai kormánynak, hanem Európa összes kormányainak is. Ezt a nagy irodalmi munkásságot itt nincsen időm jellemezni, csak annyit jelentek ki, hogy ezekkel az irodalmi termékekkel bizonyíthatólag a kárpátorosz népet nyelve és szokásai sohasem kapcsolták az ukrán néphez. Ukrán-ruszin nyelv nincs is, ukrán-ruszin nép nincs is! Ellenben van az orosz nyelvnek több nyelvjárása, és ilyen nyelvjárás a kárpátorosz nyelvjárás is, éppen úgy, mint a galíciai kisorosz nyelvjárás.

A magyar tudományos világ is 1868-ban kiadta jogi forrásait, lefordíttatta kárpátorosz nyelvre is, amely nyelv, amely dialektus a mai napig is a kárpátoroszok hivatalos nyelvével azonos. Az a sok könyv és népiskolai tankönyv, a Szabó-nyelvtanok, a kárpátorosz irodalomtörténetek és sok más kiadás, amelyet a magyar kormány annak idején a kárpátorosz népnek juttatott, úgyszintén az egész kárpátorosz irodalom, nagyszerű költőink, azok iratai, versei, tudományos szótárai, főleg a Mitrák-féle szótár, amely több mint százezer szót tartalmaz, mind ezt a nyelvet használják. Világos minden filológus és etnológus előtt – még az esetben is, ha a moszkvai és a pétervári tudományos akadémiák 1905-ben történt megállapításaival szemben lehetne is beszélni ukrán nyelvről –, hogy a kárpátorosz nyelv még nyelvjárása sem lehet az ukránnak és a kárpátorosz nép nem tekinthető ukrán népnek. Az 1930. évi cseh statisztika szerint csak 2355 ukrán volt Kárpátalján, ugyanakkor pedig 446 916 kárpátorosz. Az 1938. évi népszavazás alkalmából a Volosin-féle ukrán nyelvirány 12%-ot kapott, dacára annak, hogy a hivatalos apparátus, a tanfelügyelők, ukránérzelmű kommunista-szociáldemokraták voltak, mint Markus, Pazuchanics, Bartos, Husznai, Markovics.

Nem akarom itt felhozni az amerikai kárpátoroszokat, akik a mai napig száz százalékban kárpátoroszok, és ukránokkal soha semmiféle közösséget nem vállaltak és nem vállalnak. Teljesen érthetetlen az a beállítás és tény, hogy a kárpátoroszokból bizonyos politikai elgondolások miatt csinálnak ukrán népet. Ez éppen olyan természetellenes, mint amilyen természetellenes akció lenne a Kárpátokat kettéhasítani és a Tisza folyását megváltoztatni, hogy a Tisza ne a Dunába, hanem keletre a Dnyeperbe vagy a Dnyeszterbe vagy a Donba ömöljék.

Ha megnézzük ennek alapján, azt hogy az európai nagy politikusoknak és tudósoknak mi a véleményük, akkor egészen világos előttünk, hogy a kárpátoroszok nem ukránok, és hogy a kárpátoroszok gazdaságilag, történelmileg, jogilag és stratégiailag is természetszerűen a Duna medencéjéhez tartoznak, de világos az is, hogy a magyar kormány és a magyar parlament sem tekintett el e kérdéstől."

„A kárpátorosz nép elukránosítása, a lengyel–magyar közös határ megsemmisítése természetellenes jelenség, tűzfészke egy új európai bonyodalomnak."

„Volosinék kora reggel különböző ürügyek alatt csendőrszuronyokkal terelték az ártatlan népet a templomokba, s azt követőleg szintén csendőrszuronyokkal és Szics-szervezet tagjaival terelték a népet a szavazóurnákhoz, ahol az igen-szavazatokat külön urnában gyűjtötték, akik azonban nemmel szavaztak, vagy üres lapot vittek be magukkal, azokat azonnal lefogták és terrorizálták: nyilvánvaló, hogy ez a szavazási mód nemcsakhogy nem lehet örömünnepe e népnek, hanem éppen ellenkezőleg a legnagyobb bizonyíték amellett, hogy a kárpátorosz nép követeli jogait, a rabságból szabadulni akar. Európának és a nagyhatalmaknak kötelessége, hogy ezt a rettenetes macedoniai állapotot megszüntesse."

„Ennek alapján van szerencsém a t. Háznak tisztelettel bejelenteni, először, hogy a Volosin-kormány minden ellenkező híradással ellentétben a valóságban megbukott, a kárpátorosz népet nem képviseli, és így követelnünk kell Varsó és Bukarest példájára annak teljes megbuktatását; másodszor, hogy a kárpátorosz nép élni kíván azokkal a jogokkal, amely jogokat a wilsoni elvekben és a népszövetségi és müncheni konferenciákon fektettek le, és szakítani kíván a prága–moszkvai tengellyel, és harmadszor, hogy be akar kapcsolódni a Varsó–Budapest nacionalista elgondolásba, Magyarországhoz akar csatlakozni, a szentistváni Szent Korona eszméihez akar hű lenni teljes népi jogainak és nemzeti autonómiájának realizálása mellett."

„Ezért bátorkodtam én az alkotmányos magyar parlamentben mai interpellációm során a miniszterelnök úrhoz és a külügyminiszter úrhoz szólva felhívni nemcsak az európai közvélemény figyelmét, hanem barátaink, a tengelyállamok jóakaratát is a kárpátorosz-probléma megoldására, amit időszerűnek, fölöttébb igazságosnak és mellőzhetetlenül szükségesnek tartok az európai béke érdekében. (Élénk helyeslés és taps a jobb- és a baloldalon. A szónokot sokan üdvözlik.)"

A teljesen felbomló, mesterségesen összetákolt Csehszlovákia 1939. márc. első felében végnapjait élte. Volosin külső támasz nélkül maradt, ezért fegyverrel akart kész helyzetet teremteni. A Szics-gárda 1939. március 14-én Huszton felkelést robbantott ki a prágai kormány ellen, ezt a csehszlovák hadsereg még aznap leverte.

Szlovákia azonban 1939. március 14-én önálló állammá alakult. Volosin Kárpát-Ukrajnája diplomáciailag és területileg is légüres térbe került. Volosin rádióbeszédében 1939. március 14-én este bejelentette az önálló Kárpát-Ukrajna megalakulását, és másnapra összehívta a szojmot. Huszton 1939. március 15-én a szojm államelnökké választotta Volosint a gimnáziumban. A magyar királyi honvédség csapatai 1939. március 15-én hajnalban három oszlopban törtek előre a Kárpátok felé. Husztot március 16-án foglalták el. A magyar országgyűlés képviselőházának 1939. március 16-án megtartott ülésén Teleki Pál miniszterelnök délelőtt 11 óra 30 perckor bejelentette Kárpátalja katonai birtokbavételét.[9]

„Hosszú hetek óta tartó, a közelmúltban megismétlődő kihívások folytán, amelyek a Ruszinszkó felőli határainkon, helyesebben a demarkációs vonal mentén és részben Munkács és Ungvár külvárosainak házai között történtek, másrészt a csehszlovák államnak részeire bomlása és az ennek nyomán keletkezett anarchikus állapotok folytán egyik napról a másikra szükségessé váltak politikai és katonai elhatározások avégből, hogy a tőlünk lelkében soha el nem vált ruszin népnek és a magyarságnak érdekeit egyaránt megvédjük. (Általános élénk éljenzés és taps.)

A rutén nép tömegei és vezetői tegnap és ma azzal a kéréssel fordultak a magyar kormányhoz, hogy az élet- és vagyonbiztonság gyors helyreállítása céljából

katonailag haladéktalanul szállja meg a ruténlakta földet. (Éljenzés és taps.) A magyar kormány a felkérésnek eleget tesz (Helyeslés.), és a honvédség hatalmába veszi egész Ruténföldet. (Általános élénk éljenzés. A képviselők helyükről felemelkedve tapsolnak. – Egy hang a középen: Éljen a kormányzó! – Élénk éljenzés. A képviselők helyükön újból felemelkedve tapsolnak.)

Honvédségünk lépése már eleve meghiúsít minden elképzelhető ellenállást vagy támadást. Hadseregünk abban a helyzetben van, hogy a legrövidebb időn belül, és remélhetőleg vérontás nélkül megszállhatja a rutén földet, és ott a normális rendet helyreállíthatja. (Felkiáltások: Éljen a honvédség! – Éljenzés és taps.)

A magyar honvédség előrenyomulásával természetesen a legkisebb mérvben sem fogja az egykori Ruszinszkóval szomszédos országok területét vagy határmenti érdekeit veszélyeztetni, sőt utasítása van arra, hogy ilyen akciónak a látszatát is kerülje. (Helyeslés.) Ezzel azt a földet, amelyhez Magyarországnak életbevágó érdekei fűződnek, és amely ezer éven át Magyarországhoz tartozott (Úgy van! Úgy van! – Taps a Ház minden oldalán.) az anyaországhoz visszakapcsoljuk, önkormányzatot adva az ősi kötelékeken belül is a testvéri rutén népnek. (Lelkes éljenzés és taps a Ház minden oldalán.)

Úgy hiszem, hogy elhatározásunk, amelynek részleteit a közeli napokban szándékszunk a külügyminiszter úrral a külügyi bizottságban ismertetni, az Országgyűlés minden tagjának és az egész nemzetnek együttérzésével találkozik. (Úgy van! Úgy van! – Taps.)

Ebben a pillanatban, amikor dicső honvédségünk a Kárpátok bércei felé menetel, szálljon az egész nemzet testvéri üdvözlete a felszabaduló „gens fidelissima" felé. (Hosszantartó élénk éljenzés. A Ház tagjai felállva lelkesen tapsolnak.)"

Az 1935. április 27. napjára összehívott magyar országgyűlés 1939. május 4-én befejezte munkáját és feloszlott. A Felvidék, azon belül a kárpátaljai képviselők feladatukat a feloszlatásig teljesítették. Ennek az országgyűlési ciklusnak kárpátaljai képviselői közül Korláth Endre és Fenczik István a prágai csehszlovák nemzetgyűlés képviselőházának, Földesi Gyula a prágai nemzetgyűlés szenátusának, Ortutay Jenő és R. Vozáry Aladár Kárpátalja tartománygyűlésének tagja volt.[10]

Az országgyűlési választásokat az egész országban 1939. máj. 28–29-én tartották meg. A nemrégiben fegyverrel visszafoglalt Kárpátalján, az egész Felvidéken választásokat nem tartottak, hanem a korábbi meghívási rendszer szerint foglalták el helyüket az országgyűlésben az ottani képviselők.

A m. kir. honvédség a visszafoglalt Kárpátalján természetesen katonai közigazgatást vezetett be, amely 1939. júl. 7-én adta át helyét a polgári közigazgatásnak. A közigazgatás irányítását a jún. 28-án kinevezett Perényi Zsigmond koronaőr vette át.

Az 1938: XXXIV. tc. alapján a képviselőház 1939. jún. 21-én kezdte meg a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területek országgyűlési képviseletére vonatkozó törvény megtárgyalását. A vita során követelésként elhangzott, hogy 1941. június 30-áig feltétlenül választásokat kellene tartani a Felvidéken, amelyhez Kárpátalja 1938-ban visszatért részét hozzáértették.[11]

A frissen visszafoglalt kárpátaljai területeknek az országgal való egyesítéséről szóló 1939. évi VI. tc.-et 1939. jún. 23-án hirdették ki. A fegyverrel visszaszerzett terület 12 171 km², 496 ezer lakos, ebből 63 ezer magyar (12,7%).[12]

Végül a háborús körülmények miatt a Felvidéken, Kárpátalján és a többi visszacsatolt területen sem tartottak országgyűlési választásokat; Teleki Pál 1940. június 19-én kénytelen volt bejelenteni, hogy a kárpátaljai területeken esedékessé váló választásokat bizonytalan időre elhalasztják. Maradt tehát a behívásos rendszer, vizsgált korszakunk egész idejére.

Teleki Pál miniszterelnök 1939. június 21-én jelezte a képviselőházban, hogy rövidesen beterjeszti a kárpátaljai képviselőkre nézve a javaslatát.[13] Darányi Kálmán az országgyűlés elnöke, az 1939. június 30-ai képviselőházi ülés elején bemutatta a felsőház elnökének átiratát, amelyben az 1939: VI. tc. 2. §-a alapján a kárpátaljai behívott képviselőkre tett indítványt a felsőház elfogadta. Az elnök ezután bemutatta a felvidéki és kárpátaljai képviselők megbízólevelét. A felsoroltak közül kárpátaljai volt: Demkó Mihály, Fenczik István, Földesi Gyula, Korláth Endre, Ortutay Jenő, R. Vozáry Aladár, Bencze György, Boksay János, Bródy András, Hajovicz Péter, Hápka Péter, Homicskó Vladimir, Spák Iván és Zsegora Ödön. Az elnök a megbízóleveleket kiadta az állandó igazoló bizottságnak megvizsgálás céljából.[14]

Ezekben a percekben Putnoky Móric háznagy vezetésével a felvidéki és kárpátaljai képviselők bevonultak az ülésterembe és taps, éljenzés közepette elfoglalták helyeiket. Az igazolóbizottság jelentését a képviselői házban 1939. július 4-én olvasták fel, egyetlenegy kárpátaljai képviselő ellen sem emeltek kifogást.[15]

A felsőház az 1926. évi XXII. tc. alapján működött, amely törvénynek a módosítására a Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély és a Délvidék visszacsatolása után került sor. A módosítást indokolta az is, hogy a felsőházi választott tagok fele részének megbízatása 1942. december 31-én mindenképpen lejárt volna.

Az új felsőházi törvény, az 1942. évi XXI. tc. a visszacsatolt Kárpátalján kétféle területet talált és rögzített jogilag. Az egyik a helyre- és visszaállított vármegyei és városi törvényhatóságok többségében magyarlakta és síkvidéki területe. A másik a ruszinlakta hegyvidéki terület, amelyen törvényhatóságok nem alakultak, hanem azokon vármegyei közigazgatási kirendeltségek működtek. Ez a kétféle jogállás kétféle megoldást kívánt a felsőházi képviselet tekintetében is.[16]

A törvényhatósággal bíró területekről választott felsőházi tagok érkeztek az országgyűlésbe: Bereg és Máramaros vármegyéből 2-2, Ugocsa és Ung vármegyéből 1-1, Ungvár törvényhatósági jogú városból szintén 1.[17]

Az 1942: XXI. tc. 8. §-a alapján Kállay Miklós miniszterelnök 1942. dec. 15-ei dátummal indítványozta, hogy a visszacsatolt kárpátaljai területről az alábbi felsőházi tagokat és póttagokat hívják meg: Demjanovich Péter tb. kanonok, görög katolikus esperes, rahói lakos, dr. Kricsfalussy-Hrabár Endre ny. csendőrezredes, majdánkai lakos, Ganyó István uradalmi ig., szobránci lakos, felsőházi tag, Iváncsó István tb. főesperes, beregkisalmási lakos, Kampó József szentszéki tanácsos, esperes, ilosvai lakos, dr. Boksay Gyula körorvos, ilosvai lakos, felsőházi póttag. A miniszterelnök indítványának megfelelően az első három tagnak ajánlott személy került be a felsőházba. Dr. Kricsfalussy-Hrabár Endre 1943-ban költözött Ungvárra (Szamalovszky u. 4.).[18]

Demjanovich Péter 1943. február 19-én benyújtotta megbízólevelét a felsőházban, április 13-án az igazolóbizottság igazolta. A Sopronba ideiglenesen átköltöző országgyűlést nem követte 1944 decemberében. Ugyancsak Kárpátalján maradt dr. Kricsfalussy-Hrabár Endre is 1944 őszén.

Bárdossy László miniszterelnök 1941. február 6-án törvényjavaslatot terjesztett elő a Magyar Szent Koronához visszatért, és az országgal egyesített kárpátaljai területek országgyűlési képviselői létszámának meghívás útján való kiegészítése tárgyában, amelyet elfogadtak. A visszafoglalt Délvidék behívott képviselőivel együtt vonultak be ünnepélyesen az ülésterembe a felvidéki és kárpátaljai megüresedett helyekre behívott képviselők is 1942. február 9-én. Ekkor foglalta el helyét Kárpátaljáról vitéz Kökényesy Hápka Péter.[19]

2. Kárpátalja közigazgatási megszervezése

Kárpátaljának 1938 novemberében visszacsatolt részén megszervezték Bereg és Ugocsa, közigazgatásilag egyelőre egyesített megyét, valamint Ung megyét.[1] Az 1939. március 15-től visszafoglalt hegyvidéki részeken megszervezték a Beregi, Máramarosi és Ungi közigazgatási kirendeltségeket.[2]

Észak-Erdély és a Székelyföld is visszatért 1940 szeptemberében, ezek után sor került Máramaros megye rekonstrukciójára, amely érintette Kárpátalja területét is. A korábban Máramarosi közigazgatási kirendeltség területéből a megyéhez csatolták Técsőt és környékét, valamint Máramarosszigettől északra Aknaszlatinát, Alsóapsát és környékét.[3]

A közigazgatási kirendeltségek együttesen a Kárpátaljai Terület elnevezést kapták, amelynek élén „kormányzói biztos" állt. A Kárpátaljai Terület Kormányzói Biztosának Hivatala Ungvárott székelt, és a nevezett terület közigazgatását végezte. Központi Hivatala élén Perényi Zsigmond 1939–1940-ig, 1941-ben vitéz leveldi Kozma Miklós kormányzói biztos, titkos tanácsos, nyug. belügyminiszter, a felsőház tagja, az MTI elnökigazgatója állt. Főtanácsadója Ilniczky Sándor, pápai protonotárius, ungvári görög katolikus nagyprépost, a felsőház tagja volt.

Nevezett vezetők mellett három személyi titkár dolgozott. A kormányzói Biztos Hivatala három osztályra tagolódott: 1. Általános közigazgatási és elnöki osztály; 2. Vallás- és közoktatásügyi osztály; 3. Gazdasági ügyosztály. Ezen kívül a hivatalban működött még szociális előadó, csendőrösszekötő tiszt, számvevőség és kezelőhivatal. A három közigazgatási kirendeltség mindegyikének központi hivatala volt, ezek alá tartoztak a járások hivatalai.[4]

A magyar királyi posta is természetesen kiterjeszkedett Kárpátaljára, a területet behálózta a magyar oktatás, pénzintézetek, Hangya és más szövetkezetek, stb. A korábbi csehszlovák állapotokhoz képest valószínűleg csökkent Kárpátalján a hivatalnok, köztisztviselői, közalkalmazotti réteg.[5]

A ruszin nép a Kárpátaljai Terület Kormányzói Biztosának Hivatalát úgy fogta fel többnyire, mint Egan Ede „hegyvidéki akciójának" folytatását más formában. Másrészt úgy tekintette a közigazgatási kirendeltségek területét, vagyis azt, hogy a ruszinlakta földet nem csatolták hozzá a magyar vármegyerendszerhez, mint az eljövendő ruszin autonómia csíráját.

A közvélekedésben és a korabeli politikai csatározásokban hamar megtermett a vélekedés és a vád, hogy az anyaország túlzott mértékben rakta meg hivatalnokaival Kárpátalját, és a hivatalokból, intézményekből kiszorította a helybélieket. Ez a vélekedés makacsul tartotta magát még a XX. század végén is. Elég azonban végignézni a tiszti cím- és névtárakat, hogy lássuk, a köztisztviselők családnevei nagyobbrészt autochton jellegűek.[6] Ez persze nem zárja ki azt, hogy az 1919–1920-ban Kárpátaljáról a csehszlovákok által elűzött vagy elmenekült tisztviselőség tagjai nagyobb számban ne tértek volna vissza 1938–1939-ben. A húszéves kényszerű távollét következtében ennek a gárdának helyismerete minden szempontból elcsökevényesedett, némileg anakronisztikussá vált, illetve közülük többen dédelgethették magukban a visszavágás egyéni igényét, amelyre szerintük elérkezett az idő a visszacsatolásokkor.

A Horthy Miklós kormányzó és a konzervatív többségű magyar vezető elit által képviselt álláspont szerint a lehető legnagyobb mértékben kellett az államnak támaszkodnia a helyi erőkre, és a lehető legkevésbé kellett zavarni Kárpátalja társadalmi viszonyait esetleg „anyaországi" tisztviselők beáramlásával. A magyar nemzethez való hűség persze elengedhetetlen feltétele volt az állami alkalmazásnak, de ezt olyan tágan vették, éppen a társadalmi nyugalom érdekében, hogy mindenki elfogadható volt, hacsak nem kompromittálta magát a csehszlovák időkben látványos magyarellenességgel.

R. Vozáry Aladár 1939. dec. 12-én a felvidéki választótörvény vitájában felvetette, hogy a választójogból való kizáró okok közé vegyék fel a hűtlenséget a

magyarsághoz, a magyaroroszokhoz.[7] Korláth Endre képviselő 1939. dec. 13-án interpellált Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez a kárpátaljai közigazgatási apparátusban helyet foglaló hűtlenek ügyében. Kovách Gyula jegyző felolvasta az interpellációt.[8]

„T. Ház! A mi húsz év alatt kipróbált hűséges magyar népünk, de a magyarorosz nép is, különösen érzékeny arra, hogy a cseh agrárvezérek rehabilitációja, igazolása a magyar és magyarorosz társadalom előtt ne menjen nyakló nélkül. Úgy a magyar, mint a becsületes gondolkodású magyarorosz társadalom a magyarsághoz való hűségéért – amely rá nézve elszegényedést jelentett a legtöbb esetben – hűséget vár és kér éspedig legalább olyan mértékben, hogy falujában ne azok az emberek legyenek újból a vezetők, akik a húsz esztendő alatt a csehek bizalmából vezetők voltak. Magam is osztom azt a kormányzati bölcsességet, mint azt már előbb is elmondottam, hogy a megbocsátással lehet csak ezt a területet konszolidálni, pacifikálni, beolvasztani a magyar állam testébe.

De ez a megbocsátás csak azoknak járhat ki, akik félrevezetett közkatonái voltak a magyarsággal szemben ellenséges pártokban vezérkedő és a magyar gondolatot napról-napra eláruló spekulánsoknak. Még ezeknek a megtévesztett embereknek a részére sem jár olyan mértékben a megbocsátás, hogy ők előnyben részesüljenek a hűséges magyarok felett, de még kevésbé és semmiképpen sem jár a megbocsátás ma még azoknak, akik megbánást nem mutatnak, még kevésbé térnek meg, hanem túlmerészen úgy viselkednek, mintha semmi sem történt volna, mintha soha sem árulták volna el hazájukat, amelyet csak ma neveznek újból hazájuknak, akik hatalmas vagyonokat szereztek pl. a ruszin nép szegénységének, nyomorának rovására elkövetett visszaélésekből, vagy a magyarság rovására végrehajtott parcellázásokból, vagy abból, hogy annak idején vitték a zászlót Prágába a ruszin önkéntes csatlakozás igazolására, vagy akik közül egyik-másik saját pénzén emelt szobrot Masaryknak és pénzzel vásárolta a szegény magyarokat a cseh pártok részére, aki magyarságát legfeljebb csak arra használta fel, hogy a pénzét idementette, amit a magyarok és magyaroroszok gyomrán és nélkülözésén összeharácsolt a trianoni Magyarországra, ahol a nemzeti és keresztyén újjászületés idejében birtokokat vásárolt, és aki ma elég bátor arra, hogy a zsidótörvény alól való mentességét kérje a zsidótörvény 66. szakasza alapján, mert szerinte életét kockáztatta a magyarságért. Ezt a megbocsátást, a megbocsátás ilyen mértékét nem szabad gyakorolni az egyébként is elnyomott érzésben élő hűséges magyarok lelkületének rombolására. Ugyanis tisztelt Ház a hatósági szervek, amelyek ezeket támogatják, romboló hatással vannak a hűséges magyarokra.

T. Ház! Ezeket az ellenségeket bőségesen kiszolgáló vezérkedőket, ha nem is állítjuk hazaárulás címén bíróság elé, ahogy megérdemelnék, ha nem is vonjuk

felelősségre őket nemzetgyalázás címén, de legalább azt kell megakadályozni, hogy a napfényre jöhessenek, de legalább azt kell megtenni, hogy társadalmilag érezzék megvetésünket. De semmi esetre sem szabad őket gazdasági vagy politikai foglalkozásban pártolni, támogatni, amint az sajnos elég sok esetben megtörtént, mert ez a jó magyarok elkeseredését csak fokozza.

Ezt a kérdést már a múlt hetekben bejegyzett interpellációmban szóvá kívántam tenni, de elállottam az interpellációmtól, mert a belügyminiszter úrral folytatott beszélgetésem után azt reméltem, hogy ez nem ismétlődhetik többé. Akkor elállottam interpellációmtól, bár semmiképpen sem osztottam a belügyminiszter úr ama álláspontját, hogy mi szubjektívek vagyunk ezekben a kérdésekben, és fátyolt kell vetnünk a 20 esztendős múltra. Azt a felfogását sem osztottam a belügyminiszter úrnak, hogy a mi véleményünk ezekben a kérdésekben csak egyéni vélemény lehet, mert ha én hivatalos és elismert vezetője voltam 20 éven át a magyar és magyarorosz ügyek ottani intézésének, akkor nem járulhatok hozzá ahhoz, hogy az akkori hivatalos tapasztalataimat ma egyéni vélemény gyanánt kezelje a kormányzat.

Miután azóta az is megtörtént, hogy dr. Stéfán Antalt, aki a cseh politikának prononszírozott vezére és hivatalos szónoka volt, a proszipálok, a neznikok mellett a Potkarpatzka Russi tartománygyűlésben, a kormányzat ismét csak teljes kikapcsolásunkkal és megkérdezésünk nélkül tagul nevezte ki a véleményező testületbe, mindezeket a dolgokat kénytelen vagyok szóvá tenni és kérdem:

1. Hajlandó-e a belügyminiszter úr megnyugtató nyilatkozatot tenni abban az irányban, hogy a jövőben a kormányszervek megfelelően fognak viselkedni a dr. Kró Sándorokkal, Zsürgerekkel, dr. Stéfán Antalokkal és hasonlókkal szemben, és ezeknek az előtérbe tolásával a kormányszervek nem fognak hozzájárulni az ottani hűséges magyar és magyarorosz társadalom lelkületének, hangulatának szétrombolásához."

Az interpelláció felolvasása után Korláth Endre szólásra emelkedett. Vázolta az elmúlt húsz év keserveit. „Ezt csak mi értjük meg, akik ott vagyunk és ott élünk, mert bizony az elmúlt húsz esztendő alatt nagy volt a börzéje a magyargyűlöletnek, nagyon sokan éltek ebből, ruszinok, kommunisták, zsidók egyformán, sőt magyarok is." Véleménye szerint csakis azoknak jár megbocsátás, akik bűnbánatot tartanak és megtérnek a magyar hazához. Ezen felül megbocsátás jár a megtévesztett kisembereknek, de a vezetőknek a csehszlovák korszakban nem.

Korláth Endre képviselő példaként említette, hogy szervezett provokátorok számtalan magyart juttattak cseh börtönbe, közülük többen állásban vannak, míg a magyarságukért börtönt szenvedettek állástalanok. Említette Korláth, hogy Vozáry Aladár politikai működésének köszönhetően a csehszlovák időkben Munkácson 400–500 zsidó magyar nemzetiségűnek vallotta magát a népszámlálás alkalmával

1930-ban. A csehek ezeket a zsidókat pénzbírságra ítélték, illetve 5-6 heti elzárással büntették. „Most az az ember, aki bírságolta őket, állásban van. Attól az embertől pedig, aki magyarnak vallotta magát, elvették az ipari igazolványát." (Célzás az 1939. évi IV. tc.-re, az ún. 2. zsidótörvényre, amelyet 1939. május 5-én hirdettek ki.)

Sajnos, voltak másfajta zsidók is. Korláth említett egyet, aki a gabonamonopólium igazgatója volt, saját pénzén emelt szobrot Masaryknak, a cseh agrárpárt ismert vezére volt, ahová a magyarokat 20–25 koronával csalogatta stb. Ez az ember Korláth elmondása szerint kitüntetést kapott, előnyben részesült Magyarországon, és a zsidótörvény alóli mentességét kérte a végrehajtási utasítás 66. §-a alapján, állítván, hogy a csehszlovák időben egzisztenciáját veszélyeztette magyarságáért.[9]

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter válaszában elismerte, hogy túlzott engedékenységet tanúsítottak a kárpátaljai tisztviselői kar kiválogatásakor, amelynek az is az oka, hogy az ottani vezető politikusokból összeállított tárcanélküli minisztérium véleményét minden további tájékozódás nélkül elfogadták.[10]

Az ilyen ügyekben a legnagyobb botrányt Jurka Fláviusz, nyugalmazott román prefektusnak Máramaros megyei „magyar" főispánná való kinevezése okozta. Talán Horthy Miklós kormányzó – aki tiszte szerint kinevezte a vármegyei főispánokat – gesztusa volt ez az erdélyi románság megbékítésének érdekében. Matolcsy Mátyás ebben az ügyben 1941. november 19-én interpellált a belügyminiszterhez.[11] „1. Van-e tudomása a miniszter úrnak arról, hogy Máramaros magyar főispánjává Jurka Fláviusz nyugalmazott román prefektust nevezték ki, aki még 1940. május 10-én a román nemzeti ünnepen az antirevizionista gyűlés vezetőjeként szerepelt. Az erre vonatkozó eredeti fényképfelvételt a Ház asztalára fogom tenni. 2. Hajlandó-e a miniszter Jurka Fláviuszt haladéktalanul főispáni állásából felmenteni és Máramarosba valóban magyar főispánt kinevezni?"

Matolcsy szólásra emelkedett, beszédében azt állította, hogy a főispán román ember, ezért nevét Zsurkának mondta, azaz románul, és nem Jurkának magyarul. Közbeszólások ellenezték nevének elrománosítását, és jelezték, hogy nevezettnek magyar nemessége van! Matolcsy nem hagyta magát befolyásolni, és meglehetős hangzavarban elmondta véleményét. Szerinte a román prefektus:

„A múlt év május 10-én a máramarosszigeti antirevizionista gyűlés vezéreként a díszmenet élén haladt (Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Hallatlan!), és ezen az ülésen hangzott el az a beszéd, amely szerint sterilizálni kell a magyar anyákat, hogy ne tudjanak ebből a fajból utódokat a világra hozni. (Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Hallatlan! – Egy hang a szélsőbal oldalon: Ez jó főispán! – Matolcsy Tamás: Barcsayt is lehúzza!) T. Ház! Nem keresem, hogy milyen szempontok folytán került a főispáni székbe, csak egyet tudok: hogy a román megszállás alatt

Erdélyben egyetlen magyar főispánt nem hagytak. Nekem az a meggyőződésem, és ez a hozzánk eljutott magyar közvélemény meggyőződése is, hogy a kormányzat találna tiszta magyar embereket az Erdélyi Pártnak, vagy az ott élő fiatal magyarságnak politikailag nagyon is iskolázott táborából, akik mint színmagyarok, megfelelnének ezen a poszton, és nem kellene egy nyugalmazott prefektust a magyar kormánynak főispánként Máramarosban megtartani.

T. Ház! A legkülönbözőbb hírek, amelyek ennek a főispánnak magyarbarátságáról elterjedtek, őszintén megvallva bennünk azt az érzést kelthetik, hogy talán bizonyos összejátszás működik közre, hogy most éppen a románok tiltakoznak a volt román prefektus ellen. Ezeket tisztázni nem igen lehet. Azt hiszem, hogy aki egyszer a román éra alatt mint prefektus működött, annak ma illene visszavonulni és helyét átadni egy tiszta magyar embernek, aki viszont tudja megfelelő módon és eszközökkel a helyes kisebbségi politikát még Máramarosban is. Az a véleményem, hogy talál még a kormányzat az erdélyi fiatalságban – esetleg nem ötvenen felül, hanem a negyvenedik év alatt – olyan férfiakat, akik erre a feladatra alkalmasak lesznek, és a kérdést a magyarság megnyugtatásával kielégítően tudják megoldani."

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter azonnal megadta a választ az interpellációra, melynek lényege az volt, hogy a főispán kinevezésére előterjesztését a kormányzóhoz a tények ismeretében tette meg, és nem lát semmi okot arra, hogy előző álláspontját megváltoztassa. A Ház az interpellációra adott választ nagy zaj közepette felállással többségében elfogadta.

3. Az országgyűlési választások Kárpátaljára való kiterjesztésének ügye

A Felvidék, majd Kárpátalja országgyűlési képviseletét hozott törvény alapján behívásos alapon oldotta meg a magyar országgyűlés, amint ezt már tárgyaltuk. Ez a megoldás a rövid időn belül bekövetkezett országgyarapítások következtében szükségszerű és helyes volt, ám ezt a módszert minden komoly politikai tényező ideiglenesnek tartotta, és nem került le a napirendről a visszatért területeken megejtendő országgyűlési választásokra vonatkozó törvény megalkotása. A választási törvény, illetve a választások kiterjesztése a Felvidékre és Kárpátaljára ugyanis elengedhetetlen követelménye volt a nevezett visszatért területeknek az országgal való közjogi egyesítésének.

A Jaross Andor tárcanélküli miniszter vezette felvidéki ügyek minisztériuma Teleki Pál miniszterelnök második kormányában (1939. február 16.–1941. április 3.) ellenben azt a látszatot keltette, hogy a visszacsatolt területet a magyar állam késlekedve illeszti vissza a Szent Korona joghatósága alá, illetve corpus

separatumot tart fenn olyan területeken, ahol ilyen ezer éven keresztül nem is létezett.

Különösen kirívóvá vált a külön minisztérium és a választójogi törvény ki nem terjesztése a Felvidék és Kárpátalja területére azután, hogy azokon a vármegyerendszert rekonstruálták.

Ezekben a kérdésekben Rupert Rezső interpellált még Imrédy Béla miniszterelnökhöz 1939. január 25-én a képviselőházban.[1] (Imrédyt zsidó származásának bizonyításával 1939. február 16-án a konzervatív és polgári ellenzék megbuktatta!)

Huszár Mihály jegyző (olvassa): „Interpelláció a miniszterelnök úrhoz a Wienben visszaítélt terület végleges visszacsatolása, corpus separatum jellegének megszüntetése és sérelmeinek parlamenti bizottság útján való vizsgálata tárgyában:

1. Miután a visszacsatolt terület minden apróbb-nagyobb része visszakerült ősi vármegyei és törvénykezési szerkezetébe és területbeosztásába, mi értelme van annak, hogy mégis külön minisztériuma van, mintha valami külön teste volna az országnak?

2. Nem érzi-e a miniszterelnök úr, hogy ez a külön testként való kezelés sérti egyrészt az ezeréves múltat, a visszatért nép jogát is az osztatlan magyar egységbe való tartozáshoz, másrészt a külföld előtt azt a látszatot keltheti, mintha a visszakerült területet még mindig nem tartanánk magunk sem egészen bizonyosan és véglegesen a magunkénak, hanem mint valami külön történelmi múltú, vagy néprajzi területet valami eshetőségre készen tartjuk, mint külön jellegű és rendeltetésű egészet?

3. Összeegyeztethető-e az ország pénzügyi helyzetével is, hogy a felesleges minisztériumokat fenntartsuk?

4. Tud-e arról a miniszter úr, hogy a külföldi sajtó és rádióállomások, köztük a cseh, szlovák és német is, olyan alaptalan híreszteléseket terjesztettek és terjesztenek, mintha a visszacsatolt területen élő nép egyes nemzetiségei, felekezetei és osztályai ellen elnyomó politikát folytatnánk, és egyesekkel szemben szerzett jogokat, sőt magánjogokat sorozatosan sértenénk, másrészt pedig hazai panaszokból tűnik ki, hogy hatóságaink egyes idegen vállalatoknak a kincstárt is tetemesen károsító visszaéléseit állítólag elnézik, sőt érdekükben a magyar ipar rovására szabálytalanságokat követtek el, mint ez például a Bata-üzemnek Cikta néven való áttelepülése esetében történt?

5. Hajlandó-e hozzájárulni ahhoz, illetve javasolni, hogy a képviselőház összes pártjaiból összeállított külön bizottságot küldjön ki a visszacsatolt terület állapotának és panaszolt sérelmeinek megvizsgálására és jelentéstételére, hogy ezen az úton azután úgy a hazai, mint külföldi közvélemény – pártatlan tekintély megállapítása alapján – megnyugtató módon értesüljön a való helyzetről?

6. Hajlandó-e a miniszterelnök úr arról is gondoskodni, ami szintén nevezetes sérelem jóvátevése lesz, hogy máris minden haladék nélkül megfelelő jogalkotás

történjék a visszacsatolt területen élő nép képviselőválasztási jogának helyreállítása végett, hogy már a legközelebbi alkalomtól kezdve maga a nép választhassa meg ezen a területen is a maga törvényhozóit?" Rupert Rezső interpellációját a T. Ház ezután kiadta a miniszterelnöknek.

Bizonyos értelemben tovább növelte a választási törvény körül kialakult feszültséget és várakozást, hogy a Volosin miniszterelnök vezette csehszlovák tartományban, amelyet 1938. október 26-ától hivatalosan Kárpátszka Ukrainának neveztek, 1939. február 12-én tartományi választásokat tartottak. Egyetlen párt, az Ukrán Nemzeti Egyesülés listájára lehetett szavazni. A Szics-gárda terrorja, a féktelen magyar- és ruszinellenes uszítás és a választás eredményének meghamisítása révén „hivatalosan" közzétett eredmény szerint a választási urnákhoz járultak 92,4%-a szavazott az Ukrán Nemzeti Egyesülés politikai mozgalomra, annak vezérére, Volosinra.[2]

A kárpát-ukrán választásoknak nagy magyarországi és külföldi (Európa, Észak-Amerika stb.) visszhangja lett. Ez a hang a szlovák, cseh, szudéta-német és német nyelvterületeken kedvezőtlen volt hazánk számára. Fenczik István képviselő ebben az ügyben 1939. március 8-án interpellált az új miniszterelnökhöz, Teleki Pálhoz.[3]

Csikvándi Ernő jegyző (olvassa): „Van-e tudomása a miniszterelnök úrnak és a külügyminiszter úrnak arról a terrorról, azokról az egész Európát és főleg Magyarországot veszélyeztető propagandáról, amik Kárpátoroszországban folynak, és amik az őslakó kárpátoroszokat és magyarokat életbenhagyásukban veszélyeztetik, és így ez teljesen ellenkezik a müncheni megállapodás alapelveivel, vagyis a népek önrendelkezési jogával is?"

Fenczik István ekkor elmondott beszédében nagyívű és történelmi lényeglátó elemzését adta a magyar–kárpátorosz együttélésnek. Végül rátért a Volosin-rendezte választásokra. „Ezeket a nagy igazságokat akarta megdönteni február 12-én Volosin és Revaj operett- vagy szubrett-kormánya, amikor kiíratta a kárpátoroszok parlamenti választásait, amelyet a terroristákhoz szokott díszítésekkel és trükkökkel készített elő. Operettet, vagy talán helyesebben mondva tragikomédiát játszottak, amely tragikomédiához a kísérőzenét egy szerencsétlen nép halálhörgése és fogcsikorgatása adta meg. A kárpátaljai szubrett-miniszterek sajnálatosan lebecsülték az európai közvéleményt, amikor azt képzelték, hogy népakaratnak, az önrendelkezési jog realitásának nevezhetik azt a csúfságot, amelyet műveltek. Helyesen jegyezte meg az Új Nemzedék február 15-iki számában »ezek a botcsinálta kormányférfiak olyan szánalmas ripacsai a politikai színpadnak, hogy még a műsor összeállítására sincs elég tehetségük.«

A legszánalmasabb ebben a komédiában az az ellentétes vélemény, amelyet a különböző sajtók külpolitikai cikkeiben olvasunk. Amidőn a lengyel, olasz, amerikai és nacionalista orosz lapok a legszörnyűbben elítélik ezeket a dolgokat, ami-

kor hamisításokról, csalásról, brutális terrorról, agyafúrt szélhámosságról beszélnek, amikor azt mondják, hogy Volosin és az ukrán terroristák garázdálkodása, szélhámoskodása, világcsalása olyan gyönyörű bokrétát tűzött össze, amellyel még egyes hírhedt balkáni államok is csak hosszú évek után dicsekedhetnek, ugyanakkor sajnálattal kell citálni, hogy a Völkischer Beobachter bécsi tudósítója éppen úgy, mint a pozsonyi Karmasin hivatalos német lapja, a Grenzbote, február 14-én azt írja (olvassa): »Volosin mély benyomást keltő győzelmet aratott. Az ukrán népi gondolat, amelyet húsz éven keresztül elnyomott a prágai centralizmus, elementáris feltámadását ünnepli.« Sőt tovább megy a lap, és megbántja Szent István országát is, amikor azt írja, hogy (olvassa): »a kárpátukránok 900 év óta idegen állami fennhatóság alatt rabságban éltek, most a sors visszaadta nekik szabadságukat. A Szics-szervezkedés teljesen német mintára fog támaszkodni, és ezért fog győzni.« A Grenzbote a bécsi német lapok dicséretéhez még hozzáteszi ezt (olvassa): »Kárpátukránia ma élte át nagy ünnepét, a legnagyobbat, amelyet ez a szegény, de munkás és törekvő nép valaha is elképzelt. Nyugalom és örömmámor mindenütt. Feltűnő és komoly méltóság volt az, amivel ez a nemzet a nap jelentőségét ünnepelte.« Ilyen lehetetlen és egymással homlokegyenest ellenkező kritikákkal méltatták a kárpátorosz nép legnagyobb tragédiáját a német lapok. Mindenesetre ilyen lehetetlen ellentétek feltűnőek, és ez csakis tévedésen vagy félreértésen alapulhat, amelyet nekünk kárpátoroszoknak kell eloszlatnunk elsősorban.

A kárpátorosz nép elukránosítása, a lengyel–magyar határ megsemmisítése természetellenes jelenség, tűzfészke egy új európai bonyodalomnak. A február 12-iki választáson Volosin és Revaj ukrán kormánya a hamis hivatalos adatokkal szemben kisebbségben maradt, és jogilag megbukott. Szavazatai kisebbséget bizonyítanak a legborzasztóbb terror ellenére is. Volosin nem kapta meg a kárpátorosz nép szavazatainak 20–26%-át sem. A pontos választási adatok kezeim között vannak. Találomra kiragadom a 12 járásból a nagyobb falukat, s azok eredményét a Volosin által kiadott hivatalos jelentéssel összehasonlítva megállapítom, hogy az mind misztifikáció és hamisítvány. Volosin maga kimutat a 284 365 szavazatból 263 262 szavazatot, ebből 19 645-öt nemmel. A valóság az, hogy Volosin 15 000-nél nem kapott több szavazatot, a többi mind nemet mutatott. A nagyobb falukban, mint pl. Visken, Técsőn, Kusnicán, Beregfalun, Kustanovicén, Zahatyon, Nagylucskán, Volosin nem kapott többet 5-6%-nál, és sok szavazólapon rajta volt, hogy: Volosinnak kötelet. Nova Svoboda című ukrán lapjában február 15-én maga beismerte a rettenetes vereséget.

Ha tekintetbe vesszük azt, hogy nem engedélyezték a magyar–kárpátorosz szavazólistákat és hogy azokat, akik a magyar listákat aláírták, azonnal internálták, megverték, kínozták, mint azt a Kovácsokkal, Kosszejékkel, Fedorral, Fariniccsal, Kriskóval, a Budayakkal, Vargával, Olasszal és még sok másokkal tették; ha figyelemmel vagyunk arra, hogy a Munkácsra és Ungvárra érkezett rengeteg menekült, mint például a Korolyok, Mikiták, Kostyánok információja szerint Volosinék kora reggel különböző ürügyek alatt csendőrszuronyokkal terelték az ártatlan népet a templomokba, s azt követőleg ismét csendőrszuronyokkal és a Szics-szervezet tagjaival terelték a népet a szavazóurnákhoz, ahol az igen-szavazatokat külön urnába gyűjtötték, akik azonban nemmel szavaztak vagy üres lapokat vittek magukkal, azokat azonnal lefogták és terrorizálták: nyilvánvaló, hogy az a szavazási mód nem lehet örömünnepe e népnek, hanem éppen ellenkezőleg, a legnagyobb bizonyíték amellett, hogy a kárpátorosz követeli jogait, a rabságtól szabadulni akar. Európának és a nagyhatalmaknak kötelessége, hogy ezt a rettenetes macedóniai állapotot megszüntesse.

Ha most engem Volosin és Revaj megszavaztatna, én nemmel szavaznék, és pedig azért, mert történelmünk, gazdasági életünk, a katonai stratégiai szempont, a nép lelke, a nép akarata és a cseh és ukrán terror elleni küzdelem ezt kívánja. Az igen-szavazatoknak az eredménye, hogy így a népet hamarabb pusztítják el, a kárpátorosz föld könnyebben válhatik a pusztulás mezejévé, s biztosítva van így a janicsárok és ukrán terroristák zavartalan letelepülése és garázdálkodása. Ennek alapján van szerencsém a t. Háznak tisztelettel bejelenteni, először, hogy a Volosin-kormány minden ellenkező híradással ellentétben valóban megbukott, a kárpátorosz népet nem képviseli, és így követelnünk kell Varsó és Bukarest példájára annak teljes megbuktatását; másodszor, hogy a kárpátorosz nép élni kíván azokkal a jogokkal, amely jogokat a wilsoni konferenciákon fektettek le és szakítani kíván a prága–moszkvai tengellyel, és harmadszor, hogy be akar kapcsolódni a Varsó–Budapest nacionalista elgondolásba, Magyarországhoz akar csatlakozni, a szentistváni Szent Korona eszméihez akar hű lenni, teljes népi jogainak és nemzeti autonómiájának realizálása mellett. (Élénk helyeslés és taps jobb felől.)"

Fenczik István továbbá megemlítette, hogy 1939. február 24-én Csáky István külügyminiszter aláírta Magyarország részéről a csatlakozást az Antikomintern Paktumhoz. Fenczik István a Paktumhoz való csatlakozást úgy fogta fel, hogy javultak az esélyei a kárpátorosz kérdés Magyarország számára kedvező megoldására. Hivatkozott az olasz Gayda írására, amely szerint, ha a kárpátoroszok valóban tiszta és demokratikus választásokon nyilváníthatnák ki akaratukat, akkor bizonyosan Magyarországhoz csatlakoznának.

Ciano gróf, olasz külügyminiszter (1936–1943) Varsóban járt a Fenczik felszólalása előtti napokban; az olasz lapok ennek kapcsán leszögezték, hogy a lengyel, az olasz és a magyar nép meg akarja oldani a kárpátorosz kérdést, amely megoldatlanságában egy újabb európai tűzfészek kialakulásához vezethet. A háborús konfliktus keletkezését ezen a területen úgy értették, hogy fennáll a bolsevik diverzáns behatolás veszélye, illetve végső soron a szovjet állam behatolásának lehetősége.

Fenczik beszéde után öt héttel megtörtént a csehszlovák állam maradékának felszámolása is, ennek során 1939. március 15–18. között a magyar királyi honvédség fegyverrel visszafoglalta Kárpátalja egész területét, fel a Kárpátok gerincén húzódó ezeréves határig.

Vagyis ismét új helyzet állt elő, mely kedvezett Magyarországnak és a ruszinok nemzetté válásának, de nem kedvezett a választójogi törvény kiterjesztésének a visszatért területekre. Az 1939. május 28–29-én megtartott országgyűlési választásokat nem rendezték meg a Felvidéken és Kárpátalján, hanem ismét a behívásos rendszert alkalmazták, amely a választásokon győztes párt, a Magyar Élet Pártja további erősödését szolgálta. Az új képviselőház 1939. június 14-én tartotta alakuló ülését.[4] Az 1939. évi VI. tc.-et a Magyar Szent Koronához visszacsatolt kárpátaljai területnek az országgal való egyesítéséről 1939. június 23-án hirdették ki.[5]

Kárpátalján 1939. július 7-éig katonai közigazgatás volt érvényben, azután a közigazgatás irányítását báró Perényi Zsigmond, június 28-án kinevezett kormányzói biztos vette át. A II. világháború kitörése 1939. szeptember 1-jén, amikor Németország megtámadta Lengyelországot, majd a lengyel állam felosztására szerződött Szovjetunió is elindította hadseregét 1939. szeptember 17-én, ismét nem kedvezett a választási törvény kimunkálásának. Kárpátaljánál a magyar–lengyel határ 1939. március 18.–szeptember 28-áig létezett. Ezen a határon százezerszám menekültek lengyel katonák és polgárok hazánkba a német és szovjet ellenség elől. A magyar állam védelmébe vette a lengyel menekülteket, annak ellenére, hogy az Antikomintern Paktum tagja volt.

Lengyelország egészének felosztásakor Kárpátalja keleti határa is felosztódott, 1939. szeptember 28.–1941. június 26-áig Uzsoktól északnyugatra a Nagynémet Birodalom az 1939. október 25-én felállított Lengyel Főkormányzósággal (Generalgouvernement), Uzsoktól délkeletre a Szovjetunió az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársasággal.

Németország 1941. június 22-én támadta meg a Szovjetuniót, a háború közvetlenül Kárpátalja keleti határánál tombolt. Kassa magyar város bombázása után, 1941. június 27-én a honvédség csapatai átlépték Kárpátalja határát és benyomultak az addig szovjet kézen levő Galíciába. A németek a Szovjetuniótól elfoglalt lengyel területeken 1941. augusztus 30-án megszervezték a Distrikt Galizien nevű területet, és azt a Lengyel Főkormányzósághoz csatolták. Ettől kezdve Kárpátalja határa keleten a Nagynémet Birodalom volt.[6] Mindezek a rendkívül gyors változások nem kedveztek a visszacsatolt Kárpátalján az országgyűlési választások ügyének.

Keresztes-Fischer belügyminiszter 1939. okt. 27-én terjesztette be a törvényjavaslatot a felvidéki és kárpátaljai országgyűlési választásokról. Érdemben 1939. decemberében tárgyalta az országgyűlés. A vita 1939. dec. 12-én bontakozott ki,

ekkor R. Vozáry Aladár szembeszállt azokkal, akik a „behívás" rendszerét még ideiglenesen is hiteltelennek tartották a képviselőházban.[7]

„T. Képviselőház! Amikor két héttel ezelőtt a megajánlási vitában pártom képviseletében felszólalni szerencsém volt, két vonatkozásban érintettem a mi helyzetünket és a mi dolgainkat. Egyrészt azt mondtam, hogy a mi állapotunk most olyan, mint amikor egy eltört karnak vagy lábnak eltört részeit újból összeillesztik. Ezt azért ismétlem, hogy rámutassak arra: vigyázni kell akkor, amikor egy ilyen még beteg, még egybe nem forrt részhez hozzányúlunk, mert az tapintatot, finomságot, hozzáértést, szaktudást igényel. (Úgy van! Úgy van!) Másrészt pedig azt mondottam, hogy a felszabadult területeken hazatérésünk után a magyar munka feladata az, hogy lelkileg, szellemileg, gazdaságilag és politikailag a mi területünket és lakosságunkat visszahonosítsa. Időt, munkát igénylő procedúra ez, és méltóztassanak elhinni, nem lehetett máról-holnapra olyan helyzetet teremteni a felszabadult területeken, hogy mindjárt választást rendelhessenek el és folytassanak le. (Úgy van! Úgy van!) Egy ilyen átmenet nagy döccenéssel jár. Népszavazást lehet tartani azonnal egy ilyen átmenet után, ha ez a népszavazás csak állásfoglalás célját szolgálja abban a kérdésben, hogy vissza akarunk-e kerülni, vagy sem, jól érezzük magunkat itthon hazatérésünk után, vagy sem (Úgy van! Úgy van!), de megbízást adni arra, hogy egy egész új életbe milyen elvekkel, milyen felfogással, milyen elhatározással illeszkedjünk bele, nem lehet. (Bodor Márton: És milyen gerinccel!) A gerinc tekintetében bennünket ne méltóztassék tanítani, mert nekünk van gerincünk. (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon és középen.) Én tizenhét hónapig voltam börtönben, és nekem senki sem mondta, hogy „Bátorság!", mégsem féltem. (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középen. – Felkiáltások jobb felől: Jó lecke volt! – Zaj. – Halljuk! Halljuk! – Elnök csenget.) Nem vagyok a vitázások, a személyes kérdések embere. Ha meg méltóztattak figyelni a magyar parlamentben tanúsított magatartásomat, azt méltóztattak látni, hogy mindig csendben, figyelve, tanulmányozva ültem, mindenkit meghallgattam. Ha azonban engem zavarni fognak, akkor kénytelen leszek én is megfelelő válaszokat adni. (Helyeslés jobb felől.)

T. Képviselőház! Kifogásolják azt is, hogy behívás útján jutottunk be a magyar képviselőházba, és olyan kinevezett képviselőfélék vagyunk. Ez tévedés. Igaz, hogy a magyar parlamentbe behívás útján jutottunk be, de erre a behívásra a mi népünk nekünk mandátumot adott (Úgy van! Úgy van! – jobb felől) mert bennünket a prágai parlamentbe, illetőleg a pozsonyi vagy az ungvári tartománygyűlésbe választás útján küldött be a mi népünk. (Úgy van! Úgy van! – jobb felől és a középen.) Mivel itthon nem lehetett rögtön választást tartani, ez a választás nekünk jogot adott arra, hogy az átmeneti időben népünk érdekeit tovább képviseljük és népünk mentalitását, felfogását itt is kifejezésre juttassuk. (Élénk éljenzés és taps

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

a jobboldalon és középen. – Holota János: A mandátum a pokolba is szólt, akárhol leszünk, mindig érvényes! – Úgy van! Úgy van! – jobb felől.)

A most tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatnak az a célja és feladata, hogy ezt az átmeneti jelleget a törvényhozással kapcsolatban többé-kevésbé megszüntesse, és módot és lehetőséget adjon a felszabadult területek közösségének arra, hogy a magyarországi politikai életbe beilleszkedve kifejezést adjon elhatározásának. Hubay képviselő úr ebben a vonatkozásban is tett megjegyzést. Azt mondotta, hogy más ez a rendszer, mint a magyarországi rendszer. Mi ezért csak hálás köszönetet mondunk, mert a magyar kormány és a belügyminiszter úr azért módosította három vonatkozásban a magyarországi választási rendet javunkra, hogy ne oktrojálja ránk a magyar választási rendet, hanem legyen egy átmenet aközött, amit mi megszoktunk és az itteni, a magyarországi állapot között. (Úgy van! Úgy van! – Helyeslés és taps jobb felől és a középen.)

És itt kénytelen vagyok valamire rámutatni. Nagyon kérem a magyar politikusokat, a magyar képviselőház minden tagját pártkülönbség nélkül, hogy nagyon óvatosan tegyenek mindig összehasonlítást a volt csehszlovákiai viszonyokkal, mégpedig két okból. Először is azért, mert ott minden jó csak látszat volt a magyarság szempontjából (Úgy van! Úgy van! – Taps a jobboldalon és a középen.), amely jó látszat mögött a leggaládabb törekvések dolgoztak; másodszor pedig azért, mert minden hasonlítást, amely rájuk nézve kedvezőnek látszik, Benešék, akik odakinn leselkednek, felhasználnak arra, hogy azt mondják, mi jobban éreztük magunkat ott, másrészt felhasználják arra, hogy Magyarország legnagyobb, legszentebb érdekei ellen tovább dolgozzanak. (Úgy van! Úgy van! – Taps a jobboldalon és középen.)

T. Ház! Nagyon természetes, hogy a felszabadult területen nem lehetett választani, a felszabadulásig érvényben volt választási rendszerrel, mert természetesen nekünk, a kisebbségnek, a hazatérőnek kellett alkalmazkodnia az itthoni, a hazai állapotokhoz, és ismétlem azért sem, mert mi egy olyan választási rendszerben voltunk odaát, amely látszatra kifelé nagyon demokratikus volt, de egyúttal minden lehetőséget megadott arra, hogy a szlovenszkói és kárpátaljai területek őslakosságát – elsősorban pedig magyarságát – tönkretegye, elpusztítsa. (Úgy van! Úgy van! – Taps jobb felől és a középen.)"

Homicskó Vladimir „magyarorosz" képviselő kifejezetten ruszin népe szempontjából értékelte a vita tárgyát képező törvényjavaslatot.[8] „Egyes aggodalmak merültek fel, különösen a baloldalról. A 20 évi távollétet emlegették, és összehasonlítást tettek Abesszíniával és az Anschluss-szal. Nekem nincs tudomásom arról, hogy Abesszíniában, Ausztriában vagy Csehországban valamiféle választásokat írtak volna ki. Ott semmiféle választások nem voltak. Ezeket a részeket egyszerűen közigazgatásilag bekebelezték, ez technikai dolog, ez semmi összefüggésben nem

volt a lakosság bizalmával. Ezt a törvényjavaslatot azonban húsz év alatt szerzett jogok teljes elismeréseként fogadom el. Sőt, minthogy ez a törvényjavaslat törvényesíti azt a választási rendszert, amely a csehszlovák éra alatt érvényben volt, még haladásnak is hajlandó vagyok elkönyvelni, miután a csehszlovák választójog sokkal szélesebb volt, mint a magyar választójog.

Két részben csatolták vissza a mai Felvidéket Magyarországhoz. Az egyik rész az úgynevezett Felvidék, a másik rész pedig Kárpátalja, a magyarorosz föld. A magyarorosz föld nevében kijelentem, hogy ez a törvényjavaslat a legmesszebbmenő alkotmányos jogokat adja meg a magyarorosz lakosságnak, amely ezért csakis a legnagyobb elismeréssel tartozhat a magyar állammal szemben. (Éljenzés és taps.)

Megértem az aggodalmaskodók nézetét, azonban ebben a törvényben el kellene tekinteni a nagyobb komplikációktól. Vannak, akik azt mondják, hogy egyesekkel szemben szigorú ez a törvényjavaslat, másokkal szemben pedig, akik nagyobb bűnöket követtek el, semmiféle szigorúságot nem tanúsít. Felemlítik a kommunistákat. Uraim, én tanú lehetek arra, hogy azok a kommunisták, akiket ott húsz év alatt mesterségesen tenyésztettek, csak alkalmi kommunisták voltak, az a kommunizmus nem ártott senkinek, és már el is tűnt. (Rupert Rezső: Legfeljebb nyilasok lesznek! – Rajniss Ferenc: Még mindig jobb, mintha kommunisták!)

Különben is meg kell jegyeznem, hogy sehol semmiféle államban idegen gondolatok és idegen rezsimek tartósan gyökeret nem vertek. Éppen úgy Magyarországon, a hozzácsatolt Felvidéken és a magyarorosz földön sem fog semmiféle idegen, vagy Oroszországban uralkodó rezsim gyökeret verni. Nálunk más a világfelfogás. Nekünk csak az kellene, hogy a bánásmód tekintetében minél kevesebb különbséget tegyenek köztünk magyaroroszok és mások közt (Élénk helyeslés a Ház minden oldalán.), hogy ilyképpen minél szervesebben beilleszkedhessünk a magyar közéletbe. (Élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán. – Jandl Lajos: Ezt mondta Hubay Kálmán!) Remélem, hogy ha ez a törvényjavaslat törvényerőre emelkedik, nem fog zavarólag hatni a magyar–orosz föld autonómiájának megszervezésében és életbeléptetésében, aminek én igen nagy fontosságot tulajdonítok. Mi az elmúlt húsz év alatt teljesen beilleszkedtünk az autonóm gondolatba, és azt a manifesztumot, amelyet március 15-én nekünk tudomásunkra hoztak, megelégedéssel és megkönnyebbüléssel fogadtuk, mert azt a meggyőződést szereztük belőle, hogy a mi jogainkat elismerték, a mi fejlődésünknek politikai, nemzeti, vallási, kulturális és gazdasági tekintetben semmiféle akadálya nem lesz.

Ami a választási technikát és a választói jog tekintetében való különbséget illeti, helyesen jegyezte meg az egyik képviselő úr, hogy ez csak addig tart, amíg új általános választások nem lesznek. Remélem, hogy ez a rendszer befolyással lesz az új egységes választójog megalkotására is. (Taps a szélsőbal oldalon.)

Nem akarom az urakat feleslegesen untatni (Halljuk! Halljuk!), hiszen az egész törvényjavaslatot minden oldalról megvitatták az urak igen alaposan és dicséretes részletességgel. Én is csatlakozom tehát azokhoz, akik ezt a törvényjavaslatot jónak tartják és megszavazzák. (Éljenzés és taps.)"

Végül az 1939: XVIII. tc. a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról címmel 1939. december 31-én jelent meg.[9] Ennek paragrafusai szerint a felvidéki területen, beleértve Kárpátalja megyéit, 26 képviselőt, a közigazgatási kirendeltségek ruszinlakta területein 11 képviselőt lehet és kell választani.

Ez a törvény rendkívül méltányos volt Kárpátalján is, amennyiben elismerte minden magyar állampolgárnak választójogosultságát, akinek az állami főhatalom megváltozása előtt a csehszlovák legutolsó nemzetgyűlési választások idején választójoga volt. Vagyis a törvény helyben hagyta, elismerte a korabeli magyar választótörvénytől bővebben megadott csehszlovák választójogi törvényt minden egyes személyre, akik abban részesültek. Ez képezte azt az átmenetet, amit R. Vozáry taglalt. Ha ennek a törvénynek alapján megtartották volna a választásokat, akkor Magyarországon tulajdonképpen két, területileg elkülönült választójogi törvény alapján választottak volna. Ami – persze – megint felvethette volna azt az ellenzéki kérdést, hogy a visszatért területek jogi visszacsatolása hiányt, illetve késlekedést szenved.

Az 1939: XVIII. tc. 5. §-a alapján nevezett területeken a választói névjegyzékek összeállítását azonnal meg kellett kezdeni. A 6. §. alapján a területeken lévő törvényhatóságokban (vármegyék, városok) a választások előkészítésére 16 póttagból álló „központi választmányt" kellett kialakítani. Ahol törvényhatóság nem alakult, a közigazgatási kirendeltségek területén, ott értelemszerűen az illetékes hatóság kebelén belül kellett létrehozni a központi választmányokat.

A nevezett törvények által rögzített határidő közeledvén, Teleki Pál miniszterelnök bejelentette 1940. júl. 19-én, hogy a felvidéki és kárpátaljai területeken esedékes országgyűlési választásokat bizonytalan időre elhalasztják. Nagy fájdalma és kudarca volt ez Telekinek, aki a mondott területek közjogi rendezését és betagozását a magyar államba olyan mintaszerűen szerette volna véghezvinni, hogy az vonzásértékű legyen a többi visszatérő terület nem magyar népei számára is.[10]

A második bécsi döntés következtében 1940. augusztus 30-ától visszatért Magyarországhoz Észak-Erdély, amelyet szeptember 5–13. között birtokba vett a honvédség. Ez a 43 591 km²-es területgyarapodás a maga 2 185 546 fős népességével ismét súllyal vetette fel a terület országgyűlési képviseletének kérdését. Egyelőre azonban maradt a behívásos rendszer az 1940. évi XXVI. tc. 2. §-a szellemében.[11]

Jugoszlávia felbomlásakor, mint ismeretes, Teleki Pált holtan találták 1941. ápr. 3-án. A magyar honvédség ápr. 11-től visszafoglalta a Délvidéket, a baranyai

háromszöget, a Muraközt és a Muravidéket. A visszacsatolt újabb területekre nézve megint csak a behívásos rendszert lehetett alkalmazni, amelyet az 1941: XX. tc. 2. §-a kodifikált.[12] Teleki Pál nemzet- és államépítő gondolatai közül az is megvalósítatlan maradt, amelyik a visszatért területek népének választások útján való országgyűlési képviseletére vonatkozott. Különösen hiányzott ez Kárpátalján, ahol az egy tömbben élő, a nemzetté válás keserves útját járó ruszinság kinyilváníthatta volna politikai akaratát, amely önmagában is kedvező kép kialakításához járulhatott volna hozzá a Kárpát-medence nem magyar tömegeinek körében.

Kárpátalján 1924-ben rendezték meg a csehszlovákok az 1920-ban elmaradt nemzetgyűlési választásokat. Az 1925-ben és 1935-ben megrendezett országos választások már kiterjedtek Kárpátaljára is. Mindhárom választáson vereséget szenvedtek a csehszlovák kormánypártok Kárpátalján, ami a magyarság ellenállásának és a ruszinság csalódottságának volt köszönhető; az utóbbi a békeszerződésben garantált, ám mindvégig elszabotált ruszin autonómia miatt bekövetkezett nemzeti lelkiállapot volt.[13]

Azt állítjuk tehát, hogy a ruszin nemzet számára a XX. század nem tette lehetővé országgyűlési választások keretében, illetve népszavazás alkalmával a népképviseletre és a hovatartozásra való akaratnyilvánítást, az igen egyetemleges kimondását. Csak nemet mondhattak a csehszlovák korszakban, a szovjet hódítás után pedig már a nemet sem mondhatták ki.

4. „Akié a föld, azé az ország"

A Csehszlovákiában végrehajtott – egyébként 1938-ig be nem fejezett – földreform nyíltan meghirdetve is az „idegenek", a magyarok és németek ellen irányult, bár természetesen a nagybirtok túlsúlyának a mérséklése hangoztatásának közepette.

A Magyarországtól elcsatolt Felvidéken 18 496, és Kárpátalján 970 hektár földet kapott a magyar parasztság, összesen 19 446 hektárt, amelyet 11 036 igénylő között osztottak szét. Vagyis egy igénylőre nem jutott 2 hektár föld. Meg kellene említeni, hogy a kárpátaljai színmagyar Bátyú község kizárólag temető céljából kapott néhány holdat. Hadd temessen a magyar! – gondolták a csehszlovákok.[1] A felvidéki és kárpátaljai magyarság Trianon idején 30%-a volt az ottani népességnek. Szlovák statisztikai adatok szerint a kisajátított földeknek a 9,98%-át kapta, korabeli magyar statisztika szerint valójában csak a 7%-át. A magyar nagybirtokosoktól elvett földterületnek azonban ez nem érte el az 1%-át sem. Következésképpen a Felvidéken a földreform során jelentős mértékben megfosztották a magyar nemzetet földbirtokától, és korábban birtokolt területeit csehek és szlovákok kezébe juttatták.[2]

A földreform során Szlovákiában 55, Kárpátalján 11 telepes községet hoztak létre azért, hogy főleg a magyarok lakta összefüggő térségeket cseh légionáriusokkal megbontsák. Szlovákiában 2054 telepesbirtok 22 473 hektáron, Kárpátalján 222 telepesbirtok 3013 hektáron létesült. A Magyarországtól elszakított területeken, ahogy kelet felé haladunk, egyre nagyobb volt a telepesbirtok területének az átlaga: Szlovákiában 10,94, Kárpátalján 13,57 hektár. A telepesfalvakat, a telepesbirtokokat kizárólag volt magyar birtokokon hozták létre nemzetpolitikai okokból.[3]

Ennek a földreformnak a következtében is nagyarányú kivándorlás folyt Csehszlovákiából 1919–1929 között. A csehszlovák „mintaállam" 1929-ben közzétett kivándorlási adatai nemzetiségre való tekintet nélküliek. Csehországból 1 millió lakosra 225, Morvaországból és Sziléziából 558, Szlovákiából és Kárpátaljáról 3978 kivándorló jutott. Vagyis a csehországi kivándorláshoz képest a Magyarországtól elrabolt területek kivándorlása a 17,68-szorosa volt. Amikor ez nyilvánosságra került óriási felháborodást váltott ki a szlovákok körében, hiszen ez meghaladta a szlovákok 1914 előtti kivándorlásának mértékét . Persze ezt a kivándorlást már nem lehetett a magyar „elnyomás" számlájára írni. Különösen nagymértékű volt a ruszinok kivándorlása Észak-Amerikába.[4]

A magyar kormány álláspontja kezdettől fogva az volt, hogy a csehszlovák földreform során kiosztott földbirtokokat felül kell vizsgálni, mégpedig elsősorban a magyar nemzethez való hűség szempontjából. Az 1939. febr. 12-én megjelent 1730/1939. M.E. rendelet a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken gondozás nélkül maradt birtokok ideiglenes hasznosítása tárgyában intézkedett. Az 1939. március 5-ei 2550/1939. M.E. rendelet a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozására vonatkozott.[5]

A csehszlovák földreform felülvizsgálatára a miniszterelnök kormánybiztost nevezett ki 1939 tavaszán, aki a munkát megkezdte. Őszre már panaszok tömege, a korábbi sérelmekhez újabb sérelmek keletkeztek. Csoór Lajos felvidéki képviselő 1939. okt. 11-én interpellált ebben az ügyben a miniszterelnökhöz.[6] „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt területeken a őslakosságot ért egyenlőtlenségek és méltánytalanságok kiegyenlítése céljából a minisztérium 2550/1939. számú rendelete a volt csehszlovák állam agrárpolitikai jogszabályai alapján foganatosított ingatlanszerzéseket felülvizsgálni rendelte el. Ezen rendelkezés végrehajtása során fellebbezés kizárása mellett rendkívül sérelmes intézkedések történtek, miért is kérdezem a m. kir. miniszterelnök urat, hogy: 1. Hajlandó-e intézkedni aziránt, hogy a felvidéki birtokrendezési ügyek kormánybiztosának határozatai ellen megfelelő jogorvoslat biztosíttassék? 2. Hajlandó-e intézkedni aziránt, hogy a visszacsatolt felvidéki területeken őslakos magyar földműveseknek

juttatott ingatlanok minden más, nem birtokpolitikai szempont mellőzésével, kizárólag birtokpolitikai szempontok figyelembevételével meghagyassanak? 3. Hajlandó-e intézkedni aziránt, hogy a már folyamatban lévő kimozdítások haladéktalanul felfüggesztessenek, és az előző két kérdés értelmében felülvizsgálat alá vétessenek?"

Csoór Lajos a csehszlovák földreform ügyében szót is kapott 1939. okt. 11-én. Ennek során parázs vita bontakozott ki, mely jellemző volt a földkérdés nemzeti vonatkozásaira nézve, illetve felvetette a hazaárulók és nemzetárulók föltulajdonlási képtelenségének kérdését. Magyarán és röviden arról volt szó, hogy a hazaáruló a haza javaira jogát elveszítette, amikor az árulást elkövette, ezért a haza javaiból nem részesülhet.

Csoór Lajos felszólalása és a közbeszólások. „A csehszlovák földreform útján kiosztott földek felülvizsgálása megtörtént, illetőleg folyamatban van. Sajnos azonban a visszacsatolt területeken levő községekből sok panaszt lehet hallani amiatt, hogy a csehek által kiosztott földeket, avagy pedig a cseh állam jóváhagyásával vásárolt földeket a kormánybiztosság részéről az egyes kisgazdáktól visszaveszik, és őket onnan kimozdítják.

Ezt a kérdést azért hozom ide, mert azt szeretném, ha a kormány ebben a kérdésben sürgősen és a magyar jogrendszernek megfelelően intézkednék. A felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztossága ugyanis olyan határozatokat bocsátott ki, amelyek a mi jogrendszerünkbe nem férnek bele, és amelyek nem helytállóak. Ezek a határozatok először is egyáltalában nem indokolják és nem magyarázzák meg azt, hogy X. Y. kisgazdától miért veszik el azt a földet, amelyet a csehek által kapott. (Füssy Kálmán: Mert agrárpártiak voltak! Magyar nem kapott földet! – Szeder Ferenc: Dehogy van úgy! – Nagy zaj a balközépen. – Füssy Kálmán: Mit tudja maga? Ott volt? Magyarpárti egy se kapott, mert nem volt áruló. Azért kaptak! Azokat siratja most, akik húsz évig árulták a felvidéki magyarságot? Szégyellje magát! Azokat védi? – Zaj. – Elnök csenget.)

T. képviselőtársam felháborodását megérteném a hazaárulókról... (Füssy Kálmán: Nem hazaárulók, nemzetárulók! – R. Vozáry Aladár: Ők denunciáltak minket a becsukásra! Miattuk ültünk! – Füssy Kálmán közbeszól.) Elnök: Füssy képviselő urat arra kérem, maradjon csendben. (Füssy Kálmán: Így védik a Csomor Istvánokat és társaikat!)

Csoór Lajos: Én csak azt vitattam, hogy olyan határozatokat kell kiadni, amelyekben indokolják azt, miért veszik el a földet. (Malasits Géza: Ebben igaza van!) Ha valakit két pengőre közlekedési kihágásért megbüntetnek, akkor meg is indokolják, hogy miért büntetik meg. Ha tehát valakitől 3-4 hold földet elvesznek, akkor meg kell mondani, hogy azért vették el a földet, mert a tulajdonosa nemzetáruló volt, mert a magyarság ellen vétett. (Füssy Kálmán: Ez igazolva van!) Ezt bele kell tenni a

határozatba. Másodszor, ezek a határozatok azzal a kifejezéssel végződnek, hogy e határozat ellen jogorvoslatnak helye nincs. Magyarországon nincs olyan jogrendszer, amelyben egy határozat ellen jogorvoslatnak helye nem volna.

Ismétlem, ha engem megbüntetnek közlekedési vagy erdei kihágásért 2 pengőre, jogom van orvoslattal élni, fellebbezni, tehát akkor, amikor ilyen komoly érdekekről van szó, amikor arról van szó, hogy valakitől elvesszük-e a földet, vagy meghagyjuk-e neki, olyan határozatokat kell hozni, amelyek indokoltak legyenek, és amelyek ellen szükség esetén jogorvoslatnak legyen helye. (Horváth Zoltán: Alkotmányos ország vagyunk!) Alkotmányos országban így van, és így tudjuk biztosítani azt, hogy azok a nemzetárulók, akik a magyarság ellen vétettek, valóban ne kapjanak földet és ne maradjanak föld birtokában, hanem azoknak jusson a föld, akik a magyarságért szolgáltak és dolgoztak. (Horváth Zoltán: És meg legyenek bélyegezve az árulók!) Sajnos ismerni kell a közéletünket abban a tekintetben, hogy igen gyakran besúgások, vádaskodások és más hasonló okok alapján határoznak, különösen akkor, ha nyomtatott blankettával indoklás és fellebbezési lehetőség nélkül intéznek el dolgokat.

Én tehát azért hoztam ezt a kérdést ide, hogy kérjem a mélyen t. miniszterelnök urat és a kormányt, hogy intézkedjék olyan irányban, hogy ez a mi jogrendszerünkbe bele nem illeszthető eljárás megszűnjék, és azok ellen fellebbezésnek vagy jogorvoslatnak legyen helye. Minthogy a felvidéki kormánybiztos felügyeleti hatósága a földmívelésügyi miniszter, legyen mód és lehetőség arra, hogy a határozatok ellen a földmívelésügyi miniszterhez lehessen fellebbezni, és ott az érdekelt fél a maga igazát, a maga hazafiasságát bizonyíthassa (Felkiáltások a balközépen: Azok nem voltak hazafiasok!), avagy pedig ellene lehessen bizonyítani azt, hogy ő nemzetáruló volt. (Holota János: Jobb ügyvédet fogadjanak maguknak!)

Nem szenvedélyek felkeltése végett hoztam ezt a kérdést ide. (Vályi Lajos: Kár ilyen kérdéseket feszegetni!) Nem azért hoztam ide ezt a kérdést, mert akár felvidéki képviselőtársaimat, akár a kormányt e tekintetben sérteni akarnám (Zaj. Elnök csenget.), hanem azért, mert megnyugvást csak akkor fogunk teremteni a Felvidéken, ha a magyar alkotmányos jogszabályok szerint járunk el még a bűnösökkel szemben is. Az apagyilkosnak is van még egy fellebbezési lehetősége, hogyha halálra ítélték (R. Vozáry Aladár: A hazaárulónak nincs!), tehát ezeknek az embereknek is meg kell adni a jogorvoslati lehetőséget. (Holota János: A cseh telepesek ellen nem lehetett fellebbezni! – Horváth Zoltán: Csehországban diktatúra volt, de itt nincs diktatúra!)"

Az egész vizsgált korszakon keresztül lappangva végighúzódott a földbirtokreform szükségességének a kérdése az országgyűlésben. A kárpátaljai képviselők többször mellette szóltak általánosságban, vagy egyedi esetek kapcsán.

Ennek vitája során 1939. február 20-án Homicskó Vladimir úgy vélte, hogy az általános gazdasági fellendülés érdekében feltétlenül szükség van földbirtokreformra, amely előnyös lenne Kárpátalja népére is.[7] Homicskó szűkebb pátriájában persze egyetlen nagybirtok, a 200 000 holdas Schönborn-uradalom létezett, amely valóságos tartomány volt a tartományban.

A pénzügyminiszter 1941. február 6-án terjesztett elő a képviselőházban egy általános gazdasági programot.[8] Homicskó 1941. jún. 25-én a képviselőházban az Ungvár cservenyicai részén lakó, mintegy 500 tehéntartásból élő ember érdekében interpellált a földművelésügyi miniszterhez. A tehéntartással foglalkozó 80 család gondját alapvetően megoldotta volna, ha a kincstár a családok szomszédságában elterülő 56 hold földrészt örökáron eladta volna nekik, amely ingatlanüzlet létrejötte elé a hatóságok akadályokat gördítettek.[9]

Figyelemre méltó a kormány valódi földbirtok-politikájának illusztrálására a Matolcsy Mátyás – nem kárpátaljai képviselő – által 1941. november 10-én felhozott adatsor. Szerinte a hivatalos statisztikai kimutatások alapján állítható, hogy 1928–1935-ig 84 475 holddal gyarapodott a bankok és részvénytársaságok földtulajdona. Ezeket Matolcsy „névtelen földesuraknak" nevezte. Megemlítette, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank megvásárolta Esterházy Antal 5000 holdas birtokát, amely akciójával elütötte az ozorai magyarokat a földszerzés lehetőségétől is. Matolcsy leszögezte, hogy a kormányzat felelős azért az ellentmondásért, ami a hangoztatott földreform és a valóságos földbirtok-politika között egyre inkább elmélyül.[10]

A közigazgatási berendezkedés, a tisztviselői kar összetételének érzékeny ügyei mellett természetesen a gazdasági kérdések is már korán felmerültek a magyar országgyűlésben. Matolcsy Mátyás, nyilas képviselő, aki nem volt kárpátaljai, valószínűleg 1939 májusában végigjárta Kárpátalját, hogy saját maga tapasztalja meg annak helyzetét. Szeder János képviselőházi jegyző 1939. június 21-én olvasta fel interpellációját az ülésteremben.[11]

„Interpelláció a m. kir. kormányhoz a Ruténföld gazdasági, szociális és politikai életében tapasztalható sajnálatos állapotok tárgyában. 1. Van-e tudomása a kormánynak arról, hogy a visszacsatolt Ruténföldön a gazdasági élet alapját alkotó fakitermelés és főleg annak értékesítése lehetetlenné vált a kormány helytelen gazdaságpolitikája következtében? Van-e tudomása a kormánynak arról, hogy a Ruténföldön a munkanélküliség leküzdésére komoly intézkedés nem történt? Van-e tudomása a kormánynak arról, hogy a ruténlakta területeken újra lábrakapott a denaturált szesznek zsidó kocsmárosok által élvezeti célokra való forgalombahozatala? Van-e tudomása a kormánynak arról, hogy a politikai szempontból értéket jelentő Egan Imre ny. főispánt a Kárpátaljáról minden indok nélkül, írásbeli parancs kézbesítése nélkül kitiltották? 2. Hajlandó-e a kormány a fenti

sérelmeket a magyar nemzet messzebbnéző törekvései érdekében sürgősen orvosolni?"

A kibontakozó vitából kiderül, hogy Matolcsy és pártja olyan súlyosnak vélte mondandóját, hogy előzetesen zárt ülés elrendelését kérte, amit nem kapott meg. Ugyanakkor nehezményezte Matolcsy, hogy kezdetben a kormány tagjai nem voltak jelen, majd a végére megérkeztek.

Matolcsy felszólalásában taglalta a ruszin nép létalapjának tekintett erdőgazdálkodást. Ennek során elmondta, hogy a tűzi- és épületfa máris 45%-os dráguláson ment keresztül. Az épületfa árának ilyen mértékű emelkedése szerinte hátráltatni fogja a kislakás-építkezéseket, amely pedig benne van a kormányprogramban. Egészében véve úgy vélte, hogy 1939. március 18-ától kezdve már a kárpátaljai nagy erdőuradalmak, vállalatok, tőkeérdekeltségek jövedelmét fokozó intézkedések történtek.

Matolcsy szerint a kormányintézkedésre emelt fakereskedői árak kizárólag a nagy erdőbirtokosok érdekeit, a fakartell érdekeit szolgálják, és a fogyasztók védelmét figyelmen kívül hagyják. Matolcsy ugyan nem mondta ki az ülésteremben, de lényegében a hatalmas Schönborn-uradalomra gondolt. II. Rákóczi Ferenc kuruc szabadságharcának befejezése után a munkácsi és beregszentmiklósi Rákóczi-uradalmak a gróf Schönbornok kezére jutottak. A gens fidelissima, a hűséges ruszin nép, így kapta nyakára a mindvégig idegennek maradt Schönbornokat, azok nagyon kellemetlen uralmát. Ezért nem is feledheti mindmostanáig egykori nagynevű és jótevő urát, II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmet, akinek seregében ezrével harcoltak a ruszinok.

A fa árának emelkedése a belső piac pangását eredményezte, ami visszahatott a foglalkoztatásra, Matolcsy szerint a faipari munkalehetőség, amely a ruszin nép létének alapját képezi, a felére csökkent. Ruténföldön tehát munkanélküliség lépett fel. Ennek csökkentésére jó alkalom kínálkozott, amikor a lett földmívelésügyi miniszter 1939 nyarára 1500 ruszin ingyenmunkást kért Lettországba, ám a kérést a magyar állam nem teljesítette, tartván attól, hogy ott kommunista agitációnak lennének kitéve a ruszinok.

Az évszázados hagyomány szerint az Alföldre irányuló ruszin idénymunkát Kárpátalja visszacsatolása után újjászervezték. Matolcsy ehhez is hozzászólt: „Volt egy mozgalom, amely Magyarországra irányuló munkásexportot, illetőleg szezonmunkás-vándorlást készített elő. Itt az eredeti szerződés, amelyet a mezőhegyesi ménesbirtok adott. Sikerült nagy nehezen négy-ötszáz munkást levinni. Hogy csak két pontját említsem fel a szerződésnek, az egyikben fel van sorolva, hogy az első- és másodosztályú munkások mennyi élelmiszert kapnak, továbbá az, hogy az élelmiszerek piaci áron vett értéke az első osztálynál 63 fillér, a másodiknál 59 fillér, és így az összkereset – szószerint olvasom – napszámbérekben a kezdőnaptól a végelszámolásig, tehát július vagy augusztus végéig az első osztálynál napi 1 pengő 10 fillér, a másodiknál napi 1 pengő 30 fillér, amihez hozzáadva az élelmiszerre adott kereken 60 fillért, 1 pengő 60 és 1 pengő 90 filléres napszám adódik ki azokra a napokra is, amikor egyéb munkát nem végezhetnek. (Zaj a szélsőbal oldalon.)

Legyen szabad azonban felolvasnom a szerződés második pontját is, amely kardinális pontja ennek a szerződésnek, és amely az aratók aratórészére vonatkozik. A szerződésnek ebben a pontjában azt találjuk, hogy a kijelölendő gabonamennyiség learatásáért, keresztberakásáért stb. 7,5%-ot, asztagba rakásáért 1%-ot, a cséplésért 3,5%-ot, tehát az összes munkáért összesen 12%-ot adnak. Már most mi úgy tudjuk, hogy 10% az aratórész és 4% volna a cséplőgéprész. Legyen szabad megemlítenem, hogy azok a pontok, amelyek ebben a szerződésben vannak... (Egy hang a szélsőbal oldalon: Kizsákmányoló pontok!)"

Közben Matolcsy ideje lejárt, és a képviselőház nem szavazta meg a hosszabbítást. Ennek következményeként a szélsőbaloldali képviselők csoportja – ez volt akkor a nyilaspárt és környezete – kivonult a teremből. Ekkor lépett be Teleki Pál miniszterelnök, aki az interpellációra, melyet nyilván korábban megkapott, megadta a választ. Matolcsy Mátyás a miniszterelnök válaszát nem vette tudomásul. Kétségtelen, hogy Matolcsy interpellációja nem mentes a szociális demagógiától sem. Csak megemlítenénk, hogy Ruszinföld mindössze három hónapja tartozott Magyarországhoz, és máris olyan intézkedéseket kért számon a kormányon, amelyekhez több idő kell. A nagybirtokról, a fakartellről, a napszámbérekről mondottak azonban megfeleltek a valóságnak. Más lapra tartozik, hogy az alföldi napszámbérek a ruszinságot ritkán látott keresethez juttatták így is. Kárpátalján járva 2001-ben, Bukóc, Iszka és Kelecsény falvakban beszéltem asszonyokkal, férfiakkal, akik Nyíregyháza környékén voltak aratáson, cukorrépaszedésen stb., és boldogan emlegették a pénzbeli fizetésüket és terménybeli járandóságukat, amellyel hazatértek a Bozsa-havas aljára a magyar időben.

A tervezett országos földreform vitája 1939 őszén zajlott a képviselőházban, amely kiterjedt volna az addig visszacsatolt területekre is. Ezen kívül pedig együtt járt volna a magyarság rovására végrehajtott csehszlovák földreform revíziójával is.

Demkó Mihály 1939. október 17-én szólalt fel a kárpátaljai földreformmal kapcsolatban; az egész ruszin nép részére földosztást javasolt.[12] Indokai között szerepelt a ruszinok hűsége II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez és az is, hogy a ruszin föld határán végig megjelent a szovjet hatalom. Demkó szerint a kommunista titkos agitáció legjobb ellenszere lenne, ha a ruszinságot földhöz juttatnák. Név szerint is megnevezte a Shönbornokat, akiknek 140 000 holdas birtoka Munkácstól a Vereckei-szorosig terjed. A másik nagybirtok Kárpátalján a kincstári erdő és a havasok, amelyeket szintén igénybe kell venni a földreform során. A készülő törvény 24. §-

ához javasolta: „Mezők, erdők, s havasi legelők ingatlan-tulajdonszerzése Kárpát-alján községek, úrbéres községek és magánosok részére az Ungvárott felállított földbirtokhivatal közbejöttével e törvény szellemében történjék."

Ortutay Jenő legelőször 1939. október 20-án szólalt fel a képviselőházban, és éppen a földbirtokreform kapcsán. Ő is vázolta a csehszlovák földpolitikát, mint előzőleg Demkó. Ortutay óvatosabb volt a nagybirtok irányában, nem olyan radikális, mint Demkó. Mindazon által leszögezte, hogy a ruszin családok földhöz juttatása végleg Magyarországhoz kötné ezt a népet, amelyik folyamatos hűségével már évszázadokon keresztül kiérdemelte, hogy ne legyen a haza mostohafia.[13] Nem tehetjük meg most, hogy a magyar földreform-politika részletes ismertetésébe fogjunk. A további visszacsatolt területek, illetve a háborúba való kényszerű besodródás miatt átfogó földreformra nem került sor a vizsgált időben. R. Vozáry Aladár 1942. nov. 26-án még mindig arról panaszkodott a képviselőházban, hogy a földosztás elmaradt, illetve a magyar- és ruszinellenes csehszlovák földreform felülvizsgálata nem történt meg.[14]

5. A ruszin nemzetté válás

A ruszinok a keleti szlávság legnyugatibb népe, amelyik a Kárpát-medencén belül helyezkedik el. A középkori magyarországi latinságban a rutének – majd magyar nyelven ruszinok – nem egységesek, részeik megkülönböztethetők. Mivel megkülönböztették magukat a halicsi-volhíniai ruszinoktól, íróik az uhrorusz (magyarorosz) nevet is alkalmazták rájuk. Az 1698-ban megjelent De-Camelis-féle katekizmus címe: *Katehisis. Dlja nauki uhroruskim ljudem* (Katekizmus a magyarorosz emberek okulására). A második ruszin könyv a papság számára készült 1727-ben: *Kazuistika polzi radi kliru Uhroruskomu* (Kazuisztika a magyarorosz papság használatára). A cseh megszállásig a magyaron kívül a külföldi irodalom is a magyarorosz, illetve magyarországi orosz megnevezést használta. Manapság leghelyesebb, ha ruszinoknak mondjuk ezt az igen jóravaló népet.

A ruszinok legkorábbi csoportja, a dolisnyánok (síklakók) az egykori magyar gyepűvonal közelében települtek meg földesúri birtokokra, a XIII. század második felétől kezdve. Őshazájuk valószínűleg Poleszjében és Podóliában volt. Említésre méltó, hogy a Verhovina térségében a dolisnyánokat tartják igazából ruszinnak, magukat pedig verhovinainak mondják.

A hegylakók (verhovinaiak) egymástól eléggé eltérő három csoportot alkotnak. A Poprádtól a Latorcáig élnek a lemkók az Alacsony-Beszkidek lejtőin. Ragadványnevük arra vezethető vissza, hogy a magyar „csak" szócskának megfelelő ruszin „lis" vagy „ano" szavak helyett lem-et, len-et mondanak sűrűn.

Ha megkérdezik tőlük, ruszinnak (rusznyáknak) vallják magukat, és azt állítják, hogy a lemkók valahol a bojkók között élnek.[1] Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásakor, 1918 őszén kísérletet tettek valamilyen önállóságra. A modern ukrán állam megalakítása után, 1993-ban illegális bélyegkiadással emlékeztek meg a Lemkó Köztársaság kikiáltásának 75. évfordulójáról Zakarpatszka oblaszty valamelyik városában.[2]

A lemkóktól keletre élnek a bojkók, a Szopurka vizétől a Laborc folyóig elterülő hegyvidéken (Verhovina). A bojkó név megint csak ragadvány, talán a ruszin bojkij, azaz ügyes, élénk, talán a boje, azaz igenis, úgy van kifejezésekből származik.

A huculok az Erdős-Kárpátok északkeleti csücskében, a Tisza forrásvidékén élnek. Galíciából (Halicsból) és Bukovinából vándoroltak be lassan és észrevétlenül a XVI–XIX. század folyamán. Azóta azonban jó hírnévre tettek szert a hucul lovak kapcsán, juhászatuk révén. Színes népköltészetüknek, mondáiknak központi alakja a rabló, a betyár. Talán ebből ered a hucul (csornyi hlopci, azaz fekete fiúk) elnevezés is. A Kárpátokon kívülről érkezők között sok volt a szegénylegény, a közönséges bűnöző, akik Magyarországon kerestek menedéket, a királyi sókamara szolgálatába szegődtek, hogy az által is védelmet nyerjenek. Természetesen a huculok nem szeretik, ha nevüknek ezt a magyarázatát adják elő. Meggyőzőbb etimológiája a hucul névnek azonban nincsen.[3]

Kőrösmezőn, a hucul „fővárosban" 1918. november 9-én kikiáltották a Hucul Köztársaságot, amelyet a nyugat-ukrán csapatok 1919. jan. 7-én megszálltak, majd febr. 5-én kiürítettek. Ezt követően megint megszervezték ezt a pici államot, amelyet persze senki sem ismert el. A román katonai megszállás 1919. jún. 11-én számolta fel, de úgy látszik, pont nem került a végére, mert a Szovjetunió felbomlásakor, 1991 után szovjet bélyegeket bélyegeztek felül a Hucul Köztársaság emlékére.[4]

A vázolt tagolódású ruszinság a XIX. században rálépett a nemzetté válás útjára, elsősorban görög katolikus intelligenciájának köszönhetően. A nemzetté válás igénye kétségtelenül már ekkor megvolt, bár időben megkésve és szelíd erőkkel jelentkezett még a szlovákokhoz hasonlítva is, akik másokhoz képest szintén nem jártak a nemzetté válás élvonalában.[5]

Alekszander Duhnovics (1803–1865) másokkal együtt a legnagyobb ébresztője a ruszin nemzetnek, himnuszának írója, 1843-tól eperjesi kanonok, aki Eperjest a ruszin művelődés egyik központjává tette. Okleveles adatok teljes ismerete nélkül mesés, dicső múltat kerekített a ruszinságnak *A kárpáti oroszok vagy magyaroroszok története* (1853) c. kéziratában. Jellemző, hogy műve 1914-ben jelent meg Moszkvában F. F. Arisztov fordításában.[6] Ekkor a cári orosz politika szolgálatába állították a könyvet, Duhnovics nyilván ennyire nem ment el, az orosz hadsereg 1914–1915-ben háromszor is betört Kárpátaljára.[7]

Tulajdonképpen ekkor kezdődik a ruszin nemzet kálváriája. A magyar királyságban évszázadokon keresztül felnövekedett ruszin népnek nemcsak a földjére, hanem a nemzetiségére is benyújtották az igényt a szláv államok és hatalmak.

A cári orosz katonai betörések, sőt már előbb a pravoszláv, görögkeleti egyházi behatolás és provokáció alapjaiban támadta a ruszin nép társadalmi rendjét, hogy most Kárpátalja magyarságát meg se említsük. A cseh hadsereg, a román katonaság 1919-ben szállta meg Kárpátalját. A Petljura nagyhetman vezette Nyugat-Ukrán Népköztársaság csapatai 1918–1919-ben elérték Máramarosszigetet, Husztot, Munkácsot és Csapot. Mindezek az erők, államok benyújtották hódító igényüket a Ruszinföldre, amelyet a Magyarországi Tanácsköztársaság a saját területének tartott.[8]

A csehszlovák állami politika 1919–1939 között először csehesítésbe kezdett, majd az oroszosítást szorgalmazta, végül a Volosin-féle ukránosítás néhány hónapja következett 1938–1939-ben.[9]

A Magyarországhoz visszatért Kárpátalján a magyar politika volt az egyetlen, amelyik elismerte a ruszin nép különálló szláv nép, nemzet voltát. Az 1941. évi magyar népszámlálás „rutén" címszó alatt és rovatban vette számba őket. Ez semmilyen más állam által a területen végrehajtott népszámlálásban nem fordult elő.[10] Kivételt képeznek a jugoszláv népszámlálások a Magyarországtól elcsatolt Délvidéken, Szlavóniában, ahová ruszin szórványok költöztek az I. világháború előtti Magyarországon belül. A jugoszlávok nem láttak olyan politikai okot, hogy ezektől a csoportoktól megtagadják a ruszin nevet.[11] Az a helyzet állt elő tehát, hogy a Kárpátalján magyar hivatalok által ruszinnak (magyarorosznak) anyakönyvezett ősöktől származó emberek Jugoszláviában ruszinok voltak. Akik pedig ezektől az ősöktől leszármazva Kárpátalján maradtak, azok csak csehek, szlovákok, oroszok és ukránok lehettek néhány évtized alatt felváltva. Ugyanakkor persze a nyugat-európai és amerikai emigráció ruszinnak határozta meg magát, bár ki volt téve az ukránosításnak.

Sőt a hódító hatalmak a múltban is megváltoztatták az elhunyt, de életükben jelentős szerepet játszó, hírnévre szert tett emberek nemzetiségét. Sorra tüntetnek fel ukránnak olyan embereket, akik életükben ruszinok voltak, sőt elruszinosodott magyarok, olykor egyenesen magyar nemesek. Mivel nem ismerik el a ruszin nép létét a jelenben, azért ilyen minőség a múltban sem létezhet. Olyan jelenséggel állunk szemben, amelyben állami hivatalos álláspont szerint és állami hivatali adminisztráció útján haláluk után az embereknek változtatják a nemzetiségüket.[12]

A ruszinok semmiképpen sem ukránok. Az „u krajina", azaz a „határnál lévő embereink" kifejezésből származó ukrán népnév hűen tükrözi ennek a népnek a genezisét. A Kijevből, Moszkvából dél felé, az Arany Horda, majd a Krími Kánság felé tekintő állam- és katonapolitika különböztette meg először a határvidéken

küzdő, végvári harcokat vívó embereit. Ebben az ütköző zónában fokozatosan kialakult egy sajátos katonaparasztság, a másik a kozákság, amelyik sokféle népből, néptöredékből jött létre, és végül külön szláv nyelvet beszélt. Az ukránság eközben sok mindent átvett az ellenségtől, a krími tatároktól, népviseletében, katonaságának magatartásában, bizonyos mértékig hasonult hozzá.

A Kárpátok keleti előterében, a Kárpát-medencén belül elő rutének, ruszinok nem vettek részt az előbbiekben vázolt történeti folyamatban. Amikor az I. világháború után Galíciában is győzött az ukranofil gondolat és nemzeti hovatartozás, akkor már csak a Kárpát-medencén belüli ruszinok tekintették magukat ruszinnak. Őket az ukránosítás csak a II. világháború után érte el.

Azt állíthatjuk tehát, hogy a nemzetté válás útján járó ruszin népre nem annyira a magyar „elnyomás, beolvasztás" volt veszélyes, amely állítást a kommunista hódítás után nem mulasztottak el mélyen meggyökereztetni az állami intézményeken keresztül, hanem a szláv testvérek, unokatestvérek (csehek, szlovákok, oroszok, ukránok) hozták a legfőbb veszélyt, hiszen ezek a ruszin nemzetnek még a létét is tagadják.

A magyar országgyűlésben senki sem tagadta a rutén (ruszin) nép létét, az természetesen elfogadott volt. Legfeljebb a nemzetté válás útján megtett szakaszt hosszabb-rövidebbnek tekintették a felszólalók. Az országgyűlési képviselők, azon belül a Kárpátaljáról behívottak beszédeiből összeállítottunk egy válogatást a ruszin nép, nemzet meglétével, jellegével és jellemével kapcsolatban, hogy hűen tükrözzük azt, a magyar törvényhozásban hogyan vélekedtek a ruszinságról 1939–1944 között. Erre pedig azért kell rámutatni, mert a tervbe vett ruszin autonómia kifejezetten nemzeti-területi autonómia lett volna.

A képviselőház 1939. jún. 21-én tárgyalta a visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről szóló törvényjavaslatot. Ennek során Gergelyffy András előadó kifejtette:[13] „Beneš hazudozásai és a párizskönyéki békediktátumok szerkesztői elszakították az egész Felvidéket és Kárpátalját attól az anyaországtól, amellyel ezeket a területeket nemcsak a történelem szelleme, nemcsak az együtt átélt dicsőséges harcok és szenvedések emléke kapcsolta össze, hanem egybeforrasztották a hegyláncok és a folyók völgyei is, amelyek a Felvidék fáját, sóját és hegyeinek egyéb kincseit eljuttatták az Alföldre, hogy az Alföld viszont a maga búzájával és egyéb terményeivel fizessen ezekért a kincsekért a Felvidéknek és a Kárpátalja, lelkében tőlünk soha el nem vált, hűséges rutén népének.

Húsz esztendő telt el a cseh járom alatt, kemény próbának téve ki az ott élő őslakosságot, mert a csehek, ha hiányoztak is belőlük – amint azt fényesen beigazolták – az államalkotáshoz és államfenntartáshoz szükséges kellékek és adottságok, viszont nagyon is értették a módját annak, hogyan kell felemelt adókkal, ukránnyelvű iskolákkal, rendezetlen állampolgársági és illetőségi ügyekkel állandó függésben tartani ennek a területnek hűséges, derék népét, azt a népet ame-

lyet nem hiába nevezett Rákóczi Ferenc gens fidelissimának, mert ez a ruszin nép attól kezdve, hogy a XIV. század folyamán ezen a területen állandó lakóhelyet talált, hűségesen kivette a részét mindazokból a harcokból és küzdelmekből, amelyeket a magyar nemzet akár Bécs beolvasztó törekvései, akár idegen hódítók kísérletei ellen vívott."

Törs Tibor képviselő hátborzongató éleslátással, sőt jövőbelátással taglalta a ruszinság helyzetét, amelyre Oroszország (Szovjetunió), az oroszosítás árnyéka vetült már az I. világháborútól fogva.[14]

„Ha a ruténség az elmúlt két évtizeden át fizikailag el is szakadt tőlünk, mindig velünk érzett, hozzánk visszavágyott, kívánta, követelte a szerződésben biztosított, de a csehek által elsikkasztott népszavazást, mert tudta, hogy csak a magyarsággal való testvéri együttélésben találhatja meg igazi életszükségletének kielégítését. A ruténség tisztában volt mindenkor azzal, hogy a Beneš–Masaryk-féle politika csak ideig-óráig akarja Kárpátalját Csehország számára megtartani, és alkalmas időben átengedi Szovjet-Oroszországnak. Ismeretes Masaryknak az a kijelentése, amelyet 1920-ban Gillersonnak, a Vöröskereszt képviselőjének tett, és amely a következőképp hangzott: „A kárpátaljai Oroszországban – így nevezte Masaryk Ruszinszkót – bizonyos ideig tartó orosz kölcsönt látunk, amelyet a tulajdonosnak az első adandó alkalommal vissza fogunk adni."

Rá kell itt mutatnom arra, hogy ez a tendencia nem volt ismeretlen a magyar politika felelős tényezői és a magyar kormányzat előtt sem, és 1920-ban éppen a miniszterelnök, aki ma is a miniszterelnöki széket tölti be, gróf Teleki Pál (Éljenzés a jobboldalon és a középen.) a francia hadvezetőséghez, személy szerint Foch marsallhoz fordult, és írásban mutatott rá arra, hogy a cseh-szlovák kormány mindent megtesz az orosz győzelem érdekében – ez akkor volt, midőn az orosz–lengyel háború kitört –, és Lengyelországnak azért csinált nehézségeket, hogy a szovjet hadsereg eljuthasson a Kárpátokig, és akkor a cseh-szlovák kormány átadja Ruszinszkót Oroszországnak azért, hogy ezen a területen keresztül útja legyen a magyar Alföldre.

A Masaryk-féle kijelentéshez öt év múlva csatlakozott Kramarz-nak kijelentése, aki 1925-ben az orosz társaság pozsonyi gyűlésén a következőket mondotta (olvassa): „Felhívom a figyelmüket, hogy én és Beneš a békeértekezleten a mi érdekeink mellett Nagy-Oroszország érdekeit is szem előtt tartottuk. Ez egyelőre olyan módon sikerült, hogy keresztülvittük kárpátaljai Oroszországnak a mi köztársaságunkhoz való csatolását, hogy később összeérhessen Cseh-Szlovákia a nagy, egyesült Oroszországgal."

Törs Tibor ekkor idézte a lengyel külügyminiszter, Beck ezredes szavait is, amelyeket 1939. március 11-én mondott a lengyel külügyi bizottság ülésén. „Megfigyeléseim azt mutatják, hogy Kárpátalja nem jutott nemzeti fejlődéshez,

hogy lakosságának politikai törekvései nem kristályosodtak ki, s hogy gazdasági érdekei szorosan csatolják Magyarországhoz, amelynek századokon át része volt. Úgy vélekedtünk, hogy Magyarország követelése biztosítja a legjobban ennek a területnek a békéjét. Ez a megoldás éppúgy kielégíthetné Magyarországot, mint a helyi lakosság életszükségleteit."

A hivatalosnak is felfogható lengyel nyilatkozat szerint tehát Kárpátalja nem magyar őshonos lakossága nem alkot önálló nemzetet, ahogy ezt általában a szlávok állítják. Magyarországhoz nem mint Kárpát-medencei autochton nemzet csatlakozik, hanem gazdasági érdekei és békevágya csatolja oda. A lengyel alapállás szerint tulajdonképpen nem is jár neki autonómia. Ezt a vélekedést azért szükséges ismertetni, mert hasonló meggondolások magyar körökben is elhangzottak.

Varga Béla képviselő hozzászólásában megkülönböztetéssel élt, amikor népnek nevezte a ruszinságot és nemzetnek a magyart.[15] „T. Ház! Ha valaki tanulmányozza, átolvassa a rutén nép történelmét, akkor láthatja azt, hogy ez a nép egy földön dolgozott a magyarral. Nekünk is voltak szenvedéseink, itt is volt egy szomorú jobbágyság, voltak szomorú kizsákmányolások ennek a nemzetnek az életében is, s ez a nép mindig együtt élt, együtt örült és együtt szenvedett velünk. Ha ennek a nemzetnek az életében volt emelkedés, akkor a rutén nép életében is volt. Meg van írva az 1495. évi XLV. törvénycikkben, hogy »Rutheni non decimant«. Amikor a nemzet életében emelkedés volt, akkor a rutének is emelkedtek, akkor nem fizettek súlyos adókat, és meggazdagodtak, voltak korszakok, amikor egy-egy jobbágynak 12 ökrét említi meg a történelem. A ruténföldi népnek egy volt az élete ennek a nemzetnek, a magyarnak az életével. A magyar föld ereje kapcsolta össze őket a magyar néppel."

Teleki Pál miniszterelnök úgyanezen a napon bezárta szavával a törvényjavaslat vitáját, és többek között ezt mondta:[16] „Amikor magam a visszacsatolás után két napig fennvoltam, megbizonyosodtam arról, de azt hiszem más képviselőtársaim is, akik azóta Kárpátalján fentjártak, megbizonyosodhattak arról, hogy az a hűség, amely ennek a földnek a népénél hagyományos volt, élően élt a 20 esztendő alatt, míg kényszerhatárok tőlünk, az anyaországtól őket elvágták. Ennek én magam sok megható példáját láttam, és hiszem, hogy képviselőtársaim ezeket az impressziókat sok más hasonló példával ki tudnák egészíteni. (Úgy van! Úgy van! – A jobboldalon.) Ezekkel az érzésekkel öleljük át egymást, a visszatérők és itthoniak ebben az ünnepélyes pillanatban, amely nem valami nemzetközi megegyezés alapján, hanem a mi akaratunkból és az ő akaratukból keletkezett. (Úgy van! Úgy van! – A jobboldalon. – Rupert Rezső: Ez a legszebb az egészben!) A mi akaratunkból történt ez, amelyet egy adott pillanatban végrehajthattunk, és kötelességünk szerint végre kellett hajtanunk. (Helyeslés a jobboldalon.) Hadseregünk, a magyarság fiatalsága, a kiváló tisztikar vezetése alatt megmutatta azt, hogy min-

dazokban a fegyvernemekben, amelyekben valaha kiválóak voltunk és azokban, amelyek újak is, a magyarság megállja a helyét (Úgy van! Úgy van! – Éljenzés a jobboldalon.), úgy, mint ahogy megállta a legkülönbözőbb századokban különböző fegyverekkel, amelyeket az illető kor a kezébe adott. Ez a pillanat annak a népnek az akaratából is létrejött, amely ott él, és amely hűségét hozzánk el nem vesztette. Ez a pillanat ünnepélyes azért is, mert mint már sokszor, más alkalmakkor, más helyütt is hangsúlyoztam, a magyar dunai szentistváni gondolatnak egy új feladata előtt állunk, újra olyan területekkel gyarapodva, amelyek többségükben nem magyar lakosságúak, de ezzel az országgal éreznek és ehhez az országhoz tartozónak vallják magukat. Amikor ez elé az új feladat elé állíttattunk, tudjuk, hogy ezt a régi magyar alkotmányosság, a régi szentistváni patriarchális tradícióknak, de azok mindenkori modern alkalmazásának szellemében kell teljesítenünk, s kell hogy őket visszafogadjuk."

Az 1939. jún. 14-ére egybehívott országgyűlés képviselőházában 1939. jún. 30-án foglalták el helyeiket a Kárpátaljáról behívott képviselők. Ettől kezdve nemcsak mások, de ők maguk is megnyilatkoztak a ruszin népről és saját személyük hovatartozásáról. A magyaroroszok és országgyűlési képviseletük nevében 1939. jún. 30-án szólásra emelkedett Bródy András a ruszin nép és képviselőcsoport vezetője (akkor még frakciók nem voltak). Beszéde – némileg rövidítve – a következő.[17]

„T. Ház! Ebben az ünnepélyes, nekem fenséges órában, amikor a magyarorosz nemzet képviselete átlépte a magyar törvényhozás megszentelt csarnokának küszöbét és elfoglalta a magyar parlamentben a részére kijelölt helyet, méltóztassék megengedni, hogy én, mint a magyarorosz nemzet képviseletének vezére, mélységes megilletődésemben és határtalan örömömben fohászomat küldjem a Mindenható Úristenhez azért, hogy népemet a szentistváni birodalom leghűségesebb népét, a gens fidelissimát (Hosszantartó élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán.) visszahozta ősi, ezeréves hazájába. (Éljenzés.) Ezt a népet, a magyarorosz nemzetet 20 évvel ezelőtt megkérdezése nélkül és akarata ellenére (Úgy van! Úgy van!) szakították ki a többszázéves együttélésből, az elmúlt húsz év távollét, szenvedés és elnyomatás azonban ennek a népnek lelkét nem törte meg (Éljenzés.), ez a nép hű maradt a szentistváni gondolathoz. (Éljenzés a jobboldalon.) Én mint ennek a népnek, a magyarorosz nemzetnek az egész magyarorosz törvényes képviselet által egyhangúan megválasztott feje és vezére (Élénk taps a Ház minden oldalán.), kötelességemnek tartom bejelenteni itt önöknek, a magyar nemzetnek, az egész világnak, barátainknak és ellenségeinknek, hogy a magyarorosz nemzet a saját elhatározásából tért vissza a szentistváni birodalomba (Hosszantartó éljenzés és taps.), és otthonát, jövőjét, boldogságát új ezer esztendőre itt akarja és fogja megépíteni ősi testvérnemzetével a lovagias magyar nemzettel egyetemben. (Élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán.)

Mélységes hódolatomat fejezem ki a kormányzó úr őfőméltóságának (A Ház tagjai felállanak. Élénk taps a Ház minden oldalán.), vitéz nagybányai Horthy Miklósnak, hogy atyai gondoskodásával, államférfiúi bölcsességével és kemény akaratával kellő időben lehetővé tette, hogy a magyarorosz nép, amely évszázadokon keresztül vérségi és lelki kötelékekkel, elszakíthatatlan gazdasági szálakkal és a közös kultúra kiépítésével összeforrott a magyar néppel, ismét visszatérhetett abba az államközösségbe, amelynek történelmét a magyar néppel együtt építette fel (Úgy van! Úgy van! – A középen.), s amelynek jövőjéért munkáját és ha kell, életét és vérét mindig közösen kész feláldozni. (Élénk taps a Ház minden oldalán.)

A magyarorosz nép mélységes háláját tolmácsolom a vitéz magyar hadseregnek (Nagy taps a Ház minden oldalán.), amelynek mint volt tartalékos főhadnagy, magam is tagja vagyok. (Élénk éljenzés és taps.) A magyar történelem legdicsőségesebb napjaiban II. Rákóczi Ferenc „Pro libertate" zászlaja alá a magyarorosz nép, a gens fidelissima felsorakozott, hogy Magyarország függetlenségét és a testvéri magyar nemzet szabadságát megvédje. (Nagy taps.) Most a magyarorosz nép legsúlyosabb szenvedéseinek napjaiban a lovagias magyar nemzet vitéz és bátor hadserege fogott össze a hűséges magyarorosz néppel, hogy azt az idegen elnyomás alól felszabadítsa, és ma a két nép együttesen áll őrt a Kárpátok bércein. (Éljenzés és taps.)

Hálámat fejezem ki az egész magyar nemzetnek, amely az elnyomás húsz esztendeje alatt átérezte a mi szenvedéseinket, és felszabadításunkról egy pillanatra sem mondott le (Úgy van! Úgy van!), amikor pedig eljött a felszabadulás történelmi órája, szíve egész melegével, minden szeretetével a keblére ölelt bennünket. (Úgy van! Úgy van!) Felszabadulásunk tényével a két testvérnép húszéves álma valósult meg. Mi hűséggel, szeretettel és bizalommal jöttünk ide, és ezért szeretetet és bizalmat kérünk. Húsz esztendő állandó megpróbáltatásai és csalódásai után azzal a hittel és meggyőződéssel borulunk az újra megtalált anya kebelére, hogy annyi hányattatás és viszontagság után jobb napok virradnak a mi sokat szenvedett népünkre, és hogy amit egy idegen hatalom az egész világ színe előtt vállalt nemzetközi szerződés ellenére megtagadott tőle, azt meg fogja kapni az ősi hazában (Úgy van! Úgy van! – Jobb felől.): nemzeti életének, szellemi, gazdasági és kulturális fejlődésének szabad lehetőségét az autonómia keretében. (Úgy van! Úgy van! – Taps.)

Erre vonatkozólag kijelentem mind a magam, mind a képviselőtársaim, valamint a magyarorosz nemzet nevében, hogy sorsunkat és jövőnket illetően egységesen valljuk ő főméltósága a kormányzó úr, valamint a m. kir. kormány álláspontját. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középen.)

Végül köszönetet mondok a magyar országgyűlés mindkét Házának, hogy az új államépítés munkájába bennünket is bevont. Ünnepélyesen kijelentem, hogy

ebben a munkában szívvel-lélekkel óhajtunk részt venni, csupán annyit kérünk a magyar országgyűlés mindkét Házától és a magyar kormányzattól, hogy a szentistváni állameszmének az új ezer évre való kiépítését illetően legyenek bizalommal a magyarorosz területen a magyarorosz nép élén álló azokkal a magyarorosz vezetőkkel szemben, akik a szentistváni állameszmét súlyos megpróbáltatásokon és börtönökön keresztül eddig is képviselték. (Élénk éljenzés és taps.)

A magyar és magyarorosz nép örök együvétartozásához kérem a Mindenható Úristen segítő kezét és áldását. (Hosszantartó általános éljenzés és taps. – A szónokot üdvözlik.)"

Darányi Kálmán miniszterelnök (1936–1938), 1938. dec. 5-étől a képviselőház elnöke, 1939. november 1-jén elhunyt. A képviselőház 1939. november 8-án tartott ülésén emlékezett meg Darányi Kálmán életművéről. A méltatók sorában ott találjuk Bródy Andrást is. Ekkor „magyarorosz nemzetről" beszélt, annak „magyarorosz képviselőiről".[18]

„Darányi Kálmán nemcsak a fajtáját, nemcsak a magyar népet szerette, hanem szíve minden melegével szerette a magyarorosz népet is. Amikor Kárpátalja és a magyarorosz nép visszatért az anyaország kebelébe, Darányi Kálmán könnyes szemmel ölelt minket a maga kebelére. T. Ház! Tette ezt ő azért, mert a magyarorosz néphez Darányi Kálmánt nemcsak lelki, érzésbeli, hanem vérségi és rokoni kötelékek is fűzték. Ezért Darányi Kálmán a mi büszkeségünk is volt és marad is mindig, és ezért ő a mi halottunk is. Halottunk, de erős oszlopa is ő a magyarorosz és a magyar nemzet lelki, szellemi együttérzésének és a testvéri együvétartozásnak, aminek szelleme, ha megértjük és követjük őt, hivatva van a magyarorosz földet és annak népét a mainál szorosabban fűzni és összeforrasztani az ezeréves szentistváni birodalom szentkoronás anyatestéhez."

Darányi Kálmán „magyarorosz" rokonságának mibenléte további kutatást igényel, amit el kell végeznünk.

R. Vozáry Aladár 1939. nov. 29-én ugyan a költségvetés vitájába bocsátkozott bele, ám elmondta véleményét a ruszin kérdésről is. Történelmi áttekintés után ő az, aki különbséget tesz a régi Magyarország nemzetiségi politikája – melyet igaztalanul vádoltak – és az országgyarapításokkal megnagyobbodó, a trianoni börtönláncokat széttörő Magyarország előtt felmagasodó nemzetiségi feladatok és kihívások között.[19]

„A ruszinkérdést nem lehet a régi történelmi romantikával kezelni. A ruszin nép lassan nemzetté fejlődött. Ezért a ruszinság közvetlen közelében, és azzal együtt élő magyarságot arra kell kérjük, legyen megértéssel az iránt a politika és politikai munka iránt, amelyet a magyar kormány e területen a ruszinság érdekében és javára folytat. (Helyeslés a balközépen.) Nekünk itt fontos, mestermunkát kell végeznünk. Meg kell mutatnunk mindenfelé, hogy az Új Magyarország a nemzetiségi kérdés kezelésében és megoldásában a szentistváni hagyományok alapján áll (Úgy van! Úgy van!), amely biztosítja és kielégíti minden jogos nemzeti törekvésben a magyar haza nemmagyar nemzetiségű hű fiait is (Úgy van! Úgy van! – Taps jobb felől.), és ezzel véget vet annak az ellenséges propagandának, amely a régi Magyarország nemzetiségi viszonyainak szélsőséges, galádul elfogult feltárásával támadta Magyarországot, és 1919-ben a Kárpát-medence természetes, törvényes és történelmi rendjének felborítása útján nemcsak Magyarországnak, hanem egész Európának kárára volt. (Úgy van! Úgy van! – Taps.)"

Többen voltak, akik a ruszin kérdést elsősorban szociális kérdésnek tekintették, és csak másodsorban nemzetiségi ügynek. Ezek álláspontja szerint sürgősen ki kell emelni a ruszinságot a nyomorából gazdasági, szociális, munkaügyi stb. intézkedésekkel, és ezek jótékony hatása máris erősíteni fogja a ruszin nép hűségét a magyar államhoz.

Korláth Endre képviselő 1939. december 1-jén nem a ruszin nemzeti kérdéshez szólt hozzá, hanem gazdasági kérdésekhez, ennek ellenére nem mellőzhette a nemzetiségi, sőt autonómia kérdését, mert azok szerinte is szorosan összefüggenek.[20]

„T. Ház! Északkeleten az Erdőskárpátokban él ez a nép, amelyet a legutóbbi ideológia szerint magyaroroszoknak mondanak. (Egy hang a balközépen: Mi csak ruszinnak mondjuk!) Én a magyarorosz kifejezést nagyon szerencsésnek tartom, és rögtön megmagyarázom, hogy miért. Ezt a szót tulajdonképpen nem most találták ki, ez a szó Moszkvában, Pétervárott és általában az Oroszbirodalomban régen ismert, uhroruszinnak mondták. (Egy hang a balközépen: Ha ragozzuk, akkor uhroruszki!) Nem vitatkozom veled, te vagy a táncmester. (Derültség.) A magam részéről csak annyit akarok mondani, hogy ezt a szót: magyarorosz, nagyon szívesen látom, és pedig egy szónak írva, mert én azt a magyaroroszt akarom látni és üdvözölni testvérként, aki egy testben és egy lélekben magyar is, orosz is vagy orosz is, magyar is együtt, nem elválasztójellel, nem összekötőjellel, mert az az összekötőjel már veszedelmes lehet. Az lehet két milliméter, de lehet 350 kilométer is, lehet olyan összekötőjel, amelynek első része Budapesten, a második része pedig az orosz Verhovinákon nyilvánul meg. Nekem olyan magyaroroszra van szükségem, aki magyarorosz maga egy összetett szóban, vagyis egy testben egy lélekben magyar is és orosz is együtt. (Gürtler Dénes: Szóval rutén! – Derültség.)

Én a magam részéről ezt a népet feltétlenül értékes, jólelkű, jószándékú népnek látom velünk szemben minden vonatkozásban. Ezt a jószándékát és jólelkűségét ez a nép nemcsak a Rákóczi-harcokban mutatta meg, de megmutatta ez a nép a jólelkűségét és a magyarsághoz való hűségét nagyon sokszor a 20 esztendő alatt is (Úgy van! Úgy van!), és pedig nagyon egyszerű és nagyon lélek-

emelő formában. Igaz, hogy a magyarság is megmutatta ezzel a néppel szemben az együttérzését minden vonatkozásban, nemcsak a Rákóczi-harcok idején, amikor urbáriális jegyzékek és történetírók igazolása szerint egy-egy ruszin vagy magyar-orosz kisgazdának a házában 5-6 pár ökör végezte a gazdasági munkát. Ez a nép nemcsak az Egán-akcióban találta meg a magyarságnak jobbkezét és támogatását, ez a nép a magyarság együttérzését megtalálta a 20 esztendő alatt is, mert a magyarság minden vonatkozásban kiállott e nép mellett, és hallatta szavát egész Európában, az egész világon, különösen pedig akkor, amikor ez a nép a megszokott mértéket is meghaladó módon éhezett. Meg kell állapítanom, hogy ez a nép rendkívül mostoha vidéken, rendkívül mostoha körülmények között éli a maga egyszerű életét, és sajnos megtörtént a 20 esztendő alatt nagyon sokszor, hogy még a szokottnál is nehezebben élt és jobban éhezett. S akkor a maga SOS-kiáltását az én és Hokky Károly képviselőtársam aláírásával hallatta az egész világon, hallatta különösen az anyaországban, Csonka-Magyarországon, és Csonka-Magyarországnak a népe, a Tisza vidéke egyetlen SOS-kiáltásunkra 40 vagon terményt bocsátott ennek a népnek segítségére. Be is küldötték, azonban a szláv testvérek, a csehek megakadályozták, hogy ezt a 40 vagon terményt a szájához tudjuk adni a nehéz viszonyok között élő ruszin népnek. (Füssy Kálmán: Irredentizmust láttak benne!)"

6. A ruszin autonómia ügye a sajtóban

A ruszinság, a gens fidelissima ügye Trianon után nem került le a napirendről a hazai sajtóban. Olykor-olykor búvópatakként a felszínre tört, de az országért, népért-nemzetért aggódók körében mindig folydogált a mélységben is. A trianoni békeborzalom revíziójának reménye, sőt gyakorlata elérkezvén, a ruszin ügy, a ruszin autonómia kérdése egyre nagyobb teret kapott a sajtóban és a könyvkiadásban.

Balogh-Beéry László 1936-ban megjelentette *A magyar–lengyel közös határ* c. és 1937-ben *A ruthének autonómiája* c. munkáit. Húsvét vasárnapján 1939. ápr. 9-én az Új Magyarságban egy interjúban három politikus és egy szociológus nyilatkozott meg: Illés József országgyűlési képviselő, egyetemi tanár, a Magyarországi Ruszinszkóiak Szervezetének elnöke, Ortutay Jenő, országgyűlési képviselő, Beregszász város főbírája, görög katolikus lelkésze, Morvay Zsigmond, nyugalmazott főispán és Szántay-Szémán István író. Egyébként Morvay Zsigmond maga is közzétette elképzeléseit az autonómiáról 1939-ben Budapesten, *Milyen legyen a ruszin autonómia* címmel.[1]

A Pesti Naplóban 1939 húsvétján Szabó Oreszt (1918–1919-ben ruszin központi kormánybiztos) szólt hozzá a ruszin kérdéshez. Ő „egyetemes ruszin képviseletben" látta a megoldást, Morvay pedig Ruszinszkó sorsának irányítását tartománygyűlésre bízta volna. Mindketten egyetértettek abban, hogy a ruszinság érdekében erősíteni kell a görög katolikus egyházat. Ők ketten vezetői voltak a „szélsőséges autonómisták" táborának.

Illés József sokkal óvatosabb volt. Szerinte a ruszin nép érett az önkormányzatra, és nemcsak papságát és tanítóit tekintve, hanem egyéb intelligenciája is biztosíték arra.

Szántay-Szémán István nyilatkozatában kerülte a politikumot, azaz az autonómiát. A ruszinság megtartó pilléréül az orosz nyelvet és a szláv liturgiát jelölte meg. Nem foglalt állást a ruszin–orosz nyelvvitában, melynek akkor és jelenleg is az a tétje, hogy vajon a ruszinságnak a helyi nyelv irodalmivá tételével, mintegy saját keleti szláv nyelvvel kell bevonulnia az európai népek körébe, vagy a már egyébként is világirodalmivá tett nagyorosz nyelv átvételével kell emelkednie. Szántay-Szémán azonban figyelmeztetésül idézte Dragomireckijnek 1881-ben leírt mondatát: „A mai végzetes körülmények között csak az általános orosz irodalmi nyelv tarthatja meg az orosz Kárpátaljáit az egész orosz világ számára."[2]

Ez a mondat Dragomireckijtől persze abból indult ki, hogy a kárpátaljai szláv népet „az orosz világ számára" kell megtartani. Akik a „magyar világ" számára akarták és akarják megtartani azt, ami ezer éven keresztül a magyar világhoz tartozott, azok nem érthetnek egyet Dragomireckijjel. Egyrészt, mert ez az orosz kolosszus behatolását jelentené a Kárpát-medencébe, másrészt megszüntetné nyelvileg, tulajdonképpen teljesen, a ruszin önálló nemzet kifejlődésének lehetőségét.

Az 1930–1940-es évek „szélsőséges autonómista" álláspontját is azért támadták még azok is, akikben túlcsordult a ruszin nép iránti szeretet, mert attól féltek, hogy a ruszin nemzeti területi autonómia, netán „tartomány" megszervezése megkönnyítené a Magyarországtól való elszakítását, a Szovjetunióhoz való csatolását.

Ne feledjük, hogy a cári orosz behatolás 1848–49-ben a Kárpát-medencében véres valóság volt, amely eltiporta mindmáig legnagyobb és legszentebb forradalmunkat és szabadságharcunkat. Azután 1919-ben az ukrán szovjet kormány megbízásából érkezett Miskolcra, Budapestre Grigorij Jefimov és Iszai Junkelsohn, akik még több magyar vért akartak, mint amennyit Kun Béláék kifolyattak. Kun Béla kénytelen volt kivégeztetni a két kommunistát, persze nem a magyar vér védelmére, ez valódi hatalmi harc volt.[3]

Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy a két háború közötti magyar társadalom nagyapáitól, dédapáitól tudta meg, mit jelent a cári orosz betörés a Kárpát-medencébe. Apáitól tudta, és a saját bőrén érezte, az 1914–1915-ös cári katonai benyomulást legfőképpen éppen Kárpátalján. Ezért érzékenyen figyelte az ország keleti, kárpáti határának minden változását. Ezek a határmódosulások pedig nagyon gyorsak voltak.

Kárpátalja, Ruszinszkó keleti határa 1939. márc. 14-éig egybeesett a csehszlovák–lengyel határral. A magyar királyi honvédség fegyverrel visszafoglalta 1939. március 15–18. között az ezeréves határt, ekkor létrejött a magyar–lengyel határ, amely egyes felhőjáró elképzelések szerint képes lett volna a németek keletre és a szovjetek nyugatra törését megakadályozni. Korabeli mondás szerint: Polak vengry dva bratanki, kurva germán, kurva ruszki – Lengyel magyar két jó barát, kurva német, kurva ruszki. Ez a magyar–lengyel határ 1939. márc. 18.–1939. szept. 28. között létezett. Ennek volt köszönhető, hogy az 1939. szept. 1-jei német, majd a szept. 17-ei szovjet katonai támadás után százezerszám menekülhettek hazánkba a testvéri lengyel nemzet katonái és polgárai, akik bázisát képezték a lengyel nemzet további harcának a két ellenség ellen.[4]

Lengyelországot a fasiszta és a kommunista hatalmak felosztották, ennek következtében 1939. szeptember 28. és 1941. június 26. között Magyarország Uzsoktól Borsáig Kárpátalján határos lett a Szovjetunióval. Uzsoktól északnyugatra pedig határos lett a Német Birodalommal, amelyen belül 1939. október 25-én felállították a Lengyel Főkormányzóságot ezen a részen.

A német hadsereg 1941. június 22-én támadta meg a Szovjetuniót, június 26-ától a magyar Kárpátalja keleti határán már végig a Német Birodalom egzisztált. A Szovjetuniótól elfoglalt Galíciát 1941. augusztus 30-án Distrikt Galizien néven a Lengyel Főkormányzósághoz csatolták.

Magyarország kárpátaljai határa 1941–1944-ig tehát Németország volt. A szovjet hadsereg alakulatai 1944. október első napjaiban lépték át Kárpátaljánál a magyar határt. Ezt követően gyakorlatilag megszűnt a magyar határ a Kárpátok gerincén. Bekövetkezett az, amitől sokan tartottak, Kárpátalja, a ruszin föld a keleti szláv nagyhatalom zsákmánya lett.[5]

A ruszin autonómia dilemmája az volt, hogy a megvalósítandó ruszin önigazgatás vajon erősíti-e a Magyarországhoz való hűséget, vagy éppen gyengíti, és ilyen formán előkészíti az elszakadást. Az óvatosabbak, mint Ortutay Jenő, úgy vélték, hogy „Tartassanak meg a tisztviselőkarral azok az ígéretek, amelyeket a Főméltóságú kormányzó úr, valamint a Miniszterelnök úr és miniszter társai a ruszin nép felé az utolsó fél évben részint közvetlenül, részint hivatott szószólójuk útján tettek, intézzék becsületesen teendőiket a hivatalnokok", és akkor másodrendűvé válik az autonómia miléntje.

Szabó Oreszt a ruszin nép politikai, gazdasági és lelki megnevelését egy nagyszabású közművelődési egyesületre kívánta bízni. Ez a vélekedés már akkor is nagyon visszafogott volt, hiszen majdnem mindenki úgy tudta, a ruszinkérdés megnyugtató elrendezése a szentistváni magyar állam feladata és kötelessége. Ő is „a politikai konszolidáció előfeltételeként kulturális és gazdasági konszolidációt" sürgetett.

„A ruszin népnek eddig sem az volt a legnagyobb baja, hogy nem volt területi, politikai önkormányzati joga és gyakorlata, hanem az, hogy gazdasági és szociális helyzete hihetetlen elhanyagolt volt." Ezért szerinte „a ruszin föld egy önálló és igen széles körű területi autonómiára egyelőre be nem rendezhető!".[6]

Borostyánkői dr. Egan Imre, nyugalmazott főispán lábadozó betegként Szombathelyről Ungvárra utazott 1939. ápr. 13–16. között, eközben megalkotta a maga ruszin tervezetét, amely napokon belül meg is jelent Ungvárott a Miravcsik könyvnyomdában.[7]

Ő Egan Edének, a ruszinok nagy istápolójának, az állami „hegyvidéki akció" megtervezőjének és vezetőjének a fia volt. Egan Imre Ungvár esetleg Munkács székhellyel az egész Ruszinföldre (érti a Poprádig!) kiterjedő hatáskörrel 101 tagú ruszin kormányzótanácsot hozna létre „ruszin kormánybiztos" vezetésével. A kormányzótanács tagjai lennének:

1. A ruszin kormánybiztos, akit Magyarország miniszterelnöke előterjesztésére a kormáyzótanács kétharmados többségű kijelölése alapján a Magyar Királyság kormányzója nevez ki.

2. Helyettese a ruszin terület részeit alkotó négy vármegyében (Bereg, Máramaros, Ung, Ugocsa) állandó lakhellyel bíró magyar állampolgárok közül az, akit a ruszin kormánybiztos kijelölése alapján a m. kir. miniszterelnök kinevez.

3. Az illetékes minisztériumok által a ruszin kormányzótanács mellé kiküldött egy-egy belügyi, földmívelésügyi, igazságügyi, pénzügyi, ipari, kereskedelmi és közlekedésügyi, fürdő és turisztikai, valamint nemzeti kisebbségügyi szakelőadó, mint a ruszin kormánybiztosságon belül működő hasonló osztályok vezetői.

4. A m. kir. honvédség képviseletében a területi hadtestparancsnok.

5. A Ruszinföld négy vármegyéjének főispánjai.

6. A Ruszinföld mezőgazdasági, kereskedelmi, ipari, ügyvédi, mérnöki, orvosi és hírlapírói kamaráinak egy-egy tagja.

7. A Ruszinföld 5 főrendje és 15 képviselője az országgyűlés felsőházából és képviselőházából.

8. A görög katolikus papság 20 képviselője, élén a mindenkori püspökkel és nagyprépositt al a püspök kijelölése, de Magyarország kormányzójának megerősítése alapján.

9. A többi vallásfelekezet – kivéve a görögkeletit és az izraelitát – a görög katolikushoz arányosítva, legfeljebb azonban tíz fő.

10. A görögkeleti felekezet három képviselője.

11. A két izraelita felekezet – ortodox és neológ – egy-egy képviselője a már ismertetett eljárás szerint.

12. A négy vármegye megyebizottsági tagjai közül önmaguk által nyílt szavazással kijelölt annyi tag, amennyi még hiányzik a 101 főhöz. A ruszin kor-

mányzótanácsi tagság az országgyűléshez igazodva 5 évre szólna. Lényeges, hogy Egan Imre a vármegyei rendszer fenntartása, megóvása mellett kívánta a ruszin autonómiát megszervezni. Szándéka szerint ezzel az álláspontjával kivédte volna a ruszin szeparatizmus vádjával támadók dühét. Meggyökerezett társadalmi vélekedés volt ugyanis, hogy az ezeréves, Szent István által létrehozott vármegyerendszer tartotta meg a magyar nemzetet, és tartotta fenn az országot, aki tehát azt támadja, az valójában a magyar nemzet és állam ellensége.

A ruszin autonómia, önrendelkezés kiterjedne:

a. Minden vallási, nyelvi, kulturális kérdésre.

b. Minden belpolitikai, illetve közigazgatási kérdésre.

c. Minden közgazdasági kérdésre.

A felsorolt ügyekben a ruszin kormánybiztos vezetése alatt álló ruszin kormányzótanács a maga rendes hivatali szervei útján függetlenül határozna. Határozatai részben minden felső jóváhagyás nélkül, részben az illetékes miniszterek, illetve a m. kir. miniszterelnök jóváhagyása és esetleg a Kormányzó aprobálása után – amennyiben nem törvényhozási jóváhagyás alá tartozó ügyekről van szó – azonnal végrehajthatókká válnának.

Semmiképpen sem rendelkezne a ruszin kormányzótanács döntési joggal a honvédelem, a külügy terén és a pénzügyminiszter, valamint a m. kir. miniszterelnök jogkörébe vágó ügyekben. Egan Imre így összegezte a megvalósítandó autonómiai jótéteményeit. „Szabad nyelvhasználat hatóságok és bíróságok előtt! Ruszinnyelvű iskolák az egész vonalon, ahol azt a lakosságnak legalább 20%-a követeli, a népet szerető, nyelvét beszélő, minden baját megértő tisztviselőkkel az összes hivatalokban, és mindezek felett a magyar állam szerető gondoskodása a mindennapi élet minden terén! Jó orvos és jó ivóvíz minden legkisebb faluban, bábák és óvodák! Munkalehetőség úgy télen, mint nyáron, az élelmiszer és pénzuzsora letörése, földreform és földjavítás, szakítás a protekciónak és nepotizmusnak átkozott rendszerével, és az egész vonalon egy egészséges, friss vérkeringés bevezetése a mindenfelé meginduló lüktető új élet felé."

Kaminszky József, a magyar országgyűlés felsőházának tagja 1939-ben tette közzé gondolatait, kiérlelt elképzeléseit a magyarorosz nép önkormányzatáról. Dolgozata elején leszögezte, hogy leghelyesebb magyarorosz népnek nevezni ezt a közösséget. Ezt megerősítendő hivatkozott az élő beszédre, melyben előfordul az „ugro-ruszkij národ" és az „ugorszkájá Ruszj", azaz magyarorosz nép és magyarorosz föld kifejezés.

Jogász lévén Kaminszky, jogtörténeti, jogi vonatkozásban tárja az olvasó elé a magyarorosz nép ügyét. Az 1868. évi XLIV. tc. alapján állítja, hogy politika tekintetében Magyarország összes honpolgárai az „osztatlan, egységes magyar nemzetet alkotják, mely ugyanazon államhatalon alatt áll". Ebből következik,

hogy a magyarorosz népet megilleti olyan népi önkormányzat, amilyet a magyar nemzeti állam alkotmánya megenged.

Álláspontja szerint a magyar államban a nemzetiségek nyelvi, vallási, kulturális autonóm jogai (kiváltságai) törvényileg biztosítottak, amelyeket a gyakorlatban jól kell alkalmazni. Nemzeti kisebbségek, így a magyaroroszok területi autonómiájáról csakis akkor lehetne szó, ha a magyar állam föderatív nemzetiségek tartományainak szövetséges országa volna, vagy ilyenné alakulna át, ami a magyar egységes nemzeti állam megtagadása lenne. „Senki sem kívánhatja megismétlődését a gyászos emlékű Bach–Schmerling-korszaknak, amely az egységes osztrák császárság kebelében ígért területi autonómiákat a nemzetiségeknek, feldarabolva a magyar királyságot, s annak nemzeti egységét."

Ezek után kifejtette, hogy a gyakorlatban hogyan képzeli el a magyarorosz önkormányzatot. A miniszterelnökségben, a belügyi, vallás- és közoktatásügyi minisztériumokban külön magyarorosz osztályokat kell szervezni. Külön magyarorosz minisztérium felállítására egyáltalán nincs szükség. Ellenben Ungváron a magyarorosz autonóm ügyek (vallás, nyelv és közoktatás) intézésére kerületi hatóságot kell felállítani, élén a kerületi főnökkel, amely tisztséget az upravityel magyarorosz szó jelöli meg pontosan. Az upravityel miniszteri tanácsosi rangban a miniszterelnökségnek van alárendelve, mellé megfelelő szakképzettségű hivatalnoki kart kell beosztani. (A csehek által bevezetett járási tanfelügyelőségek megszüntethetők. Helyettük a megyei tanfelügyelőségekben magyarorosz osztályokat kell szervezni.)

Kaminszky szerint a magyar vármegyék, amelyekben a magyarorosz nép is lakik, megőrzik a jövőben is történelmi, alkotmányos, autonóm jogaikat, és a törvényhatósági, városi, községi képviseletekben és tisztikarban gondoskodni kell a magyarorosz nép arányos részvételéről.

A közigazgatási járásokban a főszolgabíróságok kebelén belül magyarorosz osztályok létesítendők, mint a magyarorosz ügyekben elsőfokú hatóságok. Másodfokú hatóság a magyarorosz ügyekben az ungvári magyarorosz kerületi főnökség lenne, harmadfokú pedig az illetékes minisztériumok.

Szerinte a beligazgatás és igazságszolgáltatás (királyi bíróságok) nem tartozhat a magyarorosz autonóm ügyek körébe, a magyarorosz önkormányzat jogkörébe, mivel a beligazgatás részben állami, részben megyei, járási, községi (városi) autonóm ügykör. Ezek azonban nem jelentik azt, hogy a magyarorosz nyelvet ne lehetne használni a felsorolt fórumokon, hiszen a nemzetiségi nyelvhasználatot már az 1968. évi XLIV. tc. is biztosította.

A magyarorosz autonóm kerület szabályalkotása (jogalkotás) tekintetében autonóm gyűlés (szejm, szojm) választandó Ungvár székhellyel. Ehhez aktív és passzív választójoga csakis a magyarorosz nemzetiségű honpolgárnak lehetne. Ennek a jogalkotó gyűlésnek hatáskörébe tartoznának a magyarorosz nép nyelvi,

vallási és közoktatási ügyei, illetve mindazok az ügyek, amelyeket a magyar országgyűlés a hatáskörébe utalna.

Ez egy magyarorosz politikus, jogász konzervatív álláspontja, melyen messze túlhaladt Teleki Pál miniszterelnök autonómiatervezete, amint azt látni fogjuk. Kaminszky alapállását így szögezte le: „A fentiekben kifejtett nézeteim összhangban vannak a magyarorosz nép józan, magyarhű többségének gondolkodásával, amelynek alapját a magyar állam nemzeti egységének megőrzése és biztosítása s ebben a nemzeti kisebbségek nyelvi és faji jogainak elismerése képezi. Ezeknél fogva nem érthetek egyet azokkal a nemzetiségi túlzókkal, akik a ruszin nép körében ma is szélsőséges politikát folytatnak."

7. A ruszin autonómia ügye az országgyűlésben

A magyar kormány és sajtó el nem mulasztotta Kárpátalja ruszin népét harcra buzdítani a csehszlovák vezetés ellen, amiért az a nemzetközi szerződésben foglalt autonómiát elszabotálta.[1] Ugyanakkor a magyar kormányok és Horthy Miklós kormányzó maga is többször kinyilvánította, hogy a magyar állam kész a ruszin autonómia megadására, ha a történelmi helyzet ezt lehetővé teszi, azaz amikor a ruszinok lakta terület visszatér az anyaországhoz.

Már a komáromi tárgyalások idején (1938. október 9–13.) Bródy András, a ruszin nép reprezentánsa Csehszlovákiában is, a ruszin tartományi kormány miniszterelnöke október 9–25-ig, a magyar kormány szerveitől garanciát kapott az autonómia megadására nézve, ha a magyar kormány előtt megnyílik az ehhez vezető út.

Bródy sziklaszilárd álláspontja kialakításához a kárpátaljai népszavazás, a Magyarországhoz csatlakozás ügyében nemcsak belső meggyőződése járult hozzá, hanem a magyar állam vezetésének ígérete is. Kétségtelen, ez a magyar állami garanciára épülő hajlíthatatlansága vezetett csehszlovák letartóztatásához is 1938. október 25-én Prágában.[2]

Horthy Miklós kormányzó 1939. március 20-án szózatot intézett Kárpátalja népéhez, amelyben az autonómiát kilátásba helyezte. „A rutén népnek a magyar államiság keretén belül meg kell kapnia azt az önkormányzatot, amelyet azon kívül való életében elérni nem tudott. A nemzeti érdekek biztosításán felül a rutén nép minden fiának meg kell találnia a maga anyagi boldogulását, biztos alapokat kell találni arra, hogy a leigázottság, a jogtalanság, a háttérbe szorítás korszaka után a szabadság, a jog és a testvéri összetartás korszaka virradjon fel a gens fidelissima, Rákóczi fejedelmünk szeretett népe részére." Teleki Pál miniszterelnök ugyanígy nyilatkozott ezekben a napokban.

A magyar országgyűlés képviselőházába 1939. június 30-án vonultak be Kárpátalja behívott képviselői. Bródy András – fél éve tartományi miniszterelnök – ekkor mondott ünnepi beszédében érintette az autonómia kérdését.[3] „Felszabadulásunk tényével a két testvérnép húszéves álma valósult meg. Mi hűséggel, szeretettel, bizalommal jöttünk ide, és ezért szeretetet és bizalmat kérünk. Húsz esztendő állandó megpróbáltatásai és csalódásai után azzal a hittel és meggyőződéssel borulunk az újra megtalált anya kebelére, hogy annyi hányattatás és viszontagság után jobb napok virradnak a mi sokat szenvedett népünkre, és hogy amit egy idegen hatalom az egész világ színe előtt vállalt nemzetközi szerződés ellenére megtagadott tőle, azt meg fogja kapni az ősi hazában (Úgy van! Úgy van! – Jobb felől.): nemzeti életének, szellemi, gazdasági és kulturális fejlődésének szabad lehetőségét az autonómia keretében. (Úgy van! Úgy van! – Taps.)"

A kárpátaljai területeknek az országgal való egyesítéséről szóló 1939: VI. törvényt 1939. jún. 23-án hirdették ki. Kárpátalján 1939. jún. 7-én megszüntették a szükségszerűen bevezetett magyar katonai igazgatást. A polgári közigazgatás irányítását a jún 28-án kinevezett kormányzói biztos, báró Perényi Zsigmond koronaőr vette át. Úgy látszott, hogy a ruszin autonómia rövidesen megvalósul.

El is hangzottak sürgető hangok már ezen az őszön. Kialakult az ellenzők tábora is, akik szeparatizmust orrontottak az elképzelésben. Különösen a katonai vezetés ellenezte, hiszen 1939 szeptemberétől a kommunista nagyhatalom, a Szovjetunió határos lett Kárpátaljával, Magyarország kárpáti határával. Az 1919-es kommunista puccs, a nemzeti összeomlás epekeserű íze után szláv kisebbség területi autonómiájáról beszélni, ráadásul Kárpátalján, amelyről úgy tudták, hogy 20 éven keresztül kommunista befolyás alatt állt, annyi volt, mint akasztott ember házában kötélről fecsegni.

R. Vozáry Aladár türelmet nyilvánított a ruszin autonómia ügyében, de le nem mondott róla, amikor 1939. nov. 29-én felszólalt a képviselőházban.[4] „Szóvá teszik egyesek azt is, hogy a magyar kormány még nem léptette életbe az autonómiát. Azt az autonómiát, amely ellen a 20 év alatt prágai parancsra éppen ezek a cseh zsoldosok ágáltak a legjobban. (Úgy van! Úgy van! – A balközépen.) A ruszin felszabadulás óta csak 8 hónap telt el. A magyar kormány máris sokat foglalkozott az autonómia kérdésével, és egészen biztos vagyok benne, hogy kulturális, szociális vonatkozásban életbe is fogja léptetni, noha a magyar kormányt erre sem nemzetközi szerződés (Úgy van! Úgy van! – A balközépen.), sem alkotmánytörvény nem kötelezi, mint ahogyan kötelezte a cseheket, akik ennek ellenére sem léptették életbe azt. (Úgy van! Úgy van! – Taps a balközépen. – Korláth Endre: Nem vérrel szerezték meg azt a területet!)

A magyar uralom és a magyar kormány azonban köteles ezzel szemben biztosítani és ellenőrizni azt, hogy a ruszin nyelvvel mindenki szabadon boldogul-

hasson, érintkezhessen (Úgy van! Úgy van! – A balközépen.) minden olyan hivatallal hivatalos vonatkozásban, amelynek a ruszin néppel közvetlenül van érintkezése. (Úgy van! Úgy van! – Taps a balközépen.) Ezzel kapcsolatban is sok minden történt már, de a tempót – mint általában mindenütt a felszabadult területen – ezen a téren még inkább fokozni kell. A volt Kárpátalján a viszonyok megjavítását, a sok vonatkozásban oly szükséges támogatást és minden intézkedést sokkal gyorsabbá kell tenni, mint amilyen ma. (Helyeslés a balközépen.) Ha valahol, itt áll az, hogy kétszer ad, ki gyorsan ad. (Úgy van! Úgy van! – A balközépen.)"

Korláth Endre, nyugalmazott főispán, 1939. december 1-jén emelkedett szólásra. Feltétlen híve volt a ruszin autonómiának, sőt annak ügyét történeti megvilágításba is helyezte. Szólt egy 1920-ban megkötött, magyar és magyarorosz vezetők között létrejött „vérszerződésről", amelyen maga is részt vett.[5] „Ez az elkülönülés, a területi autonómia kiépítése, a kormány benyújtandó autonómiatervezetének benyújtása során kerülhet tárgyalásra. A magam részéről azon a nézeten vagyok, hogy ennek a területnek, ennek a népnek feltétlenül meg kell adni az autonómiát. Meg kell adnunk ezt az autonómiát azért is mert a kormányzó úr őfőméltósága (Éljenzés.), a magyar állam feje ezt az autonómiát megígérte. Azon kívül meg kell adnunk ezt az autonómiát azért is, mert 1920-ban Ungváron, Tahy Ábris apostoli adminisztrátorunk lakásán a magyarság és a magyarorosz társadalom vezetői szinte egy vérszerződést, becsületbeli szerződést kötöttek egymással, hogy közös erővel küzdenek a cseh elnyomó uralom ellen, és ha küzdelmük eredménye a felszabadulás lesz, abban az esetben a ruszinság az autonómiát megkapja. Ebben a megegyezésben megboldogult Csuha István főispán, Tahy Ábris, megboldogult Kurtyák István, dr. Kamienszky János főrendiházi tag, Gulovics Tivadar, Demkó Mihály képviselőtársam és én vettünk részt tudomásom szerint. Ezek közül alig hárman, négyen vagyunk életben, azonban az adott szó adott szó, az autonómiát feltétlenül akarjuk ennek a népnek, mert minket a becsület kötelez arra, hogy ennek a népnek az autonómiát megadjuk.

Ennek az autonómiának azonban uraim, két határa van, eredeti megállapodásunk értelmében is. Egyik határa a ruszin nép jövő fejlődésének, exisztenciális érdekeinek érvényesülése, a másik pedig a magyar alkotmány. (Úgy van! Úgy van! – A balközépen.) Érvényesülnie kell tehát a ruszin nép fejlődésének, de a magyar alkotmánynak érintetlennek kell maradnia (Úgy van! Úgy van! – A balközépen.), vagyis olyan autonomikus szervezetet kell kapnia és adni a ruszinságnak, amely a ruszinságot a magyar alkotmány keretébe beilleszti. (Gürtler Dénes: Nem szeparál, hanem összetart!) Azt, amit én mondottam, hiszem és vallom. Én meg vagyok győződve arról, hogy ez megoldást is nyer, mert a magyar kormányban felszabadulásunk óta akkora megértést láttam e terület népének érdekei iránt, hogy ez nekem teljes garancia arra nézve, hogy ez meglesz.

Még egy kérdést kell a területi autonómiával kapcsolatosan elmondanom. Ennek a területi autonómiának semmi körülmények között sem szabad, hogy úgy mondjam, külön ország jellegének lennie."

Hubay Kálmán, nyilaspárti képviselő, 1939. dec. 12-én beszélt a képviselőházban. Napirenden a visszacsatolt Felvidék és Kárpátalja területére kiterjesztendő választási törvény volt. Az alapvető gondot az okozta, hogy a csehszlovák választási törvény szélesebb körű volt, mint a magyar, és a kormány azt nem akarta szűkíteni. Ebből viszont az a jogi kellemetlenség és abszurditás származott volna, hogy területileg kétféle választási törvény érvényesül Magyarországon. Erre addigi történelmünkben még nem akadt precedens. Másrészt ez ellentmondott volna a nevezett területek országgal való egyesítésének is.[6]

Hubay egyenesen az országgal való egyesítésnek halogatását látta a vázolt helyzetben. Hivatkozott az 1939. évi VI. tc. indoklására, a 6. §-hoz fűzöttre, amely Teleki Pál miniszterelnök többszöri és a kormányzó 1939. március 20-ai ígéretére a következőt tartalmazta: „Az ország egész közvéleményének meggyőződését kifejező ennek az ígéretnek – mégpedig kormányzói ígéretnek – teljesítéseként még folyó évben gondoskodni kívánok a Kárpátalja önkormányzatára vonatkozó törvényjavaslatnak az országgyűlés elé való terjesztéséről."

Súlyosan kifogásolta Hubay, hogy az esztendőből már csak két hét van hátra, és jele sincs a beígért törvényjavaslatnak. Valóban, ebben az évben Teleki Pál miniszterelnök nem nyújtotta be a beígért autonómia törvényjavaslatát.

A ruszin autonómia 1939-ben ragyogó egére felhők kezdtek gyülekezni. Bródy András egy keltezetlen, valószínűleg 1939 júniusában írt „hódolatteljes előterjesztést" készített vitéz nagybányai Horthy Miklósnak, Magyarország kormányzójának, amelyre 1940-ben valamikor ráírta, hogy még nem küldte el. A kormányzó ezt az iratot valószínűleg sohasem látta:[7]

„Az elmúlt három hónap alatt szerényen, szótlanul figyeltem és tanulmányoztam a magyar politikai élet megnyilvánulásait Kárpátalja sorsával kapcsolatban. És a következőket állapítottam meg: a Főméltóságú Kormányzó Úr és a kormányfő, gróf Teleki Pál miniszterelnök úr, valamint az egységes magyar nemzet akarata ellenére a kárpátaljai magyarorosz terület rendezésének megvalósulása elé egy »láthatatlan erő« tudatosan akadályokat épít és állít.

Ennek tulajdonítható az, hogy a Főméltóságú Kormányzó Úr és a miniszterelnök úr által megígért autonómia megvalósítása helyett az autonómia megadása felett ma már vitáznak, sőt egy, az autonómia megadását ellenző tábor szerveződik, egyelőre csak egy láthatatlan és névtelen tényező irányítása mellett, de maga a tény, hogy mindez így megtörténhetik, bizonyítja azt, hogy ez a láthatatlan tényező egyben felelős tényező is kell, hogy legyen.

Az elmúlt 20 esztendő alatt szerzett tapasztalatok alapján legyen szabad annak a véleményemnek kifejezést adni, hogy ha a visszacsatolt kárpátaljai magyarorosz terület autonómiája rövid időn belül nem lesz megvalósítva, úgy amint azt a Főméltóságú Kormányzó Úr kegyes volt kilátásba helyezni, és a kormány feje megígérte, a visszacsatolt terület egy európai bonyodalom esetén újra válságos helyzetbe kerül. Mert a ruszin népre, amely az elmúlt 20 esztendő alatt nemzetté fejlődött, az elmúlt három hónapos magyar uralom határozottan kiábrándítólag hatott. Itt kell megjegyeznem azt is, hogy ezt a kiábrándulást nem a katonai hatóság, hanem a mögötte működő polgári szervezet idézte elő."

Az igen fontos, eddig még nem publikált történeti dokumentumot lásd egészében a függelékben.

1940 áprilisában Teleki Pál kománya a háttérben tárgyalásokat folytatott az illetékesekkel a ruszin autonómia ügyében. A Pesti Újság 1940. április 27-ei számában közlemény jelent meg róla. Ez a kiszivárogtatott hír arra késztette Keck Antal képviselőt, hogy az 1940. június 5-ei képviselőházi ülésen interpellációt intézzen a miniszterelnökhöz: miért nem kapott meghívást a nemzeti szocialista mozgalom egyetlen képviselője sem a tárgyalásokra.[8] Ez az interpelláció tulajdonképpen nem a ruszin autonómiára vonatkozott, csupán az akörüli mulasztásokat használta fel arra, hogy számonkérje az akkori baloldal, a nyilaskeresztes párt kormányzati mellőzését.

Ilyen körülmények között 1940. július 23-án Teleki Pál benyújtotta a képviselőházban a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról szóló törvényjavaslatát.[9] Teleki bejelentésére nagy zaj keletkezett az egész ülésteremben. A szélsőbaloldalon volt a legnagyobb a méltatlankodás. Gál Csaba reagált először: „Hó! Hó! Hó! Vajdaság? Mi ez? Hazaárulók vagyunk?"

Felkiáltásokat lehetett hallani a jobboldalon is, ahol a konzervatívok ültek. Lill János: „Itt nincsenek vajdaságok!" – közbekiabálással szögezte le véleményét. A képviselőház elnöke többeket többször rendre utasított. A bekiabálások a hazaárulásra és az ország területi felosztására vonatkoztak. Mint látjuk, a törvényjavaslat címében lévő vajdaság, mint kategória, már önmagában is felzúdulást váltott ki. Teleki Pál törvényjavaslatát külön fejezetben tárgyaljuk. Most csak nagyvonalakban vázoljuk a ruszin autonómia ügyének történetét a háború befejezéséig még hátra lévő időben.

A miniszterelnök főleg a katonai vezető körök követelésére kénytelen volt már 1940. augusztus 5-én visszavonni törvényjavaslatát Kárpátalja autonómiájára nézve. Teleki Pál 1941. április 3-án eltávozott az élők sorából, vele távozott a ruszin autonómia ügye is a felelős magyar politikusok köréből.

Kárpátalja képviselői azonban továbbra sem mondtak le legszentebb elképzelésükről, hogy a szerintük is nemzetté vált ruszinság autonómiához jusson Szent

István Magyarországában. Bár ennek realitását a II. világháború, különösen a keleti front helyzetének alakulása egyre messzebbre tolta ki.

Demkó Mihály 1942. dec. 2-án beszélt a képviselőházban, ekkor érintette az autonómia ügyét is.[10] „Az autonómia, az önkormányzat szó, különösen az olyan embereknél, akik nem éltek nemzetiségi vidéken, nem ismerik ezt a kérdést, igen sokféle magyarázatra ad okot és alkalmat. Kárpátalja például negyedik éve van visszacsatolva, és Kárpátalján azóta sincs járási képviselő-testület, sem vármegyei képviselő-testület, sem a népnek semmiféle képviselete, ahol helyi viszonyait, legyenek azok gazdaságiak, kulturálisak vagy bárminők, intézhetné. Ez átmeneti állapot, amelyet a belügyminiszter úr annak idején azért rendezett így, hogy amíg a kárpátaljai önkormányzati javaslat el nem készül és a Ház el nem fogadja, valamilyen módon menjen az élet Kárpátalján.

Tessék elképzelni, hogy a Felvidéken, Erdélyben és a Bácskában is már megvannak ezek a törvényhatóságok, és a törvényhatóságok keretén belül az ottani emberek irányítják ezeket a kérdéseket. Kárpátalján viszont az útügyeket, az iskolaépítéseket, a jegyzői lakok építését, a Zöldkereszt-akciót vagy a szociális munkát, a nyelvhasználat jogát nem a népképviselet intézi, hanem ezen összes problémával három úr foglalkozik, a máramarosi, beregi és ungi kirendeltség vezetője. Akármilyen nagytehetségű és szabadidővel rendelkező urak ezek, mégsem tudják annyira közkívánatra és közmegelégedésre elintézni ezeket az ügyeket, s ezeket a pénzeket felosztani, ezeket az építkezéseket úgy rendezni, hogy mindig a legszükségesebb helyeken történjenek ezek az építkezések, mintha valami szerv volna, amely helyi emberekből állna és intézné ezeket a kérdéseket.

Van Kárpátalján úgynevezett tanácsadó testület a kormányzói biztos mellett, azonban ez a tanácsadó testület semmiféle jogkörrel vagy hatáskörrel nem rendelkezik. (Földesi Gyula: Sürgönyöket küld!) Nincs sem törvényben, sem rendeletben biztosított joga arra, hogy valamely indítványt elfogadjon, vagy határozatot hozzon. Sőt még ezeket az alispánok által a helyi viszonyoknak megfelelően tett, és előbb említett rendelkezéseket sem tudja ellenőrizni. Tagja vagyok három év óta ennek a testületnek, még egyetlen esetben sem mutatták be a területre szánt és kiutalt költségvetés hovafordítását, hogy arról bírálatot mondhassunk, vagy hogy hovatartozására befolyhassunk. Ez ott mindenkinek feltűnik. Mondom, amikor olyan területeken, amelyek később jöttek vissza az országhoz, ez már be van vezetve, és a helyi nép vezeti a maga dolgait, Kárpátalján ez nem történt meg. Hogy ennek bevezetése politikailag mit jelentene? Én azt mondom, hogy semmit, mert hiszen minden községnek, minden járásnak, minden városnak, minden vármegyének van a saját hatáskörén belül bizonyos öncélú politikája vagy munkája (Földesi Gyula: Autonómiája!), mondjuk az egyik járás a saját útjait jobban igyekszik kiépíteni, mint a szomszéd járás vagy város, vagy ügyesebb emberek vannak

ott, és több iskolát akarnak szervezni. Ez mind olyan belső dolog, amely öncélú munka, amely az országnak csak használna, sőt serkentőleg hathatna a szomszéd járásokra, a szomszéd vármegyékre, ellenben az országos politikára egyáltalán semmiféle jelentősége nincs, és annak nem árt. Amint azt az előbb mondottam, Kárpátalján nincs baj, Kárpátalján nincs kitől félni, Kárpátalja népének többsége a magyar államiság mellett áll ma is, mint ahogyan állt eddig, és a kárpátorosz kérdés megoldását nem lehet függővé tenni nem tudom én, a háború kimenetelétől, vagy bizonyos külpolitikai, vagy más befolyásoktól, mert ez a szuverén Magyarország szuverén ügye, amelyet magunknak kell megoldanunk minden idegen befolyástól függetlenül, és meg is fogjuk oldani. (Helyeslés és taps.)"

A szovjet hadsereg 1944 nyarán már elérkezett az egykori Halics-Volhíniai fejedelemség, azaz Galícia és Bukovina területére, a Keleti-Kárpátok előterében tombolt a háború. Bródy András, a ruszin nép vezetője, Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártja elnevezéssel új pártot alapított, amelynek mellette alapító tagjai voltak Riskó Béla, Demkó Mihály, Budai István, Spák Iván, Bencze György és Zsegora Ödön, magyar országgyűlési képviselők. A párt megalakulását Bródy kérésére a képviselőház elnöke 1944. június 2-án jelentette be, Bródy András megfogalmazásában:[1] „A párt célja: népünk, a ruszin nép részére az egységes magyar birodalomban, népi lelkisége kiéléséhez szükséges oly életkeret megteremtése, amelyen belül a magyar néppel való testvéri együttélés mellett politikai, gazdasági, kulturális és szociális fejlődése biztosítva legyen. Ennek érdekében a párt együttmunkálkodni óhajt a magyar nemzetnek mindazon pozitív munkásságot kifejező politikai tényezőivel, melyek segítségére lehetnek a magyar birodalomnak a Szent Korona alapelvek szerinti újjáépítésében oly módon, hogy ez az ország európai viszonylatban a közép-európai biztonság alappillére, hazai viszonylatban pedig a Duna-medencében élő népeknek testvéri együttélését biztosító független, szabad állama legyen."

Az idő azonban már nem adott lehetőséget a magyar állam keretén belüli ruszin autonómia megvalósításának. A szovjet hadsereg 1944. okt. első napjaiban átlépte az ezeréves magyar határt Kárpátalja térségében. A kárpátaljai ruszin képviselők úgy döntöttek, hogy lesz, ami lesz, nem hagyják el népüket, szülőföldjüket, és Kárpátalján maradnak. Becsületes, tisztalelkű, bűntelen embereknek tekintették magukat. Gondolták, ezért nem kell félniük. Nem tudták, hogy ez nem elég a kommunista rendszerben.

8. Teleki Pál ruszin autonómia tervezete

Teleki Pál miniszterelnök olyan fontosnak és sürgősnek ítélte meg a ruszin autonómia ügyét, hogy már 1939. március 18-ára értekezletet hívott össze – első-

sorban volt miniszterekből – a kérdés megtárgyalására.[1] A magyar honvédcsapatok ezekben az órákban érték el a Kárpátok gerincén az ezeréves történeti határokat.[2] Az 1939. május 20-ára összehívott országgyűlés két házának együttes ünnepi megnyitó ülésén Horthy Miklós kormányzó a következőket mondotta: „Újra szentistváni feladatok munkanapjaira virradtunk. Hiszem s remélem, hogy az országgyűlés ugyanazzal a hivatásérzettel fog ehhez a munkához, amellyel az elmúlt századok magyar országgyűlései változó korszakokban nemzetünk történelmi küldetését és célkitűzéseit a Duna-medencében szolgálták. Első ilyen feladatunk lesz, hogy a főleg magyaroroszok lakta kárpátaljai országrésznek ősi alkotmányunkba szervesen beleillő önkormányzatot állapítsunk meg."

Az 1939. jún. 22-én kelt VI. tc. „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről" 6. §-ában előírta, hogy „Kárpátalja önkormányzatának szabályozásáról" a miniszterelnök külön törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé. Teleki Pál később erről azt írta: „Ezen elvi elhatározások alapján a nemzet helyeslésének érzetében hozzáfogtam a törvényjavaslat előkészítéséhez."[3]

A Kárpátalján kezdetben természetszerűen bevezetett katonai közigazgatást 1939. júl. 7-én megszüntették. Az ideiglenes polgári közigazgatás tulajdonképpen már jún. 28-án kezdetét vette dr. Perényi Zsigmond koronaőr kárpátaljai kormányzói biztosi kinevezésével. A katonai közigazgatás tehát mintegy 3–3 és fél hónapig volt érvényben. A terület polgári közigazgatásának ideiglenes rendezése a 6.200/1939. M.E. számú kormányrendelet alapján történt meg. Már ez az „ideiglenes" rendezés figyelembe vette a Kárpátalja különleges viszonyait. A közigazgatás élére állított kormányzói biztost úgynevezett főtanácsadó segítette a munkájában, akinek elnöklete alatt külön véleményező és indítványozó bizottság működött a ruszinságot érintő minden kérdésben.

A főtanácsadó és a főtanácsadó elnöklete alatt működő bizottság volt hivatva a Kárpátalja néven megnevezett terület ruszin őslakosságának különleges jogait biztosítani. A húszéves cseh uralom minden téren áldatlan állapotokat hagyott maga után, amelyeket csak tetőzött a húsz éven keresztül folytatott magyarellenes propaganda.

A kormányzat a bajok enyhítésére gazdasági, szociális és kulturális akciókat kezdeményezett, nem riadva vissza az anyagi áldozatvállalástól sem. Különösen fontos volt a közigazgatásban és a szakigazgatásban, hogy – lehetőség szerint – a Kárpátalja területéről kikerült tisztviselők és szakigazgatási szakemberek végezzék ott hivatásszerű munkájukat.

Teleki Pál törvényjavaslatának indoklásában fejtette ki a ruszin önkormányzat alapelveire vonatkozó nézeteit. Két alapszempontot tartott irányadónak, amelyek vitathatatlan tényekből következtek:

„1. e területet nagy többségben és zártnak mondható tömbben rutén nép lakja.

2. e terület az Alföld rónájától éles vonalban hirtelen elváló magas hegyvidék, amelynek természeti, gazdasági és települési viszonyai így az Alföld síkságától és a mai ország többi részétől különbözők, viszont a területen belül azonos és egységes jellegűek."

A magyarok által a rutén népnek adott önkormányzat jellege természetesen harmonikusan kellett, hogy illeszkedjék „az ősi íratlan alkotmányunkhoz". Másrészt az önkormányzatnak olyannak kellett lennie tartalmilag, mint amilyennek elérésére Kárpátalja népét a cseh-szlovák államhoz való tartozása idején a magyar állam biztatta és támogatta. Vagyis ez az önkormányzat most magyar részről köreit, mélységét és magasságát illetően nem lehetett szűkmarkúbb, mint amilyennek kiharcolására magyar serkentést kapott a ruszinság. Ha a magyar állam el akarta kerülni a teljes bizalom- és hitelvesztést a ruszin nép körében. Márpedig el akarta kerülni!

Az önkormányzat követelésének a cseh-szlovák állammal szemben és a magyar állam által önként megadott ruszin önkormányzat történeti-jogi alapját tekintve volt egy lényeges különbsége. Nevezetesen a Ruszinszkónak adandó önkormányzat ugyanazokból a szükségszerű és szerződéses érvényű jogforrásokból táplálkozott, mint amelyek a cseh-szlovák államot létrehozták. Ezzel szemben a magyar állam ellen ilyen parancsoló és szerződésszerű jogforrás és jogigény nem volt támasztható, hiszen az ezeréves magyar államot nem nemzetközi szerződés alkotta meg, és mert a kárpátaljai terület, amelyik ezer év alatt sohasem tartozott más államhoz, most visszatért, mégpedig fegyveres visszafoglalás jogán.

Mindezek ellenére Teleki Pál megfogalmazása szerint: „A magyar törvényhozásnak mindazonáltal úgy javalljuk, hogy mérlegelve a fent sorolt indokokat, és abban a hitben, hogy Kárpátalja népe hagyományos hazafias szellemben hasznos és munkás tartalommal töltendi ki az önkormányzati jog kereteit, az önkormányzatot Kárpátaljának adja meg."[4]

Az előzőekben vázolt alapelveken nyugvó törvényjavaslat – Teleki Pál szerint – nem tartalmazott mást, mint ennek a keretnek, az önkormányzat és közigazgatás szerveinek és ezek hatásköreinek megállapítását. A tervezett önkormányzatnak „népi és gazdasági" alapja képezte a terület határait. „Ezen a területen Szent István országának egyik nemzetisége majdnem zárt egységben, elég éles néprajzi határok között lakik, másrészt az, hogy ez a terület a Kárpát-medence gazdasági egységének egy éghajlat, növénytakaró, és így belső gazdasági élet tekintetében sajátos darabja, és az Alföld felé, amelyhez a természetes gazdasági anyagcsere ezer szála fűzi, elhatárolódik. Ezen a határvonalon, amely nem elválasztóvonal, hanem ellenkezőleg, összekapcsoló vásárvonal, és nem a terület belsejében keresendő ezért az a város, amely e terület fővárosa kell, hogy legyen. Mert e terület

súlypontja nem a terület belsejében, hanem a területnek az Alföld felé nyíló kapuiban, alföldi pontján van. Ezért nyerhette ez a terület, amelynek sem földrajzi, sem közigazgatási neve eddig nem volt, leghelyesebben a Kárpátalja elnevezést, mert súlypontja nem a hegyeken és a hegyekben, hanem a hegyek alföldi lábánál, a Kárpátok alján van, ahol a lakosságnak a zöme is tömörül."

Mint látjuk, az addigi nevetlenségből Kárpátalja néven előlépő önkormányzati terület a törvényjavaslat 3. §-ában a községek kataszteri határai szerint részletezett határokat kapott, úgy azonban, hogy „fővárosának", közigazgatási központjának Ungvár város jelöltetett ki. Ungvár város lakosságának anyanyelvi megoszlása az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a következő volt: magyar 27 397 (77,7%), ruszin 4072 (11,6%), szlovák 1113 (3,15%), a még hiányzó néhány százalék német, zsidó és román, összesen: 35 251 lakos (100%).[5]

Az önkormányzati terület ruszin népi alapja messzemenően indokolta, hogy a ruszin nyelvnek a területen különleges jogai ismertessenek el. Anélkül, hogy a kérdés tárgyalásába részletesen és mélyen belemennénk, rövid kitérőt kell tennünk ennek a Magyarországon több száz éve történeti jogon velünk élő keleti szláv népnek a nevéről és hovatartozásáról. Nem kell valamilyen imperializmust látnunk Horthy Miklós kormányzó országgyűlést megnyitó beszédében, amikor „magyarorosznak" nevezte ezt a kárpátaljai népet. Helyesebb úgy felfognunk, hogy evvel a névvel elismerte a népnek orosz (keleti szláv) eredetét, de kihangsúlyozta a magyar állam keretei közötti nemzeti létét ugyanakkor. Vagyis az egyetemes oroszságtól eltérő alakulását, fejlődését, a különválás szempontjából pedig a magyar nemzettel való döntő kapcsolatát.

Mindezek előrebocsátása után ki kell emelnünk, hogy a Kárpátalja ideiglenes polgári közigazgatását bevezető 6200/1939. M.E. rendeletben használt „magyarorosz" népnevet Teleki Pál törvényjavaslata messzemenően kerülte, ehelyett visszatért a középkori magyarság által használt rutén népnévhez. Ezt Teleki így indokolta: „A rutheni, s gens ruthenorum elnevezést használják régi latin törvényeink, s ezen a néven helyesebb, mint a magyarorosz erőszakolt szóképzés, amely helytelen azért is, mert két egymástól idegen nép nevéből képez egy mesterséges szót, és emellett azt a hamis látszatot kelthetné, mintha az orosz és a rutén azonos nép s ugyanazon nyelv volna."[6]

A régi magyarságban rutén volt ennek a népnek a neve, ezt kezdte kiszorítani a XX. század elejétől a ruszin elnevezés. Magyarul neveztük őket még kisoroszoknak, kárpátoroszoknak és magyaroroszoknak. Az 1945-ös impériumváltás után a kárpát-ukrán nevet kényszerítették rájuk Kijevből; ennek világosan ellentmond az a tény, hogy a XIX. század végén a Délvidékre lekerült csoportjaik, a mostanáig fennállt Jugoszláviában „ruszinnak" tekintik magukat, ami magyarul kisoroszt jelent. Ellentéte a „nagyorosz", amelyik a most újra kialakuló Oroszország népét jelöli.

Az autochton fejlődésű ruszin népet korunkban az ukrán sovinizmus megmegújuló beolvasztási kísérletei fenyegetik. Az 1968–1969-es ukrán népszámlálás a területen úgy zajlott le, hogy a ruszinság semmilyen néven el nem ismertetett, számára rovat nem is volt a népszámlálási dokumentációban. A ruszin népet az „ukrán" népnév alatt vették nyilvántartásba. Találtak azonban még néhány százalék „oroszt" is, ez a kisebbség korábban nem volt jelen Kárpátalján. Ezek az oroszok 1945 után telepedtek le itt, ugyanúgy, mint néhány százalék Ukrajnából származó „valódi" ukrán.[7]

Teleki Pál törvénytervezete természetesen azon a kétségbe nem vonható történeti tényen nyugodott, hogy a ruszin (rutén) nép és nyelv önálló fejlődés következtében jött létre, és ilyen minőségben ismerendő el. A törvénytervezet „nyelvi" része: „4. §. A Kárpátaljai Vajdaság területén az államnyelvvel egyenjogú hivatalos nyelv a rutén. A Kárpátaljai Vajdaság területére vonatkozó, valamint az arra kiterjedő érvényű minden törvényt, rendeletet és hatósági hirdetményt hiteles fordításban rutén nyelven is ki kell adni. A Kárpátaljai Vajdaság területén működő valamennyi népiskolában, középfokú és szakiskolában, valamint középiskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell. A Kárpátaljai Vajdaság területén mindennemű hatósághoz, hivatalhoz, iskolához és más intézethez lehetőleg olyan személyeket kell alkalmazni, akik úgy a magyar, mint a rutén nyelvben jártasok. Az, akit e kellék hiányában alkalmaznak, nyelvismeretét alkalmazásától, illetőleg a törvény hatálybalépésétől számított két éven belül kiegészíteni köteles. E kötelezettség teljesítésének ellenőrzésére és a kötelesség nem teljesítésének következményeire a részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

5. §. Azokat, akiknek anyanyelve nem magyar vagy rutén, a Kárpátaljai Vajdaság területén is megilletik mindazok a jogok, amelyeket a nemzetiségekhez tartozók javára a törvények és egyéb jogszabályok megállapítanak."

Az ilyen módon kialakított kettős államnyelvű Kárpátaljai Vajdaságot Teleki Pál szándékai szerint további állami attribútumokkal is fel kellett szerelni és ékesíteni, melyek ugyancsak a ruszin–magyar közös „kisállamiság" tényét voltak hivatva demonstrálni.

A törvénytervezet 6. §-a szerint a Vajdaság külön címerét és zászlaját a vajdasági gyűlés állapítja meg, azonban úgy, hogy a címert a Szent Koronának kell fednie. A Kárpátaljai Vajdaság címerét és zászlaját egymás mellett kellett volna alkalmazni Magyarország címerével és zászlajával az élet minden területén. Az állami jelvények tekintetében tehát olyanfajta kettős viszony alakult volna ki a Vajdaság területén, mint a dualista berendezkedésű Osztrák–Magyar Monarchiában, illetve Magyarország és Horvátország között a magyar–horvát kiegyezés után.

Teleki Pál részletes indoklásában, nyilvánvaló tapasztalatok alapján, azt állította, hogy a „cseh uralom alól való felszabadulás" után a kárpátaljai ruszin–magyar lakosság közvéleménye egyértelműen megnyilatkozott a Rákóczi-család vörös–kék színei mellett. A Rákóczi-ház által a múltban történeti szerepre és hivatásra sikeresen összekapcsolt Felső-Tisza vidéki ruszinság és magyarság közös történeti-politikai hagyománya volt tehát az az alap, amelyre a XX. század közepén is lehetett építeni, amikor Kárpátalját egyesíteni kellett a magyar állammal. Teleki ezzel együtt úgy akarta, hogy „Mindazonáltal, hogy ezen történelmi ragaszkodásból fakadt gyakorlatot önkormányzati jogkörében a Vajdaság hivatott gyűlése jogi alakban is megerősítse, a törvény 11. §-a második bekezdésének g. pontjában külön statutum útján a vajdasági gyűlés hatáskörébe utalja címerének és színeinek megállapítását."[8]

A legnehezebb feladat természetesen az önkormányzat jogkörének megállapítása és meghatározása volt. „E tekintetben a javaslat elvi alapon áll, és kimondja, hogy a vajdasági igazgatás ágaiban azok az ügyek tartoznak az önkormányzat körébe, amelyek a terület és nép sajátos viszonyainál fogva jogalkotási vagy kormányzati, illetőleg közigazgatási szempontból különleges kezelést tesznek szükségessé."

A fentiek alapján Teleki Pál széles körben állapította meg a különleges kezelést igénylő ügyeket. Nemcsak a helyi, községi, városi, vármegyei igazgatás tartozott volna az önkormányzat jogkörébe, hanem a vallás- és közoktatásügy, a népjóléti, a gazdasági, a jogszabállyal más igazgatási ágak köréből odautalt ügyek, illetve az önkormányzat saját pénzügyei. Itt csak meg kell jegyeznünk, hogy Teleki Pál tervezete eleve leszögezte, hogy Kárpátalja önigazgatásának pénzügyi terhét nem lehet Kárpátalja népének vállára rakni kizárólagosan, ez az önkormányzat mindenkor az „anyaország" tetemes hozzájárulásával működött volna.

Kárpátalja önkormányzatának képviseleti szerve a vajdasági gyűlés lett volna a tervezet szerint, amely valójában kétkamarásnak készült, vagyis választott és kinevezett tagokból állt volna. Teleki Pál gondosan vigyázott azonban arra, hogy a választott képviselők (40 fő) számához képest a kinevezettek (legfeljebb 24 fő), még a hozzájuk csatlakozó helytartói hivatal osztályvezetőivel együtt is, kevesebben legyenek.

Ennek a vajdasági gyűlésnek az összeállítása a magyar alkotmányos szervek (országgyűlés, törvényhatósági bizottságok) létrehozásának szellemében történt volna, ide nem értve a születési arisztokráciát és a virilistákat, a legtöbb adófizetőket. Ugyanakkor a szakigazgatás vezetőinek bevonása a vajdasági gyűlésbe fontos biztosítéka lett volna a vajdasági gyűlés közvetlen ellenőrzése megvalósulásának, egyben fontos biztosítéka az önkormányzat és a szakigazgatás összehangolt munkájának.

Ez a vajdasági gyűlés nem lett volna törvényhozó testület, de mint Kárpátalja népének képviselete, a vajdasági önkormányzat alapszerve, széles körű jogalkotási és kormányzati hatáskörrel rendelkezett volna. Teleki Pál törvénytervezete részletesen szabályozta Kárpátalja önkormányzatának működését, amelynek mindenoldalú ismertetését most nem folytatjuk.

Teleki Pál miniszterelnök javaslatát a Kárpátaljai Vajdaságról 1940. júl. 23-án terjesztette az országgyűlés elé, melynek már csak a kinyomtatására és a képviselők közötti szétosztására tett bejelentése is nagy felzúdulást váltott ki a képviselők körében. Természetesen a politikailag jobb- és szélsőbaloldali képviselők ellenezték a törvényjavaslatnak még a megvitatását is.

A miniszterelnöknek a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatára tett törvényjavaslattal az volt a célja, hogy az általa legreménytkeltőbb, „leghazafiasabbnak" vélt ruszin nemzetiség önkormányzatának létrehozásával áttörést érjen el egyrészt a türelmetlen magyar nacionalisták frontján, másrészt vonzást gyakorolhasson a visszacsatolt történeti országrészek nem magyar lakosaira is, egy kedvező, példa értékű autonómiai berendezkedés erejével.

Ezt a türelmes, igazságos nemzetiségipolitikát Teleki Pál nem csekély politikai és diplomáciai érzékkel „szentistváninak" nevezte el, amely ezeréves Kárpát-medencei hagyományokhoz való kötése egyszerre volt gesztus a magyar nacionalisták és a nemzetiségek felé.

Teleki Pál nemzetiségpolitikai felfogását a következőkben foglalta össze: „A magyar kormány igazságos, méltányos, emberies nemzetiségi politikát akar követni, olyan politikát, amely európai, azaz felvilágosult, modern és magyar, azaz méltányos és igazságos is egyszerre. Fennálló törvényeink, alkotmányunk keretében a legszélesebb körben biztosítjuk számukra a jogi és politikai egyenlőséget, nyelvük szabad használatát magánéletben, iskolában és kulturális intézményekben. Magyarország ezekért a szabadságokért természetesen joggal és feltétlenül megköveteli a nemzetiségeknek a magyar államhoz való igaz hűségét. Azt várja tőlük, hogy jóakarattal működjenek közre nemcsak a gazdasági és kulturális, hanem minden más téren is a magyar állam felvirágoztatásában, saját maguk és az egész nemzet boldogulása érdekében. A nemzetiségeket mi a legnagyobb jóakarattal fogjuk kezelni és vezetni, mint jó és szigorú anya. A nemzetiségi kérdés lényegét nem az elméletben, hanem a gyakorlatban látom, a közigazgatás lényegét az emberekkel való közvetlen érintkezésben. Mindehhez elsősorban az kell, hogy a közigazgatási tisztviselő, és egyáltalán a vezetőember beszélje a nép nyelvét és legyen szociális érzéke. Nemzetközi kötelezettséget is vállaltunk arra, hogy mindenkivel egyformán bánunk. De erre nem volt különösebb szükség, mert a magyar kormánynak is ez az álláspontja."[9]

Mire az idézett sorok megjelentek egy vékonyka füzetben, Teleki Pál már halott volt, 1941. április 3-án állítólag önkezével vetett véget életének, amely ténybe a magyar nép lelke még most sem tudott belenyugodni. Nyilván elporladt teste a máriabesnyői temetőben nyugszik. De mi romolhatatlan emberi nagyságát, erkölcsi tisztaságát és politikai igazságát akartuk e néhány oldalon felidézni. A kicsi, vézna ember még mindig él, hiszen hat. Nem tudok másra gondolni, minthogy a kárpátaljai magyar kisebbség korunkban igazán megkaphatná azt, amit Teleki Pál miniszterelnök magyar kézből nyújtott a ruszinok felé. S miután Teleki maga is csak kezdésnek, követendő példának szánta a ruszin autonómiát, a példaértékű magyar autonómiát is követni lehetne a Romániánál lévő Erdélyben, a Jugoszláviánál lévő Délvidéken és a Szlovákiánál lévő Felvidéken. Persze azzal is tisztában vagyunk, hogy Telekit terve keresztülvitelében nemcsak a halála akadályozta meg.

9. A görög katolikus és a pravoszláv felekezet

A szomszédaihoz képest megkésett ruszin nemzetté válás zászlóvivői a görög katolikus papok voltak. A világi értelmiség csak a XX. század első felétől kezdett megjelenni a politikai pártok vezetői, a köztisztviselők, az állami iskolák pedagógusai stb. révén. A világi értelmiség azonban a ruszin nemzetté válás kérdésében megosztott volt, közülük többen ruszofilek, ukranofilek lettek. Az alaphelyzet ennek megfelelően alakult. A görög katolikus klérus, amelyiknek egzisztenciáját felekezetileg és egyénileg is fenyegette a görögkeleti, a pánszláv behatolás a Kárpátaljára már a cári időkben, a legnagyobb részben magyarbarát, magyarón volt. Az I. világháború előtt már a „jóságos cáratyuska" nevében illegálisan térített a területén a pravoszláv felekezet. A magyar állam és a görög katolikus egyház reagálásának következményeként megrendezett skizma-perek elmérgesítették a helyzetet, illetve a külföldi magyarellenes propagandához gyúanyagot szolgáltattak akaratlanul is. Maga a pravoszláv behatolás Kárpátaljára az ekkoriban új erőre kapó pánszlávizmus része volt, amely az országrész területi elszakítását tűzte ki végső célul.

A ruszin görög katolikus egyház, úgy is mint amelyik elismeri a római pápa főségét, különösen mellőzött volt a csehszlovák köztársaságban is 1919–1939-ig éppen azért, mert a cseh kormányzat ismerte magyarbarátságát. A cseh időkben további tért nyert a vidéken a pravoszláv egyház a cseh politika támogatásával, amelyik ezen a réven is csökkenteni akarta a magyar befolyás erejét.[1]

A görög katolikus egyház, mint ruszin népi vallásosság, olyan jelentékeny volt, hogy az 1919-es magyar tanácsköztársaság legfőbb politikai vezetése kénytelen volt lemondani arról, hogy a hitoktatást megszüntesse Kárpátalján.[2]

Az amerikai emigráns ruszin tömegek felekezeti harcaiban ugyanazok a folyamatok játszódtak le, mint a ruszinság nemzeti lakóterületén. Az amerikai felekezeti erők olykor visszahatottak Kárpátaljára, és éppen a magyarság érdekében. Az I. világháború végén az amerikai görög katolikusok nagyobb része is helyesnek vélte a Csehszlovákiához való csatlakozást, ám éppen az autonómia elsikkasztása miatt csalódva, 1938–1939-ben már úgy látta, hogy Magyarország kebelén belül kell az autonómiát elérni az egyesített ruszin földekre nézve, a Tiszától a Poprádig.[3]

Kárpátalja egészének visszatérését az anyaországhoz 1939. március 15-én az egész országban fél órás harangzúgás köszöntötte a magyar katolikus püspöki kar rendeletére. Sztojka Sándor munkácsi görög katolikus püspök körlevelében felszabadítóként üdvözölte a magyar honvédséget. Méltósággal, egész népe nevében írta: „Nem üres kézzel tértünk vissza új honunk kebelébe mi magunk sem... hatalmas tölgyeseinket és fenyveseinket hoztuk magunkkal, folyóink még sebesebben folynak majd a magyar síkságra... Feltárjuk új hazánk előtt sóbányáink mélyét."

A görög katolikus papság többsége is örömmel fogadta a magyar honvédséget, mert a megelőző hónapokban – 1938. nov.–1939. márc. – ki volt téve a Volosin-féle tartományi vezetés üldözésének. Előfordult, hogy híveikkel együtt segítették a magyar szabadcsapatok, a Rongyos Gárda behatolását, keresztüljutását a lengyel határig.[4]

A huszti apostoli vizitátor, Nyárády püspök, aki mindvégig magyarellenes volt és Volosin embere, 1939. márc. 24-én Zágrábba menekült. Az első napokban a magyar fegyveres erők tisztogatásba kezdtek, mindenek előtt a kommunistákat, a szics-gárdistákat, az ukranofileket igyekeztek kiszűrni. Ennek során előfordult, hogy bántalmaztak, elkergettek pravoszláv pópákat, és gyülekezeteiknek a görög katolikus felekezetre való visszatérést kötelezték.

A görög katolikus klérus a ruszin autonómia ügyében ellentétbe került a ruszin világi értelmiség Bródy-vezette részével is. A papság álláspontja szerint először anyagilag, erkölcsileg kell felemelni a népet, és azután autonómiát adni neki. A Bródy-féle túlzók, szélsőséges autonómisták pedig az autonómiát szinte azonnal akarták, minden egyébre való tekintet nélkül.

A Központi Orosz Nemzeti Tanács elnöke, Kaminszky József is csak kulturális és szociális autonómiában gondolkodott. A mérsékelt autonómisták Egán Ede egykori „hegyvidéki akciójának" újraindítását szerették volna, melyet fia Egán Imre is politikai zászlójára tűzött. Demkó Mihály és Buday Moncsák István egyenesen aláírásokat gyűjtetett a falvakban az autonómia ellen.

Huszton 1939. jún. 18-án népgyűlésen csaptak össze az autonómia ügyében. Bródy elment odáig, hogy a papokat kárhoztatta: „...az autonómia esküdt ellenségei, a papok akarják kezükbe keríteni a hatalmat, s akkor a népnek megint

fizetnie kell a párbért és a papok számára robotolnia kell". A Bródy-ellenes röplapokon, amelyekkel elárasztották a gyűlést, pedig az állt, hogy a népnek nem autonómia kell, hanem kenyér és pap.

Közben rendeződik Kárpátalja igazgatásának kérdése, Horthy Miklós kormányzó 1939. jún. 28-án kinevezte Perényi Zsigmond koronaőrt Kárpátalja kormányzói biztosává. Perényi 1939. júl. 16-án Husztra látogatott Marina Gyula társaságában, aki a kormányzói biztosi hivatal első ügyosztályának – vallás- és közoktatásügyi – vezetője volt már ekkor.

Perényi bemutatkozó beszédében kívánta közölni a népgyűléssel, hogy Bródy Andrást választotta ki személye körüli ruszin tanácsadónak, de mivel Bródy a meghívás ellenére sem jelent meg, sőt Huszton ellengyűlést szervezett, Perényi nem tehette meg, hogy választását nyilvánosságra hozza. Két hét múlva Ilniczky Sándor kanonok, a felsőház örökös tagja lett Perényi tanácsadója.

Ilniczky kinevezésével, Marina munkásságával, Kaminszky és Demkó állásfoglalásával megerősödött a görög katolikus klérus, és gyöngültek a következetes autonómisták pozíciói. Bródy a huszti pártrendezvényen nyilvánosság előtt kijelentette, hogyha őszig nem lesz meg az autonómia, kivándorol Amerikába. Ezután néhány nappal Bródy kérés nélkül megkapta útlevelét amerikai vízummal együtt. Perényi kormányzói biztos és az államvezetés így reagált Bródy türelmetlenségére. Bródy azonban maradt; valószínűleg ekkor volt politikai pályája mélypontján. Igazolja ezt az az előterjesztése is, mely ezekben a hetekben készült Horthy Miklós kormányzó számára, de amelyet sohasem küldött el Horthynak.[5]

A Lengyelország elleni német és szovjet támadás, a lengyel állam felosztása következtében 1939. szept. 17-én a Kárpátok gerincén 150 kilométer hosszan létrejött a magyar–szovjet határ. Ez a tény sok mindent befolyásolt a magyar belpolitikában is, különösen Kárpátalján.

Az istentagadó állam, a Szovjetunió ilyen közelsége arra késztette a görög katolikus klérust s a hívők tömegeit, hogy lojalitásukat kinyilvánítsák és fokozzák a magyar állam iránt. Sztojka püspök utasította papjait, hogy növeljék a vallásosok bizalmát az egyház és a Szent István-i magyar állameszme irányában. A Szent István magyar birodalmára való hivatkozás ekkoriban a nemzetiségek, különösen a ruszin esetében azt jelentette, hogy a magyar államon belül más nemzetek is élhetnek hitükben, és anélkül, hogy nemzeti minőségüket fel kellene adniuk. A munkácsi püspök létrehozta egyházmegyéjében a Szociális Misszió elnevezésű szervezetet, amely a háború éveiben Kárpátalján sokat tett a szegények gondjainak mérsékléséért, a hadiárvák, hadirokkantak, hadiözvegyek felkarolásáért. Különböző gyűjtéseket végeztek a fronton küzdő ruszin és magyar katonák részére.

Teleki Pál miniszterelnök 1940-es újévi rádióbeszédében Kárpátalja népét ruszinul külön is köszöntötte. Megvalósulni látszott az a lelki, politikai nemzeti

egység, amely a Szovjetunió elleni háború megindulása előtt összefűzte a magyar és ruszin népet.

A 6200/1939. M.E. számú rendelet a görög katolikus egyház szempontjából kiterjedt a vallás- és közoktatásügyi autonómiára is. E rendelet életbelépése előtt már, 1940. ápr. 1-jei határidővel bevezették a kongruát, a lelkészeknek folyósított államsegélyt, amely jövedelmüket volt hivatva meghatározott mértékben kiegészíteni.

Kárpátalja második kormányzói biztosát, Kozma Miklóst 1940. szept. 12-én nevezte ki a kormányzó. Kozma ifjúkorában 10 évet töltött nagyszüleinek turjaremetei házában, így valósággal kárpátaljainak tekintették, bár Nagyváradon született. Kozma rendkívüli helyi társadalmi ismeretekkel rendelkezett, és kifinomult diplomáciai érzékkel kormányozta a ruszinságot.

Kozma irányítása alatt megvalósulni látszott a magyar államhoz hűséges Kárpátalja, mely már bizonyos autonóm jogokkal is kezdett rendelkezni, mint például a hivatalossá tett ruszin nyelvhasználat. Megalakult a Kárpátaljai Tudományos Társaság is 1941. jan. 26-án Ungváron, amelynek bevallott céljai között előkelő helyet foglalt el a ruszin–magyar együttélés történelmének tanulmányozása a Szent István-i állameszme jegyében. Erre azért is szükség volt, mert a Volosin-időszakban teljesen kompromittálódott Proszvita kultúregyesületet a magyar hatóságok felszámolták, de az oroszbarát Duchnovics Társaság továbbra is működhetett.

Kozma Miklós kormányzói biztos elhalálozott 1941. december 8-án, őt követte a tisztségben Tomcsányi Vilmos Pál 1944 márciusáig. Az 1940-es év és az 1941-es első fele, 1941. június 22-éig, amikor a német hadsereg megtámadta a Szovjetuniót, viszonylag békében, gyarapodásban telt Kárpátalján.

A pravoszláv egyház létét a katonai kormányzat idején, 1939. júl. 7-éig nagyfokú bizalmatlanság övezte, annak hagyományos pánszláv elkötelezettsége miatt. Kezdetben megnyilvánult a görög katolikus felekezet elvárása is, hogy sérelmeikért az ortodoxokon magyar állami segédlettel vegyenek elégtételt. Különösen az ungvári központú Szent Bazil szerzetesrend kompromittálta magát ukrán irányzatával. A munkácsi szerb pravoszláv püspök, Rajić működése sem kedvezett a magyar államnak.

Felmerült egy magyarországi pravoszláv püspökség felállításának gondolata, mely különösen Észak-Erdély visszacsatolása után vált égetővé. Homicskó Vladimir a Délvidék visszafoglalása után a képviselőházban 1942. október 30-án, 2,5 millió görögkeleti hívőről beszélt Magyarország területén.[6]

A kárpátaljai szerb ortodox befolyás felszámolásának ideje Jugoszlávia szétverésekor, 1941 áprilisától jött el. A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1941. márc. 12-ei ülésén Dudás Miklós, hajdúdorogi görög katolikus püspök javaslatára már körlevélben tájékoztatta a híveket, hogy az országban jelentős számú görögkeleti vallású ember is él, akikre tekintettel kell lenni.

A Délvidék visszatérésekor a magyar hatóságok internálták Rajić munkácsi szerb ortodox püspököt. Ezután 1941. jún. 1-jén Munkácson beiktatták Popov nagyprépostot, mint a prágai Savatij érsek helynökét. Ezzel az aktussal a három rossz közül (belgrádi érsek, moszkvai metropolita, prágai érsek) a legkisebbet választották.

A magyar országgyűlés munkája során alig érintette a kárpátaljai vallási kérdéseket. Teleki Pál miniszterelnök 1940. júl. 23-án jelentette be a képviselőházban, hogy beterjeszti a Kárpátaljai Vajdaságról szóló törvényjavaslatát. Ugyanekkor azt is bejelentette, hogy be fog nyújtani egy másik törvényjavaslatot, Kárpátalja területén a vallás- és közoktatásügyi igazgatás némely kérdésének szabályozásáról címmel.[7]

A miniszterelnök bejelentéseit meglehetős fegyelmezetlenséggel, bekiabálásokkal, pfujolásokkal fogadta a képviselőház nagyobb része. Az elnök bejelentette, hogy a beadott törvényjavaslatot a Kárpátaljai Vajdaságról kinyomtatja, és a Ház tagjai között szétosztja. Ez meg is történt.

A kárpátaljai vallási kérdéseket rendező, beígért törvényjavaslatot nem sikerült az irományok sorozatában fellelnünk. Valószínűleg azért, mert az sorrendi összefüggésben volt az autonómiára vonatkozó törvényjavaslattal, és annak megbuktatása után a vallási rendezésre vonatkozó törvényjavaslatnak már semmi esélye sem lehetett, ezért elsüllyedt valahol a politikai küzdelmekben.

Homicskó Vladimir 1940. okt. 28-án szólt vallási kérdésekről, tulajdonképpen a görögkeleti felekezet szabad megvallhatóságának ügyében.[8] Az első bécsi döntés következtében visszatért részen 1939-ben összeírást hajtott végre a magyar állam. Ekkor sokan megvallották görögkeleti felekezetüket, mert a magyar állam teljes szabadságot hirdetett az összeírás kapcsán. Homicskó szavai szerint: „Amikor 1939-ben összeírás volt, és a görögkeletiek, azaz pravoszlávok bejelentették, hogy ők pravoszlávok, akkor a számlálóbiztos egy cédulát küldött a jegyzőnek. A jegyző ráírta a cédulára, hogy nincs beírva az anyakönyvbe. Tudni kell, hogy miért nincs beírva az anyakönyvbe. Azért, mert a cseh éra alatt húsz éven keresztül nem írták be, mert a cseh klerikálisok nem akarták, hogy a görögkeleti vallás tért nyerjen nálunk. Masaryk sem akarta. Amikor tömegesen akartak csatlakozni a görögkeleti valláshoz, amikor összegyűjtötte őket és megmondta nekik, hogy ez a szándékuk cseh nemzeti és kulturális szempontból a legrosszabb, és a görögkeleti, a pravoszláv vallás ellen egész vallási propagandát csinált.

Itt megemlítem azt is, hogy nagyon tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a görögkeletieket, a pravoszlávokat a csehek nagyon kitüntették. Ellenkezőleg: a csehek sem az oroszokat, sem pedig a görögkeletieket, a pravoszlávokat nem tűrték és nem akarják tűrni. A görög katolikus vallást, görög katolikus egyházat kijátszották a görögkeletiekkel szemben. Ha ez nem sikerült nekik, akkor ez nem az ő érdemük, hanem a nép érdeme, mely mindenféle zaklatás ellenére mégiscsak görögkeleti maradt."

A felsőház megújításának vitája 1942 őszén zajlott a parlamentben. Homicskó ebben is a görögkeleti egyház jogos érdekeinek védelmében lépett fel.[9] „Rá akarok mutatni arra az anomáliára, amely valószínűleg csak tévedésből csúszhatott be a javaslatba. Tudniillik a javaslat egyik szakaszában van egy olyan rendelkezés, hogy a kormány a pravoszláv püspökök közül egyet kijelöl, és azt nevezi ki az államfő által felsőházi taggá. A pravoszláv egyház, a keleti katolikus egyház minden felszentelt püspöke hatalmat gyakorol, és püspöknek van elismerve az egész világon. Annak ellenére, hogy a római katolikus egyház hadiállapotban van a keleti katolikus egyházzal, mégis minden egyetemes zsinatra meghívja a pápai szék az összes püspököket, így a keleti katolikus egyház püspökeit is. Ez azt jelenti, hogy a keleti katolikus, a pravoszláv püspökök elismertetnek a pápa által, mint püspökök. (vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter: Nem katolikusok...).

Az megint más kérdés, hogy nem jelentek meg a zsinaton (Rassay Károly: Úgy látszik ők nem ismerik el!), azonban a püspöki hatalmuk, a püspöki funkciójuk és a megyéspüspöki megbízásuk megvan, ezért jár nekik a Magyarországon dívó jog, és természetszerűleg joguk van ex offo helyet foglalni a felsőházban. A felsőházban helyet foglalnak az összes római katolikus megyéspüspökök és még a priorok is: a ciszterciták rendfőnöke, a pannonhalmi főapát, a piarista rendfőnök és a premontreiek rendfőnöke. Ezek négyen tehát helyet foglalnak a felsőházban, pedig nem megyéspüspökök. A keleti katolikus egyháznak körülbelül 2,5 millió híve van Magyarországon, és ezeket csak egy püspök fogja képviselni. Ha e szerint az arányszám szerint számítanók az egyházi képviseletet a felsőházban, akkor még 15 ilyen egyházi képviselőnek sem volna szabad benne ülnie a felsőházban. Ha ugyanis a 2,5 millió pravoszlávnak egy képviselete van, akkor igazság szerint minden 2,5 millió más vallású részéről is csak egy képviseletnek kellene ott lennie.

A mai helyzetet sérelmezem, és kérem a t. kormányt, intézkedjék, változtassa meg a nézetét, és hívja be a felsőházba a görögkeleti megyéspüspököket, annál is inkább, mert 1914/18 előtt a görögkeleti megyéspüspökök ex offo tagjai voltak a főrendiháznak. A pátriárkától, a metropolitától kezdve az összes görögkeleti püspökök főrendiházi tagok voltak. Tehát bent ültek a főrendiházban a görög katolikus püspökök: az öt-hat szerb és nyolc-tíz román, összesen 15–20-an ültek benn, most pedig csak egy fogja képviselni a görögkeletieket annak ellenére, hogy a görögkeletiek ma ugyanannyian vannak, leszámítva a délerdélyi részt. Azt hiszem ezzel nem követelek semmi jogelleneset, ellenkezőleg, helyesen cselekszem, ha felhívom a kormány figyelmét erre az anomáliára. Nagyon kérem méltóztassék ezt figyelembe venni."

Homicskó Vladimir politikai szereplésének idején az 1940: XXVII. tc. alapján két román görög katolikus püspök foglalhatott helyet a felsőházban, ám csak Hossu Gyula szamosújvári püspök élt ezzel a lehetőséggel. A Délvidékről Irinej Ćirić, újvidéki görögkeleti püspök fogadta el 1943-ban a kormányzó meghívását a felsőházba.[10]

II. A Szovjetunió által meghódított Kárpátalja 1944–1946

A Szovjetunió 1941. márc. 23-án zászlókat adott vissza Magyarországnak, amelyeket a cári csapatok zsákmányoltak az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc vérbefojtásakor. Ezeket a zászlókat a megnyílt Budapest–Moszkva vasúti összeköttetés első vonatával szovjet katonai díszkísérettel indították útnak. A magyar határon Lavocsnénál, a Vereckei-szorosban magyar katonai díszkíséret vette át a becses nemzeti ereklyéket. Geraszimov, szovjet vezérkari ezredes, az átadáskor kijelentette: „Attól sose félhet Magyarország, hogy a mai Ruszinszkóból egy talpalatnyi földet is igényelne a Szovjet, aminek többek között két fontos oka van, a jelenlegi természetes határt megbontani teljesen felesleges lenne azért a néhány talpalatnyi földért, sőt mindenütt természetes határokra törekszenek. A 200 milliós Oroszországnak nincs szüksége a ruszinokra."

A Szovjetuniónak 1940-ben már nem volt kifogása az ellen, hogy Magyarországhoz visszatérjen Észak-Erdély. Molotov szovjet külügyi népbiztos 1941. jún. 23-án, egy nappal a német katonai támadás után magához kérette Kristóffy József moszkvai magyar követet és közölte vele, hogy a Szovjetuniónak nincs támadó szándéka és területi követelése Magyarországgal szemben, sőt nem kifogásolja, ha Magyarország további revízióra törekszik.

Jún. 26-án Kassát légitámadás érte, ugyanezen a napon bizonyosan szovjet vadászgépek tüzet nyitottak a Kőrösmező–Budapest között közlekedő gyorsvonatra Borkút közelében. A Kassa ellen támadó repülők nemzetiségét illetően mindmostanáig hadtörténeti vita folyik, bár a magyar kormány akkor hivatalosan megállapította, hogy a támadók szovjetek voltak. Kétségtelenül szovjet légierő támadta meg a kőrösmezői gyorsvonatot, ezért ezt a tényt a szovjet megszállás alatti Magyarország marxista történészei nem is emlegették. Pedig az 1940-es években ez az egy is elégséges volt a háború beálltának konstatálásához.

A 4. Ukrán Front 17. gárda lövészhadteste 1944. szept. 27-én a Tatár-hágón keresztül legelőször lépte át a magyar határt Kárpátalján. Másnap elérte a Fekete-Tisza és Kőrösmező térségét. Október 28-án a 24. magyar gyaloghadosztály Beregszászt feladva Vásárosnamény körzetébe húzódott vissza stb. A 40. szovjet hadsereg 159. megerődített körlet egyik osztaga 1944. nov. 26-án bevonult Csapra, a hadműveletek ezen a napon értek véget Kárpátalján.

Ungváron 1944. nov. 19-én megalakult a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Párt, melynek megválasztották Központi Bizottságát (KB). Az Ukrajnai Kommunista

Párt kiküldött képviselői között volt Leonyid Brezsnyev. A kollektív bűnösség elvét alapul véve az ungvári szovjet városparancsnokság 1944. nov. 13-án kiadott 2. sz. parancsa következtében megkezdték a magyar nemzetiségű és a magyarokkal szimpatizáló más nemzetiségű 18–55 év közötti férfiak összegyűjtését Szolyvára, koncentrációs táborba. Megbízható becslések szerint Szolyván keresztül 70 000 embert hurcoltak el a Szovjetunió lágereibe, ahol azok nagyrészt elpusztultak.

A Magyarországhoz tartozó Tiszahátról, Nyírségből ugyanígy begyűjtött magyarokat Debrecenen keresztül a romániai Focsaniba irányították, ahonnan azok is a Gulag lágereibe kerültek, ha már Romániában el nem pusztították őket.

1944. nov. 5-éig Kárpátalja minden településén „megválasztották" a népi bizottságokat, ezek első kongresszusukat Munkácson tartották a moziban 1944. nov. 26-án. A magyar, német és román települések ezen az eseményen nem vehettek részt. A kongresszus kimondta a Szovjetunióval való „újraegyesülést". Kárpátalja sohasem tartozott előtte sem Ukrajnához, sem Oroszországhoz, sem a Szovjetunióhoz!

Az iskolákban 1944. dec. 5-én megindult az oktatás, 1945. január végén mindenkit kizártak az iskolából, aki nem tudott oroszul vagy ukránul. Dec. végén még a magyar nyelvű Munkás Újságot is betiltották. A magyar nyelvet halálra ítélték.

A Szovjetunió és Csehszlovákia Moszkvában 1945. jún. 29-én szerződést kötött, amelynek értelmében Kárpátalja a Szovjetunió, azon belül Ukrajna területévé válik. A szovjet birodalmi terjeszkedés azonban megkezdődött a trianoni Magyarország rovására is. Főleg a beregi öblözetet akarták megszerezni, de azon is túl, Szabolcs-Szatmár megyében, más vidékeken 1944–1945-ben szovjet hatóságok garázdálkodtak. Szabolcs-Szatmár megye főispánja, Balogh István jelentette Erdei Ferenc belügyminiszternek: „1945. augusztus 16-án reggel megjelent az ukrán megszálló erők parancsnoka, egy ungvári milicista őrnagy és kijelentette, hogy a határforgalmat lezárták és a megszállást végrehajtották. E napon az egész Tisza vonalát megszállották, sőt kisebb erők Vásárosnaménynál és Kisarnál a balpartra is átjöttek, bizonyos pontokon géppuskákat állítottak fel... Az ukrán megszálló erők augusztus 27-ről 28-ra virradó éjjelen mindenütt visszavonultak, Lónya kivételével, ahol 28-án 15 órakor tett ellenőrző utam alkalmával még ott találtam őket... A megszállók részéről politikailag bizonyos mértékű agitáció volt érezhető az Ukrajnához való csatlakozás érdekében, és ebben a propagandában néhány helyi ember is támogatta őket." A szovjetek aláírásokat gyűjtöttek az Ukrajnához való csatlakozásra, azzal hitegetve a szülőket, feleségeket, hogy akkor hamarosan hazajönnek fiaik, férjeik.

Magyarországgal a fegyverszüneti egyezmény 1945. jan. 20-án lépett hatályba, mely szerint a magyar állam visszavonul az 1937. dec. 31-ei határai mögé. A

határok még ezután is teljesen nyitottak voltak, a szovjetek magyar állampolgárokat hurcoltak el tömegével. Végül 1945. szept. 1-jén lezárult a magyar–szovjet határ hermetikusan. Ennek következtében a Kárpátalján látogatóban tartózkodó magyar állampolgárokat már nem engedték haza, azoknak le kellett telepedniük, annak ellenére, hogy évekig nem adták meg nekik a szovjet állampolgárságot. Ilyen módon is emberrablást követtek el.

1. Bródy András és társainak pere Ungváron

Kárpátalja magyar országgyűlési képviselői 1944. okt. első felében összegyűltek Munkácson a Pál-hegyen, Demkó Mihály szőlőjében a pincében. Ekkor úgy döntöttek, hogy nem mennek Budapestre, ahol az országgyűlés ülésezett, hanem bevárják sorsukat, a szovjet megszállást. Ennek a kollektív elhatározásnak alapja az volt, hogy erkölcsi és politikai értelemben is bűntelennek tudták magukat.[1]

A szovjet hadsereg 1944. okt. 26-án elérte Beregszászt és Munkácsot, okt. 28-án Ungvárt stb. Nov. 22-én elrendelték Bródy letartóztatását.[2] „Én Folickij alezredes, a 4. Ukrán Front 2. sz. SZMERS nevezetű alegység második csoportjának parancsnoka áttanulmányoztam Bródy András személyi dossziéját, aki született Kövesden, ilosvai járás, orosz nemzetiségű, paraszt származású, foglalkozása újságíró, középfokon elvégezte a tanítóképző szemináriumot. 1922-től tagja az Autonóm Földműves Szövetségnek, 1914-ben a magyar hadseregben szolgált, sebesülése miatt leszerelték, magyar állampolgárságú, saját bevallása szerint büntetlen előéletű. A meglévő okmányokból kitűnik, hogy Bródy 1938 októberétől a magyar parlament képviselője és magyarpárti politikai tevékenységet folytatott. Az ismertetett adatok alapján, figyelembe véve a Büntető Törvénykönyv 100. cikkelyét, elrendelem Bródy András letartóztatását."

Az idézett parancsot jóváhagyta Meserjakov alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS alegységének parancsnoka és Kovalcsuk vezérezredes a Front kémelhárításának parancsnoka. Az iraton fennmaradt Bródy aláírása. „A jelen rendeletet 1944. november 25-én tudatták velem."

Bródyt 1944. dec. 5-én vezették legelőször kihallgatásra, melyet Maglevanij alezredes vezetett, a SZMERS 4. alegységének parancsnokhelyettese. A kihallgatás kezdete 18 óra, megszakítva dec. 6-án 6 óra 12 perckor. (A vallatási jegyzőkönyveket részletekben, a lényegre irányítva a figyelmet, ismertetjük.)

Orosz nemzetiségűnek, orosz nyelvűnek, újságírónak vallotta magát. Azt állította, hogy kizárólag az Autonóm Földműves Szövetségnek, mint pártnak volt a tagja.[3]

„Nyomozó: Mely államok közreműködésével hozta ön létre Kárpátalja kormányát, és milyen pártok képviselői alkották azt?

Bródy: A kormány mindennemű közreműködés nélkül, saját kezdeményezésemre alakult meg 1938. október 9-én. A csehszlovák kormány számára ebben az esetben nem maradt más, mint számolni a meglévő tényekkel. Az általam alakított kormányban a következő pártok képviselői vettek részt: én, mint az AFSZ elnöke, Bacsinszky Eduárd, a Csehszlovák Köztársaság szenátora, az agrárpárt tagja, Volosin Ágoston, a Keresztény Néppárt vezetője és az Ukrán Nemzeti Tanács elnöke, Piescsák Iván parlamenti képviselő, az AFSZ tagja."

A Kárpátalja tartományi kormányának, azaz az autonómia kiépítésére tett eme lépésnek természetesen előzményei voltak. A nagyhatalmak Münchenben aláírt egyezménye 1938. szeptember 29–30-án kielégítette Németország követelését a Szudétaföldre, ahol több mint 3 millió német élt többséget alkotva. Ez önmagában is már aktivizálta a szlovák és ruszin, kárpát-orosz autonómia, sőt elszakadási törekvéseket. Nem igaz tehát az, hogy Csehszlovákiát a németek és magyarok bomlasztották fel, mert bomlott az belülről a szlovák, ruszin elképzelések következtében, sőt csehek is voltak, akik szlovákok és ruszinok nélkül is el tudták képzelni Csehországot.

Például 1938. szept. 2-án – tehát a müncheni döntés előtt – orosz és ukrán értelmiségiek „Deklarációt" nyújtottak be a prágai kormányhoz. Ezzel együtt Bacsinszkij az Orosz Népi Blokk nevében követeléseket adott át a kormánynak: Eperjest és vidékét csatolják Podkárpátszka Ruszhoz, nyújtsanak állami segítséget a Verhovina szegény népének és hajtsanak végre személycseréket a prágai állami vezetésben.

Szvatek generális, Kárpátalja katonai főparancsnoka, nem értesülvén még Beneš aznapi leváltásáról, okt. 5-én arról értesítette a prágai kormányt, hogy a politikai helyzet a területen jelentősen romlott, ezért tárgyalásokra hívta az ellenzéki pártokat. Addig is azonban javasolta, hogy a jelentősebb pártok tegyenek közzé felhívást a néphez, a nyugalom és törvényesség megőrzése érdekében. A felhívást kézjegyével láthatná el Kárpátalja helytartója.

Okt. 6-án, Zsolnán a szlovák politikai pártok vezetői gyűltek össze; ezen az ülésen vendégként jelen volt Bródy András, Bacsinszkij, Volosin, Révai és Fenczik. Nevezettek ekkor beleegyezésüket adták, hogy Csehszlovákia a csehek, szlovákok, ruszinok föderatív államává alakuljon át. Ennek jegyében másnap Sirovy tábornok, Csehszlovákia miniszterelnöke, Jozef Tiso személyében kinevezte Szlovákia legelső miniszterelnökét.

Ilyen körülmények közepette Volosin és Révai csatlakoztak az Orosz Népi Blokk párttömörüléshez, amelyik okt. 7-én benyujtotta követelését a prágai kormányhoz Podkárpátszka Rusznak föderatív tartománnyá szervezéséről. Az első pontban ajánlották öttagú kormány létrehozását, élén miniszterelnökkel, akinek kormányzása alá tartozna minden ágazat, kivéve a külügy, hadügy és a vasúti szállítás.

A rendkívüli magyar minisztertanács okt. 8-án kimondta, hogy Csehszlovákiától a felvidéki területeket „nem történelmi, hanem etnikai alapon követeli vissza". Pozsony legyen szabadkikötő, Kárpátalján pedig tartsanak népszavazást hovatartozására nézve.[4]

Közben Ungváron 1938. okt. 8-án megalakult Podkárpátszka Rusz Nemzeti Tanácsa, melyben helyet foglalt a Központi Orosz Népi Tanácstól Kaminszky József, Homicskó Vlagyimir, Demkó Mihály, az Első Ukrán Népi Tanácstól Volosin Ágoston, Julij Brascsajko, Dimitrij Nyimcsuk, az AFSZ-től Bródy András, Földesi Gyula, a Köztársasági Földműves Párttól Bacsinszkij, Pável Kosszej, az Orosz Nemzeti Autonóm Párttól Fenczik István, a Szociáldemokrata Párttól Révai Gyula, az Eperjesi AFSZ-től Ivan Piescsak, az Eperjesi Köztársasági Földműves Párttól Petr Zsidovszkij.

A PRNT első ülésén kiáltványt tett közzé. Kárpátalja orosz és nem orosz népe egészének egyetlen törvényes képviselőjévé nyilvánította magát, ideértve az eperjesi vidéket is, amely Szlovákiától átcsatolandó Podkárpátszka Ruszhoz. A memorandum 5. pontja kijelentette, hogy a végrehajtó hatalmat azonnal át kell adni a Bródy vezette „kárpátorosz" kormánynak. Ugyanakkor leszögezték, hogy Podkárpátszka Rusz alkotmányát 1938. okt. 28-áig el kell fogadja a prágai parlament.

A prágai kormány okt. 8-án lemondatta Hrabál Konstantin kárpátaljai kormányzót, mert az nem akarta aláírni a néphez intézendő kiáltványt, és helyébe kinevezte Párkányi Ivánt, aki azonnal tárgyalt a kormány képviselőivel és szenátoraival. Estére bejelentette a kormány nevében, hogy teljesíteni fogják a PRNT követeléseit.

Ezután Bródy András megalakíthatta kormányát: ő lett a tartományi miniszterelnök és művelődésügyi miniszter, valamint a központi prágai kormányban a Kárpátalja ügyeivel foglalkozó miniszter, Bacsinszkij belügyminiszter, Fenczik István meghatalmazott miniszter a szlovák ügyekben, Révai Gyula kommunikációs miniszter, Volosin Ágoston (szociális és egészségügyi), Ivan Piescsak (jogalkotás) államtitkárok. (Az utóbbi hármat csak okt. 11-én nevezte ki a prágai kormány.)

„Nyomozó: Hogyan működött az ön által irányított kormány?

Bródy: Az általam irányított kormány egyetlen gyakorlati döntést sem tudott hozni, mivelhogy csak 1938. okt. 27-éig létezett. Okt. 27-én engem letartóztattak."

Bródy András 1938. okt. 9–13. között többször részt vett Komáromban a magyar–csehszlovák tárgyalásokon, amelyek eredménytelenül szakadtak meg, mivel a csehszlovákok csak valamiféle autonómiát ígértek a csehszlovákiai magyarságnak. Okt. 15-én Ungváron először ült össze a tartományi minisztertanács. Bródy miniszterelnök ekkor tette le esküjét Volosin és Piescsak államtitkárok kezébe. Elhatározták

kilenc minisztérium megszervezését és a Kormányhírnök c. hivatalos lap megindítását, amelyben a rendelkezéseket orosz és ukrán nyelven fogják közzétenni.[5]

Az élelmiszerhiányt is megtárgyalták és keresték a kivezető utat az ellátatlanságból. Leszögezték, hogy 1938. október első felében Romániából 170 vagon kukorica érkezett, de többre lenne szükség. Az élelmezési szállítások meggyorsításával Beszkid Antal kormányzót bízták meg.

A Bródy-kormány második ülését 1938. okt. 18-án tartotta, amelyen meghallgatták Fenczik István meghatalmazott miniszter beszámolóját a Szlovákiával folyó határegyeztetésről. Úgy döntöttek, felkérik Szlovákiát, hogy állítsa össze tárgyaló delegációját.

Másodikként meghallgatták Révai Gyula miniszter beszámolóját a csehszlovák külügyminiszterrel, Hvalovszkijjal folytatott eszmecseréjéről. Döntöttek arról, hogy Podkárpátszka Ruszból tilos kivinni állami és magáncégek tulajdonát, hogy a termelést és értékesítést ne érje károsodás, sőt ezeket fokozni kell. Döntöttek a rádióadások kibővítéséről. Ekkor döntöttek a cseh nyelvű iskolák megszüntetéséről, ahol nincsenek cseh iskoláskorúak. Amnesztiát hirdettek. Engedélyezték a német nemzetiségi alapon szerveződő pártot, amely öt kiadvánnyal bírhat és terjesztheti Hitler *Mein Kampf* c. művét.

Bacsinszkij belügyminiszter 1938. okt. 19-én Berlinbe látogatott, ahol fogadta Ribbentrop külügyminiszter és találkozott Kánya Kálmán magyar külügyminiszterrel, illetve a szlovák kormány megbízottjával. Ez a találkozó annak jegyében jött létre, hogy Németország közvetíteni fog a határkérdésekben Magyarország és Csehszlovákia között.

A Bródy-kormány harmadik és utolsó ülése 1938. október 22–23-án zajlott. Bacsinszkij beszámolt németországi tárgyalásairól. Magyarország magának követelte Beregszászt, Munkácsot, Ungvárt és a magyarlakta területeket Kárpátaljától. A kormányülés arra a következtetésre jutott, hogy Podkárpátszka Rusz alig létrejött és még meg sem szerveződött autonóm területét a felosztás veszélye fenyegeti Magyarország és Szlovákia között, mivel az eperjesi vidék átcsatolása Szlovákiától még nem történt meg.

A kormány tudomásul vette Bacsinszkij beszámolóját és megkezdte a vitát. Elhangzott, hogy a Bródy-kormány kérje fel Németországot, Olaszországot, járjon el Magyarországnál és segítsen megtartani legalább Ungvárt és Munkácsot, mivel ezek a városok alkotják Kárpátalja gazdasági és kulturális központjait.

Másik megoldásnak kínálkozott, hogy közvetlenül Budapesttel tárgyalnak az ügyben, bár erre kompetenciája a Bródy-kormánynak nem volt. Mégis e mellett döntöttek, és a magyar fővárosba küldték Bacsinszkijt és Fenciket. Fenczik 1938. nov. 17-én Budapesten a lengyel követnek is átadta a magyar kormánynak átnyújtott dokumentumot.[6]

Okt. 23-án a kormányülés hosszas vita után elfogadott egy dokumentumot. „A Kárpátok déli részén található oroszok autonóm területe békés megegyezés alapján jött létre, egyetlen egészet alkot, melynek részei – az északi hegyvidék és a déli alföld – évezredes gazdasági egységet alkotnak, különböző nemzetiségű őslakossága pedig békésen él együtt. A kárpát-orosz lakosság többsége mindig meg tudott egyezni az autonómia területén élő, számbelileg kisebb nemzetekkel. Az autonómia egységét és oszthatatlanságát először 1918-ban Magyarország ismerte el a X. sz. törvénnyel, mely Kárpátalja számára széles körű területi autonómiát biztosít. Kárpátalja egységét és oszthatatlanságát békés egyezményekben ismerték el a szövetséges nagyhatalmak is. Ezért a terület politikai helyzetének és hovatartozásának megváltoztatása csak az északi és déli részek egységében képzelhető el, vagy kizárólag abban az esetben, ha az őslakosság élve demokratikus jogával, népszavazással dönt az ellenkezőjéről."

Ezt a nyilatkozatot a kabinet minden tagja aláírta, és még aznap megküldték Németország, Olaszország, Magyarország, Csehszlovákia, Nagy-Britannia, Lengyelország, Jugoszlávia és Románia kormányainak.

„Nyomozó: Miért tartóztatták le önt?

Bródy: A letartóztatás pontos okát nem tudom, de a következő események előzték meg. Figyelembe véve az akkori helyzetet, amikor Csehszlovákiát darabokra szedték – Németország elfoglalta Szudétaföldet, Lengyelország a Teschen területet, Magyarország magának követelte Ungvárt, Munkácsot és egyéb járásokat –, én arra a döntésre jutottam, hogy nekünk Magyarország felé kell orientálódnunk. 1938. okt. 19-én Kárpát-Ukrajna minisztertanácsán felszólaltam ebben a kérdésben, és a tanács úgy döntött, küldöttséget irányít Budapestre azzal a kéréssel, hogy Kárpát-Ukrajnát autonóm alapon vegyék fel a magyar állam kötelékébe. Másnap, okt. 20-án felhívtam telefonon a pozsonyi magyar konzult, akit arra kértem, mérje fel a helyzetet: fogadnák-e Budapesten küldöttségünket? A magyar konzul, a nevére nem emlékszem, azt válaszolta telefonon, hogy Budapest fogad minket. Mégsem utazhattunk Budapestre, mivel a minisztertanács döntése szerint az eseményekről tájékoztattam Sirovy tábornokot, Csehszlovákia miniszterelnökét is.

Sirovy 1938. okt. 20-án Prágába rendelt, ahol kijelentette, hogy ne utazzunk Budapestre, mert Kárpát-Ukrajna hovatartozásáról a csehszlovák kormánynak kell döntenie, nem pedig nekünk. A kérdés eldöntésében részt fog venni a mi képviselőnk. Ezek után, amikor Magyarország ultimátumot intézett Csehszlovákiához Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős és Técső elfoglalásáról, Prágában okt. 20-án összeült a minisztertanács, melyben én is részt vettem, és kijelentette, hogy a kérdést nemzetközi bíróságnak kell eldöntenie. Én a népszavazás mellett emeltem szót, mert biztos voltam abban, hogy Kárpát-Ukrajna népe a referendumon

Magyarország mellett szavaz majd, és nemcsak a fent említett járásokban. Úgy gondoltam, hogy a nemzetközi bíróság Magyarországnak ítéli majd Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt és Técsőt, és így Kárpát-Ukrajna darabokra szakad. Számunkra és Magyarország számára is jobb lett volna, ha népszavazás útján Kárpátalja egész területe kerül át Magyarországhoz. Mindezek után 1938. okt. 27-én letartóztattak Prágában."

Bródy és a Bródy-kormány népszavazás megtartására vonatkozó törekvései kifejezték Kárpátalja népeinek véleményét. A referendumot támogatta a Központi Orosz Népi Tanács, sőt elterjedt a híresztelés, hogy az kezdeményezte. További támogatók: Autonóm Földműves Szövetség, Agrárpárt, Orosz Nemzeti Autonóm Párt, Orosz Fiatalok Nemzeti Tanácsa, Orosz Nők Szövetsége, Kárpátorosz Diákok Központi Szövetsége, Duhnovics nevét viselő társaság, Prolom, Eperjesi Rusz Egyesület, a zsidók szervezete, a munkácsi görög katolikus egyházmegye és a görögkeleti egyházmegye. Ezt annak a ténynek az ismeretében kell szemlélnünk, hogy a felsoroltak szinte bizonyosra vették, hogy a népszavazás eredménye a magyar államhoz való csatlakozás lesz.

A referendum ellen egyedül az Első Ukrán Népi Tanács (EUNT) foglalt állást, éppen azért, mert ők is úgy gondolták, hogy az eredmény Magyarországnak fog kedvezni. Az EUNT 1938. okt. 26-ai közgyűlésén Volosin és Révai szorgalmazására határozatot hozott:

1. Nem kell akadályozni a magyarlakta területek átadását Magyarországnak.
2. Elszántan tiltakozni kell a népszavazás ellen.
3. A Csehszlovákián belüli „ukrán" föderációt kell elérni.

Volosin, Révai és az EUNT pálfordulása, színvallása azzal magyarázható, hogy felülkerekedett benne a fehér-ukrán emigráció, amely a kommunisták elől az 1920-as években Kárpátaljára menekült, és ott nem mondott le a politizálásról, a kommunizmus megdöntése után Ukrajnába való visszatérésről. Ez az ukranofillé vált Volosinnal, Révaival és másokkal bővült csoport ezekben a napokban Berlinben tárgyalt a kárpátaljai hatalomátvételről, amelyhez Hitler segítségét kérte. Elképzeléseik szerint Kárpátaljából, mintegy Piemontból, kiindulva meg lehet teremteni az oroszoktól és kommunistáktól mentes Ukrajnát.

Okt. 25-én Prágában a minisztertanács megvitatta a kárpátaljai szavazás kérdését, a legtöbb résztvevő, köztük a szlovák is, a népszavazás ellen szólt, és az ügyet német–olasz nemzetközi döntőbíróság elé kívánta utalni. Bródy András ekkor megkísérelte összevonni a magyar–csehszlovák és a ruszin–szlovák határrevízió kérdését. Azzal érvelt, hogy ha Podkárpátszka Rusz egy részének (értsd a magyarlakta déli részeket) elszakításába belemennek, akkor feltétlenül és azonnal vissza kell adni a tartománynak az 1919-ben „elszakított" Eperjest és vidékét, különben megrendezi a népszavazást nemzetközi ellenőrzés mellett.[6]

Ennek a fenyegetésnek a hatására okt. 26-án felfüggesztették Bródy mentelmi jogát és letartóztatták hazaárulás vádjával.

„Nyomozó: Önt bíróság elé állították?

Bródy: Nem, engem nem ítéltek el. Három hónapig ültem börtönben, majd elengedtek."

A letartóztatás után Bródy rögtön éhségsztrájkba kezdett, tiltakozásul azért, hogy Prágában tartják fogva, mikor ügye a tartományi bíróság elé tartozik. A prágai politika Bródy börtönbe vetésével az elrettentés eszközéhez nyúlt, amellyel az Orosz Népi Blokkot akarták megfélemlíteni. A börtönben meglátogatta Julij Brascsajko, aki egy levelet adott át. Ebben felajánlották, hogy elköltözhet Magyarországra, vagy maradhat Csehszlovákiában, ha felhagy a politizálással. Bródy mindkét változatot visszautasította.

„Nyomozó: Milyen körülmények között szabadult?

Bródy: 1939. febr. 11-én szabadultam, tudomásom szerint elnöki amnesztiával."

Még aznap fogadta Bródyt Csehszlovákia elnöke, Emil Hácha és együttműködést ajánlott neki, melyet Bródy nem fogadott el.

„Nyomozó: Mivel foglalkozott a börtönből való szabadulás után?

Bródy: Szabadulásom után kb. egy hétig Prágában tartózkodtam. Nem foglalkoztam semmivel. Ezután két hétig szanatóriumban voltam a Tátrában, majd 1939. márc. 5-én hazatértem a családomhoz Ungvárra."

Az ungvári vasútállomáson márc. 6-án hatalmas tömeg várta Bródyt. Nem ismerve a vonat érkezésének pontos idejét, a tömeg órákon át várakozott. Az újságok több mint tízezer emberről írtak. Amikor a vonat végre megérkezett a peronhoz, az utolsó kocsiból kiszállt Bródy és felesége, Ilniczky Sándor kanonok és Marina Gyula teológiai tanár, akik Bródy elé utaztak Csapra.

A tömeg szeretetteljesen ünnepelte Bródyt és kíséretét. Bródy rövid beszédet mondott: „Barátaim! Szívből jövő és szeretetteljes köszöntésükért fogadják ruszin hálámat. Az, ami velem és népemmel nemrég történt, kétségkívül igen szomorú fejezete történelmünknek, de ne feledkezzünk meg róla, hogy a történelem szenvedéseken épül. Szenvedés nélkül nincs menekvés. Én újra itt vagyok, de gondolom, senki sem fog engem megróni azért, ha egy ideig nem fogok politikával foglalkozni.

Politikai barátaimnak és híveimnek, akik tanácsomra várnak, annyit mondok, hogy mindenki a maga helyén teljesítse becsülettel, lelkiismerettel és öntudatosan állampolgári kötelezettségeit, de közben ne feledkezzen meg arról, hogy mindannyian egyetlen nemzeti testnek apró részei vagyunk csupán, és emberi életünk csak annyit ér, amennyire ennek a nemzeti testnek az érdekeit szolgálja."

„Nyomozó: Mivel foglalkozott Ungvárra érkezése után?

Bródy: Megérkezve Ungvárra semmivel sem foglalkoztam, otthon voltam. Pontosan nem emlékszem, de azután lehetett, hogy a magyar csapatok bevonultak Kárpát-Ukrajnába. Budapestről Ungvárra érkezett Pataki Tibor miniszteri államtitkár, és arra kért azonnal utazzak Budapestre, ahol Teleki Pál miniszterelnök kíván találkozni velem. Másnap Budapestre utaztam, ahol Pataki még aznap bemutatott Telekinek.

Nyomozó: Milyen kérdésekről beszéltek Telekivel?

Bródy: Teleki miniszterelnök bejelentette, hogy Horthy kormányzó felhívást intézett Kárpát-Ukrajna népéhez, amelyben megígérte az autonómiát. Teleki biztosított róla, hogy ő személyesen mindent el fog követni, hogy a kormányzó ígérete ne csak ígéret maradjon. Felkért, hogy segítsek elmagyarázni a lakosságnak Magyarország politikáját Kárpát-Ukrajna népével kapcsolatban, amiért is felajánlott nekem egy helyet a magyar parlamentben. Miután én az eddigiekkel mélységesen egyetértettem, Teleki felajánlotta: Jó lenne, ha Ön bemutatkozna Horthy kormányzó úrnak. Ebbe is beleegyeztem. Egy nap múlva fogadott Horthy Miklós kormányzó. A találkozó alkalmával mély hálámnak adtam hangot, amiért Horthy megígérte Kárpát-Ukrajnának az autonóm státuszt, melyet a csehek alatt húsz évig nem tudtunk megvalósítani. Horthy biztosított arról, hogy ígéretét feltétlenül betartja. »A magyar nép együttérez a ruszinokkal – mondta a kormányzó –, és a ruszinok a magyarok alatt sokkal jobb körülmények között fognak élni, mint a csehek alatt.« Ezzel a beszélgetés be is fejeződött.

Nyomozó: Ön tehát beleegyezett, hogy kiszolgálja a magyarokat?

Bródy: Igen, a magyar parlament képviselői helyét 1939 márciusában megkaptam."

Meg kell jegyeznünk itt, hogy a szovjetek nem ismerték el Bródy és társai jogát, hogy Kárpátalját képviselhessék a magyar országgyűlésben, mert oda nem választások révén kerültek. Vagyis a szovjet hódítók nem fogadták el az 1939: VI. magyar törvényt az 1939–1944 közötti időre, pedig Kárpátalja nemzetközileg, még a Szovjetunió által is elismerve, Magyarország része volt, következésképpen területén a magyar törvényhozás volt illetékes és volt érvényben.

„Nyomozó: Megkapta-e Kárpát-Ukrajna az autonómiát?

Bródy: Nem, mert Kárpát-Ukrajnában nem valósult meg az autonómia."

A kikiáltott szlovák függetlenség napján, 1939. márc. 14-én Bródy kísérletet tett egy felelős kárpát-orosz kormány megalakítására Ungváron, amely a területek egyesítésében segíthette volna a magyar kormányt, és mintegy legitimizálta volna a hegyvidéki ruszinság visszacsatolását az anyaországhoz. Erről Pataki Tibor államtitkáron keresztül értesítette a magyar kormányt. Erre ekkor már késő volt, mert a katonai megoldás, a fegyverrel való visszaszerzés előtt elhárult a nemzetközi akadály is.

„Nyomozó: Miért szolgálta tovább Magyarországot, ha az nem tartotta be az autonómiával kapcsolatos ígéretét?

Bródy: Én valóban őszintén és becsületesen szolgáltam Magyarországot remélve, hogy az autonómia előbb-utóbb megvalósul.

Nyomozó: Ne takarózzon üres frázisokkal. Mondja meg mit fizettek az árulásáért?

Bródy: Semmit sem kaptam Magyarországtól azon kívül az 1500–1600 pengőn kívül, ami havonta, mint parlamenti képviselőnek járt.

Nyomozó: Milyen összegeket kapott a magyar kormánytól?

Bródy: Valóban kaptam 2400 pengő anyagi támogatást a »Ruszkoje Szlovo« című újság kiadásához, de nem a kormánytól, hanem a kormányzói megbízottól Ungváron. Ezt a pénzt nem személyemnek adták, hanem a felvilágosító munkára.

Nyomozó: Mivel magyarázható a magyarok ilyen fokú bizalma ön iránt?

Bródy: A magyar kormány tudott az én magyar orientáltságomról, mivel 1938. okt. 20-án a pozsonyi konzulon keresztül kértem, hogy fogadjanak engem Budapesten Kárpát-Ukrajnával kapcsolatban. Ezért a magyar kormány, hogy saját oldalára állítson engem és híveimet, hogy kihasználja tekintélyemet, Kárpát-Ukrajna elfoglalása után felajánlotta nekem a magyar parlament képviselői mandátumát.

Én őszintén hittem a kormányzó ígéretében, és becsülettel szolgáltam a magyar népet, magyarázva és bizonyítva a magyar és ruszin nép hasonlóságát, hogy a magyarok és ruszinok baráti nép, barátságuk több mint ezer éves, hogy a magyarok mindent megtesznek a jobb életkörülmények megteremtéséért."

Bródy András kihallgatása 1944. dec. 15-én folytatódott, ez volt a második nap.

„Nyomozó: Ki finanszírozta az ön pártját?

Bródy: Az általam irányított Autonóm Földműves Szövetség egyes személyek adományaiból és a tagsági díjból tartotta fenn magát.

Nyomozó: Hány tagja volt a pártnak?

Bródy: Pontosan nem emlékszem, de úgy 5–6 ezer.

Nyomozó: Mekkora összeget fordított havonta az agitációra és a pártapparátusra?

Bródy: A költségek havonta változtak. Egyszer több, egyszer kevesebb, de körülbelül 8–12 ezer koronát tettek ki.

Nyomozó: Világosan látszik, hogy a tagsági díjból befolyó összegnél ön rendszeresen többet költött.

Bródy: A helyzet a következő: mint ezt már a kihallgatás során elmondtam, pártunk rendelkezett egy titkos alappal, amelyről senki, még a végrehajtó bizottság tagjai és az elnökség sem tudott. Nem tudtam az alap létezéséről én sem. Csak

1933-ban, amikor pártunk legfőbb irányítójának a paralízis aláásta az egészségét, hívott fel engem Husztra, s akkor mondta el: »András, úgy érzem hamarosan meghalok, de mielőtt ez bekövetkezne, mint utódomnak elárulom, Sztojka Sándor érseknél van elhelyezve a mi titkos alapunk.« – és megnevezett 158 vagy 168 ezer koronát és 6 ezer dollárt.

Kurtyák figyelmeztetett rá, hogy a pénzzel bánjak gazdaságosan és óvatosan, a létezéséről pedig nem tudhat senki. Egy hónap múlva, mikor Kurtyák meghalt, megjelentem Sztojka érseknél (ő 1943-ban halt meg). Megkérdeztem őt a pártalap létezéséről. Ő megerősítette, hogy az alapítvány valóban nála van, és egyúttal figyelmeztetett rá: becsületszavamat kell adnom arra, hogy arról senkinek sem beszélek. Ilyen módon 1933–1939-ig ebből az alapból költöttem havi 10–12 ezret pártmunkára és az apparátusra.

Nyomozó: Hogyan jött létre ez a pártalap? Ki adta a pénzt?

Bródy: Kurtyák Iván azt mondta, hogy a pénz egy részét (a dollárt) az amerikai ruszinok adták, a cseh korona pedig a „hitvédelmi alapból" származik. Más semmit nem mondott.

Nyomozó: Mikor és milyen pénzeket kapott a magyar kormánytól?

Bródy: Egyszer kaptam támogatást a magyar kormánytól 1939-ben a Ruszkoe Pravda c. lapomhoz 20 000 pengő összegben. Mellesleg ez egyeztetve volt Teleki miniszterelnökkel akkor, amikor felajánlotta nekem a magyar parlamenti helyet.

Nyomozó: Bródy, világos, hogy ön a magyar kormányt és nem a népet szolgálta. Erről beszéljen!

Bródy: Elismerem, hogy a magyar kormányt szolgáltam. Őszintén és becsülettel igyekeztem megteremteni a ruszin és magyar nép egységét. Erről beszéltem parlamenti felszólalásaimban és ezt a gondolatot népszerűsítettem a lakosság körében is, erősen reménykedve abban, hogy a magyarok végül is megadják az autonómiát Kárpátaljának.

Nyomozó: Szamárság! A magyarok csak elnyomták és kirabolták a népet. Ön csak személyes érdekből és számításból szolgált!

Bródy: De hiszen én nem tagadtam, hogy a magyarok a kizsákmányolás és elnyomás politikáját folytatták Kárpát-Ukrajnában. Bevezették a magyart, mint hivatalos nyelvet és kihordták nemzeti kincseinket. Mindez így történt, de én úgy gondoltam, hogy az adott helyzetben minden lehetséges eszközzel a ruszin szót kell védeni. Elértem, hogy ruszin nyelven újságot adhassak ki. Én mindenképpen az autonómiára törekedtem, s nem önös érdekeimet tartottam szem előtt."

Kihallgatták még Bródyt 1944. dec. 30-án, 1945. jan. 13-án és jan. 16-án is. Kárpát-Ukrajna állambiztonsági főnöke, Belicskó 1945. jún. 12-én írta alá a Bródy elleni vádemelésről szóló rendeletet.

„Bródy A. I. kárpátukrajnai lakos, 1923-tól az AFSZ-nek nevezett burzsoá párt tagja, annak szervezője és politikai irányítója. Egyidejűleg több ezáltal a párt által kiadott lap kiadója és szerkesztője is... mely lapokban rendszeresen jelentek meg népellenes cikkek. Mint az említett párt vezetője, Bródy rendszeresen tett látogatásokat Csehszlovákiában, majd később Magyarországra, ahol kapcsolatban állt ezen országok kormányainak vezetőivel. Mint a magyar kormánypolitika híve, azért harcolt, hogy Kárpátukrajna magyar fennhatóság alá kerüljön. 1939-ben, mialatt a fasiszta Németország és Magyarország felosztotta Csehszlovákiát, Budapesten tartózkodva beleegyezését adta Horthynak, hogy Kárpátukrajnát változtassák Magyarország gyarmatává. A magyar kormánytól rendszeresen kapott nagy összegeket szovjetellenes tevékenységre költötte, és mint Kárpátukrajna népének elárulója és a Szovjetunió ellensége, a magyar fasisztáktól saját részre is kapott nagy összegű pénzeket. Elrendelem: Bródy András Ivanovics ellen, mint Kárpátukrajna népének érdekei elárulója és az SZSZKSZ ellensége ellen, emeljenek vádat."

A vádemelés napján ismét kihallgatásra vitték Bródyt.

„Nyomozó: Az elkövetett bűnökért ön ellen ma vádat emeltek.

Bródy: A vádemelésben a következőkben vallom magam bűnösnek:

1. 1923-tól valóban az AFSZ nevű burzsoá-nacionalista párt tagja és szervezője voltam. Egyidejűleg 1923-tól 1939-ig az AFSZ Ruszkij Vesztnyik című lapjának szerkesztője, 1939-től pedig a Vörös Hadsereg megérkezéséig Kárpátukrajnára, a Ruszkaja Pravda és a Ruszkoe Szlovo című újságok kiadója voltam. A fent említett lapok kiadásához, valamint a nép- és szovjetellenes tevékenységemhez 1938-ig az Amerikában élő ruszinoktól, 1938-tól pedig a magyar kormánytól kaptam anyagi támogatást.

2. Mint az AFSZ politikai vezetője, többször utaztam Ausztriába, Svájcba, Franciaországba, Lengyelországba, Magyarországra, ahol munkakapcsolatban álltam ezen országok kormányaival. 1933-tól 1938-ig a csehszlovák parlament tagja voltam. 1938-ban Kárpátukrajna többi burzsoá-nacionalista pártjával együtt megalakítottuk Kárpátukrajna burzsoá-nacionalista kormányát, melynek én lettem a miniszterelnöke.

3. A magyar kormánypolitika híveként azért harcoltam, hogy Kárpátukrajna magyar fennhatóság alá kerüljön. 1939-ben, Csehszlovákia feldarabolása után, Budapesten ígéretet tettem Horthynak az együttműködésre.

4. 1939 májusától a Vörös Hadsereg megérkezéséig Kárpátukrajnára, a magyar fasiszta parlament tagja voltam, és mint minden kárpátukrajnai képviselő, hűségesküt tettem a magyar kormánynak. A sajtóban rendszeresen elárultam népemet, meghamisítottam a valóságot, amikor azt állítottam, hogy a ruszinok hazája Magyarország. A háború kezdetén én, mint képviselő, nemhogy a katasztrófa megelőzésére törekedtem volna, hanem arra szólítottam fel a népet, hogy vegyen részt a háborúban.

5. Látva, hogy a magyar megszállók elnyomják népemet, nem tiltakoztam, hanem éppen ellenkezőleg, segítettem őket tevékenységemmel.

6. Továbbá, bűnösnek vallom magam abban is, hogy árulásomért nagy összegeket fogadtam el a magyar kormánytól."

Ime a sztálini zsarnokság „nyomozóinak" diadala. A vádlott önként olvassa fejére a legszörnyűbb vádakat, sőt még meg is toldja azokat önszántából, hogy hihetőbb legyen szörnyű árulása. A szovjet típusú bíróságok előtt így ostorozták magukat kiemelkedő kommunista vezetők is: Buharin, Kamenyev (Rosenfeld), Rikov, Zinovjev, Rajk László stb. Hát, hogyne hozhatták volna ebbe az állapotba a SZMERS „technikusai" Bródy András, aki „csak" burzsoá-nacionalista politikus volt. Később tagadta saját vallomását a bíróságon, amelyet kényszer hatása alatt tett, és tényekkel támasztotta alá ártatlanságát. Újra kihallgatták 1945. jún. 13-án.

„Nomozó: Az előző kihallgatásokon Ön eltitkolta azt a tényt, hogy Ön mint a magyar parlament tagja részt vett a Szovjetunió ellen indított háborúról szóló döntéshozatalban és helyeselte a magyar kormány ebben a kérdésben tett lépéseit. Miért nem számolt be erről?

Bródy: Valóban eltitkoltam, hogy egy héttel a Szovjetunió megtámadása után, a magyar parlament, melynek én is tagja voltam, az én részvételemmel jóváhagyta a magyar kormány kapcsolatos lépéseit.

Nyomozó: Ön személyesen egyetértett a magyar kormány ezen ténykedésével?

Bródy: Nem tiltakoztam ellene.

Nyomozó: Adatokkal rendelkezünk arról, hogy Ön a magyar parlamentben nem csak mint képviselő volt jelen, hanem úgy is mint Kárpátukrajna megbízott miniszterelnöke. Miért hallgatott erről?

Bródy: El kell ismernem, hogy a magyar parlament munkájában nem csak mint képviselő vettem részt, hanem mint Kárpátukrajna megbízott miniszterelnöke is, amiért miniszterelnöki nyugdíjat kaptam. Ez világosan kitűnik a »Ruszkoje Szlovo« 1943. október 10-i számából, melyben a következő szerepel: »Bródy András – a képviselő és megbízott miniszterelnök.«

Nyomozó: Ki és mikor nevezte ki Önt megbízott miniszterelnökké?

Bródy: Erre a posztra tulajdonképpen senki nem nevezett ki. Ettől eltekintve a Magyarországon érvényben levő rendeletek szerint én, mint a csehszlovák parlament volt képviselője, hosszú munkaviszonyomnak köszönhetően, automatikusan nyugdíjazott miniszterelnök lettem, s ennek megfelelően nyugdíjat is kaptam.

Nyomozó: Ön részt vett azon a megmozduláson, amelyet a bevonuló magyar csapatok tiszteletére rendeztek Ungváron?

Bródy: Nem, nem vettem részt. A magyar csapatok Kárpátukrajnát 1938-ban és 1939 elején foglalták el. Ebben az időben én Prágában voltam fogságban."

Figyeljünk fel a Bródy vallomása során végighúzódó nyelvi és lényegi ellentmondásra. Kárpátalját mindvégig Kárpát-Ukrajnának nevezi, mivel tudatában van annak, hogy ezt várják el tőle. Ugyanakkor „Népemről" tesz említést, akiknek ruszin nyelvét védelmezte. Vagyis Kárpát-Ukrajnában nem ukránok laknak, ahogy az elvárható volna, hanem ruszinok. Ennek ellenére a Ruszinia, Ruszinszkó, Ruszinföld kifejezések egyetlenegyszer sem hangzottak el a kihallgatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint.

Vádolják Bródyt azzal, hogy „részt vett a Szovjetunió ellen indított háborúról szóló döntéshozatalban". Nos, 1941. jún. 26-án Kassát ellenséges repülőgépek bombázták (30 halott, 185 sebesült), valamint a Kőrösmezőről Budapestre tartó vonatot Rahó környékén ellenséges légitámadás érte. Bárdossy László miniszterelnök 1941. jún. 27-én bejelentette a magyar országgyűlés képviselőházában, ahol Bródy is helyet foglalt, hogy Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot bekövetkezett.

Bárdossy 1945. dec. 5-én a Népbíróságok Országos Tanácsa előtt a másodfokú eljárás során erre nézve a következőket mondta: „Ami az 1941. június 26, illetőleg 27-én bekövetkezett eseményeket illeti, nem vitás, hogy szovjet felségjellel ellátott repülőgépek (ezt bizonyította az 1945-ben Moszkvában kezébe kerülő bizonyítékok alapján a népgyűlés előtt kihallgatott Tarnay István tanú) ismételten bombázták a magyar területet, azaz nem vitás, hogy Magyarországot megismételt támadás érte. Minthogy a szovjet kormánynak a moszkvai magyar követ útján közvetített felszólítására: – vajon Magyarország a német–orosz konfliktusban semleges marad-e –, a magyar kormány a semlegesség fenntartását nemcsak nem tudta biztosítani, de a diplomáciai viszony megszakításával a semlegességet már korábban feladta, s minthogy továbbá ismeretes volt a Szovjet igénye Kárpátalja területére (amely igény megvalósítására a szovjet kormány 1941. április elején kiadott hivatalos sajtóközleménye világosan utalt), jogos és logikus volt a szovjet légierők támadásában annak bizonyítékát látni, hogy a szovjet kormány Magyarországot már ellenségnek tekinti és ilyenként kezeli. A légitámadás ilyen értelmezésének jogosultságát támasztotta alá a szovjet kormánynak az a korábbi hivatalos kijelentése is, mely szerint Magyarország az Antikomintern paktumhoz történt csatlakozásával megszűnt önálló elhatározásra képes tényező lenni, és Németország eszközévé vált. Az események logikus rendjében tehát a szovjet légierők támadását Magyarország ellen elhatározott ellenséges cselekmény megkezdésének kellett tekinteni, és a magyar kormány, a Németország felől reá nehezedett kényszer súlya alatt nem tett egyebet, mint megállapította azt, hogy a Szovjet támadása következtében a Szovjetunió és Magyarország között háborús állapot állt be, és levonta a helyzet katonai konzekvenciáit."

A Bárdossy-perben, de a „marxista–leninista" magyar történeti irodalomban is 1990-ig az volt az álláspont, hogy Bárdossy alkotmányellenesen, azaz az országgyűlés jóváhagyása nélkül, konstatálta a hadiállapot bekövetkezését. Utólag ugyan megszerezte formálisan az országgyűlés hozzájárulását. A képviselők, természetesen az ellenzékiek is, észrevétel nélkül fogadták a hírt. Vagyis Bródy semmilyen döntéshozatalban nem vehetett részt, mert ez a döntés más színhelyeken zajlott.

Az 1945. jún. 14-ei kihallgatáson a nyomozó hatóság arra törekedett, hogy „leleplezze" Bródynak magyar ügynök voltát.

„Nyomozó: Az Ön válasza nem meggyőző. A nyomozás bebizonyította, hogy Ön régi magyarpárti. Követelem, hogy mondja el az igazságot a magyar felderítéssel való kapcsolatáról!

Bródy: Soha nem voltam a magyar felderítés ügynöke.

Nyomozó: Milyen konkrét tények alkották az Ön ellen felhozott vád alapját?

Bródy: Hogy milyen vádanyaggal rendelkezett a nyomozás Zaic feljelentésén kívül, nem tudom. Arra emlékszem, hogy az ügyben szerepelt egy magyar nyelven nyomtatott röpcédula és egy zsidó által Budapesten feladott távirat. Sem a röpcédulára, sem a távirat tartalmára, sem pedig a nevekre nem emlékszem.

Nyomozó: Mondja el, milyen részt vállalt a kormányzói megbízott munkájában?

Bródy: Személyesen a kormányzói megbízott munkájában nem vettem részt.

Nyomozó: Mikor kísérgette Ön a Kárpátukrajnára érkezett magyar miniszterelnököt, Kállayt és a többi kormánytagot?

Bródy: 1939-ben kísértem Husztra, Szőlősre, Beregszászra és Perecsenbe Magyarország akkori miniszterelnökét, Telekit és belügyminiszterét, Fischert. Ekkor én személyesen sehol sem szólaltam. 1943-ban Kállay miniszterelnököt és több kormánytagot kísértem el Husztra, ahol Kállay részt vett az első világháborúban elesett hősök tiszteletére emelt emlékmű felavatásán. Ez alkalommal hivatalosan üdvözöltem a miniszterelnököt, köszöntöttem a kormányzót és a kormányt, biztosítottam őket népem Magyarország iránti hűségéről, majd magyarról ruszinra fordítottam Kállay Miklós beszédét. Felszólalásomat részletesen közölte a »Ruszkoe Szlovo« 1943. november 10-i száma."

Kijevben 1945. okt. 24-én az ukrán KGB nyomozati osztályának vezetője, Lvov őrnagy, elrendelte Bródy ellen a pótlólagos vádemelést, melyet helyettese, Goron százados készített elő.

„Én az USZSZK NKGB nyomozati osztályának helyettes vezetője, Goron százados megvizsgáltam a 148425. sz. nyomozati anyagot és megállapítottam, hogy Bródy András kárpátukrajnai lakos, 1923-ban Demko Mihaillal és más személyekkel együtt megalapította az AFSZ burzsoá-nacionalista pártot. Az AFSZ vezetőjeként harcolt Kárpátukrajna kommunista pártja és a Szovjetunió ellen. A

»Ruszkij vesztnyik« című lapban rendszeresen jelentek meg a Szovjetuniót, annak vezetőit és a kommunista rendszert becsmérlő cikkei. 1938-ban megalakította Kárpátukrajna burzsoá kormányát, melynek miniszterelnöke lett. Mint a magyar kormánypolitika híve, azért harcolt, hogy Kárpátukrajna magyar fennhatóság alá kerüljön. 1939-ben, amikor Magyarország elfoglalta Kárpátukrajnát, Bródy a magyar fasiszta parlament tagja lett. Képviselőként aktív részt vállalt a fasiszta törvények megvitatásában és elfogadásában. Nem egyszer szólalt fel és jelentetett meg olyan szovjetellenes cikkeket, amelyben felmagasztalta a magyar megszállókat és próbálta bizonyítani a ruszin és a magyar nép »barátságát és egységét«. Számításba véve azt, hogy Bródy A. elleni 1945. június 12-i vádemelésben nincsenek megnevezve Ukrajna azon törvényei, melynek alapján a vádlottat bűnösnek találtuk, elrendelem: Az USZSZK büntető törvénykönyvének 126. és 127. cikkelye alapján emeljenek vádat Bródy András Ivanovics ellen az 54-4. és 54-11. cikkelyek szerint. Az elítéltet értesítsék a rendeletről."

Teljes egészében idézzük az Ukrán SZSZK büntető törvénykönyvének 54-4. cikkelyét, hogy az olvasó lássa, örök tanulságul, miért ítélték halálra Bródy Andrást és sokezer társát a szovjet övezetben fogságba esett népek hű fiai sorából. „A nemzetközi burzsoázia azon részének bárminemű támogatása, amelyik nem tudván elismerni a kommunista rendszer egyenjogúságát, annak megdöntésére törekszik, vagy ezen társadalmi csoportok irányítása, esetleg közvetlen szervezése alatt végzett szovjetellenes tevékenység a következőket vonja maga után. Nem kevesebb, mint három évi szabadságvesztést, amelyik a fejezetben leírt valamelyik bűntett előkészítésére vagy végrehajtására alakult szervezet tagjait sújtja."

Bródy András pere 1946. máj. 4–25-e között folytatódott, ebben kemény harcot vívott a Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnökével, Ruszin Vaszillal és megyei ügyészével, Andráskó Ivánnal.[7] A megyei bíróság 1946. máj. 4-ei esti ülésének jegyzőkönyve:

„Elnök: Bródy vádlott, álljon fel! Milyen nyelven kíván vallomást tenni?

Bródy: Oroszul.

Elnök: Fenntartja-e továbbra is korábbi vallomását?

Bródy: Némely állításomat szeretném megcáfolni.

A »SZMERS« katonai elhárítás 1944. november 3-án tartóztatott le engem. (Törvényellenesen, hiszen 1944. december 22-én adták ki a letartóztatási rendeletet; az addig elkülönítőben tartott Bródynak kinőtt a szakálla.)

Ügyem kivizsgálása 187 napig tartott. A vizsgálati idő alatt áttanulmányozták a több mint 25 éves politikai múltamat, s ez alapján ismerik egész életemet. Azonban, mint látom, csak olyan anyagok alapján vádolnak, amelyek az újságokban, részben az »Orosz Hírlap«-ban szerkesztésem és kiadásom alatt megjelentek. Ezen kívül azzal is vádolnak, hogy mint az Autonóm Földműves Szövetség

vezetője harcot folytattam a kommunista párt ellen. Én és vádlott-társaim, létrehozva az AFSZ-t, azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy kiharcoljuk Kárpát-Ukrajnának az autonómiát. Mint az AFSZ titkára, Csehszlovákia törvényes keretein belül arra a nemzetközi szerződésre támaszkodtam, amely kötelezte Csehszlovákiát, hogy széles körű autonómiát biztosítson vidékünknek. Csehszlovákia alkotmányára és a nemzetközi szerződésre támaszkodva sikerült is kivívnom az autonómiát. Csehszlovákia, mint demokratikus állam a politikai kérdésekben olyan helyzetet teremtett, amely szerint a törvényes keretek között minden politikai párt megvalósíthatta népének törekvéseit. Figyelembe véve, hogy a csehszlovák kormány nem hajtotta végre a Kárpát-Ukrajnával szembeni kötelezettségeit, amelyeket a törvények és a nemzetközi szerződés előírt, ezért 1923-ban aktív politikai tevékenységet kezdtünk el, hogy támogassuk ezen törvények és szerződés betartását. A Csehszlovák Köztársaságban 17 politikai párt létezett. Minden párt a programjában hirdetett a többi ellen, mi pedig szintén harcot folytattunk minden csehszlovák párt ellen, amely ellenségünknek bizonyult. Egyidejűleg folyt harc a Kommunista Párt ellen is. Azonban alá kell húznom, hogy 1923–25-ben a Kommunista Párt ellen nem folytattunk harcot, mert minden erőnket az Agrárpárt ellen összpontosítottuk. A harc 1926-ban kezdődött, amikor pártunk elnöke, Kurtyák Iván petíciót nyújtott be a Népszövetséghez Kárpát-Ukrajna autonómiájának kérdésében, amely petíció az »Orosz Hírlap«-ban meg is jelent. Népünk, mely évszázadokon át idegen elnyomás alatt élt, már régóta lemondott az autonómiáról.

Elnök: Ön a tevékenységéről beszéljen, s ne pedig agitációt folytasson!

Bródy: Elismerem, hogy harcoltam a Kommunista Párt ellen. Azonban az általam kiadott »Orosz Hírlap«-ban megjelent szidalmazó cikkhez semmi közöm. Alá kell húznom, hogy lapunkat is érték támadások, s nálunk is megjelent ilyesmi a Kommunista Párt ellen, azonban ez sohasem fajult sajtóperré, míg más pártok ilyen esetekben a bírósághoz fordultak, s a kommunista lapok szerkesztői börtönbe kerültek. 1938-ban beláttam, hogy a Csehszlovák Köztársaság széthullik, és hogy a németek Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt a magyaroknak ígérik. Hogy megmentsük vidékünket, összehívtam a kormány ülését, amelyen elhatároztuk, hogy képviselőcsoportot küldünk Budapestre a kérdés tisztázására. Ebben az időben, mint erről Hvalkovszkij külügyminiszter tájékoztatott, a Magyarország és Csehszlovákia között folyó tárgyalások megszakadtak. Mindenki számára világos lett, hogy a Csehszlovák Köztársaság nem fogja tartani magát, s népünket meg kell menteni.

Elnök: Azt akarja mondani, hogy a magyarok szolgálatába állt?!

Bródy: Saját népem szolgálatába álltam. Előttem egy feladat állt: biztosítsam az autonómiát és a jobb megélhetést népemnek, hiszen századokon át a népem elnyomásban élt, s ezért olyan politikát igyekeztünk folytatni, hogy népünk megtarthassa a kulcspozíciókat valamennyi intézményben, hogy a vezető szerepet elsősorban népünk számára biztosítsák, s ezáltal minden joga biztosítva legyen a létezéshez. Ezt szerettük volna elérni az autonómia kivívásával.

A vád azt állítja, hogy az AFSZ tudatosan mindent megtett annak érdekében, hogy Kárpát-Ukrajnán a fasisztabarát irányvonal kerüljön hatalomra. Alá kell húznom, hogy a megszállás után az AFSZ megszűnt. A képviselők parlamenti klubot hoztak létre. Személyesen támogattam a titkárát, hogy segíteni tudjon az emberek baján. A magyarok alatt a klub semminemű támogatást nem kapott a kormánytól, csupán az orosz nyelvű hetilap, az »Orosz Hírlap« részesült anyagi támogatásban a működés fenntartására. Azonban az első hónap után a támogatás megszűnt, mert a lap szellemisége nem tetszett a magyar hatóságoknak. A második hónapban kénytelen voltam beszüntetni a kiadást, s pénzhiány miatt a lap egy hónapig nem jelent meg, amíg a hazaiaktól és a zsidóktól pénzt nem szereztem.

Elnök: Mesélje el milyen pénzeken létezett a lap!

Bródy: Kurtyák rendszeresen kapott pénzt Amerikából, a halála után a pártalap 160 vagy 165 ezer koronát és majdnem 6 ezer dollárt tett ki, amelyet 1938-ig használtunk el. Amikor egy amerikai küldöttség járt nálunk Gerovszkij és Jancsisin vezetésével, még 2 ezer dollárt kaptunk.

Elnök: Hol tartották a pártalapot?

Bródy: Sztojka püspöknél. Minden hónapban kiadott egy nagyobb összeget kérésemre, amelyről én számlát adtam neki. ...Van szerencsém bejelenteni, hogy a magyar kormány aktív támogatása részünkről abban merült ki, hogy mi, képviselők bizalmat szavaztunk neki. Személyesen több ízben felléptem a Szovjetunió és a Kommunista Párt ellen, mindeme fellépéseim azért történtek, hogy el ne veszítsem a belém vetett bizalmat, s ne gyanakodjanak rám annak okán, hogy egy illegális szervezet tagjaival voltam körülvéve.

Elnök: Maga hitt abban, amiről a parlamentben beszélt?

Bródy: Nem, nem hittem. De minden erőmmel a népemet védtem. A Szovjetunió elleni kampánynak nem mi voltunk a kezdeményezői. Kárpát-Ukrajnából ekkor 6 képviselő volt a parlament tagja. 1941-ben a nép elkezdett átszökdösni a Szovjetunióba, partizánosztagok jöttek létre. A magyar katonaság kegyetlenkedett a lakossággal. Ennek ellenére képviselők maradtunk, hogy megvédjük népünket. Harcoltunk az állatállomány rekvirálása ellen. Amikor tudomásomra jutott, hogy a katonaság a megállapított mennyiségen felül rekvirál, vagy hogy a lakosság nem jutott cukorhoz és más élelmiszerekhez, rögtön intézkedtem a kérdésben. Amikor megtudtam, hogy a népünket Németországba viszik dolgozni, rögtön Budapestre utaztam, s elértem a kiszállítások beszüntetését. Amikor megtudtam, hogy a Verhovinán a lakosságot katonai célból ki akarják telepíteni egy 20 kilométeres

zónából, még aznap tehervonattal Budapestre utaztam, hogy beszüntethessem a verhovinaiak kitelepítését.

Elnök: Sokszor látogatta meg a letartóztatottakat a börtönben?

Bródy: Sohasem jártam a börtönökben, de ha a rokonok fordultak hozzám, mindig igyekeztem segíteni.

Elnök: Meséljen a falujárásról!

Bródy: A magyarok alatt létezett nálunk egy illegális szervezet, amelynek munkatársaim is tagjai voltak. Róluk és a munkájukról mindent tudtam és igyekeztem fedezni őket. Ez 1940-ben történt. Karcsát elküldtem a követségre, hogy tájékoztassa az otthoniakat a kárpát-ukrajnai ügyek állásáról.

Elnök: Milyen feladattal küldte Ön Karcsát a szovjet követségre?

Bródy: Hogy informálja a szovjet kormányt tevékenységünkről és helyzetünkről. ...Kérem felmutatni azt a dokumentumot, amelyben amnesztiát kértem a Kommunista Párt tagjainak. Ön, elnök polgártárs, azt kérte, hogy meséljek a falvak bejárásáról. Amikor a magyar parlament megígérte az autonómiát, elhatároztam, hogy kiutazom a falvakba, s közlöm a jó hírt a néppel. Sok falun voltam, s egészen Rahóig jutottam el, ahol az egyik faluban két ember várt, és elmesélték, hogy a magyar csendőrök megtiltották nekik, hogy fogadjanak. Amikor meghallották, hogy a népet egységre hívom fel, s arról beszélek, hogy az oroszok és ukránok között semmi különbség sincs, akkor megszüntették ezeket a találkozókat. Elmondtam a népnek, hogy Horthynál voltam, aki megígérte nekünk az autonómiát. Kértem, hogy tartsák meg a nyugalmat. Volosin idején az oroszokat, a magyarok idején az ukránokat tartóztatták le. Felhívtam a nép figyelmét, hogy ne szítson ellenségeskedést, hanem várja ki az események menetét. Mindent népünk védelme érdekében tettünk. Csupán egyetlen ideológia létezett számunkra: népünk életének megjavítása."

A kihallgatás 1946. máj. 6-án reggel tovább folytatódott.

„Ügyész: Mit képviselt az Ön által 1922-ben kiadott »Tyukodi Pajtás« című lap, és miért magyarul jelent meg?

Bródy: A »Tyukodi Pajtás« egy szatirikus folyóirat volt. Benne én politikával nem foglalkoztam, s elítéltem azokat, akik ártottak népünknek. Azért volt magyar nyelvű, mert 1922-ben a helyi intelligencia, még a zsidók is, magyar lapokat olvasott. Orosz nyelvűt hiába adtunk volna ki, mert nem volt rá vevő.

Ügyész: Milyen elvek irányították Önt a »Kárpáti Futár« szerkesztésekor?

Bródy: Abban az időben, 1922-ben ismerkedtem meg dr. Kaminszkyvel, aki elmesélte, hogy »Kárpáti Futár« címmel lapot fog kiadni, amelyben megkezdi a harcot az autonómia megvalósításáért.

Elnök: 1923-ban Ön a magyar kormány szolgálatába lépett. Korláth lakásán beleegyezését adta, hogy a magyar kormány érdekeit fogja szolgálni.

Bródy: Az 1945. január 16-i jegyzőkönyv tartalmát cáfolom...

Elnök: Pedig Ön azt aláírta!

Bródy: Kénytelen voltam aláírni a rám nehezedő lelki és fizikai nyomás hatására.

Ügyész: A mi hatóságaink nem alkalmazzák a fizikai ráhatás módszereit!

Bródy: Abban a helyzetben kénytelen voltam aláírni a jegyzőkönyvet.

Ügyész: Bródy, mondja el, miért segítették Önt a magyar pártok. Talán ők is érdekeltek voltak a kárpát-ukrajnai nép autonómiájának megvalósításában? Nem rejtőzik e mögött a támogatás mögött, amelyet Ön kapott a magyar pártoktól valami más is?

Bródy: A magyar pártok csupán azért segítettek, mert azt tartották, hogy ha kivívjuk az autonómiát, akkor nekik, mint nemzeti kisebbségnek szélesebb jogokat fognak biztosítani, mint amire a csehszlovák rezsim alatt lehetőségük volt.

Ügyész: Ön ugyebár azt hiszi, hogy a magyar pártok azért támogatták önöket, mert érdekelve voltak vidékünk belső életében?

Bródy: Azt hiszem, hogy a magyarok számítottak arra, hogy Kárpát-Ukrajna autonómiájának kivívásakor javulni fog a helyzetük, és szélesebb jogokat fognak élvezni.

Ügyész: Mondja el milyen kapcsolatban volt Ön Papp[8] püspökkel a verhovinai akció alatt?

Bródy: Mint ismeretes, 1932-ben Kárpát-Ukrajnán éhség tombolt, és sok ezer ember éhenhalt. A püspök kezdeményezésére kezdtük el az éhező lakosság megsegítését. Megkezdtük az élelem gyűjtését és továbbítását az éhező népnek.

Ügyész: Milyen kapcsolatban volt az Ön akciója Papp püspökkel?

Bródy: Papp Antal, mint egyházi személy megértette az éhező nép nyomorúságát, és elhatározta, hogy velünk együtt segít nekik.

Ügyész: Úgy Önnek, mint nekem ismeretes Papp személye. Ön is tudja, hogy a Magyar Nemzeti Párt tagja és magyar ügynök volt. Ön mindezt tudja, s ennek ellenére erről az átkozott, fekete emberről ilyen szimpátiával beszél!

Bródy: Előttem ismeretes az, hogy Papp volt, aki 1916-ban bevezette az orosz naptárt. Tudom, hogy ellene volt az erőszakos magyarosításnak, de itt válaszolva az Ön kérdésére, ő népünk lelkiatyja és pásztora is volt, s jóindulatúlag nyilatkozott népünkről, s ekkor még semmiféle politikai hátteret nem feltételeztem mögötte.

Ügyész: Emlékszik az első felszólalására a csehszlovák parlamentben, mikor 1933-ban béketárgyalásra törekedett Románia, Csehszlovákia és Kárpát-Ukrajna határainak megállapításakor? Emlékszik-e Ön és nem tagadja?

Bródy: Tudom, hogy felszólaltam a csehszlovák parlamentben, amelyben követeltem, hogy a kormány törekedjen Máramarosszigetnek Csehszlovákiához való csatolására, s ezután néhány évig folytak a tárgyalások a csehszlovák és a román kormányok között román falvak hozzánk csatolásáról. Ismeretes, hogy a

Kárpát-Ukrajnából Csehszlovákiába tartó vonatnak át kellett haladnia Románia területén, s ezért követeltem, hogy a kérdést oldják meg, s hogy azok az orosz földek, amelyek Romániához tartoznak, legyenek visszaszolgáltatva.[9]

Ügyész: Azon ukrán földek visszakövetelése, amelyek Kárpát-Ukrajna határain kívül rekedtek, nem számít bűntettnek, ugyanakkor a nemzetközi helyzet nem engedte ezt meg Csehszlovákia biztonsága érdekében. Ebben az időben folyt ugyanis az ismert revíziós törekvés, a határok megváltoztatásáról Magyarország javára. Éppen ezért az Ön fellépése ekkor népellenes színben tűnik fel.

Bródy: Ekkor Csehszlovákia erős állam volt, Angliával, Franciaországgal szövetségben, s nem hiszem, hogy felszólalásom bármi módon fenyegethette volna az ország biztonságát.

Ügyész: Milyen szerepet játszott az Ön pártjában, illetve az Ön pártjának politikájában Gerovszkij Alekszej, Mussolini barátja, az ismert ügynök?

Bródy: Hogy ki volt Gerovszkij, vagy volt-e barátja Mussolininek, azt nem tudom. Azt viszont tudom, hogy nagy politikusunknak, Dobránszky Adolfnak volt az unokája.[10]

Ügyész: Dobránszky nem vétkes abban, hogy ilyen félresikerült unokája lett!

Bródy: Gerovszkijt, mint embert ismertem, aki Amerikában élt, majd mint a kárpát-ukrán nép barátja ide küldték, s valamennyien tiszteltük ezért.[11]

Ügyész: Azt kérdeztem, hogy milyen szerepet játszott az Ön pártjának politikájában 1938 második felétől kezdve Gerovszkij Alekszej?

Bródy: Igyekezett felvenni a kapcsolatot a csehszlovák kormánnyal, egyesíteni a pártokat egy egységes blokkba. Minden politikai pártot, kivéve a kommunistát. A szervezés eredményeként létrejött Podkárpátszka Rusz kormánya."

A vidék Csehszlovákiához csatolásakor Gerovszkij egyetlen politikai párthoz sem tartozott, amely tömegesen képviseltette magát Kárpátalján. Ez azzal magyarázható, hogy hosszú ideig Podkárpátszka Rusz Pravoszláv Közösségeinek Központi Végrehajtó Bizottságát vezette, s azt tartotta, hogy csak akkor szilárdul meg a pravoszlávia, ha jó viszonyt alakít ki minden politikai irányzattal. Gerovszkij Doszifej szerb püspökkel közösen a vidék több falujában egyházközösséget szervezett. A Szerb Szinódus kinevezte Podkárpátszka Rusz pravoszláv egyházmegyéje jogtanácsosává.

Gerovszkij ez irányú tevékenysége összeütközésbe került a csehszlovák kormány politikájával, amely mellőzve az autonómiát, igyekezett megosztani a vidék lakosságát. E célból a hatóságok igyekeztek a helyi pravoszláv egyházat kivonni a Szerb Pravoszláv Egyház joghatósága alól. Egyezséget kötve a konstantinápolyi pátriárkával, Prága kikiáltotta a „Csehszlovák Pravoszláv Egyházat". Minden közösséget tudósítottak, hogy ezen egyház kötelékébe tartoznak, és a Prágában székelő Száva püspöknek vannak alárendelve. Gerovszkij követőivel együtt

tiltakozott a kormány ezen akciója ellen. Panić szerb miniszterelnök segítségével sikerült is eltávolítani Podkárpátszka Ruszból az odaérkező Benjamin püspököt. Ezáltal Gerovszkij a csehszlovák kormánykörök legádázabb ellenfele lett. Mint a genfi „Kisebbségi Kongresszus" tagja, Gerovszkij többször részt vett a Népszövetség ülésein, megismertette annak képviselőit a vidék problémáival.

Elmondta, hogy Prága nem kívánja biztosítani a vidéknek a saint-germain-i békeszerződésben és a köztársaság alkotmányában biztosított autonómiát. A kormányhoz címzett, svájci és egyéb lapokban megjelent vádak nagy társadalmi jelentőséggel bírtak.

Ausztria-Magyarországgal szemben, amely hazaárulás címén halálra ítélte Gerovszkijt, Csehszlovákia 1927 februárjában megfosztotta állampolgárságától és száműzte az országból.

Jugoszláviába áttelepedve Gerovszkij felvette a kapcsolatot az orosz emigrációval, valamint a helyi kormány- és ellenzéki pártokkal. Sikerült megszerveznie a „Szerb-Kárpát-Orosz Bizottságot", amelynek tagjai lettek a jugoszláv parlament, a szerb pravoszláv egyház és az alkotó intelligencia képviselői.[12]

1929 végén átköltözött az USA-ba, ahol folytatta a harcot az autonómia biztosításáért. Két évébe került, hogy létrehozzon egy erős és tekintélyes szervezetet, amely egyesítette az amerikai ruszinokat vallásra való tekintet nélkül. Így jött létre a „Kárpáti Szövetség", amelyet egy 24 főből álló bizottság irányított, amelyben egyenlően voltak képviselve a pravoszlávok és a görög katolikusok. 1935-ben Gerovszkij lett a szervezet főtitkára. A Szövetség létrejöttét a csehszlovák kormány ellenségesen fogadta, s igyekezett is diszkriminálni. Gerovszkij „jóakarói", akiket Prága anyagilag is támogatott, elkezdték terjeszteni, hogy semmit sem csinálnak, s az egész szervezetet csak önös érdekeinek megvalósítása céljából hozta létre. Válaszul erre a sajtóban megjelent, hogy a „Kárpáti Szövetség, amely egyesíti Amerika valamennyi ruszinját, mindent megtesz, ami békeidőben lehetséges, de semmittevése hasonlít azon hadseregek tétlenségére, amelyek ha eljön az ideje, a csatatéren majd bizonyítani fognak. S az első állam, amely el fog tűnni Európa térképéről, az Csehszlovákia lesz!"

Gerovszkij ezen cikke utolsó csepp volt Prága türelmének poharában. A sajtóban megjelent a bíróságnak azon ítélete, mely szerint, ha átlépi a Csehszlovák Köztársaság határát, azonnal le kell tartóztatni. A „Kárpáti Szövetség" vezetői az autonómia kivívása céljából a politikai erők egyesítését tartották a legfontosabbnak.

A szervezet Európába utazó küldöttségét Gerovszkij vezette. Tagjai Papp Iván és Jancsisin Iván voltak. Párizsban Bródy András fogadta őket. Az „Orosz Sólyom" vezetője, Papp Iván átadott neki 2 ezer dollárt egy újság megjelentetésére, amely hamarosan „Orosz Igazság" néven napvilágot is látott. A párizsi csehszlovák követségen vízumot és biztonsági garanciát kapott.

Prágába érkezve fogadta őket Milan Hodzsa miniszterelnök, javasolta, hogy a helyzetet jobban megismerendő tegyenek egy körutazást Kárpátszka Ruszon. Ungváron Gerovszkijt és kísérőit a vidék parlamenti képviselői és a helyi szervezetek fogadták Szova Péter főpolgármesterrel az élen. Még aznap találkoztak mindkét Tanács (az Orosz és az Ukrán) képviselőivel. Gerovszkij felszólította a Volosin-vezette ukranofileket az együttműködésre, mert mint mondotta, ez a két ág egy közös nép gyökere. Az ezt követő többi ülés sem vezetett a két Tanács egyesüléséhez.

1938-ban sikerült egyesíteni az „Orosz Blokk"-ba a két örök ellenséget: az Autonóm Földműves Szövetséget és az Agrárpártot. A vezetésbe mindkét párt képviselői és szenátorai bekerültek. Az AFSZ részéről Bródy András, Földesi Gyula, Piescsák Iván, az Agrárpárt részéről Bacsinszkij Eduárd, Kosszej Pável, Zsidovszkij Péter. A vidék legbefolyásosabb politikai erőinek konszolidációja jelentős szerepet játszott Podkárpátszka Rusz autonómiájának kivívásában és a kormány megalakulásában.

Podkárpátszka Rusz kormánya 1938. okt. 9-én alakult meg, amikor is autonóm státuszt nyert a Csehszlovák Köztársaságban. A kormányfő Bródy András lett. Prága már néhány nap múlva megpróbálta érvényteleníteni döntését, valamint letartóztatni és száműzni Gerovszkijt.

Azonban a prágai jugoszláv követ közbeavatkozása miatt Sirovy tábornok, aki Benešt váltotta fel az elnöki székben, kénytelen volt lefújni az akciót. Ugyanekkor Hvalkovszkij, a CsSzK külügyminisztere meghívót adott át Gerovszkijnak Ribbentroptól, amelyben meghívta egy németországi látogatásra és berlini tárgyalásra. A jugoszláv követ tanácsára Belgrádba utazott. Mikor a következő nap bement a parlament elnökéhez, olyan hírt közöltek vele, amely nagyon megrázta. Arról volt szó, hogy „hazaárulás" címén letartóztatták Podkárpátszka Rusz miniszterelnökét, Bródy Andrást, és helyére Volosin Ágostont nevezték ki. (Ez okt. 25–26-án történt.)

Milan Hodzsa, volt miniszterelnök, majd később Amerikában közölte Gerovszkijjal, hogy a német kormány követelésére Bródyval együtt őt is le kellett volna tartóztatniuk. Egyenesen a jugoszláv minisztertanács irodájából hívta fel Prágában Hvalkovszkij külügyminisztert. Mivel az nem volt a helyén, első helyettesével, Maszarzsikkal beszélt. Gerovszkij azon kérdésére, hogy milyen jogon tartóztatta le a csehszlovák kormány Podkárpátszka Rusz miniszterelnökét, és nevezett ki olyan embert a helyére, akit nem támogat a lakosság többsége, Maszarzsik azt válaszolta, hogy a kormány ezt a lépést Berlin nyomására tette meg.[13]

Miután a magyar hadsereg visszafoglalta a vidéket (1938. november 5–11.), Gerovszkij sok levelet kapott onnan: Bródytól, Fenczíktől, Demkótól, Piescsak,

Zsidovszkij és Kaminszky részéről, akik azt szorgalmazták, hogy térjen vissza. Ugyanezt tanácsolta neki a jugoszláv külügyminiszter is. (Megjegyzendő, hogy ekkor már jugoszláv állampolgár volt.) Ő azonnal Budapestre utazott, ahol Teleki gróffal, a leendő miniszterelnökkel találkozott, akivel már az I. világháború előttről ismerték egymást. Teleki megígérte, hogy segít biztosítani a vidék autonómiáját, s bevezetni az iskolákban a ruszin nyelvet, mint olyat, amely legközelebb áll az irodalmi orosz nyelvhez.[14]

Gerovszkij 1939 végén visszatért az USA-ba; elutazása előtt találkozott a magyar parlament képviselőivel: Bródyval, Fenczikkel, Kosszejjel, Demkóval. A képviselők írásos meghatalmazást adtak át neki, hogy nyilatkozzon a nevükben, ha nekik erre már nem lenne lehetőségük. Előre látva, hogy a háború nem kerüli el Podkárpátszka Ruszt sem, a Szovjet Hadsereg bejövetele esetén azt javasolta, hogy hagyják el a vidéket. Bródy erre azt válaszolta, hogy a kialakult helyzetben Podkárpátszka Rusznak a Szovjetunióhoz való csatolása a kisebbik rossz lenne.[15] Azonban Gerovszkij jóslata beteljesedett. A szovjethatalom nemcsak a ruszofil vezetőket „likvidálta", hanem magát a ruszin autonómiamozgalmat is derékba törte.

„Ügyész: Kapott Ön pénzeket Gerovszkijtól? Miért, mi célból és kinek a pénze volt ez?

Bródy: Az »Orosz Sólyom« vezetőjétől, Papp Ivántól 2 ezer dollárt kaptunk egy napilap kiadására. A lap »Orosz Igazság« címmel lett kiadva.

Ügyész: Nem a népszavazás propagandájára szánták ezt az összeget? Vagy tényleg az »Orosz Igazság« alapítására, amelyben sem orosz, sem igazság nem volt.

Bródy: Ez az Ön véleménye, de a népnek jó, ha van egy naponta megjelenő lapja.

Ügyész: Milyen összeget kaptak Önök a magyar konzulátustól a népszavazási kampány finanszírozására?

Bródy: Nekünk pénzre nem volt szükségünk, s a konzulátustól sem kaptunk semmit.

Ügyész: Az előzetes vizsgálat során Ön azt mondta: »1938 augusztusában és szeptemberében személyesen utaztam Pozsonyba, ahol a magyar konzultól 40 ezer cseh koronát kaptam.«

Bródy: Kérem ezt a vallomást figyelmen kívül hagyni.

Ügyész: Ki finanszírozta Önöket?

Bródy: Erre saját pénzünk volt. Létrehoztuk a Központi Orosz Tanácsot, s elhatároztuk, hogy Ungvár, Munkács és Beregszász elvesztése esetén ez ellen tiltakozni fogunk és megtartjuk a népszavazást.

Ügyész: Azt kérdeztem ki finanszírozta Önöket a népszavazás propagandájára?

Bródy: Erre az akcióra nem volt szükségünk pénzre.

Ügyész: Számítottak-e a népszavazáskor idegen országok segítségére?

Bródy: A Központi Orosz Tanács elhatározta, hogy területeink elszakítása esetén a népszavazáshoz segítségért fordultunk volna valamennyi külföldi képviselethez, kivéve a szovjetet.

Ügyész: És a világ melyik részébe akarták vezetni a népet népszavazás útján, északra, nyugatra vagy keletre?

Bródy: Úgy gondoltuk, hogy megtartjuk a népszavazást, de amikor tudomásunkra jutott, hogy Csehszlovákia széthullóban van, csak két választásunk maradt: Németországhoz vagy Magyarországhoz fordulni. Végső soron Magyarországhoz fordultunk, mert biztosak voltunk, hogy könnyebben elérjük földjeink egységét és biztonságát.

Ügyész: Bródy vádlott! Válaszoljon a kérdésemre! Hová akarták Önök a népet vezetni? Mint mondta, Önök előtt két lehetőség állt: Németország vagy Magyarország. Ön azt mondta, hogy Magyarországot akarták követni. Miért éppen Magyarország és nem Németország?

Bródy: Mint tudjuk, Németország már régóta törekedett kelet felé, s készült a háborúra Lengyelország és a Szovjetunió ellen. S általában Németország a szlávság örök ellensége. Németországtól semmi jót nem remélhettünk, de nem is vártunk. Az a tény, hogy Németország a magyaroknak ígérte Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt, ellenük hangolta a helyi lakosságot. Hogy ezeket a városokat ne szakítsák el Kárpát-Ukrajnától, elhatároztuk, hogy csatlakozunk Magyarországhoz és utána kivívjuk az autonómiát.

Ügyész: Mondja el milyen konkrét okok vezették ezt a választást!

Bródy: Láttam, hogy Németország a szláv területek feldarabolása árán közeledni akar Magyarországhoz, s nem akartam, hogy vidékünk legyen a fészke a Szovjetunió elleni német támadásnak; hogy mentsem a német–lengyel háborúba való keveredéstől, ezért választottuk a magyar vonalat. Világos volt számunkra, hogy ha Németországot választjuk, akkor földjeinket feldarabolják, s vidékünk a német hadsereg kiindulópontja lesz.

Ügyész: A népszavazás propagandájának eredményeként Önnek és pártjának sikerült becsapnia a kárpát-ukrajnai nép egy részét. 1938 októberében a Központi Orosz Tanács, az Első Ukrán Népi Tanács és Kárpát-Ukrajna képviselőinek egy része határozatot hozott, amelyben követelték a népszavazás megtartását Kárpát-Ukrajnán a Károlyi-törvényre hivatkozva.[16] Erre a törvényre hivatkozva, azt Önnek jól kell tudnia, az akkori Magyarország, mely elvesztette a háborút, igyekezett megtartani mindent, amit lehetett, s ezért adott ki ilyen törvényeket. Erre való tekintet nélkül, a határozat célja népünk megtévesztése, a magyarosítás népszerűsítése stb. volt. (Felolvassa a határozatot.) Ebben a határozatban Ön kifejtette viszonyát népünk és Magyarország felé, s ezek után még azt próbálja bizonyítani,

hogy az autonómiát akarta kivívni és jobb életet biztosítani népünknek?

Bródy: Ebben a határozatban azt mondtam, hogy területünk és népünk, mint szubjektum és kollektíva ezeréves történelme folyamán nem volt elismerve, s első ízben az I. világháború után a magyarok, a nemzetközi szerződés és a CsSzK alkotmánya által történt meg. Mint döntésünk hirdette: elismertek minket, mint önálló területi egységet és önálló népet. Ezzel kapcsolatban tiltakoztunk népünk megosztása ellen, hivatkozva erre a határozatra, hogy bebizonyítsuk, nemcsak a nemzetközi szerződés és a CsSzK alkotmánya garantálta számunkra az autonómiát, hanem a magyarok is elismerték területi egységünket, bár Horthy ezt a törvényt nem ismerte el.

Ügyész: Ön Kárpát-Ukrajnát a horthysta kormányzat karjaiba vezette!

Bródy: De hát más megoldás ekkor nem létezett! A Szovjetunióhoz nem fordulhattunk, hiszen sohasem vetette fel Kárpát-Ukrajna hozzá való csatolásának kérdését.

Ügyész: Csehszlovákiához kellett volna fordulniuk!

Bródy: Csehszlovákia ekkor már a felbomlás küszöbén állt!

Ügyész: Van egy ukrán közmondás: »Apád előtt ne kívánkozz a pokolba!«

Bródy: Ezt nekünk, mint politikusoknak előre kellett látnunk.

Ügyész: Ön propagandát fejtett ki a népszavazás ügyében, s ezzel Magyarország oldalára állt.

Bródy: Ha nem fenyegette volna veszély a földjeinket, az autonómiát Csehszlovákia keretei között valósítottuk volna meg.

Ügyész: Ön már miniszterelnökké való kinevezése előtt is követelte a népszavazást. Ön szerint a kinevezése miniszterelnökké a CsSzK alkotmánya és a nemzetközi szerződés szellemében történt?

Bródy: Ez több volt, mint a nemzetközi szerződés és az alkotmány, amelyek széles autonómiát garantáltak számunkra, de a csehszlovák kormány csak olyan autonómiát akart biztosítani, amilyet Szlovákia is kapott.

Ügyész: Mi váltotta ki kormányának október 22-i ülését és az Ön Prágába való utazását?

Bródy: Október 22-én jutott kormányom tudomására, hogy Csehszlovákia széthullóban van, s a helyzete egyre inkább tarthatatlan. Ezért hoztuk meg határozatunkat.

Ügyész: A kormány információi nem bizonyultak helytállónak!

Bródy: Az ország már széthullásának küszöbén állt, mert már megszületett a bécsi döntőbíróság határozata, mely Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt Magyarországnak ítélte. Előrelátásunk tehát beigazolódott.[17]

Ügyész: Ön meglátogatta Sirovy tábornokot és a magyar konzult Pozsonyban. Kérdezem, miért kereste fel Ön a konzult; nem azért-e, hogy mint a konzul régi ismerőse, a magyar kormány pénzügyi támogatására számíthatott?

Bródy: Pozsonyból sokkal könnyebben lehetett kapcsolatba lépni a magyar kormánnyal, mint Prágából, és a konzul elintézte, hogy a kormány fogadjon engem tárgyalások céljából.

Ügyész: Mi okból követelte Ön Kárpát-Ukrajna Magyarországhoz csatolását?

Bródy: Az autonómiánk veszélyben volt. Hogy megmentsük területünk épségét, az egyetlen járható utat választottuk, a Magyarországhoz való csatlakozást, ahol reményeink szerint mihamarabb sikerül elérnünk az autonómiát.

Ügyész: Május 4-i vallomásában Ön azt mondta, hogy egyetlen lépést sem tett Magyarország érdekében, pedig követelésével a népszavazásról Magyarország érdekeit szolgálta!

Bródy: El akartuk érni, hogy a magyar kormány szolgáltassa vissza elszakított városainkat.

Ügyész: És milyen áron akarták megvásárolni a magyarok jóindulatát Munkács, Beregszász és Ungvár visszaadása érdekében? Nem-e az egész terület árán?

Bródy: Mi a népünk jogait és területeit védtük. Ha az állam eresztékeiben recseg és széthullóban van, akkor a nép és a terület megmentése érdekében egy másik, jóval megbízhatóbb állam keretei között kell menedéket találni.

Ügyész: Ilyen helyzet ebben az időben nem létezett. Egyetlen épeszű ember sem cselekszik így. Egyetért velem?

Bródy: Nem, nem értek egyet. A területünk feldarabolásának veszélye továbbra is fennállt, s az, hogy elveszítjük már eddig megszerzett autonómia-jogainkat.

Ügyész: A börtönből történt kiszabadulása után Ön kijelentette, hogy vissza szándékozik térni Kárpát-Ukrajnára, s ez kiváltotta a magyar hatóságok bizalmatlanságát és gyanakvását az Ön személye ellen. Így van?

Bródy: Így.

Ügyész: Milyen politikai gondolatokkal akart hazatérni Kárpát-Ukrajnára?[18]

Bródy: Kijelentettem, hogy csehszlovák állampolgár vagyok, s mint ilyen szeretnék hazatérni, de mivel ekkor Kárpát-Ukrajnán ukrán nacionalista terroristák tevékenykedtek, Révai egy prágai lapban elhelyezett egy cikket, miszerint nem tud kezeskedni az életemért; ezért akartam rögtön hazatérni szülőföldemre.

Ügyész: De kijelentette, hogy együtt kíván élni népével?

Bródy: Azt gondoltam, ha bekövetkezik a konszolidáció, akkor hazatérek.

Ügyész: Továbbra is folytatni akarta a népszavazás-ügyet?

Bródy: Nekem, mint a politikai életből kiesett embernek nemhogy folytatni, hanem még gondolni sem volt szabad erre. Mivel Kárpát-Ukrajnán terror tombolt, visszatérnem oda nem lehetett.

Ügyész: Hogyan viszonyult Ön Kárpát-Ukrajna 1939. március 15-i magyar megszállásához? Hogyan értékelte Ön ezt az eseményt, értem itt az autonómia elérése céljából?

Bródy: Ezt az eseményt már jó előre láttam, s gondoltam, hogy nehéz idők következnek el népünk számára. Területünket az autonómia garantálása nélkül foglalták el.

Ügyész: Hogyan választották meg Önt és kollégáit a magyar parlament képviselőivé?

Bródy: A magyar parlamentbe a képviselőket a minisztériumi államtitkár javaslatára választották be.

Ügyész: Milyen követelményeket támasztottak egy képviselővel szemben? Saját népének elárulása szintén elengedhetetlen követelmény volt?

Bródy: Az volt a fő követelmény, hogy a képviselő ne legyen tagja egyetlen csehszlovák pártnak sem, és hogy a Központi Orosz Népi Tanácsot képviselje.

Ügyész: A hazaárulást nem követelték? Ki javasolta a képviselőjelölteket?

Bródy: Az árulást nem követelték. A képviselőjelölteket én javasoltam.

Ügyész: Miért éppen Önhöz fordult a magyar kormány ilyen kérdésekben?

Bródy: A kormány kénytelen volt valakihez fordulni, s hozzám fordultak, mint tekintélyes személyhez.

Ügyész: Ön ekkor nem rendőri ellenőrzés alatt állt?

Bródy: Azért figyeltek engem, mert a kormány nem ismerte terveimet, és azért figyeltetett, hogy megtudja kivel tartok kapcsolatot.

Ügyész: Ön és az Ön pártja egész tevékenysége alatt becsapta a népet. Ebben elismeri bűnösségét?

Bródy: Mindenben bűnösnek nem érzem magamat!"

Az 1946. máj. 6-ai esti ülés jegyzőkönyvének részletei:

Ügyész: Figyelembe véve azt az ideológiai szakadékot, amely a Kommunista Párt és az Ön pártja között tátongott, milyen harcot folytatott Ön Csehszlovákia kommunista pártja ellen?

Bródy: Nem voltam kommunista, és elvi alapon folytattam harcot ellenük, bennük láttam az autonómia megvalósításának kerékkötőit. Magyarország alatt a kommunisták ellen nem harcoltam, mert akkor ilyen párt nem létezett. A bajba került kommunistákon személyesen segítettem.

Ügyész: A gyűléseken Ön személyesen lépett fel a Kommunista Párt ellen?

Bródy: Sosem léptem fel ellenük.

Ügyész: Tudta-e Ön, hogy léteztek illegális szervezkedések, amelyek partizánosztagokat hoztak létre?

Bródy: Nem tudtam hogy partizánosztagok jöttek létre, de azt sejtettem, hogy a munkatársaim illegális szervezetek tagjai."

Oleksza Borkanyuk és partizáncsoportja 1939 végétől már propagandát fejtett ki Kárpátaljának a Szovjetunióhoz csatolása érdekében. Weinberger Schönherz Zoltán ekkor a KMP kárpátaljai szervezetének egyik titkára, akinek feladata volt

az „ukrán lakosság bolsevizálása". Ők tudtak Bródyról, 1940. febr. 1-jei dátummal Borkanyuk Moszkvába küldte a *Felhívás a Kárpát-vidék dolgozó népéhez* c. dokumentumát. Eszerint Kárpátalja és Magyarország dolgozó népét „örömmel tölti el, hogy a Szovjetunió kitolta nyugati határát a Kárpátokig, és közvetlen szomszéd lett. Borkanyuk szerint „hosszú éveken keresztül a bródyk, fenczikek, volosinok és révaiak, az orosz és ukrán fehérgárdistákkal karöltve, nyelvi viták segítségével osztották meg a kárpátontúli ukrán népet". (Célzás arra, hogy létezik-e ruszin nyelv, vagy az csak az orosznak vagy az ukránnak a nyelvjárása.)[19]

„Ügyész: Ön igen aktívan támogatta a magyar megszállókat! Ön és képviselőtársai propagandát fejtettek ki a magyar mentalitás mellett, agitációt folytattak Kárpát-Ukrajna erőinek a Szovjetunió elleni harcra való mozgósítása céljából.

Bródy: Sohasem támogattam a háborút, s nem beszéltem a Szovjetunió ellen, kivéve parlamenti beszédeimet, amelyeket azért voltam kénytelen mondani, hogy ne veszítsem el a magyar kormány bizalmát. Soha semmit és senkit nem mozgósítottam, és semmiféle aktív agitációt a háború támogatására nem folytattam.

Ügyész: Milyen volt az Ön viszonya a fasiszta Németországgal a Szovjetunió elleni háború idején?

Bródy: Mint mondtam, Prágában a németek utasítására tartóztattak le. A későbbiekben igyekeztem óvatosan viselkedni velük szemben, de semmiféle baráti viszonyt nem tartottam velük. A háborúellenes parlamenti fellépésre pedig nem tudtam magam rászánni.

Ügyész: Ön aktívan támogatta és egyetértett a fasiszta hatalom térnyerésével Európában és az egész világon, mert Németország és fasiszta szövetségeseinek háborúját támogatva, Ön segítséget nyújtott a demokrácia elpusztításához. Elismeri ebbéli bűnösségét?

Bródy: Azért támogattam Magyarország politikáját, mert Kállay miniszterelnök[20] megígérte, hogy kivezeti az országot a háborúból, s mindent megtettem, hogy ebben segítsek neki, éppen ezért bűnösnek a fasiszta pestis elterjedésében és a demokrácia vereségében nem érzem magamat. Azért is támogattam politikájukat, mert féltem elveszíteni képviselői mandátumomat, mert mint képviselő tehettem valamit a népemért.

Ügyész: Ha Ön nem értett egyet a magyar kormány politikájával, miért maradt mégis a parlamentben?

Bródy: Ellenzékbe vonulni akkor esztelenség lett volna, hiszen népünket veszély fenyegette, s mindennel igyekeztünk segíteni, amivel csak tudtunk. A magyarok csak arra vártak, hogy mikor adjuk fel a képviselőségünket, hogy ezáltal szabad kezet kapjanak.

Ügyész: Hogyan viszonyult a magyar kormány a helyi nemzetiségi kérdéshez? Minek tartották Budapest fasisztabarát kormánykörei népünket? Orosznak, ukránnak vagy valamilyen más népnek?

Bródy: Ebben a kérdésben a kormány nem volt egységes véleményen. Egyesek magyar-orosznak mások orosznak, ismét mások ukránnak tartottak minket. Mi arra törekedtünk, hogy az orosz nyelvet használhassuk, s ezért jelentek meg a lapjaink orosz nyelven.

Ügyész: Mi volt az AFSZ álláspontja ebben a kérdésben?

Bródy: Az AFSZ az alábbi álláspontot képviselte: a nyelvkérdést a szejmnek kell eldöntenie. Mi oroszoknak tartottuk magunkat, s ezért is támogattuk az orosz nyelv elsőségét.

Ügyész: Ez esetben hogyan kell értelmezni az Ön cikkét, amelyben arról írt, hogy egyesek meg akarják menteni a nagyoroszokat, mások az ukránokat, de mindenki elfeledkezik a mi kis országunkról? Kérdezem, nem-e magyar termék ez is?

Bródy: Fenczik István a nagyoroszokért kűzdött, az ukrán nacionalisták az ukránokért, mi pedig mindent elkövettünk, hogy a saját területünkön erősek és rendezettek legyünk.

Ügyész: A vitázó felek összebékítése nem volt-e kapcsolatban a magyar kormány szeparatista nemzetiségi politikájával?

Bródy: Ezzel nem értek egyet. A cikket azért írtam, hogy összebékítsem az orosz és ukrán népet. Ha ez káros és magyarbarát lett volna, akkor a csehszlovák cenzúra betiltja. Az Ön álláspontja, hogy a cikk magyarbarát volt.

Ügyész: Érdekelve volt-e Magyarország a lakosság nemzetiségi összetételének változásában, azaz a magyarosításban?

Bródy: Ez a cikk nem a magyar, hanem a csehszlovák sajtóban jelent meg.

Ügyész: Ön előtt is ismeretes, hogy Csehszlovákia kormánykörei ügyesen meglovagolták a nyelvi kérdést Kárpát-Ukrajnán.

Bródy: Nincs semmi alapja, hogy engem és az AFSZ-t szeparatizmussal vádolnak, mi az orosz kultúráért küzdöttünk.

Ügyész: Az AFSZ vezetőségének tagjai nem szeparatista célból léptek be más szervezetekbe?

Bródy: Pártunk tagjai csak a Duhnovics Társaságban vállaltak tagságot. A társaságoknak különböző pártok képviselői voltak a tagjai.[21] Volosin és a Kommunista Párt az ukrán irányzatokhoz tartoztak. Mint tudja ezek a Proszvita Társaságba tömörültek.

Ügyész: Mint mondta, az AFSZ az orosz irányzathoz tartozott. Milyen tevékenységet fejtett ki Ön, mint ezen irányzat képviselője?

Bródy: Orosz nyelven több kiadványt is megjelentettünk, hogy az egész nép olvashassa őket. Ezt ellensúlyozandó hozta létre a magyar kormány a Tudományos Társaságot.[22]

Ügyész: Hogyan viszonyult az AFSZ e társasághoz?

Bródy: Negatívan.

Ügyész: Ezt a társaságot Ilniczky vezette?

Bródy: Igen. Ebben az időben az AFSZ nem működött. Ilniczky,[23] miután tanácsos lett elhagyta az általunk képviselt vonalat, és fellépett ellenünk."

Az 1946. máj. 7-ei reggeli ülés jegyzőkönyvének részletei.

„Ügyész: 1941-ben tömegesen folytak a kommunisták letartóztatásai. Hogyan reagált Ön ezekre az eseményekre?

Bródy: Hivatalosan ezekről az eseményekről nem értesültem, tudomásomra is csak magánembereken keresztül jutott, s segítettem, ahogy csak tudtam.

Ügyész: De semmiféle politikai tiltakozást ez ellen nem kezdeményezett?

Bródy: Akik ellen nem voltak bizonyítékok, illetve nem vádolták bűntett elkövetésével, azokat szabadon bocsáttattam.

Ügyész: Az ilyen személyeket nem kellett Önnek kiszabadítania, hiszen a bíróság többnyire felmentette őket.

Bródy: Én már azelőtt kiszabadítottam őket, hogy az ügyük a bíróság elé került volna.

Ügyész: 1942-ben tömeges letartóztatások voltak a perecsenyi, ungvári és nagybereznai járásokban. Ungváron a hadbíróság 316 embert ítélt el, közülük 6 főt halálra. Hogyan reagált Ön erre?

Bródy: Erről csak az események után értesültem.

Ügyész: Azt kérdeztem, hogyan reagált Ön erre?

Bródy: Akkor már semmit sem tehettünk értük. Mi a magyar kormányhoz fordultunk, azzal, hogy a kárpátorosz nép nem magyar szellemben nevelkedett, s ezért nem lehet büntetni.

Ügyész: Ezeknek az eseményeknek nagy visszhangja volt egész Magyarországon. Még a magyar kémelhárítás ügynöke, Vozáry képviselő is amnesztiát kért az elítéltek számára.

Bródy: Én 1942. november 6-án szólaltam fel ebben az ügyben a parlamentben; Vozáry csak csatlakozott a felszólalásomhoz, és akkor mondta, hogy ezeknek az embereknek meg kell kegyelmezni.[24]

Ügyész: Mit tett Ön konkrétan a zsidótörvények bevezetése ellen?

Bródy: Az első zsidótörvény elfogadása előtt összejöttünk a klubban és elhatároztuk, hogy nem veszünk részt a megszavazásban, mert a törvény ellenkezik a keresztény erkölcsökkel.[25]

Ügyész: De ennek ellenére hallgattak, amikor arról volt szó, hogy a zsidókat meg kell semmisíteni szellemileg és fizikailag!

Bródy: A világ felháborodottan szemlélte a dolgot, de szintén nem tett semmit.

Ügyész: Nem tudott volna lemondani a mandátumáról, s így tiltakozni?

Bródy: Nem mondtunk le a mandátumunkról, mert attól semmi sem változott volna meg.

Ügyész: Nem azért nem mondott le, mert megszerezte a magyar kormány bizalmát, a zsidótörvények ellen pedig az anyagi haszon reményében nem tiltakozott?

Bródy: Milyen haszonra gondol konkrétan Ön?

Ügyész: A „Lam" nyomdára gondolok.[26]

Bródy: A „Lam" nyomdáért fizettünk, s semmilyen anyagi hasznunk nem lett belőle.

Ügyész: Akkor mi célból bérelte ki azt Ön?

Bródy: Hogy legyen hol kiadni lapjainkat.

Ügyész: Hogy sikerült Önnek megszerezni a 300 000 pengő értékű részvényeket a Prájsz elűzése után?

Bródy: Prájsz elűzésekor nem tartózkodtam Ungváron, de tudom, hogy át akarta adni a részvényeket, hogy őrizzem azokat a fia részére. Ezért vettem át a nyomdát megőrzésre.

Ügyész: Érdekes, hogy Göring is azt mondta, hogy Európát azért rabolták ki, hogy mentsék az értékeket.

Bródy: Ön engem ne hasonlítson Göringhez! A kérdésben kérem meghallgatni Lipót tanút, aki bizonyítani tudja, hogy Prájsz megkért, hogy őrizzem meg a nyomdát a fiának.

Ügyész: És mit mond Önnek a bereznai fafeldolgozó üzemről?

Bródy: Annak a gyárnak nem egyedüli tulajdonosa voltam, hanem egy társaság birtokolta. Bak László irányította a gyárat, s neki fizettünk különböző összegeket.

Ügyész: De ez a gyár a zsidók tulajdonában volt?

Bródy: Mint mondtam, mi csak béreltük.

Ügyész: Ön úgy próbálta magát bemutatni a bíróság előtt, mint becsületes embert, a zsidók barátját. De akkor hogyan viszonyult Ön a Győző-ügyhöz, akit a magyar csendőrség megkínzott.

Bródy: Erről az ügyről semmit sem tudtam.

Ügyész: Nagyon különös, hogy egész Ungvár erről beszélt, csak az Ön fülébe nem jutott el!

Bródy: Csupán annyit tudtam, hogy a gettóban tartózkodott, de a további sorsa számomra ismeretlen.

Ügyész: A bíróság rendelkezik a Rendkívüli Bizottság adataival, amely szerint a fasiszta vadállatok által Kárpát-Ukrajnának okozott anyagi kár 3 032 318 100 rubelt tett ki. Bűnösnek érzi-e magát abban, hogy a magyar parlament képviselőjeként segítette a megszálló hatalom fosztogató politikáját Kárpát-Ukrajnán?

Bródy: Nem, nem érzem magam bűnösnek... Semmi ilyenben nem vettem részt, hiszen nem volt végrehajtó hatalmam, hanem éppen ellenkezőleg, amikor hasonló törvénytelenségek a tudomásomra jutottak, rögtön tiltakoztam ellene. A háború vezette az országot. Én személyesen sohasem szavaztam a háborúra, de megállítani sem tudtam. A háború idején az 1912-es törvények voltak érvényben, és semmit sem tehettem, hogy ezeket a fosztogatásokat megszüntessen. Ha a ma-

gyarok tényleg ekkora kárt okoztak Kárpát-Ukrajnának, akkor kötelesek azt megtéríteni.

Ügyész: Mint a parlament képviselője, Ön megszavazta a Szovjetunió elleni költségvetést, támogatta a magyar kormány tevékenységét, s nem lelt bátorságot arra, hogy ellenzékbe vonuljon, hanem ellenkezőleg, nem ismeri be bűnösségét abban, hogy tevékenysége ilyen szörnyű következményekhez vezetett.

Bródy: Nem érzem magam bűnösnek! Ezek a kérdések nem tartoztak a költségvetéshez, a háborús károk pedig a költségvetésen kívül mentek. Lemondhattam volna, de semminemű tiltakozási akciót nem szervezhettem volna.

Ügyész: Most pedig térjünk vissza a fasiszta gonosztevők által okozott károkra, amelyeket senki sem fog megtéríteni; bűnösnek érzi-e magát a magyar kormány politikájának segítésében Kárpát-Ukrajnán?

Bródy: Hogy a háború folyamán hányan estek el, nem tudom. Tudom, hogy a magyarok bejövetelének voltak áldozatai, de ezeknek számát sem ismerem.[27] Ebben nem érzem magam vétkesnek, hiszen ezt megakadályozni a magyaroknak sem volt ereje. A terrorpolitikát pedig a Gestapo folytatta.

Ügyész: Ön elkerülte a válaszadást, s nem akar felelni a legfontosabb kérdéseimre. A kérdésem nem a frontok áldozataira vonatkozott, hanem a megkínzott, agyonlőtt, felakasztott emberekről van szó, akiket ítélet alapján vagy ítélet nélkül munkatáborokba zártak. És ide még nem számítottuk a zsidókat. Itt Kárpát-Ukrajna békés lakosságáról van szó!

Bródy: Erre csak a magyar kormány adhat választ. Amikor megtudtam, hogy ötezer embert elszállítottak Németországba munkára, azonnal Budapestre utaztam, és a megfelelő intézkedések után ruszinjaink elszállítását beszüntették. Mindent megtettem, hogy megakadályozzam népünk elszállítását.

Ügyész: Felolvastam Önnek, hogy milyen emberáldozatok estek, s kérdezem, hogy mint képviselő, aki bizalmat szavazott a kormánynak, azért, hogy lehetősége legyen népe védelmére, nem-e az Ön védelme vezetett ilyen szörnyű számokhoz. Ebben bűnösnek érzi magát?

Bródy: Nem érzem. Én a Kállay-kormánynak szavaztam bizalmat, ezek a szörnyűségek pedig akkor estek meg, amikor az országban a németek parancsoltak, és a Sztójay-kormány volt hatalmon, amelynek nem szavaztam bizalmat.[28]

Ügyész: Ön a magyar rezsim egész kárpát-ukrajnai korszakáért felelősséggel tartozik. Ön állandóan a németekre hivatkozik; ebben az esetben bizonyára tudja, a magyarok 1941-ben Galíciába, Kamenyec-Podolszkba szállították ki a helyi zsidókat.[29] Erről tudott Ön?

Bródy: Amikor megtudtam, hogy a verhovinai zsidókat elszállítják, Budapestre utaztam, s elértem, hogy a kormány beszüntette a szállításokat, s még azokat a vagonokat is visszahozatta, amelyek már a határon álltak.

Ügyész: Ez a folyamat nem egy napig, hanem kerek hét hónapig tartott, s Ön csak egy konkrét esetre hivatkozik! Kérdezem, bűnösnek érzi magát ezekben a törvénytelenségekben?

Bródy: A táviratim és interpellációim nyomán a zsidók kiszállítását megszüntették; hasonló esetről nincs tudomásom.

Ügyész: Arról, hogy Ön a zsidók érdekében felszólalt a parlamentben, semmi információnk nincs, mert erről a sajtóban nem írtak. Nem-e kitaláció ez is? Bűnösnek érzi-e magát ebben?

Bródy: Nem, nem érzem! Azt pedig, hogy amit mondok, kitaláció, avagy sem azt majd a bíróság dönti el.

Ügyész: Vallomásában azt állította a népszavazásról, hogy nem akarta, hogy Ungvár, Munkács és Beregszász elszakadjon, s a városok átadását a népszavazással akarta megakadályozni. Azonban az 1939. március 15-i megszállás után úgy Ön, mint képviselőtársai beleegyezett abba, hogy a városokat a bécsi döntőbíróság ítélete alapján Magyarországhoz csatolják.

Bródy: Mint korábbi vallomásomban is kijelentettem, meg akartuk őrizni ezeket a városokat. Arra törekedtünk, hogy ne szakítsák el őket vidékünktől. Amikor a döntőbíróság elhatározta Magyarországhoz csatolásukat, még nem voltam parlamenti képviselő. Mikor a politika színpadára léptem, a helyzet már gyökeresen megváltozott, mivel Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt magyar városoknak ismerték el. Előbb az autonómiát kellett kivívnunk, csak azután foglalkozhattunk a városok visszaadásának kérdésével. A Telekivel folytatott autonómiai tárgyalásokon többször is felvetettem a kérdést, hogy az elszakított városokat adják vissza.

Ügyész: Erről Ön beszélt a parlamentben, és írt a sajtóban?

Bródy: Homicskó doktor[30] összeállította az autonómia törvénytervezetét.

Ügyész: Megismétlem a kérdést! Beszélt-e Ön erről a parlamentben és cikkezett-e a sajtóban, hogy adják vissza Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt Kárpát-Ukrajnának?

Bródy: Mint már említettem, erről nem írhattam a lapokban, mert a cenzúra nem engedélyezte, s a parlamentben is csak a kormánnyal való egyeztetés után lehetett beszélni róla.

Ügyész: Ön többször említette harcát az autonómiáért. Mesélje el, hogy konkrétan Ön mit tett ezen autonómia megvalósításáért?

Bródy: Tárgyalásokat folytattunk a kormánnyal, benyújtottuk az általunk előkészített törvénytervezetet. Amikor Teleki bemutatta a saját tervezetét, mi tiltakoztunk ellene, s kértük, hogy ezt ne fogadja el a parlament. Ennél többet a gyakorlatban nem tudtunk tenni.

Ügyész: Ön a Teleki-féle törvénytervezetet említette. Egyeztették-e ezt a tervezetet előzetesen Önnel és klubjának tagjaival?

Bródy: Mivel mi ellene voltunk a tervezetnek, elhatároztuk, hogy előbb megbeszéljük a minisztériumokkal, képviselőinkkel, s csak azután tárgyalunk róla a parlamentben.

Ügyész: Bár a Teleki-törvény nagyon kevés jogot biztosított népünknek, de elismerte Kárpát-Ukrajnát önálló területi egységnek, s emellett még valamilyen minimális jogokat is biztosított. Ön úgy érezte, hogy az ukrán népnek nincs szüksége ezekre a jogokra?

Bródy: Engem azzal vádolnak, hogy nem akartam törvényes jogokat biztosítani népemnek. A csehek alatt nem egyeztem bele, hogy csak részleges autonómiát biztosítsanak, hanem követeltem a nemzetközi szerződés betartását. Ilyen autonómiára törekedtem Magyarország keretein belül is. Azt az autonómiát, amit Teleki ajánlott, nem tudtuk elfogadni, nehogy vidékünk kiárusításával vádoljanak majd bennünket. Ezért olyan autonómiát követeltünk, amely egyenlő jogokat biztosít minden nemzeti kisebbségnek.

Ügyész: Nem érzi-e, hogy ezekkel az engedményekkel Ön ismételten elárulta a népét?

Bródy: A háború idején az autonómia kérdésének tárgyalását felfüggesztették. Tudomásunkra hozták, hogy az autonómiáról szó sem lehet.[31]

Ügyész: Ön beleegyezett, hogy a kérdést a háború idején ne tárgyalják?

Bródy: Igen.

Ügyész: S nem tartja ezt a nép elárulásának?

Bródy: Ekkor sem így, sem úgy nem tudtuk volna kivívni a teljes autonómiát.

Ügyész: Megismétlem, nem tartja ezt a nép elárulásának?

Bródy: Ismerve a magyar kormány beállítottságát, nem nyújthattuk be a saját tervezetünket. A háború idején a kormány nem egyezett volna bele a követeléseinkbe. Ha benyújtottuk volna az „Orosz Hírnök"-ben megjelent autonómiatervezetet és követeléseinket, a parlamenti többség ellenünk szavazott volna. Ekkor minden a háborús érdekeknek volt alárendelve.

Ügyész: Érdekelt volt a magyar kormány abban, hogy Kárpát-Ukrajnán politikai pártok működjenek?

Bródy: A kormánynak érdeke volt, hogy létezzen olyan politikai párt, amely magyarbarát propagandát folytat. Egy olyan párt létrehozását tervezték, amelynek mi is tagjai lettünk volna; elnökévé Rizskót, ügyvezetőjévé Kricsfalusy-Grabart szánták.[32] Mi ezzel nem értettünk egyet, s egy saját kárpát-orosz pártot akartunk.[33] E tárgyban hosszú ideig tárgyalások folytak. Három ízben egyeztettük javaslatainkat a minisztériumi államtitkárokkal, de ugyanakkor mindent megtettünk annak érdekében, hogy a terv ne sikerüljön.

Ügyész: Tehát ez a párt fasisztabarát elveket testesített volna meg?

Bródy: Ön nem értett meg engem! A kormányzói biztosságon tárgyalások folytak, hogy egyezzünk bele a Kárpátaljai Párt létrehozásába, amibe mi is beléptünk volna, s így harcoltunk volna a jogainkért.

Ügyész: Mi indította Önt arra, hogy tárgyalásokat kezdjen a partizánosztagokkal, s mikor történt ez?

Bródy: A partizán vezérkar parancsnoka magához hívatott, s tárgyalásokat folytattunk, s ekkor határoztuk el az együttműködést.

Ügyész: Kérem beszéljen erről részletesebben!

Bródy: A pontos dátumra már nem emlékszem, csak azt tudom, hogy szeptember 15-e volt, amikor Horthy kormányzónak memorandumot juttattam el, melyben kértem, hogy gondolkodjon el Magyarország és a magyar nép sorsán, s hagyjon fel az angolszász hatalmak felé kacsintgatással, s forduljon közvetlenül a Szovjetunióhoz, hogy kivezesse Magyarországot a háborúból és keressen közvetlen kapcsolatot a Szovjetunióval. Ez 1944. szeptember 15-én történt. A javaslatot elvittem a miniszterelnöki kancelláriába, átadtam a kancellária vezetőjének, a másolatát pedig átadtam a miniszterelnöki államtitkárnak. Egy másolatot Csékán kapott, hogy értesítse a partizánokat. Az államtitkár elmondta, hogy ezért le is tartóztathatnak engem.[34]

Elnök: Válaszoljon a kérdésre konkrétan!

Bródy: Ezután két és fél héttel arra készültem, hogy hazavigyem családomat, amely akkor üdülésen tartózkodott. Ekkor érkezett hozzám Grabar Oleg, és azt mondta, hogy a partizánosztag vezetője magához kéret. Azt mondtam, hogy erről csak a visszatérésem után beszélhetünk, ugyanis tudtam, hogy jó lesz, ha referálhatok a kormánynak és a kormányzói biztosnak a követeléseinkről. Mindezt elmondtam Csékánnak, hogy értesítse erről a partizánosztag parancsnokát. Visszatérve az üdülőből Budapestre, felkerestem Pataky államtitkárt. Ő csak később tudatta velem, hogy semmit sem tud a beadványom sorsáról, és semmi egyebet nem tudott mondani. Amikor hazaértem és összehívtam Kercset, Grabart és Csékánt s még nem tudom kiket és Munkácsra utaztunk, hogy megtanácskozzuk, menjün-e a partizánokhoz, s ezt hogyan valósítsuk meg. Ezután Grabar elküldte Babidoricsot, hogy megszervezze a találkozót. Mivel nagyon sokáig nem jött vissza, azt hittük, hogy feltartották. Grabar ezután saját kocsiján elment a partizánokhoz. Majd Csékán, Kercs, Demkó és én elindultunk a megbeszélésre Turja Paszika faluba[35], ahol találkoztunk a partizánvezérkar parancsnokával, és elmondta, hogy a szovjet csapatok hamarosan bevonulnak, s nekünk a Vörös Hadsereg érdekében kell tevékenykednünk, s megbízott minket, hogy értesítsük a hivatalnokokat arról, hogy ne hagyják el Kárpátontúli Ukrajna területét, hogy szervezzenek mozgalmat a partizánok megsegítésére, s amennyiben gyárak, üzemek vannak, próbáljuk megakadályozni, hogy a németek felrobbantsák vagy kiszállítsák azokat. Kért, hogy igyekezzem megőrizni az autómat a németektől.

Ügyész: A partizánokkal folytatott tárgyalások után Ön megszakította a kapcsolatot Budapesttel?

Bródy: A tárgyalások után többet nem utaztam Budapestre.[36]

Ügyész: Spak a vallomásában ennek az ellenkezőjét állítja.[37]

Bródy: Nem hiszem, hogy Spak ezt állítani merné!

Ügyész: Pontosan mi célból kezdett Ön tárgyalásokat a partizánokkal?

Bródy: A partizánvezérkar parancsnoka kéretett magához. Grabar Oleg tudósított, hogy ha Moszkvával akarok tárgyalni, akkor a partizánok parancsnoka küld egy rádióst egy készülékkel, s innen beszélhetek Moszkvával. Azt válaszoltam, hogy ez veszélyes lehet mind a rádiósnak, mind nekem. Mint mondtam a Gestapo figyel bennünket, s ilyet tenni nem lehet.

Ügyész: Ezt azért kérdeztem, mert a vád előtt ismeretes, hogy a partizánokkal való tárgyalások után Ön továbbra is tartotta a kapcsolatot Budapesttel, s ezt most bebizonyítjuk Önnek.

Bródy: Ez nem igaz.

Ügyész: Milyen motívumok vezették Önt, amikor a partizánokkal történő tárgyalásokra utazott?

Bródy: Semmit sem láthattunk előre. Erről tudott Kercs, Csékán, Boreckij és mások is, s tudták, hogy ezt a mozgalmat azért kezdtem el, hogy népünk ne szakadjon ketté, ha bejön a Vörös Hadsereg, mert az intelligencia, mely együtt érzett a kommunistákkal, a szovjethatalomhoz húzott, a másik rész pedig Csehszlovákiához. Ezért még nyáron elkezdtem a mozgalmat, hogy meggyőzzem az embereket a Szovjetunióhoz való csatlakozás szükségességéről.

Ügyész: Nemdebár továbbra is ezt fogja állítani azok után is, hogy bemutattuk Önnek a parlamenti jegyzőkönyveket, melyek szerint Ön állandóan támogatta a Szovjetunió elleni háborút. Ön továbbra is erről fog beszélni?

Bródy: Meglep, hogy Ön erről beszél. Önök tudják, hogy nyáron Huszton, Munkácson és Ungváron jártam, és agitációt folytattam Kárpátontúli Ukrajna Szovjetunióhoz való csatolásáról.

Elnök: Ön talán 1939-ben 20 évvel előbbre látott?

Bródy: Én 1939-ben úgy 3–4 évvel láttam előre az eseményeket.

Ügyész: A partizánokkal való kapcsolatfelvétel oka nem az volt-e, hogy Ön féltette a bőrét, életét, s azt a politikát, amelyet 25 év folyamán folytatott. Nem volt-e ez egy új próbálkozás a nép megtévesztésére? Emlékszik még Ön azokra a szavakra, melyek a »Tragédiában« vannak?

Bródy: Amennyiben féltem volna, s bűnösnek éreztem volna magamat, minden lehetőségem megvolt, hogy elhagyjam Kárpátontúli Ukrajnát, és elrejtőzzem, de nem mentem el, mert nem éreztem magamat bűnösnek. Ami pedig »a politika a megtévesztés művészete« mondatomat illeti, más munkáimban azt írtam, hogy a

politika, ez a legnehezebb művészet. Nincs mit félnem, hiszen amit tettem, azt a nép érdekében tettem, lelkiismeretemtől irányítva. Ennél többet nem tehettem.

Ügyész: Milyen feladatokat tűzött ki az Önök pártja, a »Népi Egyesülés« a kárpát ukrajnai hatalom megszerzése céljából?

Bródy: Semmiféle előkészület a hatalomátvételre nem történt. A környezetem úgy látta, hogy sokkal megfelelőbb lenne, ha a Szovjetunióhoz való csatlakozást nem a kommunisták, hanem a polgári személyek valósítanák meg. Az a feltétel volt, hogy amennyiben a Vörös Hadsereg bejön, egy felhívást bocsátunk ki, és ezekből a személyekből egy bizottságot hozunk létre, amely kapcsolatot tart a partizánokkal, s ez a bizottság a Szovjetunióra fog szavazni. Ezzel az én szerepem véget ért. Elhittem, hogy a plakát szövegét a partizánok vezetősége Csékánnal együtt fogják összeállítani. A szöveg el is készült, de én nem kaptam meg. A Vörös Hadsereg bejövetelekor pedig megsebesültem, s nem tevékenykedtem."[38]

A kárpátaljai országgyűlési képviselők kapcsolatai a helyi partizánokkal már 1944 januárjában megteremtődtek. Mihail Szirkó régebbről ismerte Fenczik Istvánt, akit felkeresett és kifejtette neki, hogy a magyar vezetésnek Moszkvában kellene keresnie a háborúból való kiválás lehetőségét. Ehhez a kapcsolatfelvételhez Szirkó szerint a helyi partizánparancsnokon keresztül vezetne az út.

A Pataki Ferenc vezette partizáncsoport felszámolásakor, 1944 áprilisában a haditörvényszék Máramarosszigeten halálra ítélte – többek között – Mihail Szirkót, aki édesanyját arra kérte, hogy keresse meg Fenczikét, talán az meg tudja menteni az életüket. Fenczik közölte az asszonnyal, hogy ő is gyanús, őt is figyelik, ezért nem tehet semmit. Ezután Bródy András, Havel Béla ügyvéd és Szirkóné Vörös János vezérezredest, 1944. máj. 10-étől vezérkari főnököt is felkeresték. „A tábornok irodájában az idős asszony térdenállva kért kegyelmet gyermekei számára. A vezérkari főnök felemelte az öregasszonyt és azt mondta neki, hogy a magyar haza igazságosan ítél, és Horthy kormányzó parancsa értelmében mindenkinek megkegyelmezni nem lehet."[39]

A. V. Tkanko parancsnokkal az élen 1944. július 7–11. között Munkács és Szolyva térségében ejtőernyős szovjet partizánok értek földet, akik öt csoportot hoztak létre. Tkanko alezredes egysége kezdetben Munkács, Szolyva és Bereznek településen működött. Ezek tevékenységébe kapcsolódott be Pogány honvédszázados, aki a munkácsi helyőrségben szolgált.

Fennmaradtak Tkanko partizánparancsnok kódolt jelentései a Központhoz, amelyek leghitelesebb forrásai Bródy partizánkapcsolatainak.[40] A bíróság, amely halálra ítélte, nem használta fel ezeket a jelentéseket. Valószínűleg azért, mert Bródy és társai ítélete nem lehetett kétséges, azaz halál.

Tkanko jelentései: „Tárgyalásokat folytatok Bródyval, beleegyezett, hogy támogat minket pénzzel. 24.09.44." „Bródynak lehetősége van fegyvereket

szerezni, a tárgyalásokat a személyi titkárával folytatjuk. A fegyverekre szükségünk van, mint a levegőre. 26.09.44." „Bródy személyi titkárával, a Kárpátalja Hangja c. lap felelős szerkesztőjével folytatott találkozó alátámasztotta, hogy segíteni fog minket és megpróbálja beszervezni Bródyt is. 28.09.44." „28. szeptember, beszéltem Bródy személyes titkárával, utoljára szólítottam fel, hogy szerezzen fegyvereket."

A 7977. sz. rádióüzenetben a Központ az alábbiakat kérdezte: »Milyen pozíciót képvisel Bródy. A vele folytatott tárgyalásokat óvatosan kezeljék.« A másik rádióüzenet afelől érdeklődött, hogy »Milyen eredményekkel zárultak a tárgyalások Bródyval.« Sajnos a levéltárban nem maradtak fenn Tkanko válaszai a Központnak a Bródyval folytatott tárgyalások eredményeiről, amelyek talán tisztázhattak volna néhány kérdést... Egy dolog biztos, a Központ érdekelt volt a Bródyval való együttműködésben, de nem bízott meg benne, s a későbbiek során hajlandó volt ejteni, mint „árulót".

Nyikolaj Szirkó, a Pataki-partizáncsoport tagja, akit ugyancsak halálra ítéltek, de mégsem végeztek ki, 1945-ben igyekezett bizonyítani Bródy és Fenczik kapcsolatait a partizánokkal. Fenczik István letartóztatása után Mihail Szirkóra hivatkozott és másokra, akikkel kapcsolatban állt. Még 1945-ben Nyikolaj Szirkó Munkácson találkozott Pogánnyal, a volt magyar századossal, aki akkor Szernyén dolgozott. Pogány is azon a véleményen volt, hogy bizonyos fokig Bródy is együttműködött Tkanko alezredessel, aki megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést.[41]

Az 1946. máj. 7-ei ülés jegyzőkönyvének folytatása.

„Judkovics: Ön arról a memorandumról beszélt, amelyet át kellett adnia Horthynak. Ön átadta ezt?

Bródy: A memorandum eredetijét személyesen adtam át Horthy kormányzó hivatala vezetőjének.

Judkovics: Megkapta-e Horthy ezt a memorandumot?

Bródy: Igen.

Judkovics: Ezzel kapcsolatban Horthy milyen intézkedéseket foganatosított?

Bródy: Horthy felszólalt a rádióban és a Szovjetunióhoz fordult békét kérve.

Judkovics: Kinek adta át a másolatot?

Bródy: Csékánnak, hogy átadhassa a partizánoknak.

Judkovics: Miért a partizánoknak?

Bródy: Hogy a partizánok értesíthessék a szovjet kormányt, hogy az tudja, milyen tevékenységet folytatunk.

Judkovics: Csékán a másolatot átadta a partizánoknak?

Bródy: Először azt mondta, hogy átadta, de később kiderült, hogy nem.

Judkovics: Amikor Ön a partizánosztag parancsnokával tárgyalt, az megbízta Önt, hogy tartsa vissza a hivatalnokok evakuálását. Hogyan teljesítette Ön ezt a feladatot?

Bródy: Azt mondtam, hogy van egy rendelet, amely elrendeli, hogy a hivatalnokok a helyükön maradjanak.

Judkovics: Személy szerint kinek mondta ezt?

Bródy: Dragulának Munkácson, valamint Csékánnak és Kercsnek.

Judkovics: Még milyen feladatokkal bízta meg Önt a partizánok parancsnoka?

Bródy: Hogy munkásaink, amikor kivonulnak a magyar csapatok, ne engedjék meg a gyárak leszerelését.

Judkovics: Ön elvégezte ezt a feladatot?

Bródy: Igen, mindent igyekeztem megtenni, annak érdekében, hogy a gyárak épen maradjanak.

Judkovics: Hogyan történt meg, hogy az elektromos üzemet felrobbantották?

Bródy: Nem volt felrobbantva, csak az egyik részlege sérült meg. Elértem a kormányzói biztosnál, hogy ne bántsák ezt a gyárat.[42]

Judkovics: Más feladatok?

Bródy: Hogy kezdjük meg a mozgalmat a partizánok megsegítésére.

Judkovics: És miben nyilvánult meg ez a segítség?

Bródy: Grabarral[43] elküldtünk egy autó ruhaneműt a partizánoknak, s ezen kívül a Vörös Kereszt megsegítése örvén élelmiszereket és ruhát gyűjtöttünk a partizánoknak.

Elnök: Mikor fejtették ki Önök ezt a nagy munkát?

Bródy: Ez októberben történt.

Elnök: Pontosabban?

Bródy: Október első napjaiban.

Judkovics: Egy valami nem világos még számomra! Milyen segítséget nyújtottak Önök a letartóztatott partizánoknak, illetve a koncentrációs táborokba zártaknak?

Bródy: Amikor hozzám segítségért fordultak, mindig segítettem. Például, amikor Szmuzsanyint letartóztatták, sikerült kiszabadítanom. Elértem, hogy dr. Salamont felvegyék ügyvédnek.

Judkovics: Kinek a javaslatára bérelte Ön a Lam nyomdát?

Bródy: 1941-ben a zsidóknak nem adtak ki engedélyt vállalatok üzemeltetésére, ezért a tulajdonos hozzám fordult, hogy béreljem ki a nyomdát. Ezt én megtettem és fizettem a szükséges összegeket a tulajdonosoknak.

Elnök: Bródy vádlott! A bíróság az Ön vallomásában nyomát sem találja a beismerésnek. Pedig Ön most felelősséggel tartozik azon népnek, amely ellen bűntettet követett el, s nemhogy megbánná bűneit, még nem is akar igaz vallomást tenni a bíróságnak. Ön kijelentette, hogy 1938 októberében, mint politikus előre látta, hogy a csehszlovák állam széthullásának küszöbén áll. Hogyan történt meg az, hogy Ön, mint csehszlovák hazafi nem mozgósította pártját, hogy küzdjön

Csehszlovákia érdekeiért, hanem ellenkezőleg, átállt a fasiszta Magyarország táborába?

Bródy: Pártunk abban az időben nem volt olyan helyzetben, hogy megmentse Csehszlovákiát, s mivel láttuk a helyzet kilátástalanságát, nem tudtunk semmit sem tenni.

Elnök: Ön kitért a kérdés elől. Azt kérdezem, hogy miért nem követte a demokratikus államokat, hanem a fasiszta Magyarországot támogatta?

Bródy: Előttünk csak egy lehetőség állt, megmenteni a népet, mert az ellenállás csak felesleges áldozatokkal járt volna.

Elnök: Ön tagadja, hogy pártja fasiszta orientációjú lett volna, akkor hogyan magyarázza, hogy az Önök lapjai tömve voltak fasiszta demagógiával. Ön az »Orosz Szó« és »Orosz Igazság« című lapokban dicsérte a fasiszta rendszert, a hadsereget. Ezt hogyan értékeli?

Bródy: Az »Orosz Szó« szerkesztője Kercsa volt, ő erről többet tud.

Elnök: Az újság kiadója Ön volt?

Bródy: A cikkekért a szerkesztő tartozik felelősséggel, nem pedig a kiadó.

Elnök: Úgyszintén az »Orosz Igazság«-ban dicsőítették a német hadsereget és vezéreit. Önök az orosz népet fasiszta szellemben nevelték.

Bródy: Az »Orosz Igazság«-ban a Fenczik-féle pártot támadtuk, hogy hagyjon fel a Szovjetunió elleni propagandával. Ez 1940-ben történt.

Ügyész: Ön azt mondta, hogy a memorandum eredményeként, amelyet Ön Horthy kormányzóhoz küldött, Horthy kihirdette Magyarország teljes fegyverletételét. Vannak azonban döntő események, hiszen Magyarország kapitulálása akkor történt meg, mikor a Vörös Hadsereg a Kárpátokban és Budapest alatt volt, s Horthy ekkor akarta megmenteni Magyarországot, de akkor már késő volt. Nem gondolja-e Ön, hogy Magyarország kapitulálása elsősorban a Vörös Hadsereg gyors előrenyomulásának köszönhető.[44]

Bródy: Ilyen javaslatot egyetlen magyar sem mert tenni, s én elszántam magam erre, annak érdekében, hogy megmentsük a Szovjetunióhoz való csatlakozásunk jogát, s Horthyhoz fordultam, s azt gondolom, hogy javaslatom hatással volt rá.

Ügyész: Miért nem javasolta ezt akkor Horthynak, amikor a Vörös Hadsereg Sztálingrád alatt harcolt?

Bródy: Abban az időben ezt nem lehetett megtenni.

Ügyész: Ön megpróbálja megcáfolni azokat a bűntetteket, amelyeket a nép ellen követett el, egy olyan kijelentéssel, hogy az Önök pártja nem rendelkezett erővel, vagy összehasonlítva a többivel gyenge volt, azonban akárhogy is tevékenykedett, hatása megmutatkozott az általános politikán. Talán Önök teljesen figyelmen kívül hagyták azokat az erőket, amelyekre az Önök pártja, politikája és az Ön személyes politikai tevékenysége épült, s amely semmiféle kapcsolatban nem állt az erkölccsel.

Bródy: Elnök polgártárs, kérem, védjen meg az ilyen kérdésektől. A pártunkat 60 ezer hazánkfia támogatta, s mi azért harcoltunk, hogy javítsunk a sorsán.

Elnök: De hová vezette Ön ezt a 60 ezret? Ön hallotta a Rendkívüli Bizottság tájékoztatását, így tudhatja, hová vezette őket, s mihez vezetett az Ön politikája.

Bródy: Mint már mondottam, ezekért a bűnökért Magyarország kell hogy viselje a felelősséget. Pártunk közvetlenül nem vett részt bennük.

Ügyész: Befejezve az Ön kihallgatását, két fő momentumnál szeretnék megállni az Ön vallomásában. Ön azzal védte magát, hogy mintegy igyekezett megkönnyíteni a nép sorsát. Az egész idő alatt arra utalt, hogy nem volt ereje, hogy fellépjen a népellenes törvények ellen, melyeket a parlament fogadott el, s ugyanúgy a kormány drákói rendelkezései ellen sem. Ez az Ön védekezésének első motívuma. A továbbiakban azt állította, hogy felszólalásaival támogatva a kormányt, csak arra törekedett, hogy megszerezve ezen kormány bizalmát, segíthessen a rászorulókon, és segíthessen, ha erre megkérik. Ez a védekezésének második motívuma. Ezzel kapcsolatban kérem válaszoljon a következő kérdésre! Nem azért nyújtott-e segítséget egyes egyéneknek, hogy ezzel is leplezze népe elárulását, s nem azért segített egyéneknek, mert 25 év alatt Ön két álarcot hordott, egyet a népnek, melynek bizonygatta, hogy milyen hazafi, egy másikat Budapestnek, mint áruló?

Bródy: Ilyen vádakra nem fogok válaszolni. Aláhúzom, ha az egyes embereknek nyújtott segítség árán meg akartam volna kapaszkodni a politikai élet hullámain, akkor nem utasítottam volna vissza a kormányzói biztosi főtanácsos állását.

Elnök: Ön azt mondta, hogy ez az állás nagyon alacsony Önnek, ezért utasította vissza.

Bródy: Ami saját személyemet és anyagi helyzetemet illeti, elég lett volna. Ami a politikát illeti, népemnek semmit sem tudtam volna elérni. Engem egyhangúlag miniszterelnökké választottak meg, s a nép előtt vállalt kötelességemet teljesítenem kellett.

Elnök: Ki választotta meg Önt: a nép, vagy a pártok képviselői, akik nem képviselték a népet.

Bródy: Akkor ők képviselték a népet, s nem voltak a támogatóim, éppen ellenkezőleg az ellenségeim voltak, ennek ellenére megválasztottak. Ezt értékeltem, és kezdtem el a népet szolgálni."

Az 1946. máj. 7-ei ülés jegyzőkönyvének részletei.

„Tudósi Védő: Kiket egyesített az Önök klubja?

Bródy: A klub tagjai csak a parlamenti képviselők voltak.

Tudósi: Milyen alapokon nyugodott az Önök pártja, az AFSZ: demokratikus vagy diktatórikus?

Bródy: Demokratikus volt a felépítése. A végrehajtó bizottság 120 főből állt.

Tudósi: Amikor a politikai kérdésekről döntöttek, mind a 120 ember megjelent?

Bródy: Igen.

Tudósvi: Vezettek jegyzőkönyveket?

Bródy: Jegyzőkönyvek voltak, de amikor letartóztattak, a jegyzőkönyvek nem tudni, hová tűntek el.

Tudósvi: Miért utaztak ki a csehszlovák rezsim alatt Ön és pártjának egyéb tagjai falura, míg a magyarok alatt a parlamenti klub tagjai nem jártak a falvakban?

Bródy: A magyarok alatt bejártam a falvakat egészen Husztig, és informáltam a lakosságot a politikai helyzetről, s pártom tagjai, akik jelen voltak a megbeszéléseken, elmondták, hogy a magyar csendőrség elkobozta az összes jegyzőkönyvet, s különféle következményekkel fenyegettek meg, ha nem hagyom abba az agitálást. Ezek után még vagy kétszer voltam a falvakban, de a népet nem hívtam össze.

Tudósvi: Nincs több kérdésem.

Krizsanovszkij, védő: Mikor állapította Ön meg, mint politikus, hogy Csehszlovákia széthullófélben van?

Bródy: Azután, hogy megalakult a kormányunk, s részt vettem a miniszteri kabinet ülésén, ahol a külügyminiszter alátámasztotta azon feltételezésemet, hogy Csehszlovákia helyzete tarthatatlan.

Krizsanovszkij: Ha jól értettem, Önök azért mentek a magyar parlamentbe, hogy bármi áron a kárpátaljai nép érdekeit képviseljék. Nem voltak-e más céljaik is?

Bródy: Más célunk nem volt. S ezt be is bizonyítottam a népemet szolgálva.

Krizsanovszkij: Akkor hogyan kell érteni az Ön, a parlamentben elhangzott, a kommunista párt és a Szovjetunió elleni provokációs beszédét?

Bródy: Ezzel a kijelentésemmel ki akartam vívni a magyar kormány bizalmát, hogy legyen lehetőségem népünket védeni.

Krizsanovszkij: Milyen volt a viszonya, s milyen politikai kapcsolatokkal rendelkezett az Önök pártja a keresztény-szocialista párttal?

Bródy: A kapcsolatunk abból állt, hogy kölcsönösen megegyeztünk, hogy nem fogjuk támadni egymást. Interpellációkor az aláírásukat adták. Más kapcsolatunk nem volt velük.

Krizsanovszkij: Volt közös politikai platformjuk?

Bródy: Nem, ilyen nem volt. A körzeti választásokon azért voltunk kapcsolatban velük, hogy szavazatokat szerezzünk.

Krizsanovszkij: Milyen régen ismerte Ön Ortutayt, mint politikust, és célja volt-e Önöknek valami közös létrehozása Ortutayval?[45]

Bródy: Ortutayt, mint politikai személyiséget azóta ismerem, hogy megválasztották Beregszász polgármesterének, és a magyar kormánypárt képviselője lett.

Krizsanovszkij: Milyen harcot folytatott ez a párt a kommunista párt ellen?

Bródy: Mint nekem ismeretes, közöttük semmi kapcsolat nem létezett.

Krizsanovszkij: Ön javasolta Ortutayt a magyar parlamentbe?

Bródy: Őt a közreműködésem nélkül jelölték képviselőnek.

Krizsanovszkij: Milyen régen ismerte Ön Kricsfalussy-Hrabart és mit tud Ön a politikai tevékenységéről?

Bródy: Őt 1939-től ismerem, a politikai tevékenységéről semmit sem tudok.

Krizsanovszkij: Voltak e kapcsolatai Kricsfalussy-Hrabarnak a parlamenttel?

Bródy: Nem voltak kapcsolatai.

Elnök: Áttérünk Demkó vádlott kihallgatására.

Ügyész: Ön azt állítja, hogy azokban a kritikus napokban apró szerepet játszott. A népszavazással kapcsolatban az Ön szerepe nem is kicsi. Ön tagja volt a küldöttségnek, amely a határozatot Prágába vitte és átadta a külügyminisztériumnak. Milyen követségeken járt ott?

Demkó: Azt nem tudom megmondani, hogy milyen követségeken jártam, de emlékszem, hogy leveleket küldtem az amerikai, a lengyel, a svájci és a magyar követségekre.

Ügyész: Elnök elvtárs, engedje meg, hogy egy kérdést tegyek fel Bródy vádlottnak!

Elnök: Bródy vádlott, válaszoljon az államügyész kérdésére!

Ügyész: Bródy vádlott, mondja el, mit mondtak a képviselőknek a magyar követségen?

Bródy: Bacsinszkij átadta a követségnek a Központi Orosz Népi Tanács határozatát, s megkérdezte, hogy az 1918. évi X. sz. törvény értelmében a népszavazás esetén a magyar kormány hajlandó-e biztosítani az autonómiát Kárpátontúli Ukrajna számára. A követ azt felelte, hogy ez a törvény hatályon kivül van helyezve.

Ügyész: Elmondta-e a követség képviselője, hogy az autonómiáról szó sem lehet, és hogy a Kárpátontúli Ukrajna területén magyar kisebbség él, amely ebben az esetben szintén követelte volna az autonómiát, s ebbe a magyar kormány nem menne bele?

Bródy: Azt mondta, hogy náluk sok a hivatalnok, akik innen elmenekültek, s ezeket nálunk akarják elhelyezni.

Ügyész: De emlékezzen vissza, hogy ezért a nyílt beismerésért a követet hamarosan áthelyezték, mert elmondták Önöknek, hogy munkájuk annyit tesz, mintha a nyúl maga mászna az óriáskígyó szájába.

Bródy: Kérdésére válaszolva, kormányunk akkor fordult a magyar kormányhoz, amikor láttuk, hogy a Csehszlovák Köztársaság széthullik, és a népszavazás esetén hajlandó-e biztosítani területünk egységét és sérthetetlenségét. Mindez megmaradt a bejelentés szintjén, a tárgyalásokig nem jutottunk el."

Az 1946. máj. 8-ai reggeli ülés jegyzőkönyvéből.

„Demkó: Elnök polgártárs, engedje meg, hogy néhány kérdést feltegyek Bródynak!

Elnök: Kérdezzen!

Demkó: Bródy, miért nem volt jelen a kormánypárt ülésén, amikor Lukács miniszter elnöklete mellett meghívtak minket, hogy lépjünk be a kormánypártba?[46]

Bródy: Emlékszem, hogy amikor arról volt szó, hogy mi képviselők belépjünk a kormánypártba, a parlamentben felkeresett a párt elnöke, s elmondta, hogy jól felfogott érdekeinkben ajánlatos lenne belépésünk a pártba. Ezután a kormányzói biztos próbált meg rábeszélni erre, de én nem voltam erre hajlandó. Amikor megtudta, hogy én a belépés ellen vagyok, minden képviselőt meghívott magához. Mivel tudtam, hogy miről lesz szó, nem mentem el.

Demkó: Tudja-e Ön, hogy én az »Orosz Hírnök«-ben szovjetellenes cikket írtam?

Bródy: Ezt nem tudom..."

Az 1946. máj. 8-ai esti ülés jegyzőkönyvéből.

„Elnök: Megkezdjük Spak vádlott kihallgatását.

Ügyész: Az Ön által szerkesztett »Orosz Szó«, melyet a magyar kormány finanszírozott, propagandát folytatott a Szovjetunió ellen?

Spak: Az »Orosz Szó«-nak nem voltam a szerkesztője, csak névlegesen, a tényleges szerkesztők Kercsa, Baran és Nedzelszkij voltak. Egy cikket sem néztem át, soha egy rendelkezést nem adtam ki, s egyáltalán részt sem vettem a szerkesztőség munkájában.

Ügyész: De beismeri, hogy ez a lap szovjetellenes propagandát folytatott?

Spak: Köztudott, hogy a hivatalos közlemények is megjelentek a lapban, de tudom, hogy a parasztok jó lapnak tartották, mert lehetett olvasni a sorok között.

Ügyész: Ön azt akarja mondani, hogy az újságban háborúellenes, a Szovjetuniót támogató cikkek jelentek meg?

Spak: (Nem válaszolt.)

Ügyész: Ön hat év alatt nem tudott lemondani a szerkesztőségről, vagy Bródy nem engedte el Önt?

Spak: Én egész idő alatt kértem a felmentésemet, de Bródy nem egyezett bele.

Ügyész: Elnök elvtárs, engedjen meg néhány kérdést Bródy vádlotthoz!

Elnök: Bródy vádlott, válaszoljon a kérdésekre!

Ügyész: Bródy, Ön alátámasztja Spak szavait, miszerint ő 6 év folyamán kérte a felmentését?

Bródy: Igen alátámasztom. Néhányszor megkért, hogy nem tud dolgozni és mint újságíró akar elhelyezkedni, de megkértem, hogy hagyja rajta a nevét az újságon, mivel szerkesztő csak az újságírói kamara tagja lehetett.

Ügyész: Ő beleegyezett?

Bródy: Igen.

Ügyész: Nincs több kérdésem Bródy vádlotthoz.

Ügyész: Spak vádlott, mit tud arról, hogy Juhász nem sokkal Kárpátontúli Ukrajna megszállása előtt Párizsban járt, s ott tárgyalt a fehéremigránsokkal, ami után egy nagy rádióállomást alapítottak, s harcoltak a Szovjetunió ellen. Mit tud Ön erről mondani a bíróságnak?

Spak: Erről semmit nem tudok.

Ügyész: Elnök elvtárs, engedélyezzen egy kérdést Bródy vádlotthoz!

Elnök: Tessék.

Ügyész: Bródy, mit tud Ön erről mondani?

Bródy: Semmit sem hallottam Juhászról, sem a rádióállomásról.

Ügyész: Mit csinált Ön 1938-ban Párizsban?

Bródy: Amikor az amerikai küldöttség rádióüzenetet küldött, hogy Párizsban nem akarnak nekik vízumot adni, Gerovszkij és Jancsisin eljöttek hozzánk, és kérték, hogy küldjünk el egy képviselőt. Engem küldtek el, s sikerült is megszereznem a vízumot számukra, majd a küldöttséget kísértem. Hát ez okból voltam én Párizsban..."

Bródy András és társai ellen 1946. máj. 25-éig folyt büntetőeljárás. Ezen a napon a Kárpátontúli Területi Népbíróság „népellenes tevékenység, hazaárulás, a magyarok javára folytatott kémkedés, fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém" bűnében találta bűnösnek, és kötél általi halálra ítélte, valamint teljes vagyonelkobzásra. Ebben a perben ítélték még el Demkó Mihályt és Kricsfalussy-Hrabár Endrét halálra, Spák Ivánt, Bencze Györgyöt, Ortutay Jenőt, Zsegora Ödönt és Riskó Bélát 10-10 évi kényszermunkára. A halálra ítéltek kivégzésének időpontja máig bizonytalan, valószínűleg 1946. nov. 7-én (Gergely-naptár szerint), azaz a Nagy Októberi Szocialista Forradalom kitörésének évfordulója. Az NKGB fél évvel később értesítette a hozzátartozókat az ítélet végrehajtásáról és a temetés helyéről, amely tömegsírba 27 halottat temettek. Ez feltehetően az Ungvár Kapos utcai sírkert.[47]

2. A magyar országgyűlés kárpátaljai képviselőinek utóélete

Demkó Mihály áldott állapotban lévő feleségével, családjával 1944 októberében Dávidházára húzódott Munkácsról. Okt. 26-án bejöttek az oroszok Munkácsra.

Demkó képviselő 1944. november 2-án bekísérte feleségét a kórházba, ahol még aznap megszületett Tatiana. Az apa választotta ki ezt a nevet, amelyet egy kereszténnyé lett római lány viselt az ókorban, aki mártíromságot szenvedett.

Demkót többen figyelmeztették, hogy baj éri, meneküljön. Ő maradt. A szülés után két héttel vitték el. Lakásukba ekkor telepedett be egy szovjet tábornok, majd egy végzést adtak át nekik, hogy 24 órán belül hagyják el házukat (Teleki Pál u. 6.). A család sohasem kapott írást, hogy mi lett a családfővel, aki a magyar országgyűlés képviselője volt. Mindig bíztak benne, hogy él és hazajön.[1]

A kárpátaljai szovjet korszakot akaratlanul is leleplezően tárja fel az a mű, amely 1974-ben díszoklevelet nyert Moszkvában az Ismeretterjesztő Társulat országos tudományos-ismeretterjesztő irodalmi pályázatán. Ez az egyetlen „marxista" összefoglaló jellegű mű, amely Kárpátaljáról 1945–1991-ig nyomdafestéket látott.[2]

A szovjet korszakban a kárpátaljai országgyűlési képviselőkről beszélni sem szabadott. Még 1990-ben is bátorság kellett ahhoz, hogy Demkó Tatiana (Pogány Andorné) „teljes erkölcsi és anyagi rehabilitációt" kérjen kivégzett apja után. Apja politikai elveit és gyakorlatát így összegezte: „Politikai programjának gerincét a soknemzetiségű magyar társadalom népeinek békés egymás mellett élése, nyelve és kultúrája gyakorlásának biztosítása, az emberi jogok nemre, fajra, politikai hovatartozásra való tekintet nélküli gyakorlása alkotta. A második világháború borzalmas éveiben az üldözötteket, magyarokat, ruszinokat, zsidókat menekítette és mentette meg a biztos haláltól... Édesapámat letartóztatták és eltüntették. Azóta sem kaptunk értesítést hollétéről."

A magyar országgyűlési képviselők idegen hatalom általi kivégzése, sztálini koncepciós perben „hazaárulóvá" minősítése nem volt elég. A magántulajdon elkobzása együtt járt vele. „Családunknak 24 órán belül el kellett hagynia azt a házat, melyet édesapám nagyon nehezen épített fel, hátrahagyva a berendezési tárgyakat, személyes holmiainkat. Ugyanakkor elvették szőlőnket a présházzal, földjeinket, gazdasági felszerelésünket, állatainkat. A család földönfutóvá vált. Üldözöttek lettünk a saját hazánkban. Azóta is bérlakásban élek. Az 1945-ös határrendezés következtében mindezen javaink a jelenlegi országhatárainkon kívül eső Kárpátalja területén vannak, melyeket 45 éve a szovjet állam minden ellenszolgáltatás és kártérítés nélkül használ és saját tulajdonának tekint."[3] (A házban az utóbbi időben óvoda működik.)

A Szovjetunió 1991-ben széthullott anélkül, hogy külső támadás érte volna. Ukrajna kikiáltotta függetlenségét 1991. aug. 24-én. Ukrajna Főügyészségének Kárpátontúli Megyei Ügyészsége 1991. dec. 30-án kiadta Demkó Mihály „rehabilitációs igazolását".

„A Kárpátontúli Megyei Bíróság Büntető Tanácsa, hivatkozva az Ukrán SzSzK BTK 54-4. és 54-11. cikkelyeire, 1946. máj. 4–25-én, mint a büntetés legfelsőbb határát, golyó általi halál és vagyonelkobzási határozatot hozott. Letartóztatva 1944. nov. 22.

Az 1991. 04. 17-i Ukrán SzSzK „Politikai megtorlások áldozatainak rehabilitálásáról Ukrajnában" c. törvény 1. cikkelyének értelmében Demkó M. rehabilitálásban részesül."[4]

Mindössze ennyi! Semmi bocsánatkérés, semmi kárpótlás erkölcsileg, anyagilag, sem büntetlenség kimondása, sem joghalál megállapítása stb.

A Bródy család Ungváron élt a szovjet korszakban, majd áttelepült Magyarországra. Ifjabb Bródy András festőművész. Kárpátalján 1991 után Bródy András Honismereti Társaság alakult, amelyik Bródy „miniszterelnök" történelmi emlékét ápolja.[5] A család eljárásának és kérésének következtében Bródy Andrást is rehabilitálták 1989. dec. 22-én. Az ügyiratban olvasható rehabilitációs formula szerint Bródy Andrást „indokolatlanul büntetett személynek" nyilvánították.

Jegyzetek

Bevezetés

[1] Györffy Gy.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp., 1987. Beregvármegye 519–550., IV. Bp., 1998. Máramaros megye 111–129.

[2] Györffy Gy.–Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt és Wolf M.: A Felső-Tisza-vidék 9. századi szláv emlékei. Mindkettő: Honfoglalás és régészet. Szerk.: Kovács L. Bp., 1994. 13–38., 119–128.

[3] Botlik J.: Hármas kereszt alatt – Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Bp., 1997. 9–11. és Bonkáló S.: A rutének. Basel-Bp., 1996. Sajtó alá rendezte, utószót írta Salga A. 15–28, 134–139.

[4] Horváth L.: Rusz (viking) testőrség és földrajzi név hagyatéka az Árpád-korban a Dunakanyarban. Elhangzott előadás a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület XVI. Magyar Őstörténeti Találkozóján, 2001. aug. 6. Szentendre. (kézirat)

[5] Bonkáló i.m. 44, 49–53.

[6] Bonkáló i.m. 61–80.

[7] Botlik i.m. 16–25.

[8] Bonkáló i.m. 112–113.

Ruszinszkó képviselete és autonómiájának ügye Csehszlovákiában 1919–1939 (vázlatosan)

[1] Botlik 1997. 219–222., Zseliczky 1998. 28–29.

[2] Mo. Hadt. 2. 197, 202.

[3] Botlik-Dupka 1991. 19–21., Botlik 1997. 225., Zseliczky 1998. 29., H 2001. 34–40.

[4] Botlik 1997. 222–224.

[5] Simády 1991. 56., Botlik 1997. 224.

[6] Botlik–Dupka 1991. 19–22., Botlik 1997. 225–226., Zseliczky 1998. 28–29.

[7] Mo. Hadt. 2. 218–225.

[8] Botlik 1997. 225–226., Zseliczky 1998. 29–30.

[9] Sorsdöntések 138–139.

[10] Zseliczky 1998. 29–30.

[11] Zseliczky 1998. 31–33., Botlik-Dupka 1991. 26–27.

[12] Compass (1919–1939) 446–447., Országgyűlési alm. 1939–1944. Bp. 1940., Zseliczky 1998. 34.

[13] Botlik–Dupka 1991. 43.

[14] Simády 1991. 87–89., Botlik–Dupka 1991. 44–47., Botlik 1997. 251–255., Zseliczky 1998. 45–59.

I. A Magyarországhoz visszacsatolt Kárpátalja 1938–1944

1. A Kárpátaljáról 1938-ban és 1939-ben behívott országgyűlési képviselők és felsőházi tagok

[1] Szerző kárpátaljai képeslapgyűjteményében.

[2] Botlik–Dupka 1991. 47–48., Botlik 1997. 256–258., Zseliczky 1998. 46–55.

[3] Jelenleg a Szics-gárda emlékműve áll a Vereckei-szorosban.

[4] KN 1938. nov. 8. 251.

[5] 1938. évi országos törvénytár.

[6] KN 1938. dec. 5. 311–312.

[7] Munkács üzen. Centrum Kiadóvállalat Rt., 25522. Felelős kiadó: Sörös János, Munkács. 12 oldalas füzet.

[8] KN 1939. márc. 8. 224–229.

[9] KN 1939. márc. 16., Dr. Ravasz István: Kárpátalja története a XX. század első felében. Hadak Útján. 1999. március–április 7–8.

[10] Vitéz Imrédy Béla m. kir. miniszterelnök indítványa 1938. nov. 23. KI 369. és 684. sz.

[11] KN 1939. jún. 21. 38–53.

[12] 1939. évi országos törvénytár.

[13] KN 1939. jún. 21. 52.

[14] KN 1939. jún. 30. Első oldal.

[15] KN 1939. júl. 4. 299.

[16] Püski 1996. passim.

[17] FI 723. sz.

[18] FI 764. sz., Név- és lakjegyz. 1943. 37. és 1944. 37.

[19] KN 1942. febr. 6. Első oldal és 4., 1942. febr. 9. Első oldal.

2. Kárpátalja közigazgatási megszervezése

[1] MSZS 1938. 311–313. és színes térkép.

[2] MSZS 1939. 312. és színes térkép.

[3] MSZS 1941. 41–47. és színes térkép

[4] MTCN 1941. 160–162.

[5] Simády 1991. 81–86., 90–116.

[6] MTCN 1939–1944-ig Kárpátalja.

[7] KN 1939. dec. 12. 10–13.

[8] KN 1939. dec. 13. 59.

[9] KN 1939. dec. 13. 60–61.
[10] KN 1939. dec. 13. 61–62.
[11] KN 1941. nov. 19. 423–424.

3. Az országgyűlési választások Kárpátaljára való kiterjesztésének ügye
[1] KN 1939. jan. 25. 457–459.
[2] Botlik–Dupka 1991. 45–46., Zseliczky 1998. 44–46.
[3] KN 1939. márc. 8. 224-229.
[4] OVM 1848–1990. 61–71.
[5] 1939. évi országos törvénytár.
[6] MMVL 121, 206–208., 252–255.
[7] KN 1939. dec. 12. 10–11.
[8] KN 1939. dec. 12. 20–21.
[9] 1939. évi törvénytár.
[10] Teleki 1941. 113–124.
[11] 1940. évi országos törvénytár.
[12] 1941. évi országos törvénytár.
[13] Botlik–Dupka 1991. 32–33., Zseliczky 1998. 30–34.

4. „Akié a föld, azé az ország"
[1] H 1995. 14–22.
[2] Buday László: A megcsonkított Magyarország. Bp., 1921. 67–90., Etédi: A földbirtokreform a megszállt magyar területeken. Bp., 1929. 4–16.
[3] Jócsik Lajos: Idegen igában – Húsz év cseh uralom alatt. Bp., é. n. 50–65., Zseliczky 1998. 34–35.
[4] H 1995. 19.
[5] KI 1939. 31. sz.
[6] KN 1939. okt. 11. 207–208.
[7] KN 1939. febr. 20.
[8] KN 1941. febr. 6. 3–4.
[9] KN 1941. jún. 25.
[10] KN 1941. nov. 10. 423.
[11] KN 1939. jún. 21.
[12] KN 1939. okt. 17.
[13] KN 1939. okt. 20.
[14] KN 1942. nov. 26. 295.

5. A ruszin nemzetté válás
[1] Bonkáló 1996. 13–60.

[2] Szerző kárpátaljai filatéliai gyűjteményében.
[3] Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Galíczia. Bp., 1898. 158–179., 374–438., 512–524., 648–662.
[4] Botlik 1997. 224. és szerző filatéliai gyűjteményében.
[5] Botlik 1997. 59–181.
[6] Bonkáló 1996. 92.
[7] Bonkáló 1996. 34–35., Botlik 1997. 135–213.
[8] H 1997. 85–95., H 2000. 34–40.
[9] Zseliczky 1998. 21–63., H 1999. 95–96.
[10] Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941). Szerk.: dr. Kepecs József. Bp., 1996. KSH.
[11] H 1995. b. 5–12., H 1997. 94–95.
[12] Horváth Lajos: Kis kárpátaljai körkép. Bélyegvilág – filatéliai szemle. – Szilvay Iván és Jurij Ivanovics Venelin. De hosszan sorolhatnánk: Fekete Ferenc postás, Erdélyi Béla, Révész Imre, Kassai, Manojlo festőművészek stb.
[13] KN 1939. jún. 21. 46.
[14] KN 1939. jún. 21. 47–48.
[15] KN 1939. jún. 21. 49.
[16] KN 1939. jún. 21. 52–53.
[17] KN 1939. jún. 30. Első oldal és 290–291.
[18] KN 1939. nov. 8. 493.
[19] KN 1939. nov. 29. 485–493.
[20] KN 1939. dec. 1. 583–588.

6. A ruszin autonómia ügye a sajtóban
[1] Morvay Zsigmond: Milyen legyen a ruszin autonómia? Bp., 1939.
[2] Egan 1939. 5–6.
[3] Borsányi György: Kun Béla. Bp., 1979. 188–189.
[4] Id. Gazda István: Magyarországi lengyel katonai táborok postája 1939–1944. Piliscsaba, 2000. 27, 30, 37.
[5] Ravasz 1992. jan.–febr.
[6] Egan 1939. 7–11.
[7] Egan 1939. passim.
[8] Kaminszky 1939. 313–318.

7. A ruszin autonómia ügye az országgyűlésben.
[1] Zselicky 1998. 26–63.
[2] Bródy előterjesztése.
[3] KN 1939. jún. 30. 291., FI 1939. 6. Indoklás.
[4] KN 1939. nov. 29. 488.

[5] KN 1939. dec. 1. 588.
[6] KN 1939. dec. 12. 4–6.
[7] Bródy előterjesztés. Az irat belső kritikával 1939. június–júliusra keltezhető. Címlapján azonban Bródy András kézírásával 1940 szerepel, amíg nem adta át a kormányzónak.
[8] KN 1940. jún. 5. 101–102.
[9] KN 1940. júl. 23. 490.
[10] KN 1942. dec. 2. 461–462.
[11] KN 1944. jún. 2. 255–256.

8. Teleki Pál ruszin autonómia tervezete
[1] KI 347. 7.
[2] Vásárhelyi 1941. 563–578.
[3] KI 347. 8.
[4] KI 347. 9.
[5] MSZS 1943. 42–43.
[6] KI 347. 12–13.
[7] História 1991/2–3. 35. – Stumpf Benedek András cikkében minden megjegyzés nélkül közölte a soviniszta ukrán adatokat, amelyek szerint ruszin nép nincs is. Mivel ez nem felel meg a történeti valóságnak, nem érthetünk egyet vele. Nevezett lap főszerkesztője Glatz Ferenc, aki többször vét hasonló hibákat.
[8] KI 347. 13.
[9] Teleki 1941. 53.
9. A görög katolikus és a pravoszláv felekezet
[1] Botlik 1997. 256–273.
[2] Stefán Ágoston 1919. márc. 25-étől ruszin népbiztos. Kaminszky Józseffel együtt dolgozta ki Ruszka Krajna alkotmánytervezetét. Elérték, hogy az autonómia területén a „felekezeti iskolák és a hittanítás a régi törvények alapján" fennmaradhasson.
[3] Botlik 1997. 214–255.
[4] Rongyos Gárda 1999. 209–313.
[5] Bródy előterjesztés, lásd a függelékben.
[6] KN 1942. okt. 30. 136.
[7] KN 1940. júl. 23. 490., Veress–Popovics 1999. passim.
[8] KN 1940. okt. 28. 149.
[9] KN 1942. okt. 30. 136.
[10] Püski 1996. 77. Nevezett szerző itt azt állította, hogy „egyetlen szerb sem kapott meghívót". Irinej Čirić személyére felhívtam a figyelmét az Országházban. – Név- és lakjegyzék. 1943.

II. A Szovjetúnió által meghódított Kárpátalja 1944–1946.

1. Bródy András és társainak pere Ungváron
[1] A történeti bevezetőhöz Bendász 1991. passim, Ruszin 1991. 46–57. A szolyvai lágerhez: Szolyvai üzenetek, 1944–1945. Lejegyezte: Bagu Balázs és Tuba Géza. Pánsíp 1995/1. 28–29. Bródy Andráshoz Pogány Andorné, született Demkó Tatiana szóbelileg közölte ezt velem, amikor 1996-ban meglátogatott az Országházban a levéltárban.
[2] Ez a fejezet a Valerij Razgulovtól kapott dokumentumokon alapszik, elsősorban a Bródy-per jegyzőkönyvén. (Kárpátontúli Állami Levéltár, Ungvár, a per az 148.423-as számon, a vádirat F 2558 op. 1., 359. számon. Razgulov a jegyzőkönyveket részleteiben és saját nézeteinek betoldásával közölte a Kárpáti Panoráma c. független megyei lapjában (Beregszász) 1995–1996-ban.
[3] Bródy elhallgatta, hogy Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártja elnevezéssel új pártot alapított, amelyet 1944. jún. 2-án jelentettek be a magyar országgyűlés képviselőházában.
[4] Zseliczky 1998. 37–41.
[5] Kárpátontúli Állami Levéltár, Ungvár, 3. sz. alaprészleg, 19-es sorszámú ügyirat 3–12 lap. – Brascsajkó Gyula az 1910-es években a Budapesten tanuló kárpátaljai diákokból megszervezte az Ung Vármegyei Kört, amelynek titkára lett. Ő és fivére, Brascsajkó Mihály 1918 őszén, Huszt környékén ukranofil csoportot szerveztek és politikát folytattak. Máramarosszigeten 1918. nov. 17-én ukrán radát alakítottak, amely még aznap hadat üzent az ungvári radának, mert az ekkor még magyarbarát volt. Botlik 1997. 223.
[6] A Szepes megyei ruszin rada 1918. nov. 8-án alakult meg, ez nov. 19-én egyesült az eperjesivel (Sáros megye), és ettől kezdve Kárpátorosz Központi Néptanácsnak nevezte magát, amelynek elnöke Beszkid Antal, a görög katolikus püspökség jogtanácsosa lett. Beszkid az 1910-es évektől az eperjesi kerület magyar országgyűlési képviselője volt. Az eperjesi rada 1919. jan. 7-én követelte, hogy a cseh hadsereg megszállása terjedjen ki az egész ruszinlakta földre. A csehek ennek a követelésnek „engedve" lépték át az 1918. dec. 23-án az antant jegyzékben megállapított demarkációs vonalat, és 1919. jan. 12-én bevonultak Ungvárra. – Fenczikhez Varga E. László: Részlet Jan Emisarski, volt budapesti lengyel katonai attasé emlékirataiból, 1938–1940. Hadtörténelmi Közlemények. 2001/4. 677.
[7] A Bródyt feljelentő Zaic valószínűleg azonos Zajic Józseffel, aki az 1935. máj. 19-én megtartott csehszlovák választásokon az Agrárpárt színeiben bejutott a prágai nemzetgyűlésbe. – V. P. Ruszin partizánegységet vezetett Kárpátalján 1944. júl. 7.–nov. 2-áig. – Andráskó Iván valószínűleg azonos a máramarosi közigaz-

gatási kirendeltség árvaszéki elnökével az 1940-es években. – Beregszászi György: Az utolsó erőpróbák a háború előtt. Bereginfó 2000. jún. 10–16., Nyikolaj Szirkó 347., MTCN 1941. – Bárdossy 1976. 80–81. – Tudomásunk van róla, hogy a Kárpáti Igaz Szó 1946-ban beszámolt a képviselők peréről.

[8] Papp Antal, 1912-től munkácsi görög katolikus püspököt Trianon után folyamatosan támadták a csehszlovák hatóságok, mert magyarónnak tekintették. A magyar világ gyöngítésére a csehek szorgalmazták a görög katolikusok áttérését a pravoszláviára, mert a görög katolikus vallást is magyar találmánynak tartották. Papp valóban magyar volt, de megtanulta a népies ruszin nyelvet. Beneš nem tudta kieszközölni a pápánál Papp Antal leváltását. Végül 1924-ben lemondott, 1925-ben a csehek erőszakosan áttoloncolták a magyar határon stb. – Botlik 1997. 230–237. és Éhség 1975. passim.

[9] Karel Beneš: Vasúti közlekedés Kárpátalján. A magyar kiadást ellenőrizte: Mezei István Bp., 1996. – A maga nemében a legjobb könyv, ami a témáról megjelent. Máramarosszigetnél a vasút egy darabon Romániában haladt, majd visszatért Csehszlovákiába. Jelenleg is így van.

[10] Dobránszky Adolf (1817–1901) az első hatásos ruszofil politikus és népművelő, aki azt terjesztette a ruszinok körében, hogy az ő nyelve az orosz, az orosz irodalom az ő irodalma is. – Bonkáló 1996. 91.

[11] Gerovszkij Elek (Alekszej) gazdag csernovici (Bukovina) földbirtokos család tagja. Az orosz propaganda szolgálatában állt, és a pravoszláviára való áttérést hirdette az I. világháború előtti években. A Nagylucskán és az 1913–1914-ben lezajlott máramarosi skizma-pör idején az osztrák rendőrség letartóztatta fivérével együtt orosz irredenta vádjával. Botlik 1997. 153, 186.

[12] Egyszer alaposan meg kellene vizsgálni a szerb ortodox egyház működését a magyarországi ruszinok körében Kárpátalján és Budapesten. Dmitrij Vakarov budapesti egyetemi hallgató, költő és társai magyarellenes konspirációjához is a szerb pravoszláv szeminárium (Szentmiklós u. 3.) adott otthont.

[13] Ezek az események bizonyítják, hogy a német vezetésben éltek olyan elképzelések, amelyek szerint Kárpátalja kiinduló területe lehetne egy Szovjetunió elleni támadásnak, amelynek során innen „szabadítanák fel" Ukrajnát a kommunista és orosz uralom alól. Bródy magyarbarátsága ezt az elképzelést keresztezte, ezért kellett a politikai életből eltávolítani. Zseliczky 1998. 49.

[14] Gerovszkij tehát tárgyalt 1939. febr. 16. előtt Telekivel, mivel az akkor alakította meg második kormányát.

[15] Bródy némi szimpátiája a Szovjetunió iránt azt mutatja, hogy fogalma sem volt a szovjet hatalom jellegéről, lényegéről. Ez a naivitása társaival együtt az életébe került.

[16] Az 1918. évi X. néptörvény.

[17] Az első bécsi döntőbíróság döntését 1938. nov. 2-án hirdették ki.

[18] Az 1938. nov. és 1939. márc. 15. közötti időben a Kárpát-Ukrajna elnevezés a Volosin-féle hegyvidéki tartományt jelenti csak, hiszen a síksági magyarlakta rész már visszatért az anyaországhoz. Bródy tehát Volosin uralma alá akart visszatérni a jegyzőkönyv szerint.

[19] Bródy majd csak 1944-ben került kapcsolatba Kárpátalján partizánokkal, mint látni fogjuk. A partizánmozgalomhoz Boldogság 138–146.

[20] Kállay Miklós 1942. márc. 9.–1944. márc. 19-éig volt miniszterelnök, a német megszállás elől a budapesti török követségre menekült.

[21] A Duhnovics Társaság ruszofil, a Proszvita ukranofil közművelődési egyesület volt, a csehek mindkettőt támogatták erkölcsileg, anyagilag, hogy a ruszin népet így is megosszák és rombolják identitását.

[22] A Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT) Kozma Miklós kormányzói biztos kezdeményezésére alakult 1941. jan. 26-án. Célja a magyar–ruszin együttélés széles körű tudományos feltárása és előmozdítása volt.

[23] Ilniczky Sándor (Feketeardó, 1889. jan. 30. – Tomszk, Szibéria, 1946.) görög katolikus nagyprépost, a magyar országgyűlés felsőházának tagja.

[24] Bródy András 1942. nov. 26-ai beszéde a képviselőházban nem tartalmazott szovjetellenes kijelentést. Sőt, amnesztiát kért az összes 1942 nyarán letartóztatott és elítélt több mint 300 személynek, akiket a magyar hatóságok kommunistagyanúsnak és szovjet szimpatizánsnak tekintettek. KI 1942. nov. 26. 280–292. – R. Vozáry Aladár, kárpátaljai „behívott" képviselő szintén felszólalt a képviselőházban a ruszin ifjúság érdekében, amnesztiát követelt a „ megtévedteknek".

[25] Az 1938. évi XV. tc. „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról" – az ún. első zsidótörvény. Az 1939. évi IV. tc. „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról" – az ún. második zsidótörvény. Az 1941. évi XV. tc. tiltotta a nem zsidók és zsidók házasságát – az ún. harmadik zsidótörvény.

[26] A Lito Lam Uzsgorod – Lám Nyomda Ungvár vállalatról van szó. Ebben készültek 1945-ben Zakárpátszka Ukraina új rajzú postabélyegei Simády 1991. 143–151.

[27] A magyar királyi honvédség 1939. márc. 15–18. között Perecsenynél kisebb, Huszt előtt nagyobb „ukranofil" ellenállást fegyveresen küzdött le.

[28] Sztójay Dömét (miniszterelnök és külügyminiszter 1944. márc. 22.–aug. 29. között) kifejezetten német követelésre nevezte ki Horthy Miklós kormányzó.

[29] Kamenyec-Podolszkij a Német Birodalom Lengyel Főkormányzóságának Galíciai Kerülete (Distrikt Galizien) egyik városa ekkoriban. Ide 1941 augusztusában kb. 18–20 ezer zsidót koncentráltak a németek. Köztük kárpátaljai

zsidókat is, akik közül mintegy 2000 zsidónak sikerült visszatérnie Magyarországra. Győri Szabó, 1997. 48.

[30] Dr. Homicskó Vladimir az Autonóm Földműves Szövetség (AFSZ) alapító tagja, 1939-től meghívott képviselő a magyar országgyűlésben.

[31] Teleki Pál miniszterelnök a katonai körök követelésére 1940. aug. 5-én visszavonta a Kárpátalja autonómiájára vonatkozó, 1940. júl. 23-án benyújtott törvényjavaslatot.

[32] Valószínűleg Riskó Béla kövesligeti körjegyzőről van szó. Kricsfalussy-Hrabár Endre, a magyar felsőház tagja, csendőrezredes. A Bródy-perben halálos ítéletet mondtak ki rá, melyet 1946-ban végre is hajtottak.

[33] Itt a Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártjáról van szó, melynek megalakulását 1944. jún. 2-án jelentették be a képviselőházban.

[34] Valószínűleg dr. Csékán Tamásról, a rahói járás szolgabírójáról van szó.

[35] Magyarul Turjavágás település a Perecsenyi járásban, keleti szomszédja Turjaremetének.

[36] A partizánokkal való kapcsolat felvétele 1944. okt. első felében történt meg. A 4. Ukrán Front katonái 1944. szept. 27-én a Tatár-hágónál léptek legelőször Magyarország földjére Kárpátalján. A Turjavágástól keletre lévő Vereckei-szoroson legelőször okt. 3-án jöttek be ukrán katonák. Paszikát okt. 25-én, Turjaremetét okt. 26-án foglalták el. Bródyt 1944. nov. 6-án a képviselőház beválasztotta a Közigazgatási, illetve a Külügyi Bizottságba, távollétében.

[37] Spák Iván, 1939-től behívott országgyűlési képviselő a magyar parlamentben, 1941-től a képviselőház egyik jegyzője stb.

[38] Bródy Andrásra szovjet katonák lőttek rá 1944. okt. utolsó napjaiban, amikor Lakárd (Lekárd) községből, ahová visszahúzódott, Ungvárra tartott gyalogosan. Sebesülten fegyházi kórházba került.

[39] Nyikolaj Szirkó 338–349.

[40] Kárpátontúli Állami Levéltár, Ungvár P – 1927. op. 1., Jegy. hr. 1–2.

[41] A Pataki-vezette partizánosztagra, Szirkóékra stb. lásd még O. Dovhanics–K. Lusztig–B. Szpivak: Egy legenda nyomában. Uzshorod, 1972 és Horváth Lajos: Kerepestarcsa története. Kerepestarcsa, 1988. 333–335.

[42] Vincze András nyugállományú altábornagy lett Kárpátalja kormányzói biztosa Magyarország német megszállása után, aki okt. 23-án a kormányzói hivatalt Ózdra telepítette át. Szálasi Ferenc nemzetvezető 1945. febr. 19-én kelt elhatározásával felmentette ebből a tisztségéből, ezt Sopronban 1945. márc. 13-án jelentették be az országgyűlés képviselőházában. – Ruszin 44–45.

[43] Grabár Olegről van szó, aki létrehozta a kapcsolatot Bródy és a partizánok között 1944. okt. elején.

[44] Horthy Miklós kormányzó 1944. okt. 15-én a rádióban felolvasott

kiáltványában bejelentette, hogy fegyverszünetet kér a Szovjetuniótól. A 4. Ukrán Front csapatai Kárpátalján okt. 15-én, a Bruszturán átkelve Tiszabogdányhoz érkeztek. A 2. Ukrán Front egységei okt. 12–19. között érték el a Tisza vonalát.

[45] Ortutay Jenő görög katolikus főesperes, szentszéki tanácsos, magyar országgyűlési képviselő stb.

[46] Lukács Béla 1938 decemberétől földművelésügyi államtitkár, 1940-től a Magyar Élet Pártja elnöke, 1942. ápr. 17-étől 1944. márc. 22-éig tárca nélküli hadigondozási miniszter stb.

[47] Botlik 1997. 279., Kulin Zoltán: Hírlapi kacsa: Megtalálták Bródy András sírját! Kárpáti Szemle 1997/8. 23.

2. A magyar országgyűlés kárpátaljai képviselőinek utóélete

[1] Demkó Tatiana (Pogány Andorné) beszélgetése a szerzővel.

[2] A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története. Szerzői munkaközösség. Kárpáti Könyvkiadó Uzshorod, 1975.

[3] Pogány Andorné levele a Konzuli Főosztály vezetőjéhez. Debrecen, 1990. V. 2. – OGYL, Területi Főosztály ir., Kérelmek és panaszok 990/1990.

[4] Ukrajna Főügyészsége Kárpátontúli Megyei Ügyészsége 13/1235-89. Pogány Andorné birtokában.

[5] Skultéty Csaba: Akinek a ruszin autonómia volt az álma. Beszélgetés ifj. Bródy Andrással apjáról. Hitel 1990. 13. sz.

Irodalom- és rövidítésjegyzék

Bárdossy 1976. = Bárdossy László: A nemzet védelmében. Utólsó beszédei az ún. népbíróság előtt. Kiadja Gilde Barna. Svájc, 1976.

Bendász 1991. = Bendász István: Öt év szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáboraiban. Bp., 1991.

Boldogság = A boldogság felé – Kárpátontúl vázlatos története. Szerzői munkaközösség. Uzshorod, 1975.

Bonkáló 1996. = Bonkáló Sándor: A rutének. Basel–Bp., 1996. Sajtó alá rendezte, utószót írta Salga Attila.

Botlik 1997. = Botlik József: Hármas kereszt alatt – Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Bp., 1997.

Botlik–Dupka 1991. = Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon... Bp.–Szeged, 1991.

Bródy előterjesztés = Őfőméltósága vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország kormányzó urához hódolatteljes előterjesztése Bródy András volt kárpátaljai magyar-orosz miniszterelnöknek. (Az irat 1939 júniusában készült, címlapjára Bródy ráírta, hogy 1940-ig nem küldte el a kormányzónak, valószínűleg sosem látta Horthy Miklós.)

Compass (1919–1939) = Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Szerk.: Madarász Elemér. Bp., é. n.

Darvas 1939. = Darvas János: A felvidék húszéves kűzdelme és felszabadulása. In Compass (1919–1939).

Dupka 1999. = Dupka György: Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Ungvár–Bp., 1999.

Egan 1939. = Dr. Egan Imre: Milyen legyen a ruszin autonómia?! Ungvár 1939. Húsvét havában.

Éhség 1975. = Az éhség legendája. Csehszlovákiai magyar valóságirodalom a két háború között. Válogatta Turczel Lajos. Madách, 1975.

FI=Felsőházi Irományok + szám.

Gulyás + kötetszám = Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. I–VI. Bp., 1925–1942.

Győri Szabó 1997. = Győri Szabó Róbert: A kommunista párt és a zsidóság. Windsor Kiadó, 1997.

H 1992. = Horváth Lajos: A kárpátaljai ruszin autonómia ügye 1939–1944. Honismeret, 1992. május.

H 1995. a. = Horváth Lajos: A kárpátaljai „behívott" képviselők az 1939-i magyar országgyűlésben. Honismeret, 1995. október.

H 1995. b. = Horváth Lajos: Magyarország és népei, ha nem lett volna Trianon. Hunnia, 1995. november.

H 1995. c. = Horváth Lajos: A magyar föld sorsa Trianon után az elszakított területeken. Hunnia, 1995. október.

H 1997. = Horváth Lajos: A ruszin nép Trianonjai. Trianon Kalendárium 1998. Szerk.: Kiss Dénes. Bp., 1997.

H 1999. = Horváth Lajos: Volosin az égbe megy. Havi Magyar Fórum, 1999. november.

H 2000. = Horváth Lajos: Kárpátalja és a Nyugat-Ukrán Népköztársaság. Trianon Kalendárium 2001. Szerk.: Döme Katalin és Kiss Dénes. Bp., 2000.

Jócsik 1939. = Jócsik Lajos: Idegen igában – Húsz év cseh uralom alatt. Bp., 1939.

Kaminszky = Dr. Kaminszky József: A magyar-orosz nép (ruszin) önkormányzata (autonómiája?). In Compass (1919–1939).

KI = Képviselőházi Irományok + szám.

KN = Képviselőházi Napló + ülés napja és oldalszám.

Kováts = Kováts Miklós: Kárpátalja húszéves szenvedése és felszabadulása. In Compass (1919–1939).

MMVL = Magyarország a második világháborúban lexikon A–Zs. Főszerk.: Sipos Péter. Bp., 1996.

Mo. Hadt. 2. = Magyarország hadtörténete (2). Főszerk.: Liptai Ervin. Bp., 1985.

MSZS és évszám. = Magyar Statisztikai Zsebkönyv. Szerk.: Mike Gyula. Bp., 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943.

MTCN 1941. = Magyarország tiszti cím- és névtára 1941. Bp., 1941.

Név- és lakjegyz. = A magyar országgyűlés képviselőinek és felsőházi tagjainak név- és lakjegyzékei évente kiadásban. Bp., 1941, 1942, 1943, 1944.

Nyikolaj Szirko = Nyikolaj J. Szirko: A Pataki Ferenc partizáncsoport harctevékenysége. Hadtörténelmi Közlemények 1969. 2.

Országgyűlési Alm. 1939–1944. = Magyar Országgyűlési Almanach. 1939–1944.

OVM 1848–1990. = Országgyűlési választások Magyarországon. 1848–1990. A Belügyminisztérium és a Legújabbkori Történeti Múzeum kiállítási katalógusa. Szerk.: Ihász István. Bp., 1992–1993.

Püski 1996. = Püski Levente: Társadalmi érdekképviselet és konzervativizmus – A felsőház felépítése a Horthy-korszakban. Debrecen, 1996.

Ravasz = Ravasz István: Kárpátalja megszállása. Cikksorozat a Kárpátalja c. lapban 1992 januárjától.

Rongyos Gárda 1999. = A Rongyos Gárda harcai. 1919–1939. Szerk.: Bálint István János. Bp., 1999.

Ruszin 1991. = Ruszin Emil: Magyarok a Kárpátalján. A félmúlt üzenete. Bp., 1991.

Simády 1991. = Dr. Simády Béla: Kárpátalja postatörténete. Bp., 1991.

Sorsdöntések = Sorsdöntések. Szerk.: Gerő András. Bp., 1990.

Teleki 1941. = Gróf Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Sajtó alá rendezte Kovrig Béla. Bp., 1941.

Teleki 1992. = Teleki Pál és kora. Szerk.: Csicsery-Rónay István és Vigh Károly. Bp., 1992.

Vásárhelyi 1941. = vitéz Vásárhelyi Andor: A Kárpátaljáért Ungvár és Uzsok közt lefolyt harcok. Magyar Katonai Szemle 1941/6. 563–578.

Veress–Popovics = Dr. Veress Gábor–Popovics Vladimir: Nemzetiségi iskolák Kárpátalján. 1919–1991. Beregszász, 1999.

Zseliczky 1998. = Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekterében. 1920–1945. Bp., 1998.

Mellékletek

„Őfőméltósága vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország kormányzó urához hódolatteljes előterjesztése Bródy András volt kárpátaljai magyar-orosz miniszterelnöknek.

Főméltóságú Kormányzó Úr!

A kárpátaljai magyarorosz terület autonómiájának a szentistváni Nagy-Magyarország keretén belül való megvalósítása érdekében, alulírott Bródy András, volt ruszin miniszterelnök az alábbiakban hódolattal bátorkodik előadni:

A magyarorosz népnek és területének Magyarországhoz való visszacsatolásáért életem legszebb korát, 20 éves küzdelmemet áldoztam fel, hangtalanul, ismeretlenül, hajtatva azon szent megihletődés által, hogy népem élete, jövője, boldogulása csak a szentistváni Magyarország keretén belül biztosítható. E küzdelem befejezése előtt a sors próbára tett: a szent cél megvalósulása családom, jövőm, pozícióm és életem kockáztatását kérte tőlem. Mindezt én megfontoltam és meggondoltam s azonnal teljesítettem is. Meg vagyok róla győződve, hogy nem sok „miniszterelnöki" pozícióban lévő ember akad, aki ezt megteszi. A sors nagylelkű volt hozzám, visszaadta családomat és életemet és megengedte, hogy lássam 20 éves küzdelmem eredményét.

Három hónapja figyelem az eseményeket. Kezdetben lelkesedtem, azután bizakodtam, később reméltem, most pedig félelem fog el, hogy mindaz, amit húsz éven át építettem, rombadől. Mert bár a terület – hála Főméltóságú Kormányzó Úr bölcs és gyors elhatározásának és a magyar honvédség nagyszerű harckészségének – Magyarországhoz csatoltatott, a magyarorosz nép lelke ez alatt a három hónap alatt sokkal távolabbra sodródott a magyartól, mint amilyen távol állott a cseh megszállás idején. Félő, hogy ez a távolodás folytatódni fog, és ki tudja, hogy az európai feszült légkör befolyása alatt hol fog megállani?

Az elmúlt három hónap alatt szótlanul figyeltem és tanulmányoztam a magyar politikai élet megnyilvánulásait Kárpátalja sorsával kapcsolatban. És a következőket állapítottam meg: a Főméltóságú Kormányzó Úr és a kormányfő: gróf Teleki Pál miniszterelnök úr, valamint az egységes magyar nemzet akarata ellenére a kárpátaljai magyarorosz terület rendezésének megvalósulása elé egy »láthatatlan erő« tudatosan akadályokat épít és állít.

Ennek tulajdonítható az, hogy a Főméltóságú Kormányzó Úr és a miniszterelnök úr által megígért autonómia megvalósítása helyett az autonómia megadása

felett ma már vitáznak, sőt egy, az autonómia megadását ellenző tábor szerveződik, egyelőre csak egy láthatatlan és névtelen tényező irányítása mellett, de maga az a tény, hogy mindez így történhetik, bizonyítja azt, hogy ez a láthatatlan tényező egyben felelős tényező is kell hogy legyen.

Az elmúlt 20 esztendő alatt szerzett tapasztalatok alapján legyen szabad annak a véleményemnek kifejezést adni, hogy ha a visszacsatolt kárpátaljai magyarorosz terület autonómiája rövid időn belül nem lesz megvalósítva, úgy amint azt Főméltóságú Kormányzó Úr kegyes volt kilátásba helyezni és a kormány feje megígérte, a visszacsatolt terület egy európai bonyodalom esetén újra válságos helyzetbe kerül. Mert a ruszin népre, amely az elmúlt 20 esztendő alatt nemzetté fejlődött, az elmúlt 3 hónapos magyar uralom kiábrándítólag hatott. Itt meg kell jegyeznem azt is, hogy ezt a kiábrándulást nem a katonai hatóság, hanem a mögötte működő polgári szervezet idézte elő.

Nekem nemcsak jogom, de kötelességem is, hogy ezt nyíltan megmondjam, s hogy őszintén beszéljek felelősségem tudatában. Az elmúlt három hónap alatt a cseh recept szerint:

a. A közigazgatásban, a bíróságnál, a tanügynél, a pénzügynél és általában majdnem mindenütt, minden fontosabb hivatali pozíciót belföldi, oroszul nem tudó magyarral töltöttek be, vagy olyan emberekkel, akiket a magyarorosz néppel, s annak lelkével semmi sem kötötte, akik a múltban is magukat a magyarorosz nemzet testétől elkülönítették.

b. Minden gazdasági forrást és intézményt belföldi magyar szakemberekkel szállottak meg és sajátítottak ki.

c. Ungváron és Munkácson a magyarorosz nyelv részére annyi jogot sem biztosítottak, mint amennyit a csehek biztosítottak a multban a magyarok részére. (Még az utcai feliratokat is bemeszelték.)

d. A magyarorosz falvakban, ahol csak lehetett, megpróbálták a magyar iskolák felállítását. (Nagyszőlősön pl. 24 magyarorosz elemi iskolai osztályból csak 9-et hagytak meg.)

e. Magyarorosz tisztviselőket, bírákat, tanárokat és tanítókat Ungváron, Munkácson és Beregszászon magyar bizottságok által igazoltatnak, tekintet nélkül a magyarorosz ügynek tett szolgálatra, tisztán csak a magyar szempont figyelembe vételével.

f. A vidéken a csendőrök brutálisan viselkednek a néppel szemben. Erről ma már a falvakban rémregények járnak, és vannak emberek, akik a csendőri verés elől a faluból elmenekültek. Állítólag a Máramarosban (rahói járásban) bujdosó Szics-gárdistáknál keresnek menedéket.

g. Ungváron, Munkácson, Beregszászon, de még Nagyszőlősön is a hivatalokban a szolgálatot teljesített magyarorosz altisztek egy részét minden további nélkül

elbocsájtották. Az egész igazgatás magyar nyelven történik, még a magyarorosz falvak jegyzői hivatalaiban is éppúgy, mint a csehek alatt, cseh nyelven.

A magyar politika a kárpátaljai magyarorosz terület kérdésében teljesen bizonytalannak, határozatlannak és tehetetlennek látszik, éppen a fentemlített láthatatlan erő által teremtett akadályok miatt. Ez a bizonytalanság adott tápot Amerikában a magyaroroszok között a nyílt cseh, zsidó, kommunista s egyéb ellenséges propagandának a magyarok és Magyarország ellen. Szlovenszkóban és Németországban ez táplálja az ukrán propagandát, ugyancsak a magyarok és lengyelek ellen (míg ebből kifolyólag Lengyelországban az ukránizmus és a magyarorosz autonómia ellen). Bent, a kárpátaljai magyarorosz területen mindezen propagandának külön-külön ügynöke és számos híve van (főként a kommunisták tevékenykednek), éppen a magyar politika bizonytalansága miatt.

Mindezt én előre láttam, és mindezt megakadályozandó, a magyar csapatok elindulása napján 1939. március hó 14-én, meg akartam alakítani a felelős magyarorosz kormányt, amely a visszatért terület kormányzását a magyar királyi kormány intenciói szerint irányította volna, és a teremtett új helyzetet szentesítette volna. (Ezt annál is inkább meg lehetett volna tenni, mert én nemcsak a cseh köztársasági elnököt helyettesítő kormányfő által kinevezett, de egyúttal a »kárpátorosz« nemzet törvényes képviselete, tehát az összes képviselők és szenátorok, valamint az orosz és ukrán nemzeti tanácsok által egyhangúlag megválasztott kormány feje voltam, akit Sirovy generális törvénytelenül mozdított el helyéről és csukatott le. Ezt a szándékomat jelentettem a magyar királyi kormánynak (Pataki Tibor államtitkár úr révén), azt azonban nem akceptálták.

Az elmúlt két hónap alatt majdnem minden héten felhívtak Budapestre tárgyalni, ellenben az autonómiát illetően nem adtak nekem alkalmat, hogy valami hasznos pozitívumot letárgyalhassak. Az az érzésem, hogy szándékosan foglalkoztattak engem Budapesten csak azért, hogy azalatt megpróbálják a kárpátaljai magyarorosz területet – az én kikapcsolásommal – pacifikálni. Mert ilyen kísérletek történtek:

1. Az ügynökök egész raja járta be a falvakat a katonai parancsnokságra való hivatkozással, aláírást gyűjteni memorandumokra, amelyek burkolt tartalma: tiltakozás az autonómia ellen, amelyet a magyar Államfő és a magyar Kormányfő megígért. Ezeket a memorandumokat a Főméltóságú Kormányzó Úr és a miniszterelnök úr címére továbbították. (Hogy eljutott-e odáig, azt nem tudom.)

2. Ellenem egyrészt az ungvári főispán hivatalos lapjában, a Kárpáti Magyar Hírlapban, másrészt pedig a vidéken fizetett ügynökök által próbáltak hangulatot teremteni azzal, hogy én a magyarorosz nép akarata ellenére követelem az autonómia megvalósítását.

3. Ugyanakkor engem személy szerint is rendőri felügyelet alá helyeztek: telefonbeszélgetéseimet kihallgatják, postámat cenzúrázzák, minden lépésemet detektívekkel figyeltetik.

4. Mindez velem történik, aki Magyarországért életét, családját, miniszteri pozícióját, mindenét odadobta áldozatul, és odadobná ma is, ha tíz élete is lenne, mind a tízet egyszerre.

Mindez oly nyíltan és kihívóan történik, hogy Rahón éppen úgy tudnak és beszélnek róla, mint Szolyván vagy Huszton. Sokszor felvetődik bennem a kérdés, hogy Magyarországnak melyik ellensége csinál ilyen lélekromboló munkát? És kérdem, miért? Azért, mert hiszem és vallom, hogy a visszacsatolt magyarorosz területet csak úgy lehet egy újabb ezer esztendőre Nagy-Magyarország keretében megtartani, ha a magyarorosz nép lelkét a szentistváni eszme szolgálatába tudjuk állítani. A magyarorosz népet pedig ma az elmúlt 20 esztendő alatt felnőtt új generáció reprezentálja. Ezt megfogni és teremtő, államépítő munkába állítani csak széles körű területi autonómia megvalósítása által lehet. Ennek az autonómiának a megvalósítására a magyar kormány lekötötte magát nemcsak a jelenben, de a múltban is:

a. A csehszlovák köztársaság összeomlása előtt én még, mint csehszlovák parlamenti képviselő, megállapodtam Budapesten, vitéz Imrédy Béla magyar királyi miniszterelnök úrral abban, hogy a kárpátaljai magyarorosz területnek, Magyarországhoz való visszakerülése esetén, a magyar kormány a volt horvát autonómiához hasonló autonómiát biztosít, a terület érdekeinek megfelelően gazdasági jogok kiegészítésével.

b. Miniszterelnök koromban a komáromi tárgyalások megszakítása előtti napon felkeresett Szent-Iványi József volt képviselő, és hangsúlyozottan a főméltóságú Kormányzó Úr izenetét hozta nekem, mely szerint a kárpátaljai magyarorosz területnek – Magyarországhoz való visszatérése esetén – Főméltóságod a horvát autonómiához hasonló autonómiát biztosít, egyben a terület gazdasági fellendítésére, vízi erőinek kihasználására kb. 70–80 millió pengőt is, melynek első évi részlete, kb. 15 millió pengő, máris rendelkezésre áll. Ezen megállapodások alapján aztán én a magyar kormány minden óhaját, kívánságát pillanatnyi habozás nélkül teljesítettem, még életem árán is. Tanúim rá: Vörnle miniszter úr őexcellenciája és Pataki Tibor államtitkár úr őméltósága. Gondolni sem mernék arra, hogy ez a megállapodás nem kötné a mai magyar kormányt. Tudomásom van arról, hogy akad félhivatalos vélemény, amely a magyar kormányt ez alól fel szeretné menteni azzal a megokolással, hogy a terület nem önként került vissza Magyarországhoz, hanem a magyar honvédcsapatok megszállása által. Ezzel szemben szabad legyen rámutatni arra, hogy

1. A megállapodásnál sem az egyik, sem a másik részről nem volt, de nem is lehetett arról szó, hogy milyen módon hozzuk vissza a területet és a népet, hanem

arról volt szó, hogy szükség szerint ennek a területnek minden eszköz árán Magyarországhoz kell visszakerülnie. (Arra a legkevésbé lehetett gondolni, hogy a magyar csapatok igénybevétele nélül is meg lehetne ezt valósítani.)

2. A megállapodás alapján én mindig a magyar kormány rendelkezései szerint cselekedtem. Főként a magyar kormány utasítására követeltem a kritikus időben a népszavazást a végletekig, mert a magyar kormánytól azt az üzenetet kaptam, hogy a magyar csapatok készen állnak a bevonulásra, és csak ok kell a csapatok elindítására, tehát a népszavazás mellett kell kitartani a végletekig. Én tudatában voltam annak, hogy megállapodásom a magyar kormánnyal csak akkor érvényes, ha azt a kritikus pillanatokban becsületesen meg is tartom, ezt én mint volt tartalékos honvéd főhadnagy átéreztem és aszerint is cselekedtem, egészen lecsukásomig. Holott tudtam és éreztem, hogy helytelen, amit teszek, mert jobb volna megmaradni továbbra is miniszterelnöknek, és az arbitrage döntése előtt Bécsben, ott a helyszínen bejelenteni kormányom nevében az országnak Magyarországhoz való csatlakozását. Ha ezt tettem volna, sok magyar és magyarorosz életet mentettem volna meg. De nem tettem, mert a magyar kormánnyal történt megállapodás azt parancsolta, hogy a kritikus pillanatokban az a jó, amit a magyar kormány jónak tart. Tehát a megállapodás miatt maradt el a magyarorosz területnek önkéntes, vér nélküli csatlakozása.

3. A magyar honvédcsapatok pedig a magyarorosz nemzet akaratából szállták meg a területet éspedig:

a. Az Amerikai Kárpátoroszok Szövetségének a nagyhatalmaknál történt intervenciója alapján;

b. A Központi Orosz Nemzeti Tanács kérelme alapján.

4. Az Amerikai Kárpátoroszok Szövetségének a magyar kormány a külügyminisztérium által ünnepélyesen a horvátországi keretű autonómiát ígérte, míg a Központi Orosz Nemzeti Tanács ugyancsak az autonómia feltételével hívta fel a terület megszállására a magyar honvédcsapatokat.

Mindebből következik, hogy magyarorosz részről csak hűség és ragaszkodás nyilvánult meg a területnek visszacsatolása érdekében kifejtett minden ténykedésben, mert minden magyarorosz tudatában van annak, hogy egy megállapodás a magyarmagyart is köti mindig, még élete árán is.

Talán felesleges is lenne külön kihangsúlyoznom azt, hogy a kárpátaljai magyarorosz terület autonómiája körül kialakult külföldi befolyást a kormányra és a kormány elhatározására ismerem. Tudom azt, hogy különösen Németország és Lengyelország érdeklődése befolyásolja a kormányt. Ezt az érdeklődést, ha nem is hivatalosan, de félhivatalosan a magyar kormány tudomásul veszi, és két hónapja keres egy olyan megoldást, amely mindenkit kielégítene. Új, ideiglenes polgári igazgatással akar kísérletezni azzal a szándékkal, hogy őszig talán eldől a béke és háború kérdése, és azután majd csak lesz valahogy.

Ezért félek, ahogy az előbb is mondottam s a szívem összeszorul, ha rá gondolok arra, hogy 20 éves építőmunkám rombadől, és csak utólag adnak majd nekem igazat. Mély hódolattal bátorkodom Főméltóságodhoz fordulni, azzal a szent ügyért aggódó kérelemmel, kegyeskedjék megállapítani a magyarorosz lélek eltávolodását a szentistváni gondolattól, és tabula rasát teremtve, a magyar állam egységének és érdekeinek teljes megóvásával életbeléptetni azonnal a megígért területi autonómiát. Ma még ez megvalósítható, úgy, hogy ez lesz az egyik legjelentősebb pillére a szentistváni Nagy-Magyarországnak, mert ha az építéssel késni fogunk, kérdés, hogy a magyarorosz nemzet lelki erőit később együtt fogjuk-e még találni?

Hódolatteljes tisztelettel:

volt kárpátaljai magyar-orosz miniszterelnök."

Kárpátalajai kislexikon

Autonóm Földműves Szövetség: A Kárpátaljai Földműves Szövetség (KFSZ) néven 1920-ban megalakult párt kezdeményezője bizonyos Rizsák (Palágykomoróc, Komarovci, Ung m.) volt, akiről keveset tudunk. Az alapító kongresszus kidolgozta a párt programját, amelyet Kaminszky József véglegesített. A párt megalapítását helyeselte Podkárpátszka Rusz cseh kormányzója is.

Az első vezetőség tagjai: Rizsák elnök, Kaminszky ügyvezető elnök, Demkó Mihály főtitkár. Az elnökséget a járási titkárok alkották: Ivankovics (Nagyberezna), Révai (Ungvár), Zovcsák (Szerednye), Bella (Zsukó, Zsukovó), Halusz Ferenc (Verecke), Tegze (Újtövisfalva, Dracsina), Horváth (Ilonca, Ilnica), Mijgat (Ilosva), Lipej (Volóc, Volovec), Bródy (Nagyszőlős), Ivan Kurtyák (Huszt), Deket (Dombó, Dubovoje) és Popkó (Técső, Tjacsiv).

A párt képviselőit 1921 februárjában meghívták a Magyarországi Földművesek Kongresszusára. A KFSZ képviselőjének felszólalása a magyar–ruszin testvériséget hirdette. „Mi nagyon jól tudjuk, hogy az orosz földműves mindig békésen és egyetértésben élt magyar testvéreivel. A gazdálkodás az Alföldön vagy a hegyekben nem tesz különbséget abban, hogy magyar vagy orosz a kenyér, melynek létünket köszönhetjük. Tehát az élet diktálja nekünk, hogy ezen a kis földdarabon nem mint ellenségek éljünk, hanem mint igaz keresztények."

A párt a csehszlovák földreform során védte a ruszin és magyar parasztság érdekeit, többször kérvényt és követelést juttatott el a prágai kormányhoz, hogy földhöz juttassa Kárpátalja népét. Ezekben az években a politika Kárpátalján elsősorban a nemzetközileg garantált, de meg nem adott autonómia körül forgott. A párt elejétől kezdve harcolt az autonómiáért, 1928-ban ezért felvette az Autonóm Földműves Szövetség nevet. Ennek is köszönhetően 1929-ben csatlakozott az Orosz Népi Blokkhoz, és a választásokon 18,2%-ot érhetett el. Hosszú ideig a párt küldötte a prágai parlamentben Iván Kurtyák volt, a szenátusi képviseletet pedig Földesi Gyula látta el. Kurtyák halála után a népszerű párt vezetése Bródy András elnökségével folytatódott.

Bródy 1935-ben az Egyházi Kalendáriumban *Mi, az autonómisták, új szabad, autonóm Kárpát-Orosz Területet építünk* címmel cikket közölt, amely összefoglalta a párt és saját maga autonóm elképzeléseit. Ebben olvashatjuk: „Rövidesen elmondom, hogy mi autonómisták, mit akarunk és miért harcolunk: A Kárpát-Orosz Terület etnográfiai határai a Poprádtól a Tiszáig terjednek, mint ahogy azt a saint-germain-i békeegyezmény és a Csehszlovák Köztársaság Alkotmánya szavatolja. Hiszen Isten ide teremtett és itt tartott minket ezen a szent földön, idestova

több mint ezer éve, és valamennyi világhatalom elismerte, hogy mi, mint egy nép, a kárpát-orosz nép, méltóak vagyunk az életre és az önkormányzati autonómiára. És ha erről a jogunkról lemondanánk, akkor vétkesek lennénk Isten és ember előtt. Isten ezért adott nekünk értelmet, szívet és akaratot, hogy mi, mint egy nép, Isten segedelmével a saját földünkön szabad, független szintjére emelkedjünk. Tudnunk kell, hogy élni és megmaradni a népek nagy családjában csak akkor leszünk képesek, ha hazánkban, a saját vidékünkön, mi magunk birtokolunk és gazdálkodunk. Ezért harcolunk a mai napig. Jelenleg a hatalom a mi földünkön nem a mi kezünkben van. Emiatt látjuk és érezzük, hogy munkánk gyümölcsét nem tudjuk megtartani önmagunk számára. Ezért harcolunk az autonómiáért. Mindegyikünk tudja és érzi, hogy úgy ahogy eddig ment, ezután nem folytatódhat sem Isten, sem ember szerint."

Az AFSZ az 1935-ös választásokon 13,9%-ot ért el Kárpátalja területén. Visszaesésének oka az volt, hogy ebben a bizonytalan jövőjű tartományban a szélsőségek egyre inkább teret hódítottak, a kommunisták és fasiszták növelték szavazataik számát.

Az AFSZ fennmaradt volna az első bécsi döntés után is, amely Kárpátalja déli részét visszaadta Magyarországnak. Legkitűnőbb vezetői, élén Bródy Andrással, bekerültek a magyar országgyűlésbe. Az 1938 ősze és 1939 tavasza közötti maradék Kárpátalján azonban a Volosin-vezette tartományban lehetetlenné tették működését a Szics-gárda terrorjának bevezetésével is. Az 1939. febr. 12-én tartott választásokon Kárpátszka Ukrainában csak egyetlen párt indulhatott, az Ukrán Nemzeti Organizáció (UNO) elnevezésű párt. Az Autonóm Földműves Szövetséget valójában a Volosin-féle ukrán nacionalizmus szüntette meg a történelmi zajlást kihasználva.

Irod.: Razgulov, Valerij: A 148 423-as számú ügyirat. Kárpáti Panoráma, 1995. aug. 30. 9. old.

Bencze György (Bilke, 1885): gazdálkodó, tímármester, mo.-gyűlési képviselő. Az ungvári hitelszövetk. központi igazgatóságának tagja. 1918. dec. 10-én a Ruszkakrajnai Kongresszus küldötte Bp.-en, a terület autonómiájáért szállt síkra. Az Autonóm Földműves Szövetség vezető politikusa Kurtyák Iván, majd ennek halála után Bródy András mellett. Bródy András bebörtönzése idején (1938. okt. 27.–1939. febr. 11.) internálták Rahón, a felajánlott kegyelmet visszautasította, pedig fiát is internálták. A mo.-gyűlés képviselőházában 1939. jún. 30-án foglalt helyet. Ő sem hagyta el Kárpátalját a szovjet hadsereg közeledésére, letartóztatták, börtönbe vetették, 1946. máj. 26-án 10 év kényszermunkára ítélték.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939–1944.; Gulyás II. 995.

Boksay János (Huszt, 1874 – 1940. ápr.): g. kat. pap, politikus. Középisk.-t Ungvárott végezte. Tanult a Pázmány Péter Tud.egy.-en, teológiát végzett

Ungvárott. G. kat. plébános, tb. kanonok, kerületi esperes, szentszéki tanácsos. Zenei, különösen egyházzenei tanulmányokat folytatott, elsajátította az összes szláv nyelvet. Egyházi és egyházzenei szakcikkeket publikált. A cseh és ukrán megszállás idején Kárpátalján állandó üldöztetésben volt része. 1938–1939-ben a Ruszin Nemzeti Tanács tagja, ezért 1939. júl. 1-jén meghívták a mo.-gyűlés képviselőházába. Halálát bejelentették a képviselőházban 1940. ápr. 25-én.

Művei: Alkotmány (1917–1918) és egyházi folyóiratokban. A munkácsi g. k. egyházm.-ben használt és megállapított egyházi közénekek. Bp., 1910 (Malinics Józseffel).

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939–1944.; Gulyás III. 815.

Bródy András (Ungvár, 1895 – Ungvár, 1946. nov. 7.): g. kat. újságíró, politikus, kárpátaljai miniszterelnök. Az I. vh.-ban négy évet szolgált a 12. gyalogezredben. 1918-ban beiratkozott a Pázmány Péter Tud.egy. jogi karára, majd visszatért Munkácsra. Itt szerk. a Tyukodi Pajtás c. szatirikus, a Kárpáti Futár c. napilapot, 1924-től a Ruszkij Vesztnyik c. rusz. napilapot, amely az Autonóm Földműves Szöv., a Kurtyák-párt lapja volt. 1935-ben az Autonóm Földműves Szöv. listavezetőjeként bejutott a prágai parlamentbe, de képviselői helyét Kurtyák halála után már 1933-ban elfoglalta. „Szűzbeszédében" Beneš expozéjára válaszolva tagadta, hogy Kárpátalja önként csatlakozott Csehszl.-iához. Az ún. Szudéta-válság idején, a Sirovy-kormány megalakulásakor Kárpátalja ruszin központi nemzeti tanácsának elnöksége és a t. összes parlamenti képviselője és szenátora választotta Kárpátalja első kormányának miniszterelnökévé. A döntést a prágai kormány is elfogadta, ennek megfelelően a csehszl. kormányban a kárpátorosz ügyek minisztere lett. A m.-csehszl. tárgyalásokon 1938. okt. 9–13-ig részt vett Komáromban. Álláspontja az volt, hogy Kárpátalján népszavazás döntse el, Mo.-hoz vagy Csehszl.-iához akar csatlakozni. 1938. okt. 27-én a prágai parlamentben hatalmas vita bontakozott ki Kárpátalja ügyében. B.-t ekkor letartóztatták és a pankráci börtönben tartották fogva 1939. febr. 11-éig. Hazatért Ungvárra, mely 1938. nov. 10-én már visszatért Mo.-hoz. A m. honvédség 1939. márc. 15-én felszabadította egész Kárpátalját, ezután „meghívott" képviselő a mo.-gyűlésben. Kormánypárti képviselő volt, de ő az egyetlen, aki védelmébe vette azt a kb. 300 ruszin fiatalt, akiket hazaárulás vádjával bíróság elé állítottak, mert fegyvert gyűjtöttek 1943-ban és át akartak szökni a SZU-ba, B. fellépésére fejenként csak egy évre ítélték őket. B. a szovjet front közeledtekor, 1944 okt.-ében családjával Lakárd kö.-be húzódott, bár a m. hatóságok felajánlották, hogy repülővel Svájcba menekítik. Lakárdból gyalog ment Ungvárra, a v. határában páncélosból szovjetek rálőttek, sebesülten fegyházi kórházba került. A szovjet hódítás alá került o.-részben a Kárpátaljai Területi Népbíróság 1946. máj. 25-én „népellenes tevékenység, hazaárulás, a m.-ok javára folytatott kémkedés, fasiszta bérenc,

vatikáni ügynök, amerikai kém" címén halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélte. Ebben a perben ítélték el a kárpátaljai képviselők nagyobb részét nyilvános tárgyaláson az Uránia Moziban. (jelenleg Tiszti Ház). Kivégezték 1946. nov. 7-én, ismeretlen helyen. Családját kilakoltatták villájukból, amely jelenleg Hungarológiai Központ. Felesége 9 évig nem kapott munkát. Ifj. B. festőművész, Ungvárott angol nyelvtanár volt. Az Ungvárott székelő területi ügyészség 1989. dec. 22-én „indokolatlanul büntetett személynek" nyilvánította B.-t.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939–1944.; Tóth István: A reálpolitikus halála. Rubicon, 1990/5.; Skultéti Csaba: Akinek a ruszin autonómia volt az álma. Beszélgetés ifj. Bródy Andrással apjáról. Hitel, 1990. 13. sz. H 1995/a.

Demjanovich Péter (Nagyberezna, 1869 – Ungvár, 1945. ápr. 21.): g. kat. kanonok, a mo.-gyűlés felsőházának tagja, mártír. Középisk.-t és teológiát Ungvárott végzett. 1894-ben pappá szentelték, 1894–1904-ig Munkácson, 1904-től élete végéig Rahón parochus. 1918-tól rahói kerületi esperes, 1921-től szentszéki tanácsos. 1935-től tiszteletbeli kanonok. Rahón az Úri Kaszinó elnöke, a Hitel- és Fogyasztási Szövetk. ügyvezető elnöke, a Vörös Kereszt, a Közművelődési Egyes., a Légvédelmi Liga, a M. Háziip.-i Közp., a M. Nemzeti Tanács elnöke, rahói képviselő-testületi tag. 1943. febr. 19-én benyújtotta meghívólevelét a mo.-gyűlés felsőházában, ápr. 13-án az Igazoló biz. igazolta, a Kérvényi biz. tagja lett. 1944. okt. 16-án Rahót elfoglalta a szovjet hadsereg. Rövidesen letartóztatták. Kárpát-Ukrajna különleges bírósága, Ruszin Vaszil jogvégzettség nélküli partizán osztagparancsnok vezette tanácsa rövid tárgyalás után golyó általi halálra ítélte Mandzuk Miklós rahói tanító hamis vallomása alapján. Az ítéletet állítólag egy Maruszja nevű börtönőr hajtotta végre a cinikusan kijelölt nagypénteki napon, 1945. ápr. 21-én, a börtönkórház ágyán fekvő, egyébként már haldokló Demjanovichon, hogy mindenképpen érvényt szerezzenek az ítéletnek.

Irod.: Compass (1919–1939); Botlik 1997.

Demkó Mihály (Bodzásújlak, 1894. szept. 13. – Ungvár, 1946): tanító, író, politikus, tartományi gyűlési képviselő, mo.-gyűlési képviselő. Az I. vh.-ban az 1. honvéd gyalogezredben szolgált. A Kárpáti Futár c. lap alapítója, amelyet a csehszl. hatóságok betiltottak. A Ruszkij Vesztnyik főszerkesztője, m., ruszin, szl. és cseh nyelven publikált. A csehszl.-ok 22 esetben folytattak ellene eljárást, 4 ízben bebörtönözték. Az Autonóm Földműves Szöv. alapító tagja. A Magyarorosz Nemzeti Színház ügyvezető alelnöke. A genfi kisebbségi kongresszus tagja, 1928-ban részt vett Rigában az orosz kisebbségek kongresszusán. A ruszin tartománygyűlés tagja 1932–1939-ig. A m. honvédség bevonulása, 1938. nov. 2. előtt elfogatóparancsot adtak ki ellene, de megmenekült. Kárpátalja felszabadulása után, 1939. jún. 28-án Horthy Miklós kormányzó miniszteri tanácsossá nevezte ki, gazdasági tanácsadója lett Kárpátalja kormányzói biztosának. A m. országgyűlés képviselőházába 1939. jún. 30-án hívták meg. Beszédet mondott a nemzetiségi kérdésről a képviselőházban 1942. dec. 2-án. 1944. febr. 4-én a 42 tagú országos biz. tagja lett. D.-t 1944. nov. 6-án, távollétében beválasztották a képviselőház Pénzügyi, illetve Véderő bizottságába. Az orosz front közeledtekor D. szőlőjében Munkácson, a Pál-hegyen találkoztak Kárpátalja képviselői; úgy döntöttek, hogy nem hagyják el szülőföldjüket, népüket. 1944. okt. 26-án az oroszok elfoglalták Munkácsot. D.-t és más képviselőket 1944. nov. 22-én letartóztatták, Ungvárott börtönbe zárták. Kárpátalja Megyei Bíróság Büntető Tanácsa Bródy András és társai perében 1946. máj. 4–25. között golyó általi halálra ítélte. Halálának ideje talán 1946. nov. 7., sírja ismeretlen. Ukrajna Főügyészsége, Kárpátalja Megyei Ügyészsége 1991. ápr. 17-én rehabilitálta.

Művei: Radics parasztköztársasága; Rabotnik i rabota v avtonomnoj Podkarpatszkoj Ruszi. Mukacsevo, 1938; Az Autonóm Földműves Szövetség története.

Irod.: Erdélyi Béla megfestette portréját; Országgyűlési Alm. 1939–1944.; Leánya, Tatiana, Pogány Andorné szóbeli közlései.

Egan Ede, borostyánkői (Csáktornya, 1851. júl. 13. – Ungvár, 1901. szept. 20.): gazdaságpolitikus, a „ruszin nép apostola". Szombathelyen tanult, Halléban, Bécsben nemzetgazdasági és agrárjogi oklevelet szerzett. Apja borostyánkői birtokán kezdte gyakorlati munkáját. 1883–1890-ben a Földmívelésügyi Min. o.-os tejgazdasági felügyelője, a tejipar, sajtipar fellendítője. 1890-ben lemondott, Németo-ba ment felesége birtokát vezetni. 1897-ben hazatért és Bereg vm.-ben tanulmányutat tett. A Földmívelésügyi Min.-hoz 1898. jan. 25-én nyújtotta be tanulmányát, amely három részből állt: I. Javaslat a gróf Schönborn-féle munkácsi és szent-miklósi hitbizományi uradalmakból az államkincstár által bérbe vett hegyvidéki gazdaságok felhasználására nézve; II. A rutén kérdés; III. A Kárpátok menti földmívelő nép gazdasági helyzetének fejlesztése iránti javaslat. 1898. máj. 21–22-én javaslatát az FM-ben megvitatták, Darányi Ignác min. E.-t min.-i biztosnak nevezte ki, a „hegyvidéki" akcióhoz. 1899. márc. 28-án Szolyván megnyílt a „hegyvidéki kirendeltség". Az akció két évének értékelésére 1900. febr. 12-én Munkácson tartottak közgyűlést. E. az akció területébe bevonta Máramaros, Ung, Ugocsa vm.-t is. 1900-ban 25 új ruszin népiskolát állított fel, mint a hegyvidéki közokt. biz. tagja. Hitelszöv.-eket, áruraktárakat szervezett, a községekbe tenyészállatokat helyezett ki stb. Működésével keresztezte a „kazár" (galíciai zsidó) kereskedők, kocsmárosok, uzsorások stb. érdekeit. A „kazár" vállalkozásokat id. Chorin Ferenc finánctőkés és Vázsonyi Vilmos liberális politikus maga is megszüntetendőnek tartotta. 1901. szept. 20-án Ungvárra kocsizott Firczák Gyula g. kat. püspökkel tárgyalni, Ungdaróc és Gerjén között pisztollyal

megölték. Ungvárott halt meg kórházban. A fővárosi lapok mind balesetről, öngyilkosságról cikkeztek. Temetésén Ungvárott több ezer ruszin is részt vett. Ungdaróc határában a Lázi-hegyen, ahol a lövés érte E.-t, vaskerítéssel körülvett kőkeresztet állított a falu, amely az 1990-es évek elején, az Ungvár–Munkács autóút szélesítésekor nyomtalanul eltűnt. A hatóságok sem serénykedtek halála körülményeinek kinyomozásában. A baloldal a sovinizmus, antiszemitizmus bélyegét igyekezett rásütni.

F.m.: Die milchwirtschaftlichen Bestrebungen in Ungarn. Bréma, 1884; Mo. tejgazd. termelésének és kereskedésének mai helyzete. Bp., 1885; Az o.-os tejgazd. felügyelőség feladata, eddigi működése és céljai a jövőre nézve. Bp., 1885; Die Hochschule für Bodenkultur in Wien und ihre falschen Propheten. Bp., 1886.; Tejszövetkezet alapszabályminta. Bp. 1886., Román szomszédaink. Bp., 1886; Das Ungarische Pferd. Berlin, 1893.

Irod.: Bartha Miklós: Kazárföldön. Bp., 1901, 1996; Köztelek, 1901. 75. sz.; Bonkáló Sándor: A rutének. Bp., 1940; The Rusyns. New York, 1990; A rutének. Basel–Bp., 1996; MÉL I. 411. dr. Szakáts Istvánné: Ungmegyei üstökösök. Magyarság (Pittsburg) 1972. dec. 29–30; Dr. Botlik József: Egán Ede, a ruszin nép apostola. Havi Magyar Fórum, 1997. márc. (Ugyanitt Ady Endre Egán c. verse és E. mindmáig egyetlen publikált fényképe 1900-ból.

Egan Imre, 1890-től borostyánkői (Pinkafő, 1881. febr. 13. – Budapest, 1944. aug. 23.): köztisztviselő, író, lapszerkesztő. Apja E. Ede mg-i politikus, író. A gimn.-ot Danzigban és Kassán végezte, 1901-ben gazd. okl.-et szerzett M.óvárott. Az Arad m.-i Gazd. Egyes. segédtitkára, külföldi tanulmányút, a Nyugatmo.-i Földmívelők Gazd. Egyes.-ének elsőtitkára Szombathelyen. Jogi diplomát szerzett. 1908-ban áll.-i szolgálatba lépett, Marosvásárhelyen a Földmívelésügyi Min. székelyföldi kirendeltségén 1911-ig dolgozott. 1912-ben Franciao.-ban tett tanulmányutat. 1913-ban a min. nagyváradi kirendeltségén segédtitkár. 1914-ben bevonult a 9. huszárezredhez, majd a Szurmay-hadtest parancsőrtisztje, 3 évet szolgált az orosz fronton, 1918. nov.-ben főhadnagyként leszerelt. Az ún. őszirózsás forradalom idején közélelmezési kormánybiztos-h. Az ún. Tanácsköztársaság után PPSKK vm. kormánybiztosa. Majd Jász-Nagykun-Szolnok vm., illetve Békés vm. főispánja. Nyugalomba vonult, Franciao.-ba ment, majd Sopronban telepedett le. 1938. nov.-ben önként jelentkezett katonai szolgálatra Kárpátaljára. 1939. márc. 15–17-én a m. honvédség felszabadította Kárpátalját, ismét odautazott. Ungvárott a Miravcsik Könyvnyomdában saját költségén ápr.-ban megjelentette véleményét a ruszin autonómiáról. 1939 jún.-ában indoklás nélkül Kárpátaljáról kitiltották.

F. m.: Hazánk (1905); Nyugatmo.-i Gazda (1906–1907); Az Alkoholizmus ellen (1908–1910); Milyen legyen a ruszin autonómia?! Ungvár, 1939. Betűjegye a sajtóban: B.

Irod.: Pesti Hirlap (1944. aug. 24. [nekrológ]); Gulyás VII.

Fenczik István (Nagylucska, 1892. okt. 13. – Ungvár, 1945. márc. 30.): g. kat. teológiai tanár, politikus. Bp.-en, Párizsban járt egy.-re, a Sorbonne-on kezdett jogi tanulmányait a sárospataki jogakadémián fejezte be. 1918-ban Bécsben egy.-es teológiai, Bp.-en teológiai dr.-rá avatták. Bécsben zeneakad. tanulmányokat folytatott, Bp.-en Zeneművészeti Főisk.-n nyert okl.-et. 1916–1918-ig az ungvári tanítóképző tanára, az egyházm. püspöki énekkar karnagya. 1918–1926-ig az ungvári m. és orosz nyelvű reálgimn. tanára, tanít az ungvári teológián. 1922-ben a prágai Károly Tud.egy. okleveleit nosztrifikálta. 1929-ben az ungvári teológia dékánja, majd rektora. 1923-ban a csehek ukránosító, majd csehesítő törekvései ellen megszervezte a Duchnovics Morosz Kultúregyesületet, amelynek titkára. 1930-ban létrehozta a Duchnovics Kárpátorosz Cserkészek Közp.-ját, amelynek elnöke. 1932-ben megindította a Karpatorusskij Golos c. napilapot. 1934-ben az USA-ba hívták az ottani ruszin szervezetek, ahol 150 előadást tartott. Visszatérésekor Ungvárott bebörtönözték a lengyel–m. közös határért kifejezett agitációja miatt. Híveinek szavazata hozta ki a börtönből, 1935-ben a prágai nemzetgyűlés képviselője lett. Újságírásból tartotta fenn magát, 460 sajtópöre volt. 1935: megalakult Huszton a Kárpátorosz Nemzeti Autonóm Párt, amelynek vezére lett. Prágában a Kárpátorosz Nemzeti Párt Klubjának alelnöke. 1938. okt. 11-én Prágában miniszterré nevezték ki. A bécsi döntés (nov. 2.) után, nov. 3-án szerepe volt abban, hogy a kárpátaljai őslakos politikai pártok kimondják a terület Mo.-hoz csatlakozását. A felvidéki képviselőkkel együtt vonult be a mo.-gyűlésbe, 1938. dec. 5-én deklarációt olvasott fel, amelyben követelte a még fel nem szabadított Kárpátalja felszabadítását. A kárpátaljai kultúrszövetségnek, amelyhez az összes m., ruszin, ukrán, cseh, szl. kultúregyes. csatlakozott, több mint tíz évig az elnöke. 1939. jún. 30-án kárpátaljai képviselőként foglalt helyet a mo.-gyűlésben, 1943-ban a közoktatásügyi biz. tagja. Ő sem menekült el a szovjet hadsereg elől. Letartóztatták 1945-ben, Ungvárott börtönbe vetették. Golyó általi halálra ítélték, kivégzése előtt felajánlották neki a pravoszláv püspöki kinevezést. Ezt a következő szavakkal utasította vissza: Egy görög katolikus pap olyan mélyre nem süllyedhet! Ezután a börtönben tarkólövéssel végeztek vele.

Művei: Szt. Gellért helye a filozófia történetében. Bp., 1918; A kárpátoroszok múltja és jelene. Pécs, 1939. (A nemzeti kormány 530/1945. M.E. rendelete alapján megsemmisítve.); Az állati lélek. Bp., 1943.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939–1944; Gulyás VIII. Bp., 1992; H 1995/a. Botlik 1997. 284.

Földesi Gyula (Szobránc, 1875): nyomdász, könyvkiadó. Münchenben is tanult. A sz. elején az Ungvári Unió Társaság nyomdát alapított. F.-t Iglóról meghívta üzletvezetőnek. 1907-ben megvette az ungvári Jeager Bertalan-féle nyomdát. 1914-ben az uzsoki harcokban megsebesült. 1918-ig szerkesztette és

kiadta a Határszéli Újság Kossuth-párti lapot, amely azután a M. Keresztényszocialista Párt orgánuma lett, majd 1934-ben megszűnt. 1923-ban ő adta ki Mécs László első verseskötetét. Kiadta az Autonóm Földműves Szövetség Ruszkij Visnyik (Orosz Hírek) c. lapját. 1927-ben Csehszl.-iát tartományokra tagolták, kiáltványt intézett a m.-okhoz, zipszerekhez, hogy segítsék a ruszinok autonómiai törekvéseit. Többször akarták a prágai parlamentbe küldeni, de ezt csak 1935-ben fogadta el. Ruszin, m. nyelvű imakönyveket, színdarabokat adott ki, melyeknek nagy részét az USA-ba szállította, ahol több mint fél millió ruszin élt. Könyvkereskedése volt New York, Pittsburg, Cleveland városában. A felvidéki képviselőkkel 1938 nov.-ében érkezett a m. képviselőházba. 1939. jún. 30-án kárpátaljai képviselőnek hívták meg a mo.-gyűlésbe. 1943-ban a Zárszámadásvizsgáló Biz. tagja. 1945-ben nyomdájában készült a magyar bélyegek Posta Zakárpátszka Ukraina szövegű felülnyomása, az ún. Ungvár II. felülnyomás.

Műve: Autonómjogi vázlat. Uzshorod, 1927.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939–1944. H 1995/a.

Hajovics Péter (Husztsófalva, 1896 – 1940. ápr.): g. kat. bútorgyáros, politikus. Ker.-i érettségit tett Szatmáron. 1915: bevonult katonának, 1918-ban karpaszományos szakaszvezető. 1919–1925-ig a Slovenska Banka tisztviselője Munkácson, közben asztalossegédként felszabadult. 1926-ban megalapította a Földmíves Kölcsönös Hitelpénztárt. 1927-ben társtulajdonosa lett Sutay Béla bútorgyárának, 1934-ben átvette az egész gyárat, és saját maga vezette. A m.–ruszin autonómiáért küzdött, ezért már 1925-ben 9 heti vizsgálati fogságot szenvedett. Az Orosz Központi Nemzeti Tanács elnökségi tagja, majd titkára volt, 1939. márc. 14-én része volt abban, hogy a Tanács behívta a m. csapatokat. A Tanács ajánlására 1939. jún. 30-án kárpátaljai képviselőként foglalt helyet a mo.-gyűlésben. Fő területe a gazdaságpolitika, a szövetkezeti élet. Munkácsi bútorgyárában 70–80 munkást foglalkoztatott, az ungvári kormányzósági palota berendezését gyára készítette 1935–1936-ban.

Irod.: Compass (1919–1939); Országgyűlési Alm. 1939–1944.

Hápka Péter (Kökényes, 1885): g.k. 1909-ben ügyvédi vizsgát tett, majd Técsőn praktizált. 1914-ben bevonult a 3. tüzérezredhez, hadnagyi rendfokozatban, 4 vitézségi éremmel, olasz fogságból szabadult 1919 tavaszán. 1920. júl.-ig román, majd cseh megszállás alatt élt. A Szics-gárda uralma (1939. jan.–márc.) idején kétszer letartóztatták, Técsőn mégis nemzetőrséget szervezett, amellyel Técsőt és a szomszédos falvakat védelmezte 1939. márc. 16-án éjjelig, amikor a m. honvédség felszabadította a területet. Ezután járási min.-i biztos, 1939. jún. 30-án kárpátaljai képviselőként vonult be a mo.-gyűlésbe.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939–1944.

Hirsch Salamon (Eger, 1891 – Auschwitz, 1944 ?): főrabbi. Egerben érettségizett. 1914-ben végzett a pozsonyi rabbiképző főisk.-n. 1914–1916-ig a pozsonyi rabbiságnál szolgált, majd rövid időre Bp.–re került. 1916 októberétől tábori lelkész, százados az orosz és az olasz fronton. Kitüntetései: koronás arany érdemkereszt a vitézségi érem szalagján kardokkal, bolgár hadiérem, Signum Laudis stb. 1920-ban a Csehszl.-iához került Beregszászban telepedett le, ahol főrabbihelyettesnek, 1931-ben főrabbinak választották. A csehszl. uralom éveiben sokat tett a magyarság identitástudatának megtartásáért. A Magyar Norma, az Iskolán Kívüli Népművelési Egyesület és a Talmud Isk. elnöke volt. Kiváló kapcsolatai voltak Fekésházy Zoltán alispánnal, Hubay Kálmán polgármesterrel, Szutor Jenő ref. lelkésszel, Pásztor Ferenc r. k. prelátussal, Ortutay Jenő g. kat. kanonokkal, országgyűlési képviselővel. Ennek köszönhetően az 1938-tól hozott ún. zsidótörvényeket Beregszászban elszabotálták. A Belügymin. 1944. ápr. 7-én kelt 61/1944. sz. rendelete azonban a zsidótörvények végrehajtását kivette a helyi hatóságok kezéből és a csendőrség hatáskörébe utalta. 1944 máj.-ában deportálták a beregszászi és környéki zsidókat. H. tudatosan vállalta hitközségének sorsát. Halálának ideje és helye bizonytalan.

Irod.: Bocskai György: Régi beregszásziak – H. Bereginfo, 1998. okt. 26.– nov. 1.

Homicskó Igor (Laborcfő, 1898): katona, körjegyző. Középisk.-it Eperjesen, közig.-i tanfolyamot Ungvárott végzett. A 66. gyalogezredben 1916-tól az orosz fronton harcolt, 1917 jún.-ában fogságba esett, amiből egy hónap múlva megszökött, ez alkalomból IV. Károly király kihallgatáson fogadta. Önként jelentkezett harctéri szolgálatra, a rom. és az ukrán fronton harcolt. 1919-ben a cseh megszállás elől Oroszo.-ba szökött, Gyenyikin tábornok Önkéntes Hadseregébe állt, Szt. György-kereszttel tüntették ki, törzskapitányi rangra emelték, a kémelhárítás parancsnoka volt. 1921-ben visszaszökött Kárpátaljára, Csehszl.-iába, a nagyszőlősi szolgabírói hiv.-nál jegyző lett. 1923-tól Visken, Rakaszon, Kökényesen, Iszkán vezető jegyző. Utóbbi helyén állásából felfüggesztették Bródy pártjának támogatásáért. Másfél év börtönbüntetésre ítélték, amelynek megkezdése alól a felszabadító magyar honvédség bevonulása 1939. márc. 15-én mentette fel. A ruszin–m. sorsközösség híve volt, 1939-től Izsa (Keselymező) körjegyzője, 1941-ben is ebben a hivatalban szolgált még.

Irod.: Compass (1919–1939).

Homicskó Vladimir (Csertész, 1879): g.kel. fogorvos. Középisk.-it Ungvárott és Sátoraljaújhelyen végezte. Bp.-en szerzett orvosi diplomát. Az I. vh.-ban a 71. közös gyalogezredben szolgált, majd a veszprémi katonai kórház főorvosaként szerelt le. Ezután Ungvárott fogorvos. 1920-tól a központi orosz nemzeti tanács alelnöke, 1927-től főtitkára. Az Autonóm Földműves Szöv. alapító tagja. Kárpátalja autonómiájáért harcolt a sajtóban is a csehszl. uralom idején. A mo.-

gyűlésben 1939. jún. 30-án foglalta el helyét. Az egyik legtevékenyebb ruszin képviselő. Interpellált, hozzászólt a választójog (1939. dec. 12.), a népszámlálás (1940. okt. 28.), az orosz nyelvhasználat (1940. nov. 12.), a büntetett előélet (1940. dec. 11.), a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelme (1941. febr. 5.), Ungvár város cservenyicai kerülete (1941. jún. 25.), a pravoszláv püspökök felsőházi tagsága (1942. okt. 30.), a mezőgazdasági kisbirtokok védelme (1942. nov. 12.), a kétnyelvű nyomtatványok (1943. nov. 16.), a turjaremetei isk.ig. kálváriája (1943. dec. 15.) stb. ügyében. 1941-ben a kérvényi biz. és a számvizsgáló biz. tagja. 1944. nov. 6-án a kérvényi biz. tagjává választották, de az o.gyűlést Sopronba nem követte.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939–1944.

Ilniczky Sándor (Feketeardó, Ugocsa megye, 1889. jan. 30. – Tomszk, 1947): g. kat. kanonok, nagyprépost, a mo.-gyűlés felsőházának tagja. Középisk.-it a szatmári és ungvári katolikus intézményekben, a teológiát 1908–1912-ig az eperjesi görög katolikus hittudományi főiskolán végezte. 1912–1914-ig Havasköz (Ung megye) körjegyzői irodáján dolgozott kisegítőként. 1914-ben szentelték pappá Ungvárott. 1915-ig Iloncán, 1915–1917-ig Nagylucskán lelkész. 1917-ben az ungvári püspöki aulába rendelték, ahol szentszéki jegyző és püspöki háznagy, 1920-tól a leányisk. hitoktatója, 1921–1930-ig székesegyházi segédlelkész és hitszónok. 1930-tól a munkácsi székeskáptalan kanonokja, 1939-ben XII. Pius pápa kinevezte nagyprépositá.

A csehszl. uralom idején előbb a Magyar Keresztény-szocialista Párt tagja, majd a Ruszin Autonóm Földműves Szöv.-hez csatlakozott, elnökségének tagja lett. Kárpátalja visszafoglalásakor, 1939 márc.-ában nagy segítségére volt a magyar pacifikációnak. Ennek az évnek a végén kinevezték Kárpátalja kormányzói biztosa mellé főtanácsadónak, egyúttal pedig a felsőház örökös tagjának.

Gebe Péter munkácsi püspök megbízásából 1924-ben megszervezte az egyházmegyei hitvédelmi irodát, amelynek igazgatója lett. Az iroda célja népies hitvédő és általános katolikus irodalom terjesztése. Kiadványai eleinte kizárólag ruszin nyelven jelentek meg, de 1938-tól magyarul is. Maga is írt görög katolikus hitvédelmi cikkeket. I.-t a kormányzó 1939. júl. 4-én nevezte ki a felsőházba, 1939. dec. 12-én vették fel a felsőház névjegyzékébe. Nagyobb beszédet mondott a felsőházban 1941. dec. 16-án. A Közjogi Bizottság tagjává választották 1943. ápr. 13-án. Távollétében 1944. nov. 8-án beválasztották a Közigazgatási Bizottságba és a Közjogi Bizottságba. Az o.-gyűlést Sopronba nem követte. A szovjet hatóságok az aposztázia (hitehagyás) megtagadása miatt 1946-ban letartóztatták, 20 évi „katorgára" és vagyonelkobzásra ítélték. 1947-ben, 58 évesen, ismeretlen körülmények között halt meg Tomszkban.

F. m.: Ruszinok és magyarok. Magyar Szemle, 1939. 10. sz.; A magyarországi rutének. Láthatár, 1942. okt.

Irod.: Gulyás; Botlik 1997.

Kaminszky József (Zemplénrákóc, 1878): jogász, a felsőház örökös tagja. A középisk.-t Ungváron, a jogakadémiát Kassán végezte, jogi doktorátust Kolozsvárott szerzett. 1900-tól újságíró, több lapnak is dolgozott. Közalkalmazotti működését Kassán kezdte, ahol hosszabb ideig állami levéltárnok és könyvtári tiszt. 1915 jan.-ában önként bevonult a cs. és kir. 66. gyalogezredhez, és az orosz frontra került. Krakkónál 1915. máj. 11-én orosz fogságba esett, ahonnan 1918 okt.-ében érkezett haza. Bp.-en a Belügymin.-ban előbb fogalmazó, majd titkár és a közigazgatás szervezője. A csehek által megszállt területre küldték 1919. ápr. 22-én, azután visszatért Bp.-re. Beosztották az o.-gyűlés gyorsírói közé, ahol 1919 dec.-éig dolgozott. Visszatért a csehek által megszállt Kárpátaljára, a nemzetiségi min.-ban állást adtak neki. Megszervezte a Kárpátaljai Földműves Pártot, majd a Magyar–Ruszin Pártot, amely a Magyar Keresztény Szocialista Párttal együttműködött. 1921-től a Magyar Nemzeti Tanács elnöke. Évenként beadványokkal fordult a Népszövetséghez Kárpátalja ügyében, 1938–1939-ben Kárpátalján a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnöke. Kárpátalja felszabadulása után Horthy Miklós kormányzó 1939. júl. 4-én kinevezte a felsőház örökös tagjává, 1939. dec. 12-én felvették a felsőház tagjainak névjegyzékébe. Felszólalt 1939. dec. 14-én a kishaszonbérletek alakításának, a kisbirtokok és házhelyek szerzésének előmozdításáról s más földbirtokopolitikai rendelkezésekről szóló kérdésekkel kapcsolatban. A felsőház Közigazgatási bizottságának tagja lett 1943. ápr. 13-án, a Kérvényi bizottság tagjává választották 1944. nov. 8-án.

F. m.: A magyar-orosz (ruszin) nép önkormányzata (autonómiája?). In: Magyar politikai és közgazdasági compass (1919–1939). Szerk. Madarász Elemér. Bp., é. n.

Irod.: Compass (1919–1939).

Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT): Kozma Miklós Kárpátalja kormányzói biztosa indítványozta a létrehozását. Ungvárott a kormányzósági palotában alakult meg 1941. jan. 26-án. Megjelentek Sztojka Sándor munkácsi püspök, Ilniczky Sándor, nagyprépost-főtanácsadó, Gyurits Gyula, az Ungi Közig. Kirendeltség vezetője, Simonkai Gyula, a Latorca Rt. vezérigazgatója, Kontratovics Ireneusz őrdarnai g. kat. lelkész, szentszéki tanácsos, aki a korelnöki tisztet töltötte be. Megnyitó beszédet Kozma Miklós kormányzói biztos mondott. A KTT 35 főre tervezett tagságából 27-et jegyeztek be az alakuláskor, három szakosztályba: tudományos, művészeti és néprajzi, ruszin nyelvi és irodalmi. Tagok: Bonkáló Sándor, Gerevich Tibor, Hodinka Antal, Illés József, Kniezsa István, Melich János, Ortutay Gyula egyetemi tanárok, Erdélyi Béla, Koczka András, Manajló Tivadar festőművészek, a g. kat. egyházból Ilniczky Sándor, Kontratovics Ireneusz, Hladonik

István székesegyházi karnagy. Azonnal kétnyelvű folyóiratot indítottak Zorja-Hajnal címen. (1941–1943). Ennek 1944. évi kézirata is elkészült, de már nem jelenhetett meg, lelőhelye ismeretlen. Elnök: Hodinka Antal, alelnök Kontratovics Irén(eusz), a nyelvi és irodalmi szakoszt. vezetője Ilniczky Sándor. Egy hónap múlva Bp.-en ülésezett a KTT, amikor elhatározta, hogy nem orosz, nem ukrán, hanem a máramarosi ruszin népi nyelvre támaszkodó irodalmi ruszin nyelven jelentetik meg kiadványaikat. 1941. máj. 10-ei ülésén a KTT elfogadta kibővített alapszabályát. Az 1941. máj. 25-én, a Művészeti Hetek keretében Ungvárott, a Drugeth téri székházban tartott első díszközgyűlésén megjelent Hóman Bálint kultuszminiszter is. Második éves közgyűlésének időpontja: 1942. jún. 2. A KTT kiadványait négy sorozatba rendezte: Literano-Naukova Biblioteka (Irodalmi-Tudományos Könyvtár), ide tartozott a Zorja-Hajnal kéthetente 3000 példányban, a Literaturna-Nedilja (Irodalmi Vasárnap); a második sorozat a Narodna Biblioteka (Népkönyvtár); a harmadik sorozatba tartoztak az évkönyvek, pl. Szelszo-Hoszpodarszkij Kalendar (Mezőgazdasági Kalendárium); a negyedik sorozat a Skolnije Podrucsniki (Iskolai Tankönyvek), pl. a Ruszka Mologyezs (Ruszin Ifjúság) c. lap. A KTT első másfél éve alatt 24 kötetet adott ki, több száz irodalmi, zenés estet, ismeretterjesztő előadást, tanulmányutat szervezett. 1942-ben Hodinka Antal egészségi állapota miatt lemondott, az elnök Ilniczky Sándor lett, ekkor dísztagjává fogadta Tomcsányi Vilmos Pált, az új kormányzói biztost és Sztojka Sándor munkácsi püspököt. A KTT 1943. máj. 24-én éves közgyűlést tartott. Tevékenységéről Mo. megszállása, 1944. márc. 19. után már nem sokat tudunk. A szovjet megszállás után működésének már nincs nyoma. Vezetőit meghurcolták a kommunisták, Ilniczky Sándor elnök 1947-ben kényszermunkatáborban, Harajda János ügyvezető ig. 1944. dec. 13-án börtönben halt mártírhalált. A KTT vagyonát (Székház, nyomda, könyvtár stb.) 1945. márc. 7-én államosították, ezzel megszűnt a ruszin–m. tudományos élet, a ruszin–m. együttélés lehetőségei csorbultak.

Irod.: Botlik 1997. 266–271, 277.

Korláth Endre, korláthelmeczi (Ungvár, 1883–?) vármegyei főispán, o.-gyűlési képviselő. Régi Ung megyei nemesi családból származik. A középisk.-t Sárospatakon, a főisk.-t ugyanott és a kolozsvári egyetemen végezte, 1907-ben Bp.-en ügyvédi oklevelet szerzett. Ezután ügyvédi gyakorlatot folytatott Ungvárott. Az ungvári magyar kereskedelmi főisk. megszervezésében érdemeket szerzett, itt a jogi és közgazdasági tudományok előadója volt. Az ungvári református egyház főgondnoka, egyházmegyei ügyésze és egyházkerületi tanácsbírója. Trianon után Kárpátalján a Magyar Jogpárt megalapítója, a Magyar Nemzeti Párt ruszinszkói ügyvezetője. A csehszl. nemzetgyűlés tagja volt 1923-tól kezdve, négyszer tartóztatták le politikai okokból a csehek. Beregszászon 1937. szept. 5-én megtartotta az Egyesült Magyar Párt (Magyar Nemzeti Párt + Keresztény Szocialista Párt) országos gyűlését, amelyen Korláth Endre mondott beszédet.

Kárpátalja visszacsatolása után, a katonai közigazgatás megszüntetését követően a kormányzó Ung és Bereg megye főispánjává nevezte ki; ezt a tisztséget 1939. júl.-áig viselte, amikor meghívták a mo.-gyűlés képviselőházába. A Magyar Jogpárt lapja, a Ruszinszkói Magyar Hírlap, később a Kárpáti Magyar Hírlap állt a befolyása alatt, amelyben maga is kifejtette nézeteit. 1938 őszén, mint Ung vármegye volt tiszti főügyésze a Magyar érdemrend középkeresztje kitüntetésben részesült. A mo.-gyűlés képviselőházában 1941-től a földművelésügyi bizottság és a naplóbíráló bizottság tagja.

Irod.: Compass (1919–1939), 519–520; Beregszászi György: Fejezetek vidékünk történelmi múltjából. Bereginfo, 1999. dec. 20. és 2000. márc. 20–26.

Kovács János, „Kiskovács" (Kisgéres, Zemplén m., 1896 – Beregszász, 1975. dec. 25.): munkásmozgalmi ember, az I. vh.-ban orosz hadifogságba esett, Moszkva mellett hadifogolytábor, majd a Kreml tatarozásán dolgozott. 1918-ban politikai tanfolyamra küldték, megismerkedett Kun Béla, Szamuely Tibor, Vántus Károly, Münnich Ferenc kommunistákkal. 1918-ban felvették a Kommunisták Magyarországi Pártjába, tagkönyvének száma 55, ajánlói Kun és Vántus voltak. Moszkvában részt vett a baloldali esszerek leverésében. 1918. okt. 25-én, a forradalom első évfordulóján a KMP zászlaját ő tartotta a Vörös téren. (Fényképe: Moszkvai Hadtörténeti Múzeum 69.622. sz.) Kun Bélával együtt utazott Bp.-re, futára, testőre volt. 1919. dec. 20-án Kun Béla Ügynök utcai lakásán együtt tartóztatták le őket, márc. 21-én együtt szabadultak a börtönből. A frontra jelentkezett, cseh csapatok elleni harcban sebesült, egyik lábát amputálni kellett. Lengyel József *Visegrádi utca* c. dokumentumregényében azt írta, hogy meghalt. (1968-ban megírta Lengyel Józsefnek, hogy tévedett.) Visszatért Kárpátaljára, a Csehszlovák Kommunista Párt ungvári, munkácsi, beregszászi járási biz.-ának titkára volt egymás után. Kárpátalja visszacsatolása után a m. hatóságok nem jártak el ellene, sőt a Tiszaháti M. Bolt vezetőjévé nevezték ki. Amikor Sztálin kivégeztette Kun Bélát (1939. nov. 30.) hite megrendült. A szovjet megszálláskor (1944–45) az egyetlen volt, aki tiltakozott a „háromnapos malenkij robot" ellen, amelynek során tízezrével hurcolták el a m. férfiakat. Néhány napra börtönbe vetették a szovjetek. Nem kérte átigazolását a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjába. Kis állásaiból sorra elbocsátották, munkanélküli lett, minimális járadékkal ment nyugdíjba, ehhez is Münnich Ferenc miniszterelnök (1958–1961) igazolása kellett. 1963-ban levelet írt Hruscsovhoz, az SZKP KB elsőtitkárához és Podgornijhoz, az Ukrajnai Kommunista Párt KB titkárához, 20 idős párttag aláírásával. A Szovjet Alkotmányra hivatkozva kértek Kárpátalján m. autonómiát, az Ungvári Állami Egyetemen m. tanszéket, önálló napilapot, színházat stb. Levele bizonyos enyhülést hozott Kárpátalján. Kovács Vilmos író regényt akart írni róla.

Irod.: Lengyel József: Visegrádi utca. Moszkva, 1932, átdolgozva Bp., 1957); uő: Népszabadság, 1968. nov. 25.; Borsányi György: Kun Béla. Bp., 1979; Bocskai György: Kovács János. Bereginfo, 1998. dec. 20.

Kricsfalussy-Hrabár Endre (?– Ungvár, 1946. nov. 7. ?): csendőr alezredes, a felsőház tagja. Még alezredesként 1938-ban a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetést kapta. A Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara alelnöke 1941-ben, valószínűleg 1942-ben nevezte ki a kormányzó a felsőház tagjává, amelyben 1943. ápr. 13-án a Közigazgatási Bizottság és a Véderő bizottság tagjává választották. Feltételezhetően távollétében 1944. nov. 8-án a felsőházban beválasztották az Igazságügyi bizottság, illetve a Közigazgatási bizottság tagjainak sorába. Az o.-gyűlést nem követte Sopronba. Szovjet bíróság Ungvárott Bródy és társai perében halálra ítélte, melyet bizonytalan időben végre is hajtottak. Sírja ismeretlen.

Irod.: Botlik 1997. 279.

Marina Gyula (Tiszalonka, 1901. máj. 26. – Perriopolis, USA, 1983. júl. 20.): g. kat. teológus. A középisk.-t Ungvárott végezte, 1920. okt.-től tanult a Hittudományi Akadémián. 1926. dec.-ben szentelték pappá, ugyanekkor kinevezték az ungvári papnevelő intézet alrektorává. 1927–1929-ig a Vatikánban a Gergely Egyetemen tanult, római és kánonjogból doktorált. Visszatért Ungvárra, teológiai tanár és alrektor. Kárpátalja visszacsatolásakor, 1939. márc. 15-én a m. kormány kinevezte kormánybiztosnak a katonai közigazgatáshoz. A kormány máj. 23-án elfogadta a kárpátaljai terület közig.-i ideiglenes rendezéséről szóló rendeletet, mely a m. és ruszin nyelvet egyenjogú hivatalos nyelvként ismerte el. Máj. végén összeállította Kárpátalja közig.-i tisztviselőinek névjegyzékét a miniszterelnökségen kapott szempontok szerint: lehetőleg mind ruszin születésű, származású legyen és tudjon magyarul. A megszervezett Kárpátaljai Terület Kormányzói Biztosának Hivatalában (Ungvár) kanonok, vallás- és közoktatásügyi min.-i tanácsos, a vallás- és közoktatásügyi osztály vezetését kapta. 1941-ben ruszin grammatikát jelentetett meg, amely a nagyorosz és ukrán nyelvi törekvésekkel szemben a ruszin nyelv kifejlődését kívánta elősegíteni. 1944 őszén a szovjet betörés elől az USA-ba emigrált.

F. m.: Ruténsors. Kárpátalja végzete. Torontó, 1977.

Irod.: Botlik 1997.

Ortutay Jenő (Tarna, Ung m., 1889 – SZU, Komi ASZSZK, 1950): g. kat. főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász v. főbírója, o.-gyűlési képviselő. Középisk.-it Ungvárott, teológiai tanulmányait Bp.-en és Ungvárott. 1913-ban helyettes lelkész Cséke községben, 1915-ben Beregpapfalván, 1916–1918-ig az ungvári püspöki székesegyházban segédlelkész, hitszónok. 1918. júl. 1.–1919. dec. 31-éig Ökörmezőn parochus, a csehek internálták. Később a rom: megszállás alá került Kövesligeten 1925. márc. 1-jéig parochus. Harcolt az agresszív pravoszlávia ellen, egy ízben sikertelen bombamerényletet követtek el ellene. 1925-ben tb. esperes, Beregszászra került, a beregszászi ker. esperese, 1929-ben szentszéki tanácsos. A városban Kat. Községi Pártot szervezett, amelynek élén 1928-ban bejutott a v.-i képviselő-testületbe, ahol főbíróvá választották. 1930-ban Kárpáti Figyelő c. lapot indított. 1935-ben tb. főesperes, mint a Keresztény Szocialista Párt listavezetője mandátumot kapott a ruszinszkói tartománygyűlésben. A müncheni egyezmény és az első bécsi döntés (1938. szept. 29.–nov. 2.) között bujdosni kényszerült a csehszl. terror elől. Beregszász v. főbírájaként 1938. nov. 9-én ő üdvözölte a bevonuló m. kir. honvédség csapatait. A m. katonai, majd polgári közig. megerősítette főbírói székében. Az 1938. évi 34. tc. 2. §-a alapján, mint tartománygyűlési képviselőt meghívták a mo.-gyűlésbe. 1944. nov. 6-án a Közgazd. és közlekedési, valamint a Közoktatásügyi biz. tagja lett. Az o.-gyűlést nem követte Sopronba. 1946-ban aposztáziára akarták kényszeríteni, az NKVD letartóztatta, 10 év katorgára (kényszermunka) ítélték, száműzték a Komi Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságba, ahol rövidesen mártírhalált halt.

Irod.: Compass (1919–1939), Botlik 1997. 296.

Párkányi Iván: (Tereszva, 1896. jan. 1.–?): politikus. Elemi isk.-i tanulmányait Tereszván, középisk.-it Beregszászon és Munkácson végezte. 1918. jún. 26-án a Bp.-i jogi egyetem doktorává avatták. Ezután újságíróként dolgozott a Budapesti Újságnál. 1918. aug. 15-étől Huszton megyei hivatalnok. 1921. okt. 21-én Prágában a minisztertanács elnökségének hivatalában kapott állást. 1928. dec. 2-ától a köztársasági elnök irodájában miniszteri főbiztos. 1938. okt. 6-án megalakult Sirovy tábornok második kormányában tárca nélküli miniszter volt. 1938. okt. 8-án megalakult Kárpátalja tartományi kormánya Bródy András miniszterelnökségével. Ekkor a lemondott Hrabár Konstantin kormányzó helyére P.-t nevezte ki a csehszl. köztársasági elnök.

Irod.: Beregszászi György: Az értelem határán. Bereginfo, 2000. máj. 15–21.

Spák Iván (Alsókaraszló, 1900): politikus, újságíró. Középsik.-it Ungvárott és Bp.-en végezte. Több külföldi tanulmányutat tett. Cseh, orosz, francia nyelvet tanult. 1922-től az Autonóm Földműves Szövetség tagja, a sajtó- és propagandaosztály irányítója, 1933-tól Ruszkij Visnyik c. lapjának felelős szerk.-je. A Duchnovics, a Verhovina és más ruszin egyes.-ek vezetőségi tagja, az S. K. R. Sport Egyes. titkára. A Kárpátorosz Újságírók Szöv.-ének titkára. 1939. jún. 30-án foglalta el helyét a mo.-gyűlésben. 1939. szept. 1-jétől az újra megjelent Ruszkaja Pravda c. lap főszerk.-je. 1941: az o.-gyűlés jegyzője, a gazd. biz. tagja. Ő sem hagyta el Kárpátalját a szovjet hadsereg közeledtére. A szovjetek letartóztatták, börtönbe zárták, 1946. máj. 26-án 10 év kényszermunkára ítélték.

Irod.: Compass (1919–1939); Országgyűlési Alm. 1939–1944. Bp., 1940; Botlik 1997. 279.

Stefán Ágoston (Batár, 1877 – ?): politikus, ügyvéd. Középisk.-it Szatmáron végezte. Jogi tanulmányokat Máramarosszigeten, Bp.-en, Kolozsvárott, azután ügyvéd Rahón. 1907–1918-ig szerkesztette a Tiszavölgy c. újságot. A ruszin nép sorskérdéseivel, a skizma-pörrel foglalkozott. A háború alatt a 12. népfelkelő gyalogezredben szolgált a szerb fronton. 1918. nov. 19-étől a m. kormány megbízásából a ruszin kormányzóság vezetője. 1918. dec. 10-én Bp. PPSKK vm. Vármegyeházán tartott ruszin gyűlés választott levezető elnöke. 1919. márc. 25-étől a tanácsköztársaság ruszin népbiztosa, mert Szabó Oreszt a megbízást visszautasította. A ruszin nemzeti terület, a Ruszka-Krajna ún. alkotmánytervezetét dolgozta ki barátjával, Kaminszky József munkácsi pol. megbízottal. 1919. ápr. 6-án államosította a Tanácsköztársaság az isk.-kat, elérték, hogy Ruszka-Krajnán fennmaradjon a „felekezeti iskolák és a hittanítás a régi törvények alapján". Belefogott a ruszin hadsereg és csendőrség megszervezésébe. A cseh és rom. intervenció elől Lengyelo.-ba menekült, Varsóban m.–ruszin légiót szervezett, elsők között volt, aki Pilsudszki marsallt megnyerte a lengyel–m. határ gondolatának. 1925-ben hazatért Mo.-ra, nemzetgyűlési képviselővé választották, 1929-ben visszavonult a politikától, végül garancia birtokában visszatért Kárpátaljára. A Volosin-féle időszakban, 1939-ben a rahói ukrán tanács halálra ítélte, az ítélet végrehajtását a m. csapatok bevonulása 1939. márc. 16-án megakadályozta. Sokat publikált m., lengyel, cseh, ruszin lapokban. Lengyelo.-ról ismertető füzetet írt.

F. m.: Az északkeleti védőbástya. 1917; A ruténság jövője. 1918.

Irod.: Compass (1919–1939), Botlik 1997.

Szics-gárda (Ukrajinszki Szicsovi Sztrilci, USZSZ – Ukrajnai Lövészek Tábora): ukrán nacionalista irreguláris karhatalmi fegyveres szervezet Kárpátalján. 1914-ben alakult Galíciában, eredetileg az osztrák–m. hadsereg kötelékében. Az 1918. nov. 1-jén kikiáltott Nyugatukrán Népköztársaságot támogatta. Nyugat-Ukrajna felszámolásakor, 1919–1920-ban nagyobb részük lengyel fogságba esett, kb. 3000-en átverekedték magukat Kárpátaljára. Csehszl.-iában ideiglenes internálótáborokba (Ungvár, Csap stb.) kerültek, de már 1920-ban szabadon engedték őket. Megalakították a kárpátaljai Ukrajna Szics Biz.-át. Közülük sokan beilleszkedtek a Podkarpatszka Rusz csehszl. rendszerébe, hivatalt vállaltak és terjesztették a pravoszláviát. A müncheni egyezmény (1938. okt. 1.) után Kárpátalja autonómiát kapott Csehszl.-ián belül. Okt. 26-án a prágai kormány leváltotta Bródyt, és Volosint nevezte ki az autonóm kormány elnökévé. Megkezdődött a Szics-G. újjászervezése, az Ukrán Nemzeti Egységpártnak fekete inget viselő fegyveres segédcsapataként. A Szics-G. ettől kezdve terrorcselekményeket hajtott végre m.-ok, ruszinok, csehek és zsidók ellen. 1939. márc. 14-én Huszton a Volosin-kormány kikiáltotta a Kárpát-Ukrajnai Köztársaságot n. védnökségében reménykedve. Márc. 15-én a m. honvédség megkezdte Kárpátalja katonai felszabadítását. A Szics-G. szórványos, gyenge ellenállást fejtett ki. Sok helyen a frissen megalakult M. Nemzetőrségek fegyverezték le őket. Kisebb csatára Husztnál került sor, amelynek során kb. 200 gárdista vesztette életét, a közeli Vörösmezőn (Krasznaja Polja) közös sírba temették őket. Érdemben ez sem hátráltatta a honvédség előrehaladását. Volosin a Szics-G. maradványaival Romániába, majd Jugoszláviába menekült. A Szics-G. Kárpátalja visszacsatolása után elenyészett, bár néhány tagja a hegyekben még hónapokig partizánkodott. Az 1990-es évek elején Husztnál „emlékművet" emeltek a Szics-G. halottainak.

Irod.: Magyarország. a második világháborúban. Lexikon A–Zs. Bp., 1996; Botlik 1997.

Sztojka Sándor (Karácsfalva, 1890 – Ungvár, 1943. máj. 21.): g. kat. püspök. A középisk.-t Ungvárott végezte, itt tanult a Teológiai Lyceumban, majd a Bp.-i Tudományegy.-re járt. 1916-ban Ungvárott pappá szentelték. A munkácsi egyházm. püspöki hiv.-ában kezdte pályáját. Az ungvári gimn. segédhitszónoka. 1918–1930-ig püspöki titkár, 1930-tól székeskáptalani kanonok, püspöki irodaigazgató. 1931. ápr. 28-ától káptalani helynök, 1932. máj. 3-án a Szentszék a munkácsi egyházm. püspökévé nevezte ki. Júl. 12-én főpásztorrá szentelték az ungvári székesegyházban. 1936-ban az újonnan épült ungvári kormányzósági palotát nem volt hajlandó felszentelni, mert a csehszl. kormány elszabotálta a ruszin autonómiát. 1939-ben az ukranofilek le akarták mondatni, de Teleki Pál és Csáky külügymin. megerősítették. 1939. jún. 13-án Horthy Miklós kormányzó kezébe letette az állami hűségesküt, júl. 11-étől a felsőház tagja. Egyik alapítója 1941. jan. 26-án Ungvárott a Kárpátaljai Tudományos Társaságnak, ő mondja a köszöntő beszédet. Működése során 158 g. kat. papot szentelt fel, 67 új templomot építtetett, sokat felújíttatott, majdnem minden egyházközségét meglátogatta, ez kb. 500. Fontosnak tartotta a hitoktatás és a vallásos egyesületek fellendítését. Megalapította a Duspasztir (Lelkipásztor), és a Dobrij Pasztir (Jó Pásztor) c. lapokat.

Irod.: Botlik 1997.

Volosin Ágoston, Bátykó (Kelecsény, 1874 – Moszkva, 1945. júl.): pedagógus, szerkesztő, ukranofil politikus. Tanult Ungvárott és Bp.-en. Naptárakat szerk. és tankönyveket írt. Az 1896-ban indult Nauka (Tudomány) szerk.-je 1901–1922-ig. 1907-ben megjelentette az általa készített első rutén nyelvtant. G. kat. kanonok, az ungvári tanítóképző tanára, 1916-tól ig. tagja. Az 1918. nov. 9-én alakult magyarbarát 35 tagú ráda, a m.–rutén néptanács titkára, számos nyilatkozatot tett az integer Mo. mellett. A vezetésével Bp.-re érkező ruszin küldöttség 1918 dec.-ének utolsó napjaiban titokban tárgyalt Hodžával, a csehszl. megbízottal. 1919. jan.-ától már Kárpátaljának Csehszl.-iához csatolását támogatja. A prágai parlament képviselője lett. A ruszinoknak adandó, a békeszerződésben kikötött autonómiát,

Csehszl. elszabotálta. Csak az első bécsi döntés előtt, 1938. okt. 9-én alakult meg Bródy András min.-elnök vezetésével Kárpátalján a tartományi kormány. Bródyt okt. 25-én letartóztatta a csehszl. kormány, mert népszavazást követelt, hogy Kárpátalja maga dönthessen hovatartozásáról. Okt. 26-án helyette lesz a min.-elnök, előtte egészségügyi min. volt. V. a kisebbséget alkotó ukranofilek, ukránok nevében veszi át a hatalmat, Podkarpatszka Rusz addigi nevét Kárpátszka Ukraina névvel cserélte fel, megalakítja az Ukrán Nemzeti Tanácsot, betiltja a m. és ruszin nyelvű sajtót, föloszlatja a m. és ruszin pártokat. 1938. nov. 2-án az első bécsi döntés Mo.-nak ítéli Kárpátalja déli részét. V. Ungvárról Husztra teszi át Kárpátszka Ukraina székhelyét. Nov. 9-én Huszton galíciai mintára zászlót bontott a Kárpáti Szics Népi Védelmi Szervezet, röviden a Szics-gárda, és magyarellenes, ruszinellenes terrorakcióba kezdett. A csehszl. parlament 1938. nov. 22-én elfogadta Kárpátszka Ukraina „alkotmányát". 1939. febr. 12-én parlamenti választásokat tartottak a miniállamban. V. egyetlen listát engedélyezett, az Ukrán Nemzeti Egyesülését, 32 képviselőjelöltjére 92,4% szavazatot adtak le, „hála" a Szics-gárda terrorjának. A huszti parlamentnek, szojmnak márc. 2-án kellett volna összeülnie Huszton. V. és területe ekkor már n. tervekben is szerepelt, mint a n. vazallus Ukrajna megteremtésének kiinduló bázisa. 1939. márc. 14-én Csehszl. megszűnt, kikiáltották a független Szl. Köztársaságot. Ugyanezen a napon este 7 órakor rádióbeszédben bejelentette Kárpátszka Ukraina függetlenségét. Márc. 15-én tartja első ülését Kárpátszka Ukraina parlamentje, törvénybe iktatták a függetlenséget, V.-t államelnökké választották. A m. honvédség másnap du. fél 5-kor vonult be Husztra, feloszlatta a szojmot, lefoglalta a postahivatalt. A V.-kormány Romániába menekült. V. rövid berlini tartózkodása után a Cseh-Morva Protektorátusban, Prágában telepedett le, ahol a n. bábkormánytól 4000 korona nyugdíjat kapott, és egy ukrán újságot adott ki. A szovjet hadsereg Prága elfoglalása, 1945. máj. 11. után letartóztatta, Moszkvába szállították, ahol rövidesen elhunyt.

F. m.: Spominy. Uzshorod, 1923; Prelat protoerej dr. V. Hadzsega – Naukovij Zbornik T–va Proszveta, Uzshorod, 1938.

Irod.: Botlik–Dupka 1991., Botlik, 1997.

Vozáry Aladár, R. (Munkács, 1895 – ?): újságíró, o.-gyűlési képviselő. 1913-ban Munkácson érettségizett, az Eötvös József Kollégium tagjaként 1915-ben Bp.-en matematika–fizika szakos tanári alapvizsgát tett. Sorozottként a cs. és kir. 15., majd a 26. tábori vadászzászlóaljban 24 hónapig teljesített arcvonalszolgálatot. 1917-ben rohamkülönítmény parancsnokhelyettese, hadnagy. 1918. nov. 1-jén Felső-Sárosban, mint karhatalmi parancsnok leverte a forradalmi megmozdulást. 1919 jan.-jában egyik vezetője volt a Galíciából Csapig betört nyugat-ukrán katonaság Munkácsról való kiverésének. 1919. febr.-tól Bp.-en egyetemista, 1919. máj.-tól Ruszka-Krajna kormányzósága kinevezte a munkácsi áll. főgimn. és

keresk. akadémia tanárává. 1919. szept.-ben a cseh uralom megszüntette a m. főgimn.-ot. Ekkor megszervezte az 1921-ig létező titkos m. gimn.-ot. Szerk. a Kárpáti Futár és a Munkács c. lapokat. A M. Párt munkácsi csop.-jának alapító vezetője, a párt elnöki tanácsának, vezetőségének tagja 1938-ig. 1927-ben Őslakó c. hetilapot alapított. 1929-ben és 1938-ban a munkácsi v.-i képviselő testületben csehek és kommunisták bántalmazták. 1935-ben a M. Párt tartománygyűlési képviselőjévé választották, mivel ragaszkodott a m. nyelv használatához, 1937. ápr. 1-jén a cseh elnök rendőrséggel távolíttatta el az ülésről. 1938. okt. 23-án Munkácson vezetésével a m.-ok szétverték a készülő ukrán puccsot. 1939. jan. 6-án a Munkács elleni cseh páncélostámadás visszaverésében jelentős szerepe volt. Az általa megszervezett munkácsi nemzetőrséget ennek a fegyverténynek következtében átvette a M. Kir. Honvédség. Kárpátaljai „behívott" képviselő a mo.-gyűlésben. 1939. febr. 3-ától kormányfőtanácsos. 1939-től tanügyi tanácsos. 1942-ben beszédet mondott az o.-gyűlésben a ruszin ifjúság érdekében, amnesztiát követelt a „megtévedteknek". Kifogásolta, hogy a ruszin tanítók munkácsi kongresszusán egy beszéd sem hangzott el ruszinul. Nem várta meg a szovjeteket Kárpátalján. A németek megszállásáról egy pamfletszerű visszaemlékezést tett közzé 1945-ben Bp.-en.

F. m.: Munkács. Bp., 1943; Így történt. Bp., 1945.

Irod.: Compass (1919–1939). 741–742.

Zsegora Ödön (Gyertyánliget, 1895 – ?): vasutas. Polgári isk.-t Máramarosszigeten végzett, majd MÁV alkalmazott lett, 1914-ben távírász Pozsonyban. 1915-ben bevonult a máramarosszigeti 85. gyalogezredhez, majd a korneuburgi vasutasezred haditávírásza a K-i, szerbiai és dél-tiroli fronton, 1918-ban a rom. frontra került. Elsajátította a ruszin és a cseh nyelvet. A cseh hűségesküt nem tette le, ezért állásából elbocsátották, menekült vasutasként Máramarosszigeten kapott állást, ahonnan a rom. megszállás miatt kellett menekülnie. 1920-ban vegyeskereskedést nyitott. 1926-tól körzeti szervezője, titkára az Autonóm Földműves Szövetségnek Nagybocskón, titkára a Nagybocskói Vadász Egyes.-nek. 1939. jún. 30-án „behívott" képviselőként foglalt helyet a mo.-gyűlésben. 1944. nov. 6-án távollétében a Naplóbíráló bizottság tagjává választották. Kárpátalján bevárta a szovjeteket. A Bródy-perben 1946. máj. 26-án a szovjetek 10 év „katorgára" ítélték. További sorsa ismeretlen.

Irod.: Országgyűlési Alm.; Compass (1919–1939).

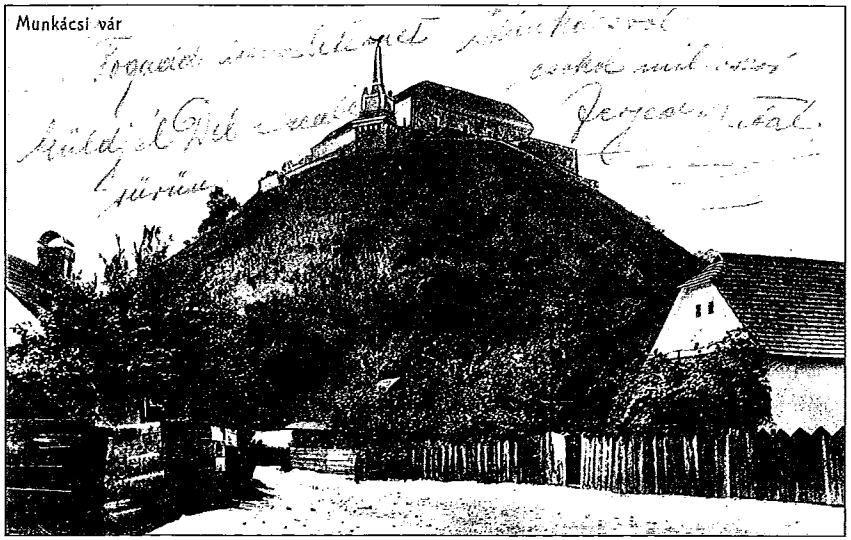

A munkácsi vár az 1000 éves évfordulóra 1896-ban emelt Turul-emlékoszloppal, melyet Trianon után a csehek ledöntöttek

A görög katolikus székesegyház és püspöki palota Ungvárott 1900-ban

Az Egan Ede vezette Hegyvidéki Kirendeltség Munkácson 1900-ban

Schönborn-kastély, a nagybirtok központja Beregváron 1908-ban

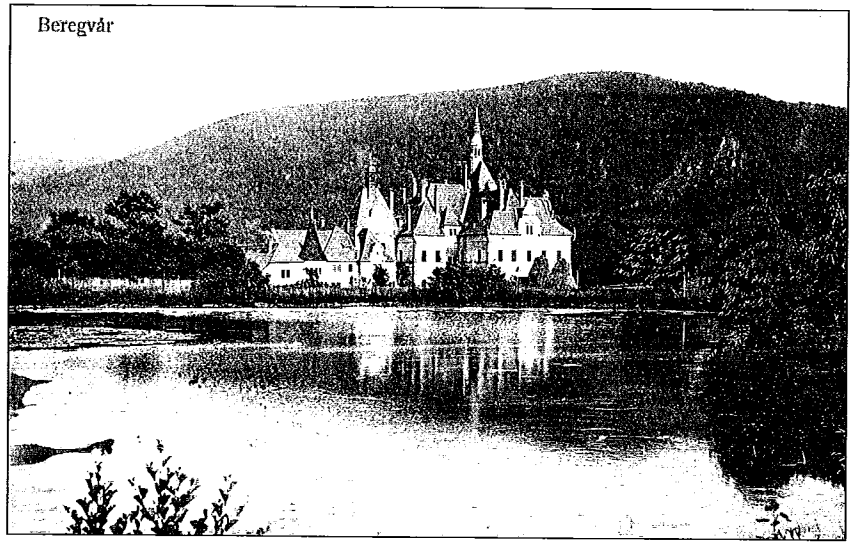

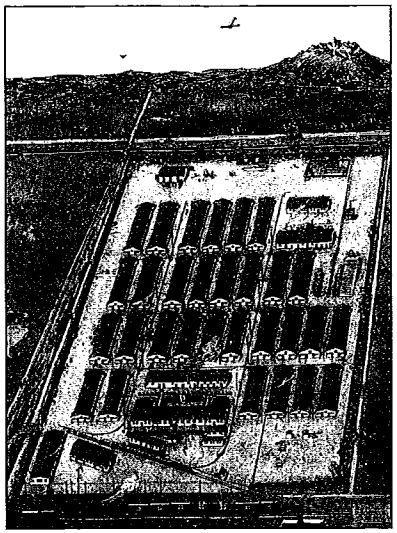

A munkácsi katonai barakk-kórház 1918-ban

Szimon Vasziljevics Petljura nagyhetman, a Nyugat-Ukrán Népköztársaság elnöke, egy kereskedelmi céllal Párizsban kiadott postabélyegen

Az ungvári zsinagóga 1910-es években

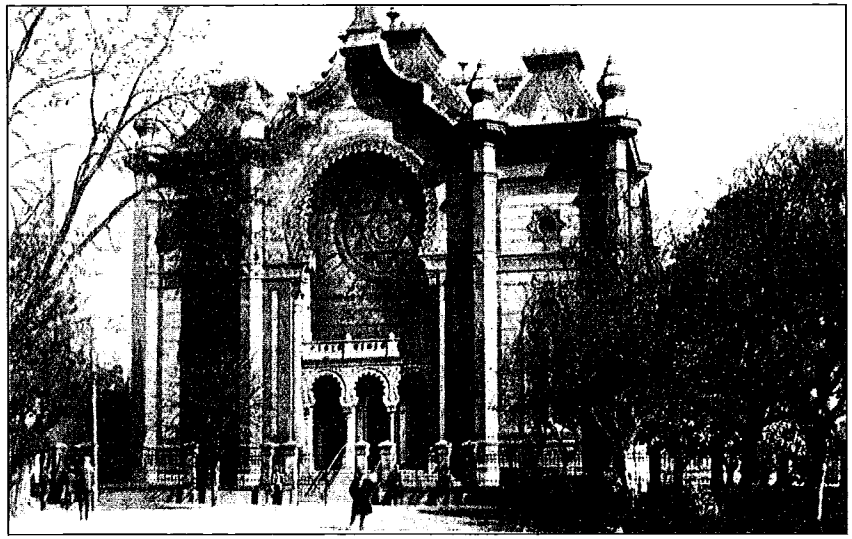

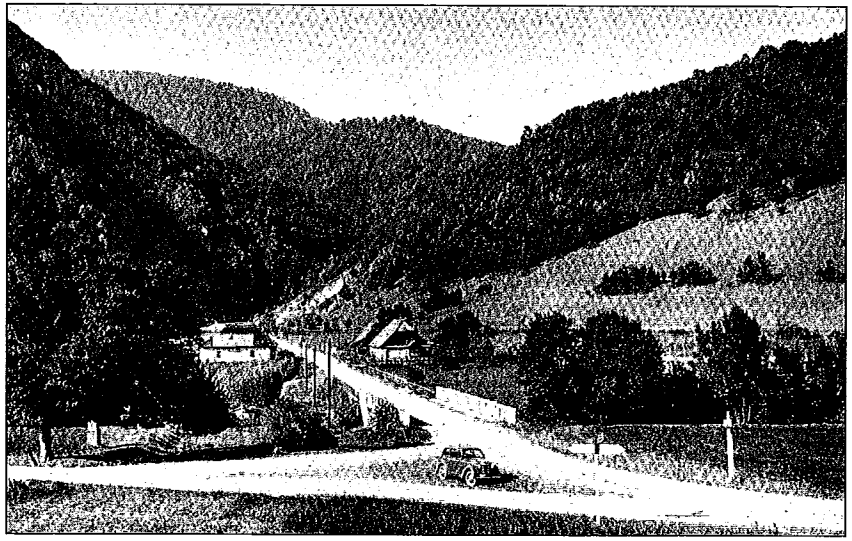

A Vereckei-szoros, az Árpád vezette magyar nép honfoglalásának útja

Az uzsoki vasútvonalat és viaduktot a magyar állam építtette 1905-ben

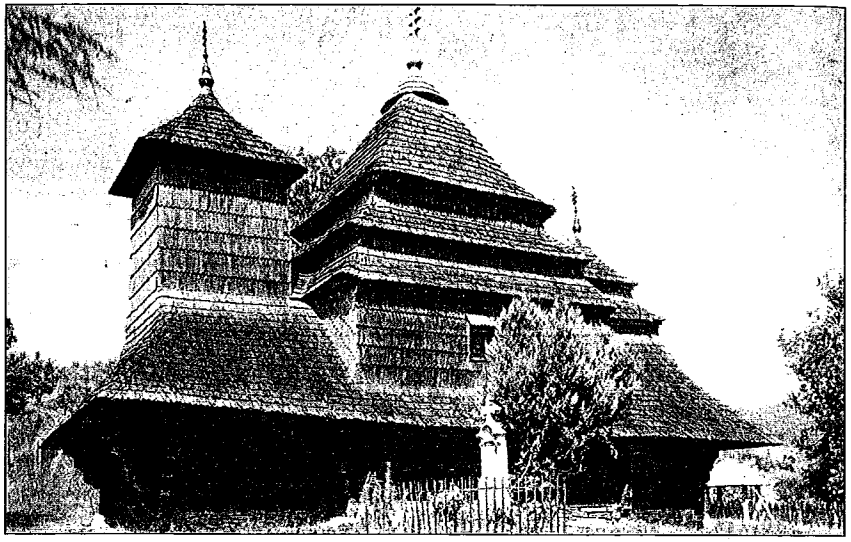

Fatemplom Uzsokon, a ruszin építészet remeke

Huszt vára, melyet Kölcsey Ferenc meglátogatott és epigrammát írt róla

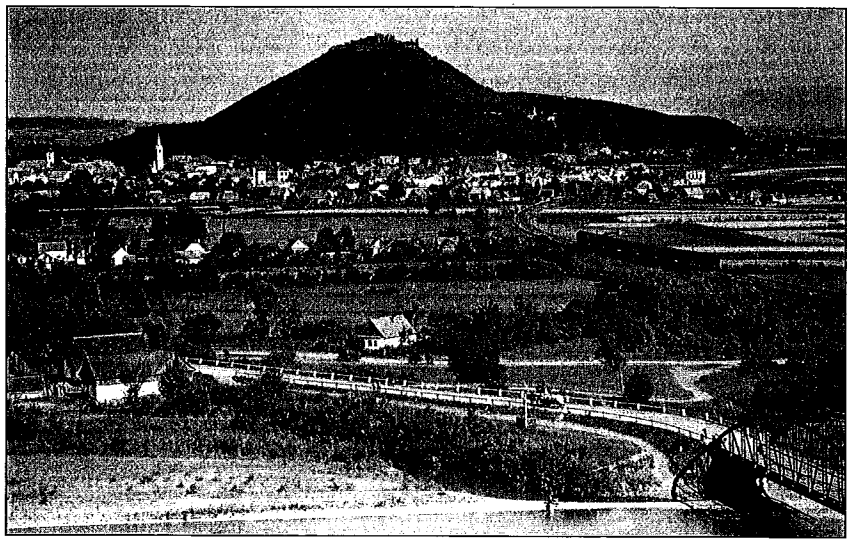

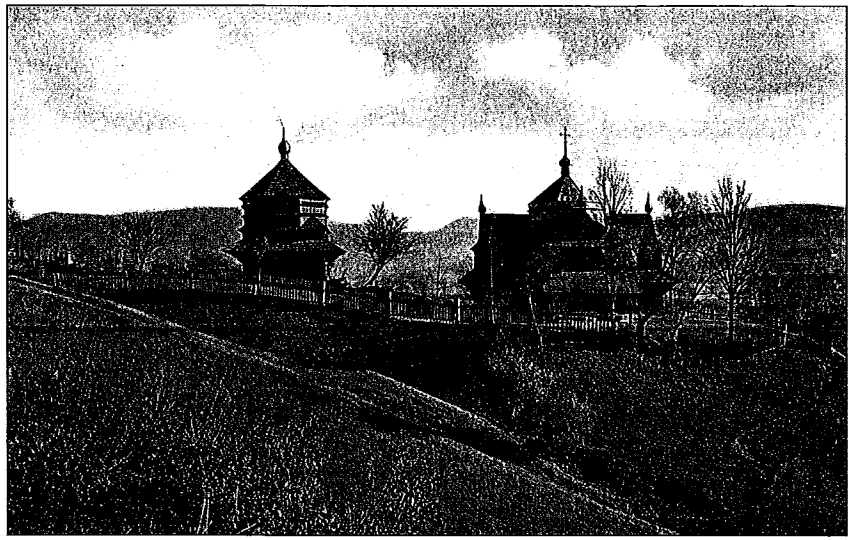

Kőrösmező híres fatemploma
a XVIII–XIX. századból

A Tisza eredete Kőrösmező vidékén

Huculok az 1920-as években

Cseh telepes kolónia udvarháza Huszton az 1920-as években

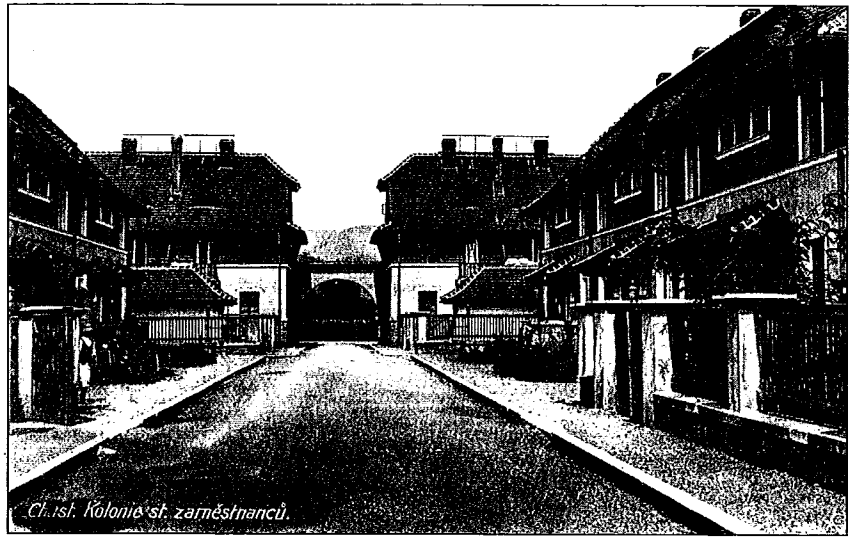

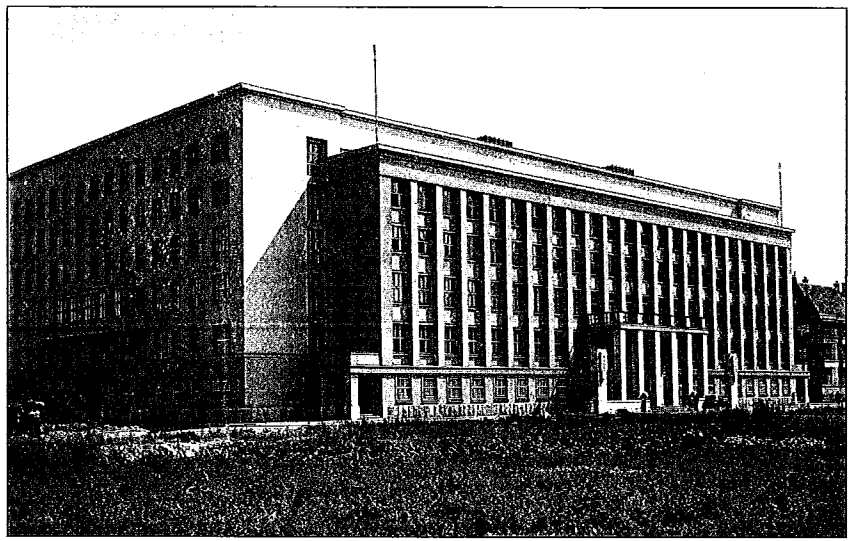

A kormányzósági palotát a csehek 1936-ban építették fel Ungváron

A Scala Filmszínház Munkácson

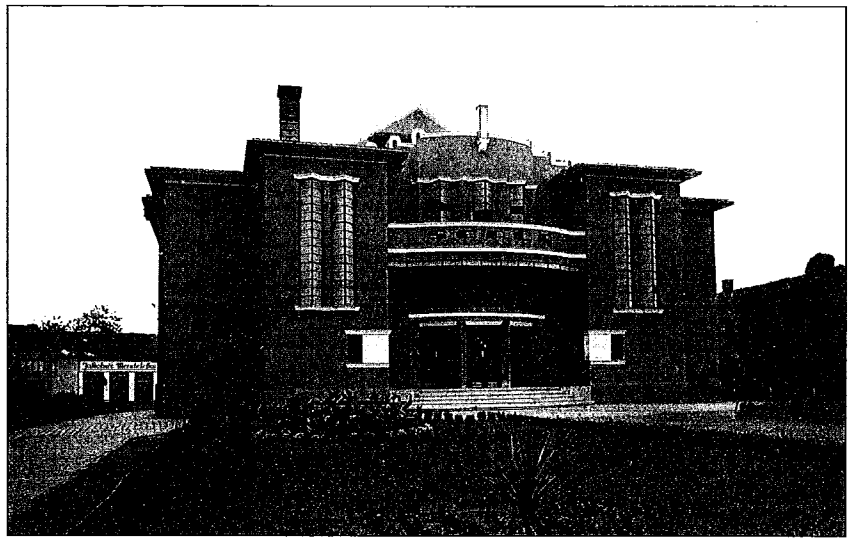

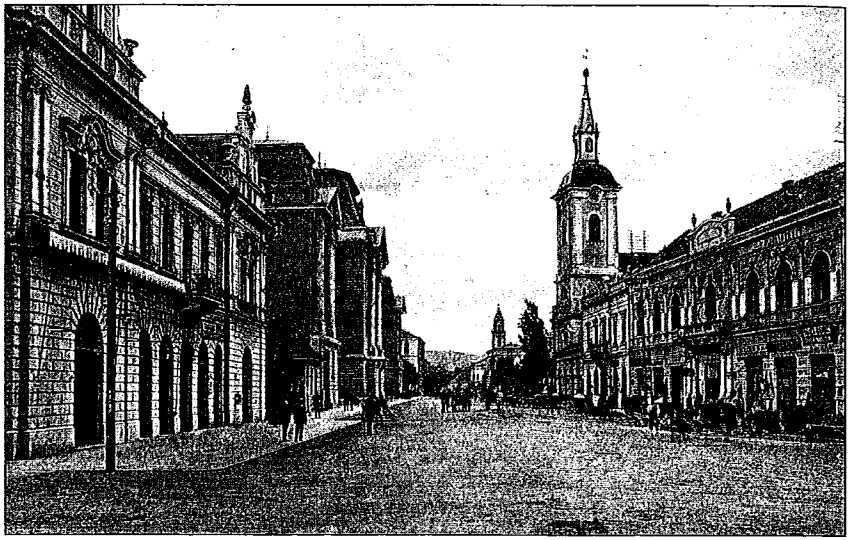

Beregszász főtere, a baloldali erkélyről mondott beszédet
Horthy Miklós kormányzó a mostanáig élő hagyomány szerint

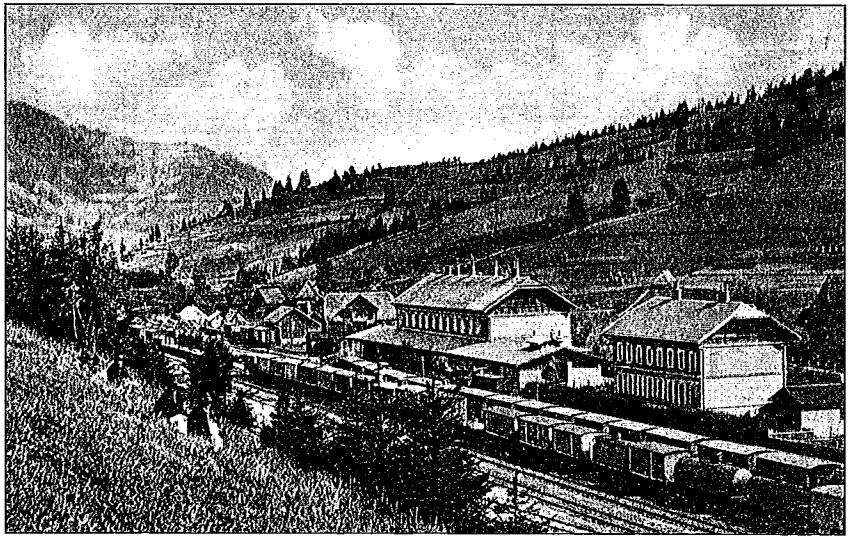

Lavocsne határállomás, ahol a szovjetek visszaadták
az 1849-ben zsákmányolt honvédzászlókat

A magyar hősök emlékműve Beregszászon,
1945 után anyagából épült fel
a szovjet emlékmű

Hazafias park-díszítés Beregszászon 1939-ben

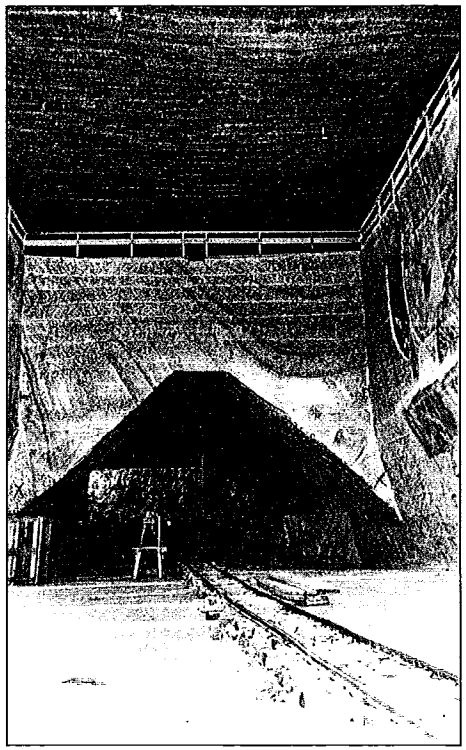

Aknaszlatina sóbányája 300–400 méter mély

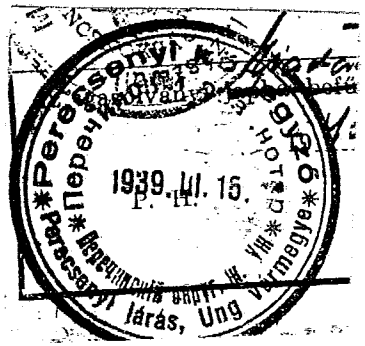

A perecsenyi járási közjegyző és a községi pénztárnok bélyegzőjén az 1939. III. 15. dátum, a felszabadulás napja szerepel

A gépjármű adójegy magyar és ruszin nyelvű volt

Ruszinok a hegyi „szálláson" Tiszaborkútnál az 1930-as években

Idillikus ruszin családi élet az 1930-as években

Ruszin mátkapár Kőrösmezőn
az 1940-es években

Ruszin vásári gyülekezet
az 1940-es években

Volosin újonnan elhelyezett bronz emléktáblája Munkácson a róla elnevezett utca sarkán. Fémgyűjtés céljából ellopták 2000-ben, helyére üvegtáblát tettek

Feketeardó zsinagógája, az 1970-es évekig a helyi zsidóság használta, amikor kivándorolt innen.
A zsinagógát 2001-ben bontatták le az ukrán hatóságok az árvíz rongálására hivatkozva

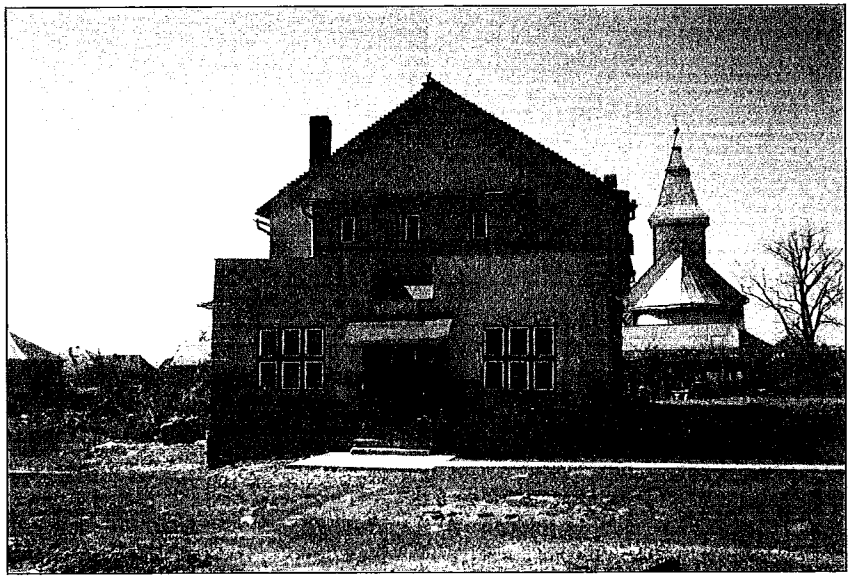

A II. világháborús
szovjet emlékmű Ungváron

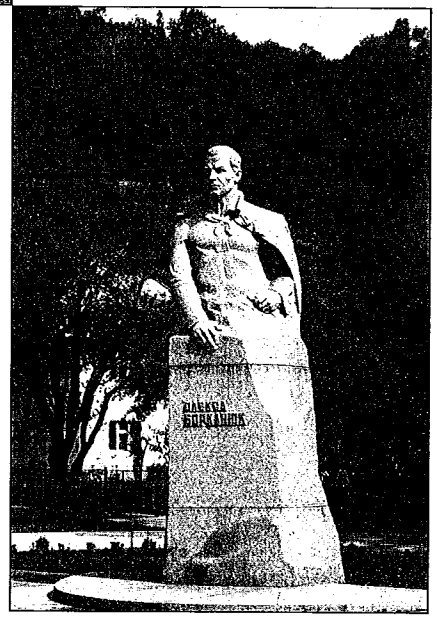

Oleksza Borkanyuk
partizánparancsnok szobra Rahón

A Vereckei-szorosban álló Szics
emlékoszlop 1939-re emlékeztet, amikor
a Szics maradványai a honvédség elől itt
menekültek lengyel földre

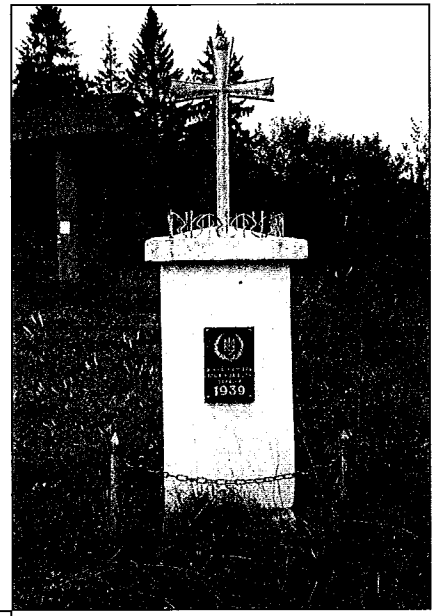

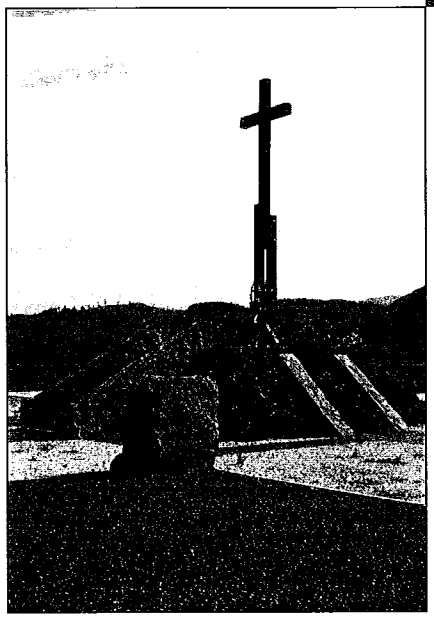

Huszt előtt a magyar honvédség 1939.
márc. 16-án leverte a Szics-gárda
ellenállását. Az ukrán hatalom
az 1990-es években emlékkeresztet
állított a helyen

A cári csapatok betörései Kárpátaljára 1914–15-ben

Román megszállás Kárpátalján 1919–1920. márc. 20.

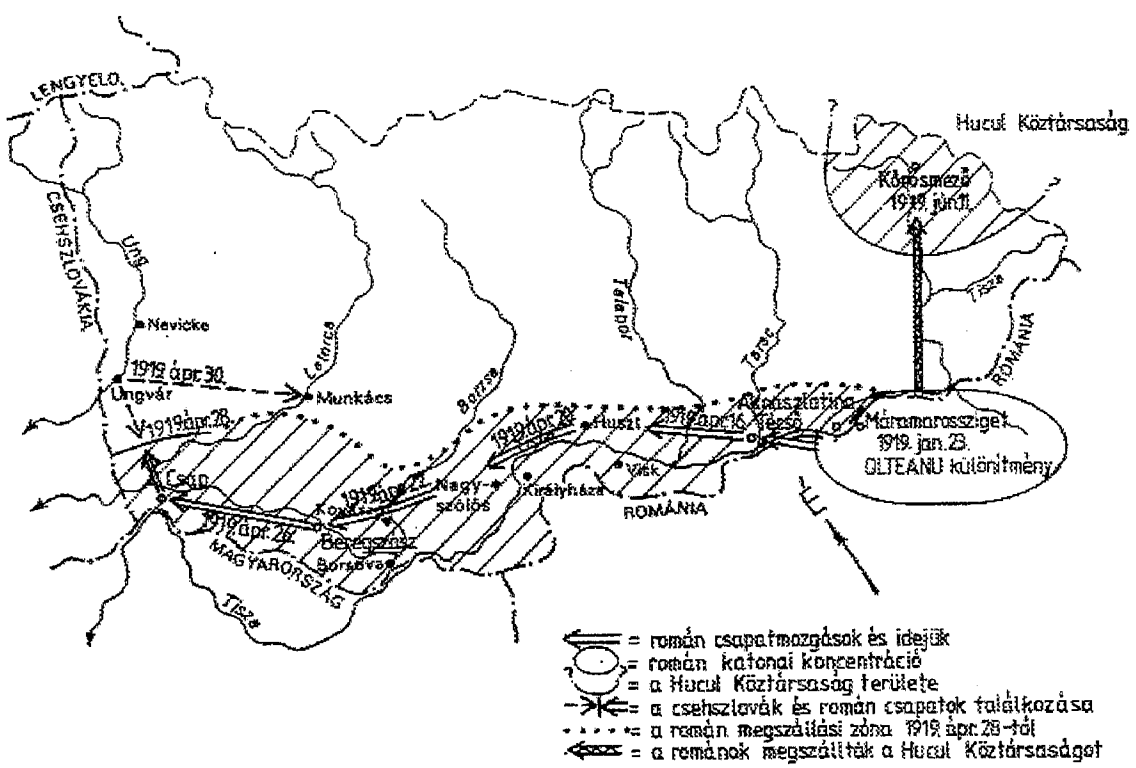

200X22806 6

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

Tarsoly Kiadó

Horváth Lajos: Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938–1945

TAS.
990822 X
EL.GY.

Horváth Lajos
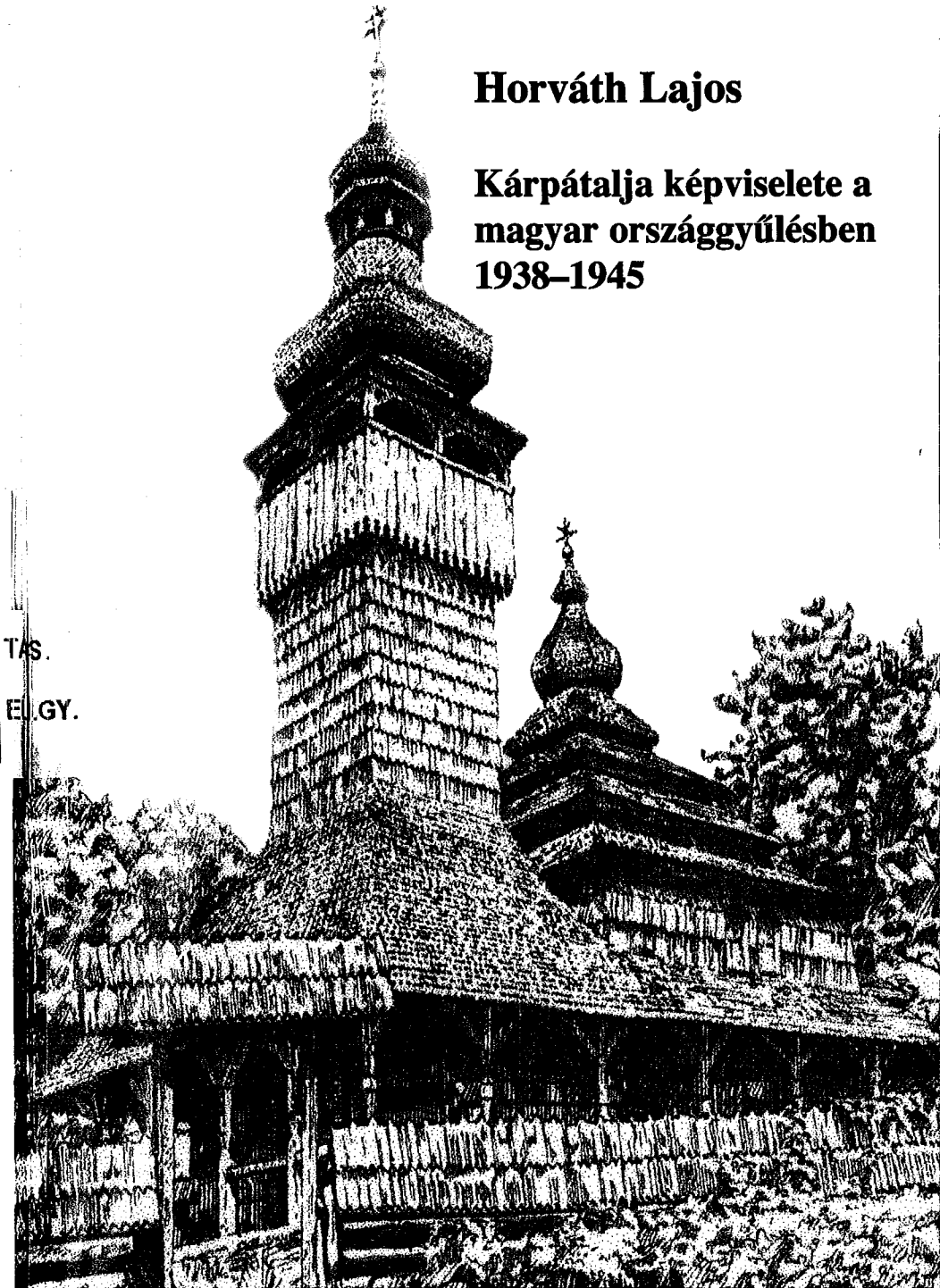
Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938–1945